

1554/2

1991



ქართული
ბიბლიოთეკა

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება

XXX

„მეცნიერება“

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი



ISSN 0134—4943

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება

XXX

ექვანება ენათმეცნიერების ინსტიტუტის დაარსების
50-ე წლისთავს



თბილისი
„მეცნიერება“
1991

4(1922) 4 47996 4 79996

81.2(2K)
o 315

1 იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება
2) ენათმეცნიერების ინსტიტუტი



„იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების“ მორიგი, 30-ე ტომი ეძღვნება ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 50 წლისთავს. მასში გამოქვეყნებული სტატიების ნაწილი ასახავს ინსტიტუტის ისტორიასა და სამეცნიერო ცხოვრებას.

კრებულში იბეჭდება ინსტიტუტის აწ გარდაცვლილ ამაგდარ თანამშრომელთა (არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურის, ი. გიგინეიშვილის, თ. შარაძენიძის, გ. როგავას) გამოუქვეყნებელი (ან ბიბლიოგრაფიულ იშვიათობად ქცეული) ნაშრომები.

კრებულს ერთვის „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების“ ყველა (1—29) ტომში გამოქვეყნებულ ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია, აგრეთვე, ინსტიტუტში 1990 წლამდე დატულ დისერტაციათა ბიბლიოგრაფია. აქვე იბეჭდება ინსტიტუტის ისტორიასთან დაკავშირებული სტატისტიკური და ქრონოლოგიური მონაცემები.

გამოცემა ნავარაუდევია ენათმეცნიერებისათვის და, საერთოდ, ენის საკითხებით დაინტერესებულ პირთათვის.

21846

სარედაქციო კოლეგია: ა. არაბული, შ. აფრიდონიძე, გ. გოგოლაშვილი (პასუხისმგებელი მდივანი), გ. თოფურია, აღ. კობახიძე, ქ. ლომთათიძე, მ. მაჭავარიანი, თ. უთურგაძე, რ. ლამბაშიძე, ვ. შენგელია, ზ. ჯაფარიძე, ბ. ჯორბენაძე (მთავარი რედაქტორი)

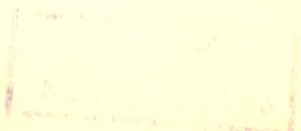
რეცენზენტები ფილოლ. მეცნ. კანდიდატები: რ. ენუქაშვილი, ვ. მაღრაძე



46020200
M 607 (06)—91 83—91

© გამომცემლობა „მეცნიერება“, 1991

ISBN 5—520—01071—4



საენათმეცნიერო კვლევა-ძიების ისტორიიდან
საქართველოში

საქართველოში რომ ლინგვისტურ აზროვნებას დიდი ხნის ისტორია აქვს, ამის ცოცხალი მოწმეა ქართული ანბანი. უკვე იმ ქართველს, რომელმაც დღევანდელი მეცნიერული კრიტერიუმებითაც კი უზადო ქართული ანბანური სისტემა შექმნა, ბრწყინვალედ აქვს გათვალისწინებული ქართული ენის ფონოლოგიური სტრუქტურა. ქართული დამწერლობისა და მწერლობის განვითარებასთან ერთად უწყვეტი დინებით ვითარდება ფილოლოგიური აზროვნება. ღრმა ლინგვისტური ანალიზის ნიმუშია ანტონ კათალიკოსის „ქართული ღრამატიკა“ და სულხან-საბა ორბელიანის დიდებული ლექსიკონი. რომ არაფერი ვთქვათ სხვა ლექსიკოგრაფთა (განსაკუთრებით ნიკო ჩუბინაშვილის) და ცალკეულ მწიგნობართა, გრამატიკოსთა ნააზრევზე, მაღალი მეცნიერული მიდგომით არის გაშუქებული მრავალი ენობრივი საკითხი ჩვენი ბუმბერაზი მწერლებისა და განმანათლებლების ილია ჭავჭავაძის, ვაჟა-ფშაველას, იაკობ გოგებაშვილის... მიერ.

მაგრამ ენათმეცნიერების განვითარების გზაზე გარდატეხის ერად იქცა ივანე ჯავახიშვილის მეთაურობით თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსება. აქ, ამ უნივერსიტეტში, აღორძინდა და გაიფურჩქნა მეცნიერების სხვა დარგებთან ერთად და, შეიძლება ითქვას, პირველ რიგში ქართული ენათმეცნიერება. ივ. ჯავახიშვილმა თავი მოუყარა რუსეთის და უცხოეთის უმაღლეს სასწავლებლებსა და სამეცნიერო ცენტრებში მოღვაწე ქართველ სპეციალისტებს. თბილისში გადმოინაცვლა პეტერბურგის ქართველოლოგიურმა ცენტრმა. ჩუბინაშვილების, მარი ბროსეს, ალ. ცაგარელის, ნ. მარის პეტერბურგის ქართველოლოგიურ სკოლას ნაზიარები ახალგაზრდა სპეციალისტები (ივ. ჯავახიშვილი, იოსებ ყიფშიძე, აკ. შანიძე და სხვანი) თბილისში ჩაუდგნენ სათავეში ამ დარგის განვითარებას.

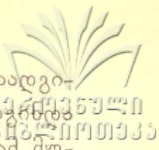
თბილისის უნივერსიტეტში ენათმეცნიერების მაღალი დონე იმთავითვე უკვე განსაზღვრა აკ. შანიძის პირველმავე მონოგრაფიამ („S₂ და O₃ ქართულ ზმნებში“), რომელიც პირველი სადოქტორო დისერტაცია იყო თბილისის უნივერსიტეტში დაცული. ამას მალე მოჰყვა თბილისის უნივერსიტეტში აღზრდილ პირველივე თაობის ახალგაზრდა ლინგვისტთა ფუძემდებლური შრომები — არნ. ჩიქობავას „მარტივი წინადადების პრობლემა...“ (რომელიც ასევე პირველი სადოქტორო დისერტაცია იყო თბილისის უნივერსიტეტში აღზრდილისა) და ვ. თოფურიას „სვანური ზმნა“.

საგანგებოდ უნდა აღინიშნოს 1922 წ. ივ. ჯავახიშვილის მიერ პალიმფსესტებში უძველესი ქართული ხანმეტი ტექსტების აღმოჩენა, რაც განუზომელი ღირებულებისაა ქართული ენის ისტორიისათვის.

თბილისის უნივერსიტეტში საენათმეცნიერო კვლევა-ძიების გამოცოცხლებამ ნიადაგი შეუშადა „საენათმეცნიერო საზოგადოების“ ჩამოყალიბებას. იგი დაფუძნდა 1923 წ. (თავმჯდომარეობდა გ. ახვლედიანი, მდივნობდა ი. ჩიქობავა. საზოგადოებამ იარსება 1929 წლამდე). საზოგადოების სხდომები იმართებოდა საქართველოს მუზეუმის სხდომათა დარბაზში ჩვეულებრივ ყოველთვიურად. ამ საზოგადოებამ თავისი ორგანოც — „წელიწდეული“ დაასა-სა, რომლის 1 და 2 ტომი ერთად გამოვიდა (მეტი აღარ გამოცემულა) და რომელშიაც გაცხადებული იყო საზოგადოების ძირითადი კრედო. სწორედ მასში გამოქვეყნდა არნ. ჩიქობავას ცნობილი საპროგრამო სტატია „ზოგადი თვალ-საზრისისათვის“, რომელშიაც ქართულ-კავკასიური მდიდარი ენობრივი მასა-ლის თავისებურების გათვალისწინებით ჩამოყალიბებულ იქნა ლინგვისტური კვლევის თეორიული პრინციპები.

თბილისის უნივერსიტეტში დაარსებისთანავე სათანადო ყურადღება და-ეთმო კლასიკური და აღმოსავლური ენების შესწავლას. განსაკუთრებით კი უნდა აღინიშნოს თბილისის უნივერსიტეტის ფუძემდებლის ივ. ჯავახიშვილის მონდომება აქ ფართოდ გაშლილიყო საკვლევო მუშაობა ქართველურთან ერ-თად სხვა კავკასიური ენების სფეროში. მისი ღრმა რწმენით (იგი ამას მეცნი-ერულად ასაბუთებდა), თბილისი უნდა იქცეს კავკასიოლოგიის მძლავრ ცენ-ტრად. იგი ჩააგონებდა თავის მრავალრიცხოვან მოწაფეებს, რომ შეუძლებე-ლია ქართველური ენების გადრმავეებული ისტორიული კვლევა კავკასიის ხალ-ხთა ენების გათვალისწინების გარეშე და საქართველოს ისტორიის კვლევა კავკასიის ხალხთა ისტორიისაგან მოწყვეტით. თვით მისი მეცნიერული მოღვა-წეობაც ხომ ამ საკითხებს ფართოდ მოიცავდა. ამ მიზნის განხორციელება თბილისის უნივერსიტეტში ივ. ჯავახიშვილმა იმით დაიწყო, რომ პირველხა-ნებშივე აფხაზური ენის მასწავლებლად მოიწვია ცნობილი ქართველი თვით-ნასწავლი მეცნიერი, აფხაზურის მცოდნე, ქართულ-აფხაზური ენობრივი ურ-თიერთობის ნაყოფიერი მკვლევარი პეტრე ჭარაია. მაგრამ მან ავადმყოფობის გამო ეს ვერ შეძლო (მაღე კიდევ გარდაიცვალა). ამის შემდეგ ივ. ჯავახი-შვილმა თხოვნით მიმართა აფხაზური მწერლობის ფუძემდებელს დ. გულიას დაინტერესებულ პირთათვის აფხაზური ესწავლებინა. ორი სასწავლო წლის განმავლობაში დ. გულია აფხაზურს ასწავლიდა ქართველ სტუდენტებსა და სხვა დაინტერესებულ პირთ. შემდეგ კი ოცდაათიანი წლებიდან უკვე აფხაზუ-რი ენის კურსს თბილისის უნივერსიტეტში კითხულობდა ს. ჯანაშია. ამრიგად, თბილისის უნივერსიტეტი ის უმაღლესი სასწავლებელი იყო, სადაც პირვე-ლად იქნა წაკითხული ამ ენის აკადემიური კურსი. ასე თსუ-ში თანდათან მომ-ზადდა სპეციალისტები მთის კავკასიური ენებისა და არნ. ჩიქობავას ინიცია-ტივით 1933 წ. ჩამოყალიბდა კიდევ კავკასიურ ენათა კათედრა, რომელიც ამ ენათა სპეციალისტების მომზადების სამჭედლოდ იქცა როგორც საქართვე-ლოს, ისევე მთელი საბჭოთა კავშირის მასშტაბით.

ენათმეცნიერული აზროვნებისა და საენათმეცნიერო კვლევა-ძიების გან-ვითარებისათვის მნიშვნელოვანი მოვლენა იყო აგრეთვე ისიც, რომ 1932 წელს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს გამგებლობაში ჩამოყალიბდა ქართუ-ლი საბჭოთა ენციკლოპედიის რედაქცია. მის ხელმძღვანელად დანიშნული იყო მ. ტოროშელიძე. რედაქციაში შედიოდნენ ცნობილი ქართველი მეცნი-ერები და მწერლები (ტერიტორიულად ენციკლოპედიის რედაქცია მოთავსე-ბული იყო საჯარო ბიბლიოთეკის I სართულზე).



რედაქციამ მოკლე დროის განმავლობაში დიდი მუშაობა გასწია. დაადგინა სიტყვანი. მის მიხედვით დაიწერა სტატიები მთლიანად მასალაზე, დასაყენებელი საენციკლოპედო შრიტები, აიწყო და დაიბეჭდა კიდევ I ტომი, მაგრამ მუშაობა ამაზე შეწყდა (დააბათიმრეს მ. ტოროშელიძე).

ქართულ ენციკლოპედიურ ლექსიკონზე მუშაობამ დიდად შეუწყო ხელი მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიის დახვეწას.

ამავე რედაქციასთან დაიწყო მუშაობა რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესადგენად. მის შედგენაზე მუშაობდა დიდად განათლებული პირი, პროფესორი იურისტი პეტრე ქავთარაძე, რომელსაც დახმარებას უწევდნენ ცნობილი ქართველი ლინგვისტები: ვ. თოფურია, ს. ყაუხჩიშვილი, არნ. ჩიქობავა, აკ. შანიძე.

პ. ქავთარაძის მიერ შედგენილი რუსულ-ქართული ლექსიკონი გამოსაცემად გადაეცა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობას.

ლექსიკონი 1937 წელს გამოცემულ იქნა ავტორის აღუნიშვნელად (პ. ქავთარაძე დააბათიმრეს), რის გამოც ეს ლექსიკონი უმართებულოდ ცნობილი დარჩა როგორც „უნივერსიტეტის ლექსიკონი“.

თავიდანვე ქართველი ენათმეცნიერები დიდ ადგილს თავიანთ მოღვაწეობაში უთმობდნენ ენის თეორიის საკითხებს. ჯერ კიდევ უნივერსიტეტის დაარსების პირველსავე წლებში გამოქვეყნდა (ლითოგრაფიის წესით) მოკლე კურსი ენათმეცნიერების შესავლისა გ. ახვლედიანის მიერ. მიუხედავად იმისა, რომ ოცდაათიანი წლებიდან მოყოლებული მარიზმის რეჟიმის გამო მძიმე მდგომარეობაში უხდებოდათ მოღვაწეობა ენათმეცნიერებს, არნ. ჩიქობავამ მაინც მოახერხა პოზიტიურ მეცნიერულ საფუძველზე დაყრდნობით გამოქვეყნებინა 1934 წ. ზოგადი ენათმეცნიერების სახელმძღვანელოს I ნაწილი — „ენათმეცნიერების შესავალი“ (რომლის წინასიტყვაობაში აშკარად ჩანს ის სიძნელები, რაც სახელმძღვანელოს გამოცემას ახლდა თან).

საენათმეცნიერო მუშაობა არსებითად პირველ ხანებში თსუ კათედრებზე მიმდინარეობდა. 1933/34 წწ. (1936) უნივერსიტეტშივე შეიქმნა საკვლევი ცენტრი „ელხი“ (ენის, ლიტერატურისა და ხელოვნების ინსტიტუტი). აქ ენის სექტორში ძირითადად მუშაობა იყო გაშლილი მასალის მოსაპოვებლად ქართული ლექსიკონისათვის.

საენათმეცნიერო კვლევა-ძიება ახალ საფეხურზე ავიდა და გაფართოვდა 1936 წლიდან, როცა ჩამოყალიბდა საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალი და მის სისტემაში მრავალპროფილიანი „ენიმიკი“ — ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი (მისი დირექტორი იყო ს. ჯანაშია). ისტორიის, ეთნოგრაფიის, არქეოლოგიის, ხელოვნების განყოფილებათა გვერდით ამ ინსტიტუტში არსებობდა რამდენიმე ლინგვისტური განყოფილება. ეს განყოფილებები იყო: ქართველური ენებისა (ხელმძღვანელი აკ. შანიძე), ლექსიკოლოგიისა (ხელმძღვანელი ვ. თოფურია), მთის კავკასიური ენებისა (ხელმძღვანელი არნ. ჩიქობავა), ზოგადი ენათმეცნიერებისა და ექსპერიმენტული ფონეტიკისა (ხელმძღვანელი გ. ახვლედიანი). პირველ ხანებში ზოგი განყოფილების შემადგენლობა 2—3 კაცით განისაზღვრებოდა. თანდათან მომზადდა კადრები ყველა ზემოთ დასახელებულ დარგში. ასპირანტურის გზით ინსტიტუტი სპეციალისტებს ამზადებდა მოქმე რესპუბლიკებისათვისაც. ინსტიტუტში დაარსდა სამეცნიერო ორგანო „ენიმიკის მოამბე“, რომელშიაც ქვეყნდებოდა ინსტიტუტის თემატიკის მიხედვით თანა-

მშრომელთა გამოკვლევები. მასში ფართოდ იყო აგრეთვე ასახული სამეცნიერო ინფორმაციები, კერძოდ ექსპედიციათა ანგარიშები.

1937 წ. გამოქვეყნდა ივ. ჯავახიშვილის ფუნდამენტური ნაშრომი „ქვეყნის ტული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, რომელიც წარმოადგენდა მრავალი წლის ნაღვაწს და დაფუძნებული იყო იმ დროისათვის არსებულ ენობრივ წყაროებზე.

1938 წ. დაიბეჭდა არნ. ჩიქობავას „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“. იგი, შეიძლება ითქვას, წარმოადგენს ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონის შედგენის პირველ ცდას.

1941 წლის 1 მარტიდან, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებასთან დაკავშირებით, ენიმკი გაიყო ორ ინსტიტუტად — ენისა და ისტორიის. 1950 წლის 17 ივლისიდან ენის ინსტიტუტს ეწოდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.

ინსტიტუტის წინაშე დასმულ ამოცანათა შესაბამისად მუშაობა გაიშალა შემდეგ განყოფილებებში: ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება, ქართველურ ენათა განყოფილება, ლექსიკოლოგიის განყოფილება, სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება, მეტყველების კულტურის განყოფილება (დაარსდა 1963 წ. თავდაპირველად 1959 წლიდან ეწოდებოდა „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების განყოფილება“), მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება, ახლო აღმოსავლეთის ენათა განყოფილება (1960 წლიდან საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის სისტემაში აღმოსავლეთმცოდნეობის ინსტიტუტის ცალკე დაარსების გამო ეს განყოფილება შეუერთდა აღნიშნული ინსტიტუტის საენათმეცნიერო განყოფილებებს), თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილება (დაარსდა 1958 წ.), ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორია, ეტიმოლოგიური ლექსიკონის ლაბორატორია (დაარსდა 1990 წელს), სამეცნიერო კვლევის კომპიუტერული უზრუნველყოფის ჯგუფი (დაარსდა 1990 წელს). გარდა ამისა ინსტიტუტში მუშაობს ენციკლოპედია „ქართული ენის“, ინფორმატიკისა და ქართული მუსიკალური დიალექტების შემსწავლელი ჯგუფები.

სამეცნიერო მუშაობა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში

ქართული ენის მეცნიერული კვლევის თვისებრივად ახალი ეტაპი დაკავშირებულია თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებასთან. სწორედ აქ ივ. ჯავახიშვილის თაოსნობით განისაზღვრა ის ძირითადი პრობლემები, რომლებიც საფუძვლად უნდა დასდებოდა ენათმეცნიერებაში არსებითად ახალი მიმართულების ჩამოყალიბებას, რაც უწინარეს ყოველისა, ქართული ეროვნული ენის ღრმა და ყოველმხრივ შესწავლას გულისხმობდა; კერძოდ:

- ა) ძველი ქართული ენის გამოწვლილვითი ანალიზი,
- ბ) ქართული ენის დიალექტების ყოველმხრივი შესწავლა,
- გ) ქართველურ ენათა ისტორიისა და სტრუქტურის დადგენა,
- დ) გარკვევა ქართველურ ენათა მიმართებისა მთის კავკასიურ ენებთან,
- ე) ქართველურ ენათა კვლევის შედეგების ზოგადენათმეცნიერული მნიშვნელობის წარმოჩენა.

ქართული ენათმეცნიერებისათვის სწორედ ამ ხუთი პრობლემის დამუშავება გახდა ბალეარის შემდგომი წარმატებული კვლევა-ძიებისათვის, მათ განსაზღვრეს ქართული ენათმეცნიერების მიზანდასახულობა, ამ მიმართულებით იქნა მოპოვებული განსაკუთრებული წარმატებანი.

ყველაფერი ეს საფუძვლად დაედო იბერიულ-კავკასიურ ენათა მეცნიერული სკოლისა და საუნივერსიტეტო კურსის ჩამოყალიბებას.

მყარმა მეცნიერულმა წინამძღვრებმა შესაძლებელი გახადა სათანადოდ განსაზღვრულიყო ლექსიკოლოგიური და ტერმინოლოგიური მუშაობის პრინციპები, აგრეთვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენის კრიტერიუმები.

თბილისის უნივერსიტეტშივე დაედო საფუძველი ინდოევროპული, სემიტური და თურქული ენების მეცნიერულ შესწავლას როგორც ისტორიულ-შედარებითი, ასევე ტიპოლოგიური თვალსაზრისით.

ზემოხსენებულმა განაპირობა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერული მიმართულება და მიზანდასახულობა, რაც სავსებით ბუნებრივი იყო, რადგან ინსტიტუტის დამფუძნებლები იყვნენ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დამაარსებელი და ამავე უნივერსიტეტის პირველი კურსდამთავრებულები.

როგორც დამოუკიდებელი სამეცნიერო ცენტრი ენათმეცნიერების ინსტიტუტი (რომელიც 1936 წლიდან არსებულ ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტს გამოეყო) დაარსდა 1941 წელს (თავდაპირველად ეს იყო ენის ინსტიტუტი აკად. ნ. მარის სახელობისა, 1950 წლიდან სახელი გამოეცვალა და ეწოდა საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნი-

ერების ინსტიტუტი, 1988 წლიდან — საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არხი. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი).

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი ერთადერთი სამეცნიერო დაწესებულებაა, სადაც შეისწავლება ყველა იბერიულ-კავკასიური ენა. კვლევის შედეგები ქვეყნდება როგორც მონოგრაფიების სახით, აგრეთვე სამეცნიერო კრებულებში — უპირატესად ესაა „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“ (ინსტიტუტის სამეცნიერო ორგანო) და „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წილიწდელი“ (საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ორგანო).

ნახევარი საუკუნის მანძილზე ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შეიქმნა ფუნდამენტური გამოკვლევები, რომლებმაც არსებითად განსაზღვრეს ენათმეცნიერული აზრის განვითარება საქართველოში:

ა) დამუშავებულია იბერიულ-კავკასიურ ენათა ფონეტიკისა და ფონოლოგიის, მორფოლოგიის, სინტაქსის, ლექსიკოლოგიის საკითხები; კვლევის შედეგები გამოქვეყნებულია მონოგრაფიებისა და ცალკეული სტატიების სახით;

ბ) გამოცემულია ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რვატომეული (რომლის საფუძველზე შეიქმნა და 1985 წელს გამოქვეყნდა ერთტომეული), თარგმნითი, დიალექტური, დარგობრივი და ტერმინოლოგიური ლექსიკონები;

გ) მონოგრაფიულადაა შესწავლილი ქართველური ენები და მათი დიალექტები, გამოცემულია დიალექტური ტექსტები;

დ) მნიშვნელოვანი გამოკვლევები მიეძღვნა ენათა ტიპოლოგიურ შესწავლას;

ე) სისტემებზე მუშავდებოდა ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, რომლებსაც ამტკიცებდა საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან არსებული თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი კომისია; სალიტერატურო ენის ნორმათა მეცნიერული დასაბუთებისადმი მიძღვნილი გამოკვლევები ქვეყნდება პერიოდულ კრებულში „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“;

ვ) დამუშავდა თეორიული ენათმეცნიერების ფუნდამენტური პრობლემები: ენათა გენეალოგიური კლასიფიკაციის პრინციპები, ენათმეცნიერული კვლევის მეთოდები, ენის ფილოსოფიის, ფსიქოლინგვისტიკისა და სოციოლინგვისტიკის აქტუალური საკითხები;

ზ) დაიწყო იბერიულ-კავკასიური ენების ფონეტიკის, გრამატიკისა და ლექსიკის დამუშავება კომპიუტერების საშუალებით;

თ) ენათმეცნიერების ინსტიტუტი ყოველთვის აქტიურად იღვწოდა ქართული სალიტერატურო ენის სახელმწიფოებრივი სტატუსის განსამტკიცებლად. ამის ერთ-ერთი ნიმუშია ინსტიტუტში შექმნილი ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამა, რომელიც საერთო-სახალხო განხილვის შემდგომ დამტკიცებულ იქნა საქართველოს ხელისუფლების უმაღლესი ორგანოების მიერ (1989 წლის 15 აგვისტოს).

ასე რომ, ჩატარებულია საკმაოდ დიდი, შრომატევადი და მრავალფეროვანი სამუშაო, რომელსაც უთუოდ დამსახურებული ავტორიტეტი მოაქვს ქართული საენათმეცნიერო სკოლისათვის. კვლევის შედეგებსა და პრინციპებს იზიარებენ და ემყარებიან საქართველოს ფარგლებს გარეთ მოღვაწე კავკასიოლოგებიც, რამაც განაპირობა ქართველი ენათმეცნიერების მიწვევა და

აქტიური მონაწილეობა საერთაშორისო სამეცნიერო კონგრესებსა და სიმპო-
ზიუმებზე, იმავდროულად უცხოელი სპეციალისტების რეგულარული სამეც-
ნიერო კონტაქტები ენათმეცნიერების ინსტიტუტთან.



* * *

რა მიზანს ისახავს ამჟამად ენათმეცნიერების ინსტიტუტი და რამ უნდა განსაზღვროს მომავალში მისი სამეცნიერო ორიენტაცია?

უწინარეს ყოვლისა, ეს არის მკვიდრი სამეცნიერო ტრადიციების პერმანენტული შეხამება ენათმეცნიერული კვლევის უახლეს მონაპოვრებთან, ობიექტური შეფასება მიღწეულისა და ამის საფუძველზე მეცნიერული ძიების ახალი მიმართულების განსაზღვრა. სამეცნიერო მუშაობისადმი ამგვარი მიდგომა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში მემკვიდრეობითია და, ამდენად, სამომავლოდ მისი მეცნიერული პროფილის განმსაზღვრელიც.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტი განეკუთვნება იმ სამეცნიერო დაწესებულებებს, რომელთა მთელს საქმიანობას განსაზღვრავს მრავალსაუკუნოვანი ქართული კულტურის სამსახური, კერძოდ, ეს ეხება ქართული ეროვნული კულტურის უმნიშვნელოვანესი მონაპოვრისა და მისივე შემდგომი განვითარების მძლავრი საშუალების — ქართული სალიტერატურო ენის ყოველმხრივ და ღრმა შესწავლას, მისი სახელმწიფოებრივი სტატუსის განმტკიცებასა და შინაგანი პოტენციის მაქსიმალურად გამოვლენას.

როგორც ითქვა, მონოგრაფიულად არის შესწავლილი ყველა იბერიულ-კავკასიური ენა. გრძელდება ენათა ცალკეული ჯგუფების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი: ქართველური, აფხაზურ-ადიღური, დაღესტნური და ნახური ენების ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით შესწავლამ ამ მხრივ მეცნიერულად ფასეული შედეგები მოგვცა. ინსტიტუტს განზრახული აქვს ამ თვალსაზრისით კვლევა-ძიების გაღრმავება. ამ პრობლემის დამუშავებისას გასათვალისწინებელი ხდება მთელი რიგი თავისებურებები, რომლებიც დამახასიათებელია იბერიულ-კავკასიური ენების ფონემატური სისტემისა და გრამატიკული წყობისათვის და რაც, თავის მხრივ, საჭიროებს შესაბამისი თეორიული კრიტერიუმების დადგენას.

ზემოხსენებული თავისთავად განაპირობებს იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლისას მიღებული პოზიტიური შედეგების თეორიული განზოგადების საჭიროებას და კვლევის მეთოდების შემდგომ დახვეწა-დაზუსტებას.

ამასთანავე, ენათმეცნიერების თეორია გულისხმობს ისეთი ფუნდამენტური პრობლემების ახლებური თვალსაზრისით შესწავლას, როგორიცაა: ენის არსი, ენათმეცნიერების ისტორია და თანამედროვე მიმართულებანი, ენათმეცნიერების დარგები და მათი ურთიერთმიმართება, აგრეთვე ფონოლოგიის, მორფოლოგიის, სინტაქსის, ლექსიკოლოგიის, სემანტიკის ზოგადთეორიული საკითხები.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტში წლების მანძილზე შეისწავლებოდა ლინგვისტური თეორიის ფილოსოფიური საფუძველები. ენის ფილოსოფიის პრობლემების ღრმა და ყოველმხრივი შესწავლა განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს მეცნიერების განვითარების ამ ეტაპზე, როცა აუცილებელი ხდება მეცნიერების სხვადასხვა დარგში შექმნილი ცოდნის ინტეგრაცია, ენისა და კულტურის ურთიერთმიმართების წარმოჩენა.

მეცნიერული აზროვნების თანამედროვე ეტაპი აუცილებელ პირობად გულისხმობს ფსიქოლინგვისტიკის საკითხების ფართო სპექტრით შესწავლას. ამ მხრივ ჩვენში მეცნიერულად ფასეული ტრადიცია არსებობს, რომელიც შემადგომი განვრცობა ლინგვისტიკისა და ფსიქოლოგიების ერთობლივ ძალისხმევას მოითხოვს.

საზოგადოებრივ ცხოვრებაში მიმდინარე პროცესებმა ფრიად აქტუალური გახადა სოციოლინგვისტური პრობლემატიკა, რასაც ადრე უპირატესად წმინდა პრაგმატული თვალსაზრისით ექცეოდა ყურადღება. ამჟამად საჭიროა სოციოლინგვისტური საკითხების იმგვარი შესწავლა, რომ შესაძლებელი გახდეს სათანადო თეორიული განზოგადებანი.

განვითარებული და დახვეწილი სალიტერატურო ენა არა მხოლოდ მალალი კულტურის მაჩვენებელია, არამედ ერის კონსოლიდაციის, მისი სრული ერთიანობის ძირითადი პირობაცაა. ამიტომაც არსებითი მნიშვნელობა ენიჭება ქართული სალიტერატურო ენის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების შემდგომ შესწავლასა და გადაწყვეტას იმ სამეცნიერო პრინციპების შესაბამისად, რომლებიც ჩვენში თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტსა და ენათმეცნიერების ინსტიტუტში გამოიმუშავდა.

ქართული სალიტერატურო ენის შესწავლა მისი პოლიფუნქციურობის თვალსაზრისით, თეორიული სტილისტიკის საკითხების გარკვევა, საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში ენის გამოყენების სტილური თავისებურებების განსაზღვრა ყოველთვის იყო და ამჟამაც რჩება ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ერთ-ერთ ძირითად სამეცნიერო თემატიკად.

მეცნიერების ყოველი დარგის წინსვლის ერთ-ერთ ხელშემწყობ პირობას სათანადოდ დამუშავებული სამეცნიერო ტერმინოლოგია წარმოადგენს. მით უფრო საშუაია ამ საკითხის მოგვარება ამჟამად, მეცნიერების სწრაფი განვითარების ეპოქაში. სემანტიკურად ზუსტი და ცალსახა, ფორმოზრივად მოქნილი და ენის შინაგან ბუნებას შეგუებული ტერმინის მიგნება და დანერგვა შესაბამისი თეორიული წინამძღვრების არსებობას ვარაუდობს. ამ მხრივაც ინსტიტუტს დიდი გამოცდილება და ტრადიცია აქვს, რაც უთუოდ ხელსაყრელ ნიადაგს უქმნის ტერმინოლოგიური მუშაობის შემდგომ გაღრმავებასა და გაფართოებას.

ყოველი ეროვნული კულტურის საგანძურში განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს განმარტებით, ისტორიულ, დიალექტურ, დარგობრივ და ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებს.

ყოველი ენის პერმანენტულად გაახლებული განმარტებითი ლექსიკონის მომზადება საეტაპო ღირებულების მქონეა არა მხოლოდ წმინდა მეცნიერული თვალსაზრისით, არამედ, საერთოდ, კულტურის დონის წარმოსაჩენად. მრავალი სიტყვა, რომელიც უკანასკნელ ხანს ქართულ სალიტერატურო ენას შემოემატა კულტურისა და საზოგადოებრივი ცხოვრების სხვადასხვა სფეროში, სათანადო დამუშავებას, განმარტებას და შეფასებას საჭიროებს. ეს არის ერთ-ერთი მუდმივი ლექსიკოგრაფიული სამუშაო, რომელიც გარკვეული პერიოდულობით განმარტებითი ლექსიკონების მრავალ- და ერთტომეულების გამოსაცემად მომზადებასაც გულისხმობს.

ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანას წარმოადგენს ქართველურ ენათა დიალექტური და დარგობრივი ლექსიკონების სრული კორპუსის შექმნა. ამ მხრივ ინსტიტუტში უკვე დაწყებულია მუშაობა, რომელიც დაუყოვნებლივ



საჭიროებს გაფართოვებას, რაც იმავდროულად გულისხმობს რესპუბლიკის / სხვა შესაბამისი სამეცნიერო ცენტრების ამ სამუშაოში აქტიურ მხარდაჭერას. ერთობლივი კოორდინირებული პროგრამის შესაბამისად.

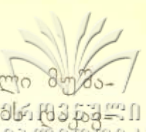
ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონების შექმნას თავისთავად ბევრი სირთულე ახლავს. უწინარეს ყოვლისა, ეს არის სათანადო სისრულით სალექსიკონო მასალის მოპოვება. მით უფრო ეს თავს იჩენს ქართულ სალიტერატურო ენაში, რომელსაც განვითარების ხანგრძლივი და არაერთგვაროვანი ისტორია აქვს. გარდა ამისა, მრავალი ქართული წერილობითი წყარო ჯერ კიდევ არ არის გამომზეურებული. გასათვალისწინებელია ზოგი ისეთი ფორმაც, რომელიც მხოლოდ ზეპირ მეტყველებას შემორჩა, მაგრამ რომლის არქაულობა ეჭვს არ იწვევს. განსხვავებით ისტორიული ლექსიკონებისაგან, რომლებიც ძირითადად ლექსიკოგრაფიულ სამუშაოებს გულისხმობენ, ლექსიკონის ეტიმოლოგიური კვლევა აუცილებელ პირობად მოიცავს ფონოლოგიური, მორფოლოგიური და სემანტიკური საკითხების შესწავლასაც, საჭირო ხდება აგრეთვე ყველა იმ ენის მონაცემების გათვალისწინება, რომელთაც ქართველურ ენებთან მეტ-ნაკლებად ხანგრძლივი კონტაქტები ჰქონდათ და აქვთ.

დიდი თეორიული და პრაქტიკული ღირებულება აქვს აგრეთვე თარგმნითი ლექსიკონების მომზადებასა და გამოცემას. ლექსიკოგრაფიული მუშაობის ეს სფერო განსაკუთრებულ მნიშვნელობას იძენს როგორც ენათა შეპირისპირებითი ანალიზის ერთ-ერთი წინაპირობა, უპირველეს ყოვლისა სიტყვათწარმოების პრინციპებისა და სემასიოლოგიური კვლევის თვალსაზრისით. რაც შეეხება თარგმნითი ლექსიკონების პრაქტიკულ მნიშვნელობას, იგი საყოველთაოდ არის ცნობილი.

ერთ-ერთი ძირითადი მიმართულება, რომელმაც უნდა განსაზღვროს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო პროფილი უახლოესი წლების მანძილზე, არის საქართველოს ლინგვისტური ატლასის შექმნა. უკვე დაწყებულია ამ თვალსაზრისით ქართული ენის დიალექტების შესწავლა, უნდა დაიგეგმოს ამ პრინციპების საფუძველზე სხვა ქართველური ენების შესწავლა, გასათვალისწინებელია საქართველოში არსებული სხვა ენების გავრცელების ტერიტორიული და სოციალური სფეროებიც.

ქართული ენათმეცნიერების კვლევის ფარგლებში ყოველთვის შემოდიოდა ისეთი პრობლემატიკაც, რომლის ყოველმხრივი და სრულყოფილი შესწავლა მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ერთობლივ ძალისხმევას გულისხმობს. ამათგან უმთავრესი არის ონომასტიკური კვლევა-ძიება, რომელიც აუცილებლად უნდა ითვალისწინებდეს ისტორიულ, ეთნოგრაფიულ, სოციალურ რეალიებს და იმავდროულად გეოგრაფიულ გარემოს. ქართველური ეთნონიმების, ტოპონიმების, ანთროპონიმების ისტორიული და თანამედროვე ვითარების თვალსაზრისით შესწავლა, კვლევის შედეგების თეორიული განზოგადება სადღეისოდ ქართველოლოგიის ერთ-ერთ აქტუალურ პრობლემას წარმოადგენს. ამ ხასიათის კვლევა-ძიება რომ მხოლოდ წმინდა მეცნიერული ინტერესებით არ განისაზღვრება, კარგად არის ცნობილი.

იბერიულ-კავკასიური ენების ფონემატიკური სისტემის შესწავლა ექსპერიმენტული ფონეტიკის მონაცემთა გათვალისწინებით მნიშვნელოვანია არა მხოლოდ იმანენტური თვალსაზრისით, არამედ მას არსებითი ღირებულება აქვს ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების მრავალი საკითხის წარმატებულად გადაწყვეტისათვის.



მეცნიერების განვითარების თანამედროვე ეტაპზე ენათმეცნიერული მუშაობაში, მით უმეტეს, თუ ის ლექსიკოლოგიის პრობლემატიკასთან არის დაკავშირებული, აუცილებელია გამოყენებულ იქნას კომპიუტერები. ინსტიტუტს უკვე აქვს შესაძლებლობა სამეცნიერო მუშაობისათვის, აგრეთვე საგამომცემლო საქმიანობისათვის გამოიყენოს რამდენიმე კომპიუტერი. გარდა ამისა, უნდა შეიქმნას იბერიულ-კავკასიურ ენათა მანქანური ბანკი, ქართული ენის ტექსტების სრული ბანკი, ქართული ენის გენერალური კომპიუტერული ლექსიკონი, დამუშავდეს მეტყველების სინთეზისა და ქართული ენის სწავლების პროგრამირების საკითხები.

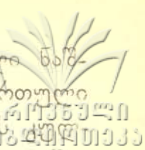
ინსტიტუტს აქვს ყველა საშუალება საინფორმაციო სამსახურის გასაფართოებლად. ჭგუფს, რომელიც ამ მიზნით შეიქმნა ინსტიტუტში, ევალება დამუშაოს საქართველოს ფარგლებს გარეთ გამოცემული ლიტერატურა ზოგადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკითხებზე და მოამზადოს სათანადო საინფორმაციო ბიულეტენი დამუშავებული მასალის საფუძველზე.

* * *

ენათმეცნიერების ინსტიტუტში მიმდინარე თეორიული ხასიათის კვლევები, რომელსაც, რა თქმა უნდა, თავისთავადი მეცნიერული ღირებულება აქვს, იმავდროულად ხელს უწყობს წარმატებით გადაწყდეს მთელი რიგი პრაქტიკული საკითხები.

უწინარეს ყოვლისა იგულისხმება ენათმეცნიერული დისციპლინების სწავლების დონის ამაღლება რესპუბლიკის შესაბამის უმაღლეს სასწავლებლებში. ინსტიტუტში შექმნილ გამოკვლევებს თავისი წვლილი შეაქვს ამ მნიშვნელოვან საქმეში. ამასთან ერთად ინსტიტუტის თანამშრომლები უშუალოდ მონაწილეობენ სასწავლო პროცესში, თავის მხრივ ინსტიტუტში შეთავსებით მოწვეული არიან თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტისა და სხვა უმაღლესი სასწავლებლების პროფესორ-მასწავლებლები. ივარაუდება ამ ორმხრივი ურთიერთობის შემდგომი გაფართოება.

როგორც ითქვა, ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დამუშავდა და საერთო სახალხო განხილვის შემდგომ საბოლოო სახე მიიღო ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამამ, რომელიც წარმოადგენს როგორც შორს გამიზნულ სტრატეგიულ მიზანდასახულებათა, ასევე ლოკალურად გადასაწყეტი მიმდინარე პრობლემათა ერთიან კომპლექსს. პროგრამა მოიცავს სამ ძირითად ასპექტს: ა) კონსტიტუციურს, რომელიც გულისხმობს ქართული ენის უფლებათა განმტკიცებასა და საყოველთაოდ დამკვიდრებას; ბ) მეცნიერულს, რომელიც განსაზღვრავს ქართული ენის შესწავლას თანამედროვე მეცნიერების მოთხოვნილებათა დონეზე; გ) პედაგოგიურს, რომელიც მოითხოვს ქართული ენის სწავლების დონის ამაღლებას ყველა ტიპის სასწავლებელში. ენის ფუნქციონირება განისაზღვრება ორი ძირითადი სფეროთი: ენა როგორც საზოგადოებრივი ურთიერთობის საშუალება და ენა როგორც ეროვნული კულტურის საფუძველი. ენის მეცნიერული შესწავლა გულისხმობს ენობრივი პროცესების გამოვლენასა და მიღებული შედეგების საფუძველზე შესაბამისი რეკომენდაციების გამომუშავებას ქართული სალიტერატურო ენის შემდგომი განვითარების მიზნით, რაც ტრადიციისა და ახალი ტენდენციების ურთიერთშეჯერებას უნდა ეფუძნებოდეს.



დღის წესრიგში დადგა ქართული ენის შესახებ განმაზოგადებელი ნაწარმის შექმნა, რომელიც წარმოაჩენს ქართული ენის სტრუქტურას, ქართული ლინგვისტური აზრის განვითარების ძირითად ეტაპებს, წარმოგვიდგენს ქართული ტურისა და მეცნიერების იმ ცენტრებს, რომლებმაც არსებითი წვლილი შეიტანეს ქართული სალიტერატურო ენის ჩამოყალიბებასა და განვითარებაში. ეს იქნება ენციკლოპედია „ქართული ენა“, რომლის საავტორო და საარედაქციო ჯგუფების ხელმძღვანელობა ეკისრება ენათმეცნიერების ინსტიტუტს. ენციკლოპედიას არა მხოლოდ საცნობარო ხასიათი ექნება, არამედ იმავდროულად წარმოაჩენს ქართული ენის მნიშვნელობას ეროვნული სულისკვეთებისა და კულტურის ჩამოყალიბებაში.

* * *

რა გზით ივარაუდება იმ ფართო სამეცნიერო პროგრამის შესრულება, რომელიც ენათმეცნიერების ინსტიტუტს აქვს დასახული?

უწინარეს ყოვლისა, აუცილებელია ენათმეცნიერების ინსტიტუტში არსებულ განყოფილებათა სამეცნიერო მუშაობის ინტეგრაცია განყოფილებათა სპეციფიკის შენარჩუნებით. ეს კი ნიშნავს, რომ საჭიროა დამუშავდეს კონკრეტული სამეცნიერო პრობლემის საინსტიტუტო პროგრამა, რომლის ცალკეული მონაკვეთები შესრულდება შესაბამის განყოფილებებში. ამის ტრადიცია ინსტიტუტში არსებობს. ამჟამად ამ პრინციპით მუშავდება, მაგალითად, ქართული ენის აკადემიური კურსი. რა თქმა უნდა, ეს არ გამოორიცხავს იმას, რომ თითოეულ განყოფილებას ექნება თავისი პროფილის მიხედვით დასამუშავებელი სხვა პრობლემატიკაც.

სულ უფრო საშური ხდება სამეცნიერო ინფორმაციის ურთიერთგაზიარება როგორც საქართველოში, ასევე საქართველოს ფარგლებს გარეთ არსებულ სამეცნიერო ცენტრებს შორის, რაც ორი გზით მიიღწევა: ა) ერთობლივ სამეცნიერო სესიებში მონაწილეობით და ბ) სამეცნიერო თემატიკის კომპლექსური დამუშავებით. ამის ტრადიციაც არსებობს. საჭიროა ამ ტრადიციის საფუძველზე სამეცნიერო კონტაქტების გაფართოვება. იგულისხმება აგრეთვე საინფორმაციო ბიულეტენების უფრო რაციონალური გამოყენება.

საჭირო ჩანს, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის შედეგები შეაჯამოს და კვლევის შემდგომი პერსპექტივა განსაზღვროს კავკასიოლოგთა საერთაშორისო სიმპოზიუმებმა, რომლებიც პერიოდულად (4—5 წელიწადში ერთხელ) უნდა ტარდებოდეს.

ენათმეცნიერებას უთუოდ სასიკეთოდ წაადგება აგრეთვე კონტაქტების შემდგომი გაფართოვება მეცნიერების მომიჯნავე დარგებთან (იგულისხმება: ფილოსოფია, ფსიქოლოგია, სოციოლოგია, ისტორია, ეთნოგრაფია, ფოლკლორისტიკა...).

* * *

ენათმეცნიერების ინსტიტუტმა წამოაყენა წინადადება, რომ თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი მუდმივი სახელმწიფო კომისიის ნაცვლად შეიქმნას ქართული სალიტერატურო ენის სახელმწიფო კომისია.



კომისიის მიზანი იქნება ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დაცვა და დანერგვა, კონტროლი ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვაზე, სახელმწიფო ზრუნვის განხორციელება ქართული ენის ყოველმხრივი განვითარებისათვის და უზრუნველყოფა მისი შეუზღუდავი გამოყენებისა ყველა სახის ადმინისტრაციულ და საზოგადოებრივ ორგანოებში, სამეცნიერო, კულტურისა და განათლების დაწესებულებებში, სახალხო მეურნეობისა და მომსახურეობის სფეროს ყველა ტიპის ორგანიზაციებსა და საწარმოებში, ანუ: ქართული სალიტერატურო ენის სახელმწიფო კომისია უფლებამოსილი იქნება საქართველოს რესპუბლიკის ფარგლებში კონტროლი გაუწიოს ქართულის, როგორც სახელმწიფო ენის, ფუნქციონირებას, უზრუნველყოს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვა და შეიმუშავოს ქმედითი ღონისძიებანი ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დასამკვიდრებლად, ყოველმხრივ შეუწყოს ხელი ქართული ენის ღრმა მეცნიერულ შესწავლას და ქართული ენის სწავლების დონის ამაღლებას რესპუბლიკაში არსებულ ყველა ტიპის სასწავლო დაწესებულებაში.

ქართული სალიტერატურო ენის სახელმწიფო კომისიის საბაზო სამეცნიერო დაწესებულებად ივარაუდება საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.

კომისია უნდა შედგეს ორი ქვეკომისიისაგან; ესენია:

- ა) თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი ქვეკომისია;
- ბ) ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციონირების მაკონტროლებელი ქვეკომისია.

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი ქვეკომისია განიხილავს და დაადგენს ქართულ სალიტერატურო ენაში სავალდებულო ხმარების ფონეტიკურ, ორთოგრაფიულ, მორფოლოგიურ, სინტაქსურ და ლექსიკურ ფორმებს.

ქვეკომისიის დანიშნულება იქნება უზრუნველყოს ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდის დაცვა, რომ ქართული სალიტერატურო ენა სრულად იყენებდეს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიის პროცესში შექმნილ საგანძურს, იყოს მაქსიმალურად მონოლითური, ჭეშმარიტად ხალხური და სათანადოდ მოემსახუროს სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროს.

ქვეკომისიას დაევალება შეისწავლოს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების პროცესში წარმოშობილი სადავო საკითხები და შეიმუშავოს ნორმათა პროექტები ამ საკითხთა მოსაგვარებლად.

ქართული სალიტერატურო ენის ფუნქციონირების მაკონტროლებელი ქვეკომისია კონტროლს გაუწევს ქართული ენის კონსტიტუციური სტატუსის დაცვას, უზრუნველყოფს ქართული ენის გამოყენებას სახელმწიფოებრივი და საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფეროში.

თითოეული ქვეკომისია წარმოადგენს მუშაობის ხანგრძლივ პერიოდზე გათვალისწინებულ პროგრამასა და ყოველწლიურ გეგმას, რომელსაც დაამტკიცებს ქართული სალიტერატურო ენის სახელმწიფო კომისიის სსდომა.

უნდა დაწესდეს ყოველკვარტალური გამოცემა (4—5 სასტამბო ფორმის რაოდენობით), რომელშიც გამოქვეყნდება კომისიის მუშაობის ანგარიში და მიღებული დადგენილებები.



გაკეთებული ბევრია, გასაკეთებელი — უფრო მეტი.
ქართული ენათმეცნიერების პოზიტიური მონაპოვარი სრულ გასწავლის
იძლევა იმისას, რომ ყველა ეს პრობლემა მომავალში უთუოდ სათანადო დო-
ნეზე გადაიჭრება.

ბ. ჯორბენაძე

ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება

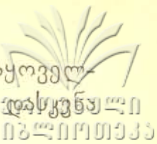
ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება იმ სახით, როგორც ის დღემდე არსებობს, დაარსდა 1958 წელს საქართველოს სსრ მეცნ. აკადემიის წევრ-კორესპონდენტის, პროფ. თინათინ შარაძენიძის, ხელმძღვანელობით. 50-იანი წლები საკმაოდ მღელვარე და არამდგრადი აღმოჩნდა ენის თეორიის განვითარების თვალსაზრისით: მიმდინარეობები მიმდინარეობებს ცვლიდა, იქმნებოდა მრავალი ახალი სკოლა როგორც ევროპაში, ისე განსაკუთრებით ამერიკის შეერთებულ შტატებში. საჭირო იყო ყველაფერში გარკვევა, ახალი მიმდინარეობების ათვისება, გამოსადეგის გამოყენება, ახალი მეთოდოლოგიის დახვეწა და დანერგვა, ამ თვალსაზრისით იბერიულ-კავკასიური ენების მასალის გაანალიზება და განზოგადება. საქართველოში თეორიული ენათმეცნიერება ყოველთვის მაღალ დონეზე იყო. გ. ახვლედიანმა და არნ. ჩიქობავამ დააფუძნეს ქართული ენათმეცნიერული სკოლა ზოგადი პრობლემების კვლევის თვალსაზრისით. ამ სკოლისთვის დამახასიათებელი იყო არა მხოლოდ ენის არსის ფილოსოფიურ-თეორიული კვლევა, არამედ იბერიულ-კავკასიური ენებისთვის დამახასიათებელი თავისებურებების განზოგადება როგორც ტიპოლოგიური, ისე ზოგად-არსობრივი თვალსაზრისით.

თინათინ შარაძენიძემ გაიზიარა თავისი მასწავლებლების ძირითადი გეზი და ამოსავალი პოსტულატები და განყოფილების მუშაობა ამ მიმართულებით წარმართა. თვითონ მისი პრობლემატიკა მრავალფეროვანი იყო. ემპირიულად ის იკვლევდა ქართველურ, უპირატესად ქართულსა და სვანურ, ენებს მორფოლოგიის, ფონოლოგიისა და დიალექტოლოგიის თვალთახედვით.

თ. შარაძენიძემ ფუნდამენტური მონოგრაფია მიუძღვნა ენათა კლასიფიკაციის პრობლემას. მან დაწვრილებით გაანალიზა და შეფასება მისცა ენათა გენეალოგიურ, მორფოლოგიურ, ფსიქოლოგისტურსა და ედ. სეპირის კონცეპტუალურ კლასიფიკაციებს. კრიტიკულად გაანალიზა ნ. მარის სტადიური კლასიფიკაცია. საინტერესო მოსაზრებები გამოთქვა ენათა კავშირის შესახებ. თ. შარაძენიძის ეს გამოკვლევა საფუძვლად დაედო მის სადოქტორო დისერტაციას. მკვლევრის განსაკუთრებულ ინტერესს იმსახურებს თანამედროვე ენათმეცნიერული მეთოდები, დესკრიფციული ენათმეცნიერების სისტემა ჰოკეტის, ნაიდას, პაიკის და სხვათა თეორიებში. სპეციალური განხილვის საგანი გახდა დესკრიფციული პროცედურები ფონოლოგიის, მორფოლოგიისა და სინტაქსის დონეებზე.

ამასთან დაკავშირებით მკვლევარმა დასვა მეტად მნიშვნელოვანი და იმ დროისათვის პრინციპული საკითხი: აღწერისას მნიშვნელობის გათვალისწინების აუცილებლობა. ავტორის აზრით, აღწერა და სინქრონიული ყალიბების შექმნა სემანტიკის დონის გაუთვალისწინებლად ხელშესახებ შედეგებს ვერ

24876



მოგვეცემს. ამ პერიოდში ფორმალურ-სტრუქტურული მეთოდებით საყოველ-
თაო გატაცების ფონზე, ეს საკმაოდ გაბედული და იმედის მომცემი დასკვნაა.
იყო.

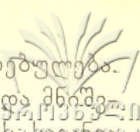
თ. შარაძენიძის ინიციატივითა და ხელმძღვანელობით 1971 წ. თბილისში
ენათმეცნიერების ინსტიტუტში გაიმართა საკავშირო კონფერენცია ენისა და
მეტყველების ურთიერთობის პრობლემაზე. მასში მონაწილეობა მიიღო ბევრმა
ცნობილმა ენათმეცნიერმა. ძირითადი მოხსენება ჰქონდა თინათინ შარაძენი-
ძეს. შემდგომ მან სპეციალური მონოგრაფია უძღვნა ამ საინტერესო საკითხს.
თინათინ შარაძენიძემ არ გაიზიარა ენისა და მეტყველების დიქტომია, აშკა-
რად დაუპირისპირდა სოსიურის მეტად პოპულარულ თეორიას ენისა და მეტყ-
ველების დაპირისპირების შესახებ და განიხილა ისინი ერთ მთლიანობად.
მკვლევარმა გააანალიზა თითქმის ყველა თანამედროვე თეორიული მიმდინა-
რეობა. მათ შორის სპეციალური გამოკვლევები მიუძღვნა პრალის სკოლას,
ჟენევის სკოლას და სხვ. ამ გამოკვლევებს, გარდა თეორიულისა, ჰქონდა დიდი
საგანმანათლებლო მნიშვნელობა, რამდენადაც იმ ხანად თითქმის არ არსებობ-
და უცხოური ლიტერატურის თარგმანები. განყოფილების ხელმძღვანელი სპე-
ციალურად განიხილავდა აგრეთვე ენათა უნივერსალიებისა და ტიპოლოგიის
საკითხებს. ამ მეტად აქტიურ საკითხსაც მიეძღვნა სპეციალური მონოგრა-
ფია. თავისი შემოქმედების ბოლოს ის დაინტერესდა ენათმეცნიერების ისტო-
რიით. მის კალამს ეკუთვნის მეტად ორიგინალური მონოგრაფია ბოდუენ დე
კურტენეს შემოქმედების შესახებ.

2556.61

განყოფილების ძირითადი თემატიკა შემდეგნაირად ჩამოყალიბდა: ენის
ფილოსოფიის ისტორია და ენათმეცნიერების ფილოსოფიური საფუძვლები;
ენათმეცნიერების ძირითადი მიმდინარეობები; ენათმეცნიერების მეთოდოლო-
გია და სპეციალური მეთოდები; ენათმეცნიერების დარგები. განყოფილების
თანამშრომლებსა და ასპირანტებს ჰქონდათ თავისუფალი არჩევანის შესაძლებ-
ლობა. ყოველმა ჩვენთაგანმა აირჩია ის თემატიკა, რომელიც მის შინაგან ინ-
ტერესებს შეესაბამებოდა. განყოფილებაში ხშირად იმართებოდა სხდომები,
სჯა-ბაასი. მის სხდომებს ესწრებოდნენ სხვა განყოფილების თანამშრომლები,
ამიტომ თითოეული ჩვენთაგანის გამოკვლევები საერთო გაცხოველებული
მსჯელობის საგანი იყო, რაც გვინარჩუნებდა ზოგად პერსპექტივას და აცხო-
ველებდა კრიტიკულ აზროვნებას.

ენის ფილოსოფიის ისტორია გახდა მ. მაჭავარიანისა და ირ. რამიშვილის
კვლევის საგანი. მ. მაჭავარიანმა შეისწავლა ინგლისური ემპირიული ენის ფი-
ლოსოფიის ისტორია დაწყებული საშუალო საუკუნეებით, დამთავრებული
თანამედროვე ინგლისური ანალიტიკური ლინგვისტური ფილოსოფიით. გამო-
ქვეყნებულია ამ მონოგრაფიული ნაშრომის რამდენიმე თავი. სპეციალური გა-
მოკვლევები მიეძღვნა განმაზოგადებელ პრობლემატიკას, კერძოდ, მნიშვნელო-
ბის საკითხის კვლევას ენათმეცნიერებასა და ფილოსოფიაში, ენათმეცნიერე-
ბის საგნის საკითხს, ენის სხვადასხვა იდეალიზაციას ენის ფილოსოფიის ის-
ტორიაში და შესაბამისად ენათმეცნიერებაში და სხვა.

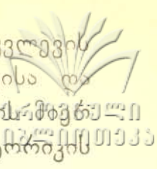
ირ. რამიშვილმა მიუძღვნა ორიგინალური გამოკვლევები თანამედროვე
ურთულესი მიმდინარეობის — გლოსემატიკის — ფილოსოფიურ საფუძვლებს.
ამ თემაზე მან გამოაქვეყნა მონოგრაფია: „კოპენჰაგენის სტრუქტურალისტუ-
რი სკოლის ამოსავალი პრინციპები“, სადაც განხილულია ისეთი ფუნდამენ-
ტური პრობლემები, როგორცია: ინდუქციისა და დედუქციის, ფორმისა და



სუბსტანციის, გამოხატულებისა და შინაარსის ურთიერთდამოკიდებულება. გზა ლინგვისტიკიდან სემიოლოგიამდე. ენის იმანენტური ალგებრისა და მნიშვნელობის მიმართების პრობლემა და სხვა. ირ. რამიშვილის კვლევების აგრეთვე ბუნებრივი და ხელოვნური ენების ურთიერთმიმართების პრობლემა. ამ საკითხზე მან გამოაქვეყნა რამდენიმე სტატია. საინტერესო გამოკვლევები მიუძღვნა ავტორმა ლაიბნიცის კონცეფციას მეცნიერების უნივერსალური კნის შესახებ (1971), მეტაენის შესწავლის საკითხებს (1972), რაიმონდ ლულის ენის თეორიას (1979) და სხვა.

1958 წლის დასაწყისში თ. შარაძენიძემ განყოფილებასთან დააფუძნა მათემატიკური ლინგვისტიკის სემინარი, რომელშიც ენათმეცნიერთა გარდა მონაწილეობდნენ მათემატიკოსები, ლოგიკოსები, კიბერნეტიკის სპეციალისტები: ი. ქარცივაძე, ზ. მიქელაძე, მ. გაგუა და სხვები. ამ სემინარის წევრებმა მიიღეს მონაწილეობა საკავშირო კონფერენციებში, რომლებიც მიეძღვნა ამ დარგის დაფუძნებას საბჭოთა კავშირში. თ. შარაძენიძის ხელმძღვანელობით დაცულ იქნა რამდენიმე დისერტაცია მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით: რ. მდივანის „თანამედროვე ქართული ენის ანლაუტური კონსონანტური ჯგუფების დისტრიბუციული ანალიზი“ (1966), ლ. აბულაძის „ვაჟა-ფშაველას მხატვრული პროზის სტატისტიკური სტრუქტურა“ (1967), გ. კვარაცხელიას „მეტყველების სტილოსტატისტიკური ანალიზი“ (ქართული ენის მასალაზე)“ (1968), ლ. ენუქიძის „ტრანსფორმაციული მეთოდი და მისი გამოყენება ქართული ენის მარტივი წინადადების მასალაზე (ქართული წინადადების მიმართ ტრანსფორმაციული მეთოდის გამოყენების პირველი ცდა)“ (1969), კ. ლერნერის „მათემატიკური მეთოდები ისტორიულ ენათმეცნიერებაში“ (1973). ეს სამუშაო შემდეგაც გაგრძელდა. 1986 წელს ტ. გურგენიძემ დაიცვა დისერტაცია თემაზე „მრავლობითობის კატეგორიის უნივერსალურ-ტიპოლოგიური შესწავლა“. 1961 წელს სამი აკადემიის ერთობლივ სხდომაზე (საკავშირო, სომხეთისა და საქართველოს) მ. მაჭავარიანმა წაიკითხა განმარტავადებელი მოხსენება „მათემატიკისა და ენათმეცნიერების ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ“, რომელიც შემდგომ დაიბეჭდა რუსეთში და საზღვარგარეთ. მოგვიანებით იმავე თემას მიეძღვნა თ. შარაძენიძის და გ. კვარაცხელიას სტატიები. იმავე პერიოდში დაარსდა განყოფილების კრებული: „თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები“ (გამოქვეყნდა ექვსი ტომი).

XIX ს. დასასრულსა და განსაკუთრებით ჩვენი საუკუნის 30-იან წლებში ენათმეცნიერებაში საყოველთაოდ გაბატონდა თვალსაზრისი, რომ აუცილებელია ენის ბგერითი მხარის საკუთრივ ლინგვისტური თვალსაზრისით კვლევა. ბგერის, როგორც ფიზიკურ-ფიზიოლოგიური რიგის მოვლენის, ცნება აღარ აკმაყოფილებდა ისტორიულ-შედარებით ენათმეცნიერებას, ის აღარ იყო საკმარისი არც სინქრონიული კვლევისათვის. ლინგვისტიკაში დაიწყო ძიება ახალი ერთეულისა. შეიქმნა ახალი დონე — ფონოლოგია, საკუთარი ერთეულით — ფონემით. ამასთან დაკავშირებით გაჩნდა ბევრი საკმაოდ განსხვავებული მიმდინარეობა და შესაბამისი თეორიები. მათ შესწავლას, კრიტიკულ ანალიზს და ფონოლოგიური თვალსაზრისით იბერიულ-კავკასიური ენების მასალის კვლევას არაერთი სტატია და გამოკვლევა მიუძღვნა ი. ქობალავამ. 1974 წელს გამოქვეყნდა მისი მონოგრაფია „ფონემის ცნება თანამედროვე ენათმეცნიერებაში“, სადაც განხილულია ყველა თანამედროვე თეორია დაწყებული სოსიურით, ბოდუენ დე კურტენით, ინგლისური სკოლით და დამ-



თავრებული მოსკოვის ფონოლოგიური სკოლით. მისი სპეციალური კვლევის საგანი გახდა ფონოლოგიის ჩამოყალიბების ისტორია და ფონეტიკისა და ფონოლოგიის ურთიერთმიმართების საკითხი. პარალელურად მკვლევარმა მუშაობა დაიწყო ქართველურ ენათა მასალაზე მუშავდებოდა ფონოლოგიური კომბინატორების საკითხებიც.

გამოქვეყნების პირველსავე წლებში ნ. ტრუბეცკოის კლასიკურ ნაშრომს ფონოლოგიის საფუძვლების შესახებ გამოეხმაურა ბ. ფოჩხუა. ბ. ფოჩხუას კვლევის საგანი გახდა აგრეთვე ენათმეცნიერების მეორე ფრიად მნიშვნელოვანი დარგი — ლექსიკოლოგია. ამ დარგში იგი მოღვაწეობდა როგორც პრაქტიკოსი ლექსიკოლოგი და თეორეტიკოსი. თ. შარაძენიძე და ბ. ფოჩხუა აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის რეატიომეულის შექმნაში. ამ დიდი საქმის შესრულებისათვის 1971 წელს მათ ქართველ ენათმეცნიერთა ჯგუფთან ერთად მიენიჭა საქართველოს სახელმწიფო პრემია მეცნიერებისა და ტექნიკის დარგში. ბ. ფოჩხუას კალამს ეკუთვნის მნიშვნელოვანი თეორიული ნაშრომი ქართულ ლექსიკოლოგიაში, რომელიც 1974 წელს საფუძვლად დაედო მის სადოქტორო დისერტაციას. მკვლევრის ზოგადი მოსაზრებები ყოველთვის ეფუძნება ქართული ენის ლექსიკური მასალის დრმა ცოდნასა და ანალიზს. თავისი მოღვაწეობის ბოლო პერიოდში ბ. ფოჩხუამ ჩაიფიქრა და ნაწილობრივ განახორციელა დიდი სამუშაო: „ქართული ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონის“ შედგენა. ავტორის სიკვდილის შემდეგ 1987 წელს გამოქვეყნდა ამ ლექსიკონის პირველი ტომი, რომელსაც წინ უძღვის ბ. ფოჩხუას თეორიული ნააზრევი ენის ლექსიკის სისტემატიზაციის თაობაზე. განყოფილებაში გრძელდება მუშაობა ქართული ენის იდეოგრაფიული ლექსიკონის შემდეგი ტომების გამოცემაზე. ამან განაპირობა ლექსიკოლოგიური საკითხების თეორიული მხარის შემდგომი ანალიზიც.

ლექსიკას სტატისტიკური მეთოდებით, როგორც ითქვა, იკვლევდა ლ. აბულაძე. დისერტაციის დაცვის შემდეგ მისი მუშაობა ძირითადად წარიმართა სტატისტიკური მეთოდების გამოყენების ხაზით ლექსიკოლოგიასა და სტილისტიკაში. გამოქვეყნდა რიგი სტატია. ლ. აბულაძე იკვლევს აგრეთვე ლექსიკური სემანტიკის, კერძოდ, დროის სემანტიკური ველის საკითხებს.

როგორც ითქვა, მათემატიკური ლინგვისტიკის საკითხებს მიუძღვნა მთელი რიგი ნაშრომები გ. კვარაცხელიამაც: „ზოგიერთი დაკვირვება სიტყვათა სიხშირეზე და პარსონის განაწილება“ (1963), „სტილისტიურ-შედარებითი კვლევის ცდა მათემატიკური მეთოდებით“ (1967), „ენათმეცნიერება და კიბერნეტიკა“ (1966) და სხვა. ბოლო დროს მკვლევრის შესწავლის საგანი გახდა ქართული ენის იდეოგრაფიკა, რომელსაც მიეძღვნა „ფერთა სახელები ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებაში“, „ფერი, ბგერა, სუნი და გემო ვაჟას შემოქმედებაში“, „ფერის იდეოგრაფიკა თანამედროვე ქართულ ენაში“. ველთა თეორიაში მუშაობს აგრეთვე განყოფილების ახალგაზრდა მკვლევარი მ. მგელაძე. მან დაამუშავა ხედვის ველის თეორიის საკითხები ძველი ქართულის მასალაზე, გამოიყენა ველთა თეორიის კვლევისას მარკირების თეორია და მეთოდოლოგია.

განყოფილებაში სპეციალური კვლევის საგანი გახდა სტილისტიკაც. თავდაპირველად ამ დარგის თეორია და ემპირიული კვლევა დაუკავშირდა, როგორც ითქვა, მათემატიკური მეთოდების გამოყენებას, რასაც მიეძღვნა ლ. აბულაძის, გ. კვარაცხელიას დისერტაციები და სტატიები. შემდგომ გ. კვარაცხე-

ლიამ განავრცო მუშაობა ფუნქციური სტილის თეორიულ და პრაქტიკულ საკითხებზე. მას ეკუთვნის მთელი რიგი სტატიები ამ თემაზე: „სტილისტიკა და ექსპერიმენტი“ (1972), „ფუნქციური სტილისტიკის ზოგადი საკითხები“ (1985), რაც საფუძვლად დაედო მის სადოქტორო დისერტაციას. ავტორმა თეორიული საკითხების გარდა შეისწავლა ქართული ენის სამეცნიერო, საგაზეთო-პუბლიცისტური, მხატვრული სტილი და მეტად საინტერესო დასკვნები მიიღო.

ლ. ენუქიძე შეისწავლის სინტაქსის თეორიულსა და ემპირიულ პრობლემას. „სინტაქსი გრამატიკის უძველესი დარგთაგანია. იგი ჯერ კიდევ ფილოლოგიურ გრამატიკებში იყო გამოყოფილი. მიუხედავად ასეთი ხანდაზმულობისა, სინტაქსის ამოცანები, მისი ძირითადი ცნებები და ანალიზის პროცედურები დღესაც სპეციალისტთა შორის პრინციპული დავის საგანს წარმოადგენს. ასეთ ვითარებაში სინტაქსის პრობლემატიკის დამუშავების ყოველი ახალი ცდა სავანგებო ყურადღებას იქცევს“ (თ. შარაძენიძე). ამ თვალსაზრისში განაპირობა ის, რომ წლების მანძილზე განყოფილებაში ლ. ენუქიძის საკვლევ თემას წარმოადგენდა და კრიტიკულად ანალიზდებოდა ძირითადი სინტაქსური თეორიები თანამედროვე ენათმეცნიერებაში. აღნიშნული თეორიების პრაქტიკული ღირებულების შეფასების მიზნით თანამედროვე სინტაქსის ძირითადი ცნებები და ანალიზის პროცედურები გამოიყენებოდა ქართული ენის მასალაზე. ლ. ენუქიძემ გააანალიზა თითქმის ყველა თანამედროვე სინტაქსური თეორია, სახელდობრ, ტრანსფორმაციული სინტაქსი, წარმომქმნელი სინტაქსი, ვალენტობის თეორია, წინადადების აქტუალური დანაწილების პრობლემები, რელაციური სინტაქსი. სინტაქსისა და ტექსტის ლინგვისტიკის ურთიერთმიმართების საკითხები. ზმნის ვალენტობის, პირიანობისა და ადგილიანობის ურთიერთმიმართება და სხვა. განხილულ თეორიათა საფუძველზე გაანალიზებული ქართული ენის მასალა სვამს რიგ საკითხს. ახლებურად წარმოაჩენს ქართული ენის ზოგ თავისებურებას. ამავე დროს გვაძლევს თვით თეორიის კრიტიკულად გაანალიზების შესაძლებლობას. ლ. ენუქიძის შრომებში არის ცდა ქართული ენის ტრანსფორმაციული გრამატიკის აგებისა. ქართული ზმნის ვალენტობის განსაზღვრის ცდამ ქართული ზმნის მნიშვნელოვანი თავისებურებანი წარმოაჩინა. საჭირო გახდა ერთმანეთისაგან გამიჯნულიყო ცნებები: ვალენტობა, პირიანობა, ადგილიანობა. ქართული ზმნის ვალენტობის ცალსახად და მკაცრად განსაზღვრის მიზნით შესწავლილი იყო ზმნური გარემოცვის წევრთა სიხშირე. დადგინდა აქტანტთა ხმარების სიხშირული იერარქია: პირდაპირი ობიექტი — ირიბი ობიექტი — სუბიექტი. შესწავლილ იქნა ირიბ და თანდებულიან ბრუნვათა გამოვლენის სიხშირეც, რის საფუძველზე გაკეთდა დასკვნა: ზმნის გარემოცვაში ხშირი ხმარება არის აუცილებელი. მაგრამ არასაკმარისი პირობა აქტანტთა გამოსავლენად. ვალენტობის დასადგენად უნდა გამოვიყენოთ კომპლექსური მეთოდი. სუბიექტისა და ობიექტის ასახვა ზმნაში და შესიტყვებაში მისი წარმოჩენის იშვიათობა მსჯელობის საგნად ხდის ერთგვარშემასმენლებიანი შერწყმული წინადადების საკითხს ქართულში. ამგვარ კონსტრუქციებს ლ. ენუქიძე მიიჩნევს რთულ თანწყობილ წინადადებებად, რადგან ყველა ზმნა ქმნის სტრუქტურულად განსხვავებულ წინადადების ცენტრს.

1969 წლიდან მ. მაჭავარიანის კვლევის საგანი გახდა გრამატიკული სემანტიკის საკითხები. მან ახალი თვალსაზრისით გამოიკვლია გვარის, ქცევისა



და კაუზატივის კატეგორიები. მთავარი იდეა მისი კვლევისა იყო მაქცევრების ახლებური ინტერპრეტაცია, როგორც ერთი ზოგადი მნიშვნელობის მქონე კატეგორიის გამოხატველი, ერთი რანგის მქონე წარმომქმნელი პრეფიქსებისა, რომელნიც პირის ნიშნებთან ერთად წარმოადგენენ ნაცვალსახელოვან პროკლიტიკებს ბრუნვითი ფუნქციებით. სწორედ ეს ბრუნვითი მნიშვნელობები განაპირობებენ მაქცევართა ცნობილ ცალკეულ ფუნქციებს, რომელნიც ერთიანდება ინტროვერტულ-ექსტროვერტულ მიმართებებში, რომლის ცენტრი არის მეტყველი პირი. სწორედ ნაცვალსახელოვანი პროკლიტიკების მიერ რეგულირდება სუბიექტ-ობიექტების წარმოქმნა-მოსაზობა და, ამდენად, მარტივი წინადადების წარმოქმნაც. ანალიზისას თავისებური ინტერპრეტაციით გამოყენებულია მარკირების თეორია. ავტორს თავისებურად ესმის კაუზაციის ცნებაც, კაუზატივის კატეგორია მას განხილული აქვს იბერიულ-კავკასიური ენების ტიპოლოგიური მონაცემების ფონზე. მკვლევარი სემასტიკური პრინციპით აანალიზებს მოქმედების, პროცესისა და მდგომარეობის ასპექტურ კატეგორიებს და შემოაქვს დიფერენციალური ნიშნების კონები მათ გასარჩევად.

კაუზატივის ნიშანი ა- ავტორის აზრით, აგრეთვე პირის ნაცვალსახელოვან პროკლიტიკას უკავშირდება და წარმოქმნის კაუზირებული ზმნის ამოსავალ სუბიექტს, სინტაქსურ ობიექტს. ვინისა და მანის რიგის პროკლიტიკებს ავტორი აგრეთვე ბრუნვის ნიშნების ფუნქციით ტვირთავს (ვინ-ის რიგი ნომინატივის ფუნქციისაა, ხოლო მან-ის რიგი ირიბი აკუზატივ-მიცემითის ფუნქციისა), რაც უკავშირდება აგრეთვე მარკირების პრინციპს და წარმოაჩენს აგენტურობისა და ინაგენტურობის ცენტრალურ სემანტიკას. ავტორის ზოგიერთი მოსაზრებები განზოგადებულია მონოგრაფიაში „ქცევის გრამატიკული კატეგორიის სემანტიკა“ (1987) და რიგ სტატიაში.

განყოფილების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი თემაა სოციოლინგვისტიკის საკითხები. ამ თემას ძირითადად ამუშავებს კ. ლერნერი. მან თავისი მოღვაწეობა განყოფილებაში დაიწყო მათემატიკის მეთოდების გამოყენებით ისტორიულ ენათმეცნიერებაში. ამ მხრივ კ. ლერნერს რიგი საინტერესო სტატია აქვს გამოქვეყნებული გლოტოქრონოლოგიის გამოყენებაზე დიქციონარულ ლინგვისტიკაში. მან გამოიკვლია მეიეს, სოსიურის, ტარდის, დიურკჰაიმის და სხვათა შრომები ენის სოციალური ბუნების გარკვევის მიზნით. ორიგინალურია მისი გამოკვლევები კულტურის, ენისა და სოციუმის ურთიერთმიმართებისა და ენობრივი წარმონაქმნების სოციოლოგიზაციის მექანიზმის დადგენის თვალსაზრისით. საინტერესოა მის მიერ შემოთავაზებული ინტერპრეტაცია ქართველური ენების ხარისხების სისტემის ჩამოყალიბებისა სოციალურ-კულტურული არეალის გათვალისწინებით.

1966—1986 წლებში განყოფილებაში მუშაობდა ი. მელიქიშვილი. მან ძირითად თემად აირჩია მარკირების თეორია. ამ თვალსაზრისით განიხილა და გაანალიზა მარკირების ყველა მანამდე არსებული თეორია (იელმსლევის, იაკობსონის, ტრუბეცკოის, გრინბერგის) და გარკვეული განზოგადებების შედეგად შექმნა მეტად საინტერესო სინთეზი. მისი აზრით, ზოგადი ენობრივი ფაქტებით და მიმართებებით დაინტერესებული ენათმეცნიერული მიმდინარეობები ამ რიგის მოვლენათა ძლიერ ამხსნელ და მომაწესრიგებელ პრინციპად მარკირების მიმართებას მიიჩნევენ. ავტორმა თვალი გაადევნა ამ ცნების განვითარებას ჩვენი საუკუნის 30-იანი წლებიდან დღემდე, გამოყო მისი გან-



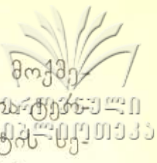
მსაზღვრელი ნიშნები და გაარკვია, რა ცვლილებები განიცადა მან არსებობის ორმოცი წლის მანძილზე. ჩატარებული რთული თეორიულ-მეთოდოლოგიური სამუშაოს საფუძველზე ი. მელიქიშვილი იძლევა იბერიულ-კავკასიური და ინდოევროპული ენების ტიპოლოგიურ ფონოლოგიურ დახასიათებას და მათი ისტორიული მოდელის ახალ რეკონსტრუქციებს. ავტორის ეს ნააზრევი განზოგადებულია მონოგრაფიაში: „მარკირების მიმართება ფონოლოგიაში“ (1976), ხოლო პუბლიკაციები ამ თემაზე თარიღდება 1966 წლიდან დღემდე. ი. მელიქიშვილის მოსაზრებები და კვლევის კონკრეტული შედეგები საფუძვლად დაედო მთელ რიგ მეტად მნიშვნელოვან საენათმეცნიერო შრომას. შემდგომ ი. მელიქიშვილმა მარკირების თეორია დაუკავშირა ფონოლოგიური დისტინქციური ნიშნების ტიპოლოგიურ და უნივერსალურ კვლევას. მან მნიშვნელოვანი სამუშაოები ჩაატარა აგრეთვე ქართველურ და ინდოევროპულ ფუძეთა ფონოლოგიური სტრუქტურის დადგენის მიზნით. იგი არ კმაყოფილდება დესკრიფციით და ცდილობს თავისი დებულებები ჩამოაყალიბოს მკაცრი იმპლიკაციური წესების სახით.

განყოფილებაში მუშავდებოდა აგრეთვე ისტორიულ-შედარებითი ენათმეცნიერების თემატიკა. ამ მხრივ საყურადღებოა თ. შარაძენიძისა და ბ. ფოჩხუას თეორიული შრომები, სადაც დაწვრილებით არის განხილული კომპარატივისტიკის მეთოდოლოგია და გენეალოგიური კლასიფიკაციის მეცნიერული საფუძვლები. აღსანიშნავია ბ. ფოჩხუას საინტერესო წერილი ნოსტრათიული თეორიის შესახებ, სადაც ამ პოზიციებიდან კრიტიკულად არის განხილული ქართველური ენების მასალა. განსაკუთრებით საინტერესოა ამ მხრივ თ. შარაძენიძის ნაშრომები და დაკვირვებები სვანური ენის ფონოლოგიისა და მორფოლოგიის თაობაზე. ქართველური ენების თანხმევანთა სასტემის რეკონსტრუქციის საკითხებს მიუძღვნა რამდენიმე ნაშრომი ი. მელიქიშვილმა. დადგინდა რიგი ახალი ფაქტი და კანონზომიერება.

როგორც ითქვა, ამჟამადაც გრძელდება მათემატიკური მეთოდების გამოყენებით ენობრივი ფაქტების შესწავლა. ამ მხრივ საინტერესოა ტ. გურგენიძის მიერ ჩატარებული კვლევა, დაკავშირებული მრავლობითობის კატეგორიის უნივერსალურ-ტიპოლოგიურ პრობლემებთან. რასაც იგი ახორციელებს თეორიულ-სიმრავლურ და ფორმალურ-ლოგიკური მეთოდების გამოყენებით. ავტორი გეთავაზობს ზოგად წესს, რომლის მიხედვითაც რიგ შემთხვევაში შესაძლებელი ხდება, დავადგინოთ იერარქიული მიმართებები გრამატიკულ კლასებს შორის. ტ. გურგენიძე აგრეთვე ამუშავებს ბრუნვის თეორიის საკითხებს გარკვეული ლოგიკურ-ფორმალური მეთოდების გამოყენებით. თავისი დაკვირვებები მან გამოიყენა კონკრეტული ენობრივი მასალის მიმართ (ქართველური, მთის კავკასიური და სხვა ტიპის ენები).

ამჟამად განყოფილებაში მუშავდება ახალი დარგის — ტექსტის ლინგვისტიკის — პრობლემატიკაც. ამ თემაზე მუშაობა სინტაქსის საკითხებთან დაკავშირებით დაიწყო ლ. ენუქიძემ.

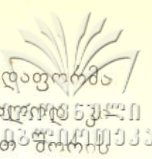
ნ. ჩიჩუა იკვლევს ნარატიული ტექსტის სემანტიკას, ტექსტის ზოგად სემანტიკურ კატეგორიებს, გამონათქვამის სემანტიკურ ინტერპრეტაციას, ტექსტურ ნომინაციას და მის პრაგმატულ-სტილისტურ ორიენტაციას. გამოვლენილია რიგი სემანტიკური კატეგორია, რომელიც რელევანტურია როგორც პრედიკატის ლექსიკური და გრამატიკული სემანტიკის თვალსაზრისით, ისე



ნარატიული ტექსტის სემანტიკური ორგანიზაციის მხრივ. მოცემულია მოქმედების სემანტიკის ინვარიანტული წარმოდგენა სემანტიკურ კატეგორიების მიხედვით და დასმულია ნარატიული ტექსტის სემანტიკისა და პრედიკატული სემანტიკური იზომორფიზმის საკითხი. მიღებული შედეგები გამოქვეყნებულია მთელ რიგ სტატიებში და განზოგადებულია სადისერტაციო შრომაში (1986). ნ. ჩიჩუას ეკუთვნის აგრეთვე გამოკვლევა ენისა და კულტურის ურთიერთდამოკიდებულების შესახებ.

ეს პრობლემატიკა განყოფილებაში განსაკუთრებით გაცხოველდა მას შემდეგ, რაც მუშაობა დაიწყო სემინარმა „კულტურა და ენა“ (1984—1988), რომელშიც აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ არა მარტო განყოფილების თანამშრომლები, არამედ მოწვეული სპეციალისტებიც. მსჯელობის საგანი გახდა გ. რამიშვილის, კ. გაბაშვილის, ნ. რამიშვილის, მ. მაჭავარიანის, ი. მელიქიშვილის, ნ. ჩიჩუას, თ. დოლიძის, ლ. აბულაძის, ლ. დალაქიშვილის, გ. კვარაცხელიას და სხვათა მოხსენებები. განსაკუთრებული ინტერესი გამოიწვია გ. ლებანიძის მიერ წაკითხულმა მოხსენებების სერიამ ლოგოსის კატეგორიის შესახებ. აქვე წამოიჭრა ენისა და ფსიქიკის ურთიერთმიმართების პრობლემატიკა, რაც შემდგომ გახდა განყოფილების კვლევის საგანი. ფსიქოლინგვისტური პრობლემატიკა აისახა მ. მაჭავარიანის რამდენიმე მოხსენებაში (მაგ.: „განწყობის როლი ენის ფუნქციონირებაში“; წაკითხულია მოხსენებად საერთაშორისო სიმპოზიუმზე, რომელიც 1978 წელს ჩატარდა თბილისში და ეხებოდა ადამიანის ფსიქიკის არაცნობიერ პლასტებს), მასვე ეკუთვნის გამოკვლევა: „ცნობიერების, განწყობისა და ენის ურთიერთმიმართებისათვის“, რომელშიც ახლებურად არის ინტერპრეტირებული დ. უზნაძის განწყობის თეორიის ენობრივი პრობლემები. ენის ფსიქოლოგისტური თეორიები და ზოგადად ენის ფსიქოლოგიური ბუნება გამოკვლეულია ი. ქობალავას შრომებში, რომლებიც ეხება სოსიურის, ბოდუენის, სეპირის და სხვა ენათმეცნიერების ნააზრვეის ამ მხარეს. დ. უზნაძის ენის თეორია განწყობის პრობლემატიკის თვალსაზრისით გამოკვლეულია განყოფილების ასპირანტის დ. ციციშვილის სტატიებში.

განყოფილებაში ისევ აქტუალური გახდა ენის ფუნქციების, მისი არსის, ექსტრალინგვისტურ სამყაროსთან მისი ურთიერთმიმართების პრობლემატიკა, რასაც ბიძგი მისცა ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამაზე მუშაობამ. ამ თემაზე ჩვენში და მოსკოვში წაკითხული იქნა რამდენიმე მოხსენება კ. ლერნერისა და მ. მაჭავარიანის მიერ. მ. მაჭავარიანს ხაზგასმული აქვს, რომ ენა ორმხრივ მიმართული მოვლენაა: თავისი შინაგანი არსით (შიდაფორმით) ის სულიერების, ღვთაებრივ-კოსმიურ საუფლოს განეკუთვნება, ხოლო გარეგანი, ფუნქციურ-მატერიალური განზომილებით ისტორიულ დროსა და სივრცეშია განფენილი, ერის ისტორიულ ნებასა და ენერგიაზეა დამოკიდებული. ერის აღზევების ინტენსიური წერტილები იქმნება ამ ორივე საწყისის (ზეციურისა და მიწიერის) განმთლიანების, სინთეზის განხორციელებისას. ენისა და ერის ჭეშმარიტ ისტორიას სწორედ ასეთი დაჭიმული, მკვრივად შეკრული პერიოდები ქმნიან, როდესაც ერის არაცნობიერი და რაციონალური სულიერი და ფიზიკური ძალების საერთო ძალისხმევით განუყოფელი და გამთლიანებულია „ენა, მამული, სარწმუნოება“. ამდენად, ერის ბიოგრაფიაში, მის მეხსიერებაში ფეთქავს სწორედ ეს ინტენსიური წერტილები, სწორედ ისინი შეადგენენ ერის თვითშეგნებისა და თვითშემეცნების ერთიან ლერძს დროისა და სივრცის გარეგნული გათიშვისა და მიუხედავად პიროვნების მოქმედების დონეზე ეროვნულობის პრობლემა უშუალოდ უკავშირდება უზნაძისეულ განწყობის



მოქმედების თავისებურებას, რომლის შინაარსს სწორედ ენის შიდაფორმა
 ქმნის. ამდენად, ადამიანის ფსიქიკაში მიმდინარე პროცესები უშუალოდ ნაკლებ
 არ ასახავენ გარეგანი თუ შინაგანი სამყაროს მოვლენებს, არამედ მხოლოდ
 დგას და მათ არეგულირებს ცნობიერ და მით უმეტეს არაცნობიერ დონეზე
 ენის შინაგანი სტრუქტურა, სულჩადგმული ეროვნული გამოცდილებით, ეროვ-
 ნული საწყისის მოქმედებით.

წლების მანძილზე განყოფილების თემატიკაში შემოდინდა რუსული
 ენათმეცნიერების ისტორია. ამ პრობლემატიკას ამუშავებდა გ. ხუხუნი. მისი
 კვლევის სფერო იყო XIX საუკუნის ბოლოსა და XX საუკუნის პირველი ნა-
 ხევრის რუს გამოჩენილ ლინგვისტთა ნააზრევი. გ. ხუხუნის კვლევა ყოველ-
 თვის ეყრდნობა უმდიდრეს ფაქტობრივ მასალას — არა მარტო რუსი ლინ-
 გვისტების მონოგრაფიულ გამოკვლევებს, არამედ მათ ნაკლებად ცნობილ,
 სხვადასხვა ჟურნალებში მიმობნეულ სტატიებს, მიმოწერას და სხვა. გ. ხუხუ-
 ნის კვლევა-ძიება განზოგადდა და გამოქვეყნდა მრავალი სტატიისა და რამ-
 დენიმე მონოგრაფიის სახით.

განყოფილების თანამშრომლები ეწევიან მრავალმხრივ სამეცნიერო და
 საზოგადოებრივ საქმიანობას. სისტემატურად იღებენ მონაწილეობას საინსტი-
 ტუტო, რესპუბლიკურ, საკავშირო და საერთაშორისო კონფერენციებში, სიმ-
 პოზიუმებსა და კონგრესებში. აქვთ ცხოველი ურთიერთობა ცნობილ საბჭო-
 თა და საზღვარგარეთელ მეცნიერებთან. ინსტიტუტის თანამშრომელთა მიერ
 დაწერილია მრავალი რეცენზია სხვათა ნაშრომებზე, დაფრთიანებულია მრავა-
 ლი დისერტანტი. განყოფილებაში დაცულია ექვსი სადოქტორო დისერტაცია
 (თ. შარაძენიძის, ბ. ფოჩხუას, გ. ხუხუნის, ი. ქობალავას, გ. კვარაცხელიას,
 კ. ლერნერის მიერ), მრავალი საკანდიდატო დისერტაცია. განყოფილების თა-
 ნამშრომლების შრომები იბეჭდება როგორც საქართველოში, ისე რუსეთში და
 საზღვარგარეთ.

განყოფილების თანამშრომლები აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ და
 იღებენ ქართული ენციკლოპედიის შექმნაში. თ. შარაძენიძე და ბ. ფოჩხუა
 ამ მუშაობის სათავეებთან იდგნენ და მნიშვნელოვანწილად განაპირობეს ენ-
 ციკლოპედიაში ენათმეცნიერული მასალის წარმოჩენა. თ. შარაძენიძე იყო
 ენათმეცნიერების სექციის თავმჯდომარე (ახლა ამ მოვალეობას ასრულებს
 მ. მაჭავარიანი).

განყოფილება ამჟამადაც ცდილობს შეინარჩუნოს ის თავისუფალი, შე-
 მოქმედებითი სული, რომელიც მას შთაბერა მისმა ხელმძღვანელმა — გამო-
 ჩენილმა ქართველმა ენათმეცნიერმა და მოღვაწემ თინათინ შარაძენიძემ.

მ. მაჭავარიანი

ქართველურ ენათა განყოფილება

I. ქართველურ ენათა განყოფილება შეიქმნა 1936 წლის 23 იანვარს „ენის სექტორის“ სახელწოდებით; დაევალა ქართულ-მეგრულ-ჭანურ-სვანურ ლექსიკონის შედგენა. ხელმძღვანელობა დაეკისრა აკაკი შანიძეს¹.

ამავე წლის ივლისში „ენის სექტორს“ ეწოდა „ქართველურ ენათა სექტორი“². 1937 წლის მაისში, როცა საბოლოოდ დაიხვეწა საკავშირო მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის („ენიმკი-ს“) სტრუქტურა, ამ სექტორს უწოდეს „ქართველურ ენათა განყოფილება“. გამგედ იყო ჯერ ა. შანიძე (1941 წლის 23 ნოემბრამდე)³, ხოლო შემდეგ, 1941 წლის 23 ნოემბრიდან 1961 წლამდე, განყოფილებას განაგებდა ვარლამ თოფურია. ამ დროის (20 წლის) მანძილზე განყოფილებამ ბევრი მეტად საყურადღებო სამუშაო შეასრულა (სამეცნიერო პროდუქციის შექმნა, კადრების აღზრდა და სხვა მრავალი). 1961 წელს ვ. თოფურია მთლიანად გადავიდა თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. ქართველურ ენათა განყოფილების გამგის მოვალეობას ასრულებდა ივანე გიგინეიშვილი (1961-1965 წწ.). დროის გარკვეულ მონაკვეთებში განყოფილების გამგედ მუშაობდნენ ვლადიმერ ფანჩიძე (1966—1975 წწ.), ივანე ქავთარაძე (1976 წლის აპრილიდან 1982 წლის ნოემბრამდე), ბესარიონ ჯორბენაძე (1982 წლის ნოემბრიდან 1985 წლის ბოლომდე, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ფილოლოგიური ფაკულტეტის დეკანად არჩევამდე). 1986 წლის 1 იანვრიდან განყოფილებას ხელმძღვანელობს თედორე უთურგაიძე.

საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებასთან დაკავშირებით (1941 წლის 1 მარტს), როცა „ენიმკი“ „გაიყო ორ მოძმე ინსტიტუტად: ა) აკად. ნ. მარის სახელობის ენისა და ბ) ისტორის ინსტიტუტად“⁴, ქართველურ ენათა განყოფილება არ შეცვლილა. 1953 წელს მას გამოეყო ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების განყოფილება⁵ (ამჟამინდელი „მეტყველების კულტურის განყოფილება“).

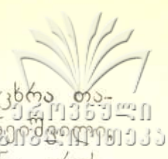
1 ს. ჯ ა ნ ა შ ი ა, მოკლე ანგარიში აკად. ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის და მისი სამეცნიერო საბჭოს მუშაობისა 1936—1944 წწ. — ავტორის „შრომები“, ტ. V, 1987, გვ. 443.

2 იქვე, გვ. 444.

3 იქვე, გვ. 445.

4 იქვე.

5 ქ. ლ ო მ თ ა თ ი ძ ე, ქართული ენათმეცნიერება. — მეცნიერება საბჭოთა საქართველოში 40 წლის მანძილზე, თბ., 1961, გვ. 455; ლ. ლ ე ქ ა ვ ა, ივანე გიგინეიშვილი, თბ., 1986, გვ. 55—56.



1936-1937 წლებში ქართველთა ენათა განყოფილებაში იყო ცხრა თანამშრომელი (აკაკი შანიძე — გამგე, თამარ ანდლულაძე, ივანე გიგინეიშვილი, მერი გუჯეჯიანი, ალექსი დავითიანი, გივი თარგამაძე, არსენ ონიანი, არისტარხ ცხადაძე, შოთა ძიძიგური). განყოფილებას ჰყავდა ორი ასპირანტი (არამ მარტიროსოვი და ალექსანდრე ჯიშიაშვილი).

ამჟამად ქართველთა ენათა განყოფილებაში არის 42 თანამშრომელი, ამათგან წამყვანი — 3, უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი — 16, მეცნიერი თანამშრომელი — 6, უმცროსი მეცნიერი თანამშრომელი — 14, ლაბორანტი — 3.

II. განყოფილების ძირითად პრობლემას წარმოადგენდა და ახლაც წარმოადგენს ქართველური ენებისა და მათი დიალექტების კვლევა.

ამ მიზნით ეწყობოდა ექსპედიცია-მივლინებები საქართველოს სხვადასხვა რეგიონში და მის ფარგლებს გარეთ.

კვლევის შედეგები ქვეყნდებოდა მონოგრაფიებისა და სტატიების სახით.

ქართულ-ქართველური ენებისა და მათი დიალექტების ფონეტიკის, გრამატიკისა და ლექსიკის საკითხებს მიეძღვნა მრავალი მეტად საყურადღებო მონოგრაფია და სტატია.

აქვე შეიძლება დავასახელოთ მონოგრაფიების ძირითადი ნაწილი (და ზოგიერთი სხვაც), რომელიც ეხება:

1. ქართულისა და სხვა ქართველური ენების ფონეტიკას: „ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში“ (მ. ძიძიგული, 1960); „სონარტა სისტემა და აბლათეტი ქართველურ ენებში“ (თ. გამყრელიძე, გ. მაჭავარიანი, 1955)⁶; „სვანური ენის ფონეტიკა, I, უმლაუტის სისტემა სვანურში“ (მ. ქალდანი, 1969); „ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა“ (თ. უთურგაიძე, 1976) და სხვ.

2. ქართულისა და სხვა ქართველური ენების მორფოლოგიის საკითხებს: „ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში (ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი)“ (არ. მარტიროსოვი, 1964); „ინფინიტივის საკითხისათვის ძველ ქართულში“ (დ. ჩხუბიანიშვილი, 1972); „სტატიკური ზმნები ქართულში“ (მ. სუხიშვილი, 1976); „დრონაკლი ზმნები სვანურში“ (კლ. გაგუა, 1976); „ქართული ზმნის ფორმობრივი და ფუნქციური ანალიზის პრინციპები“ (ბ. ჯორბენაძე, 1980); „ზმნის ხმოვანპრეფიქსური წარმოება ქართულში“ (ბ. ჯორბენაძე, 1983); „დრო-კილოთა მეორე სერიის ფორმები ახალ ქართულში“ (გ. გოგოლაშვილი, 1984); „მესამე სერიის ნაკვეთულთა წარმოება და მნიშვნელობა ძველ ქართულში“ (ავთ. არაბული, 1984); „მასდარის წარმოება ძველ ქართულში (აწმყოს ფუძის ისტორიასთან დაკავშირებით)“ (ბ. ცხადაძე, 1984); „ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემები ქართულში სხვა ქართველურ ენებთან შედარებით“ (ნ. ჩართოლანი, 1985); „ქართული ენის სახელის მორფონოლოგიური ანალიზი“ (თ. უთურგაიძე, 1986); „გარდამავალი ზმნები ქართულში (სისტემისა და ისტორიის ზოგი საკითხი)“ (მ. სუხიშვილი, 1986); „Грузинский глагол (Вопросы формального и семантического анализа)“ (ბ. ჯორბენაძე, 1986); „ქართული ზმნის უღვლილების სისტემა“ (გ. გოგოლაშვილი, 1988) და სხვ.

3. ქართული და ქართველური ენების სინტაქსის საკითხებს: „ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები“ (ა. თაყაიშვილი, 1961); „მარტივი წინადადების

⁶ ქართველურ ენათა განყოფილების თანამშრომელი იყო გივი მაჭავარიანი.



„შედგენილობა ძველ ქართულში“ (ანტ. კიზირია, 1963); „რთული წინადადებების შედგენილობა ძველ ქართულში“ (ანტ. კიზირია, 1969); „მარტივი წინადადებების შედგენილობა ქართველურ ენებში“ (ანტ. კიზირია, 1982); „მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის შეთანხმება ქართულში“ (ლ. კვანტალიანი, 1983); „მარტივი წინადადების ტიპები წევრთა შედგენილობის მიხედვით და კომუნიკატივები“ (ანტ. კიზირია, 1987) და სხვ.

4. ქართული ენის ისტორიის საკითხებს: „ქართული ზმნის ძირითადი კატეგორიების ისტორიისათვის ძველ ქართულში“ (ივ. ქავთარაძე, 1954); „გრამატიკის საკითხები XIX საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში“ (ნ. აბესაძე, 1960); „ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიისათვის“ (შ. ძიძიგური, 1959); „Вопросы истории грузинского языка в труде К. С. Кекелидзе“ (ივ. ქავთარაძე, 1979); „ქართული ენის ისტორიისათვის (XII—XVIII სს.)“ (ივ. ქავთარაძე, 1964) და სხვ.

5. ქართული ენის დიალექტებს: „ძიებანი ქართული დიალექტოლოგიდან“ (შ. ძიძიგური, 1954); „ქართული ენის კახური დიალექტი (გამოკვლევა და ტექსტები ლექსიკონითურთ)“ (არ. მარტიროსოვი, გრ. იმნაიშვილი, 1956); „ქართული დიალექტოლოგია, I (ქართული ენის კილოთა მოკლე განხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი)“ (ი. გივინეიშვილი, ვ. თოფურია, ი. ქავთარაძე, 1961); „ქართული ენის მთის კილოთა ზოგი თავისებურება“ (თ. უთურგაიძე, 1966); „ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი“ (გრ. იმნაიშვილი, 1966); „ქართული დიალექტოლოგიის ისტორიის საკითხისათვის“ (არ. მარტიროსოვი, 1972); „ქართული დიალექტი, I (გამოკვლევა)“ (გრ. იმნაიშვილი, 1974); „თუშური დიალექტი“ (გ. ცოცანიძე, 1987); „ქართული ენის ჯავახური დიალექტი (გამოკვლევა და ტექსტები ლექსიკონითურთ)“ (არ. მარტიროსოვი, 1984); „გიორგობიდან გიორგობამდე“ (გ. ცოცანიძე, 1987)⁷; „ქართული ენის მოხეური დიალექტი (გამოკვლევა, ტექსტები, ლექსიკონი)“ (ივ. ქავთარაძე, 1985); „ქართული დიალექტოლოგია“, I (ბ. ჯორბენაძე, 1989) და სხვ.

განყოფილებაში წარმოებს ქართული ონომასტიკის კვლევაც. გამოქვეყნებულია საყურადღებო მონოგრაფია „ერწო-თიანეთის ტოპონიმია“ (გ. ბედოშვილი, 1980) და მთელი რიგი სტატიები.

6. შესწავლილია მწერლებისა და საზოგადო მოღვაწეების ენა და მოსაზრებანი ქართული ენის შესახებ: „იაკობ გოგებაშვილი და ქართული ენა“ (ივ. ქავთარაძე, 1956); „ილია ჭავჭავაძის ენა“ (გ. შალამბერიძე, 1966); „ბალაგარი მწერლობისა“ (ბ. ჯორბენაძე, 1987).

7. შეიქმნა სახელმძღვანელოები საშუალო და უმაღლესი სასწავლებლებისათვის: „ქართული ენის გრამატიკა (ფონეტიკა, მორფოლოგია, სინტაქსი; სახელმძღვანელო არასრული საშ. სკოლის, V, VI და VII კლასებისათვის)“ (ა. შანიძე, 1939); „ქართული გრამატიკის საფუძვლები“ ორ ნაკვეთად (ა. შანიძე, 1942, 1943); „ილია ჭავჭავაძის ენის შესწავლა სკოლაში“ (გ. შალამბერიძე, 1957); „ქართული ენა (პრაქტიკუმი)“ (ანტ. კიზირია, 1957, 1960, 1969, 1974); „ქართული მართლწერა საშუალო სკოლის მოსწავლეთათვის“ (გ. შალამბერიძე, 1958); „ქართული ენა და მართლწერის ზოგიერთი საკითხი“ (ვ. თოფუ-

7 გ. ცოცანიძის ეს ნაშრომი დიალექტოლოგიას არ ეძღვნება (მასში გადმოცემულია თუშეთის ახლო წარსულის ყოფითი სურათები), მაგრამ შეიცავს თუშური დიალექტისათვის დამახასიათებელი მეტყველების ნიმუშებს, ლექსებსა და სხვ.



რია, 1965); „ქართული ენის ფაკულტატური გრამატიკის საკითხები“ (ბ. ჯორჯანიანი, 1985) და სხვ.

შედეგად: „ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი“ (ვ. თოფურია, ი. გიგინეიშვილი, 1941, 1947, 1949, 1968); „ქართულ-რუსული ლექსიკონი“ (ვ. ახვლედიანი, ვ. თოფურია, 1942); „რუსულ-ქართული ლექსიკონი (საშუალო სკოლისათვის)“ (ვ. თოფურია, ს. ყაუხჩიშვილი, 1958).

გამომუშავდა ქართული წერის დედანი: „ქართული წერის დედანი (I, II და III კლასებისათვის)“ (ვ. თოფურია, 1963).

განყოფილების თანამშრომლები, სხვებთან ერთად, მონაწილეობას ღებულობდნენ აზერბაიჯანული, აფხაზური, სომხური, ოსური და რუსული სკოლებისათვის სახელმძღვანელოებისა და ლექსიკონების შედგენაში.

8. დაიბეჭდა სვანური და ქართული დიალექტოლოგიური ტექსტები: „სვანური პროზაული ტექსტები, I, ბალსზემოური კილო“ (ტექსტები შეკრიბეს ა. შანიძემ და ვ. თოფურიამ, 1939); „სვანური პოეზია“, I (სამღერები შეკრიბეს და ქართულად თარგმნეს ა. შანიძემ, ვ. თოფურიამ და მ. გუჯჯიანიამ, 1939); „სვანური პროზაული ტექსტები, II, ბალსქვემოური კილო“ (ტექსტები შეკრიბეს ა. დავითიანი, ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, 1957); „სვანური პროზაული ტექსტები, III, ლენტეხური კილო“ (ტექსტები შეკრიბეს და რედაქცია გაუკეთეს ვ. თოფურიამ და მ. ქალდანმა, 1967); „ქართული დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ“ (შ. ძიძიგური, 1956); „ქართული დიალექტი, II, ტექსტები“ (გრ. იმნაიშვილი, 1974) და სხვ.

ტექსტები ერთვის დიალექტებისადმი მიძღვნილ მონოგრაფიებსა და სხვა ზოგიერთ გამოკვლევასაც.

9. დაიწერა ვ. თოფურიას შესახებ მონოგრაფიული ხასიათის გამოკვლევა: „ვარლამ თოფურია (ცხოვრება და სამეცნიერო-პედაგოგიური მოღვაწეობა)“ (ა. კიზირია, მ. ქალდანი, 1968).

10. გამოიცა ვ. თოფურიას „შრომების“ I და III ტომი (1967, 1979)⁸. გაიოზ რექტორის „ქართული ღრამატიკა“ (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ელენე ნიკოლაიშვილმა, 1970) და სხვ.

11. ქართველურ ენათა განყოფილების თანამშრომელთა მიერ გამოქვეყნებულა მრავალი მეტად მნიშვნელოვანი სტატია. ამათგან არ შეიძლება არ აღინიშნოს ისეთი გზის გამკაფავი გამოკვლევები, როგორცაა „რედუქცია ქართველურ ენებში“ (ვ. თოფურია, იკე, I, 1946) და „ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში“ (შ. ძიძიგური, იკე) და სხვ.

პირველში საფუძვლიანად არის შესწავლილი და გაანალიზებული რედუქციის შემთხვევები ქართულში, სვანურსა და ზანურში. დადგენილია მათ შორის არსებული საერთო და განსხვავებული მოვლენები. მოცემულია მეტად საყურადღებო დასკვნები. მეორეში ჩინებულად არის მიგნებული და ჩამოყალიბებული ხმოვანთა კომპლექსების ცვლის (ასიმილაციისა და დისიმილაციის) წესები ქართულ კილოებსა და ზანურში (მეგრულ-ჭანურში).

დიდი ყურადღების ღირსია აგრეთვე ვ. თოფურიას სტატიების სერიები:

⁸ ამ ტომების გამოცემაში მონაწილეობას ღებულობდნენ ქართველურ ენათა განყოფილების თანამშრომლებიც (ივ. ჭავჭავაძე, მ. ქალდანი და სხვ.).

„ფონეტიკური დაკვირვებანი ქართველურ ენებში“, „ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან“ და სხვ.

აქვე შეიძლება დავასახელოთ „Сванский язык“ (ვ. თოფურია) და „Сванский язык“ (ა. კიზირია), რომლებშიც მოცემულია ამ ენების ზოგადი დახასიათება. გამოქვეყნებულია კრებულში „Языки народов СССР“ (т. IV, „Иберийско-кавказские языки“, 1967) და სხვ.

12. ბარალელურად მიმდინარეობდა სალექსიკონო მუშაობა, სახელდობრ, სვანურ დოკუმენტურ ლექსიკონზე (ა. შანიძე, ვ. თოფურია, არს. ონიანი, ალ. დავითიანი, სპ. ტვილიანი, მ. გუჯეჯიანი, მ. ქალდანი) და ქართული ენის დიალექტურ ლექსიკონებზე.

გამოქვეყნდა: „გურული, ზემოდიმურული და ლეჩხუმური ლექსიკონები“ ვუტ. ბერიძის რედაქციით (გ. შარაშიძე, ბ. წერეთელი, მ. ალავეძე, 1938); „ქიზიყური ლექსიკონი“ ვ. თოფურიას რედაქციით (სტ. მენთეშაშვილი, 1943); „ინგილოური ლექსიკონი“ (ნ. როსტიაშვილი, 1978).

ლექსიკონები ერთვის გამოქვეყნებულ დიალექტოლოგიურ ტექსტებსაც. გამოვიდა „ქართული დიალექტოლოგიის ბიბლიოგრაფია“ (გრ. იმნაიშვილი, 1969).

იბეჭდება სვანური ლექსიკონი.

13. განყოფილების თემატიკაში შედიოდა აგრეთვე ძველი ქართული ენის სტრუქტურის კვლევა. გამოსაცემად მზადდებოდა ძველი ხელნაწერი ძეგლები და წარმოებდა მათი ყოველმხრივი შესწავლა. გამოიცა „კილეტრატის იადგარი“ (გამოსცეს და გამოკვლევა დაურთეს ა. შანიძემ, არ. მარტიროსოვმა და ალ. ჯიშიაშვილმა, ა. შანიძის რედაქციით, 1977).

განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს, რომ იმთავითვე მიმდინარეობდა „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტისა და ენის კვლევა. გამოქვეყნდა „ვეფხისტყაოსნის საკითხები“, I (ა. შანიძე, 1966); „გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენისა და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ“ (ივ. გიგინეიშვილი, 1975) და სხვ.

III. 1950—1955 წლებში ქართველურ ენათა განყოფილება მონაწილეობდა „ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის“ III და IV ტომების სარედაქციოდ მომზადებაში (III ტომის რედაქტორია ვ. თოფურია).

IV. 1961 წლიდან განყოფილებამ დაიწყო მუშაობა მრავალტომიანი „ქართული ენის სისტემატური კურსის“ შესაქმნელად არნ. ჩიქობავას საერთო ხელმძღვანელობით.

თავდაპირველი მოსამზადებელი სამუშაოები გულისხმობდა, ერთი მხრით, ძველ გრამატიკოსთა შრომების გაანალიზებას და, მეორე მხრით, საილუსტრაციო მასალების მოპოვებას მხატვრულ ნაწარმოებებში, პუბლიცისტურ ნაწერებსა და პრესის ენაში⁹.

1976 წლიდან დაიწყო მუშაობა „კურსის“ პირველ ტომზე („ქართული ენის შესწავლის ისტორიაზე“) ივ. ქავთარაძის ხელმძღვანელობით. ახლა მას ხელმძღვანელობს თ. უთურგაიძე.

„ქართული ენის შესწავლის ისტორიასთან“ დაკავშირებით საჭირო შეიქმნა შემდგარიყო ვრცელი ბიბლიოგრაფია, რომელსაც დამოუკიდებელი მნიშვნელობაც აქვს. მასზე მუშაობა ამჟამადაც მიმდინარეობს.

⁹ ამის შესახებ დაწერილებით: არნ. ჩიქობავა, „ქართული ენა“, მისი აგებულება-შედგენილობის ზოგადი საკითხები. — ივე, ტ. XIV, თბ., 1964, გვ. 31—49.

1981 წლიდან მუშაობას შეუდგა ქართული ენის მორფოლოგიის კურსის დამწერთა ჯგუფი ბ. ჯორბენაძის ხელმძღვანელობით და სინტაქსისა — ანტ. კ. შირიას მეთაურობით.

ქართული ენის მორფოლოგია

„ქართული ენის სისტემატური კურსისათვის“ ბევრი მეტად მნიშვნელოვანი პრობლემურა საკითხი დამუშავდა ქართული ენის სტრუქტურისა და ისტორიის შესახებ. მათგან უკვე გამოქვეყნდა მასალების სახით „ქართული ენის მორფემების მოდალური ელემენტების ლექსიკონი“ (ბ. ჯორბენაძე, მ. კობახიძე, მ. ბერიძე, 1988) და „ქართული ენის ზმნური ფუძეების ლექსიკონი“ (გ. გოგლაშვილი, ც. კვანტალიანი, დ. შენგელია, 1989) და აგრეთვე ცალკეული სტატიები ინსტიტუტის ორგანოებში.

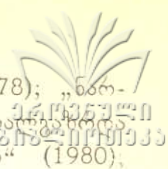
„ქართული ენის სისტემატური კურსი“ ითვალისწინებს „ქართული ენის დიალექტოლოგიასაც“. ამას მიეძღვნა მრავალი გამოკვლევა, მათ შორის — მონოგრაფიული ხასიათის მქონე შრომებიც. ახლა გაჩაღებულია მუშაობა ქართული დიალექტოლოგიური ატლასის შესადგენად (ხელმძღვ. თ. უთურგაიძე). ეწყობა ექსპედიციები და მუშავდება მოპოვებული მასალები.

ამასთან დაკავშირებით საჭიროა აქვე აღინიშნოს, რომ ქართველურ ენათა განყოფილებაში ინახება დიდძალი დიალექტოლოგიური ტექსტები, რომლებიც ჩაწერილია ადგილებზე განყოფილების თანამშრომელთა მიერ სხვადასხვა დროს. მართალია, საკითხების კვლევის დროს ასე თუ ისე ხდება მათი გამოყენება, მაგრამ მიზანშეწონილია გამოქვეყნება, რომ ყველასათვის ხელმისაწვდომი გახდეს.

V. „კურსის“ სამუშაოების პარალელურად გაცხარებული კვლევა-ძიება არის გაჩაღებული განყოფილებაში სვანურ-ზანური ენებისა და მათი დიალექტების შესასწავლად. ჩამოყალიბებულია ჯგუფები, რომლებიც იკვლევენ ამ ენების ფონეტიკურ სისტემას, გრამატიკულ წყობასა და ლექსიკას დიალექტების მიხედვით. ამ ხაზითაც, როგორც ზემოთ აღინიშნა, გამოქვეყნებულია საყურადღებო მონოგრაფიები და სტატიები. იბეჭდება სვანურ-ქართული ლექსიკონი და სხვ.

VI. ქართველურ ენათა განყოფილების გამგის (ვ. თოფურიას) ინიციატორობით დაარსდა ქართველურ ენათა განყოფილების კრებული „ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხების“ სახელწოდებით, რომელშიც ძირითადად იბეჭდებოდა განყოფილების წევრთა გამოკვლევები. მისი პირველი ტომი გამოვიდა 1959 წელს, ხოლო მეხუთე (ბოლო) ტომი — 1981 წელს.

VII. განყოფილების თანამშრომლები სისტემატურად აქვეყნებდნენ სტატიებს: ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის (ენიმკი-ს) „მოამბეში“ (ტ. I, 1937; ტ. XIV, 1944); „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერებაში“ (იკე-ში, ტ. I, 1946; ტ. XXVIII, 1989); „იბერიულ-კავკასიურ ენათმეცნიერების წელიწდეულში“ (იკეწ-ში, ტ. I, 1974; ტ. XV, 1988); „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხებში“ (წიგნი I, 1972; წიგნი VIII, 1988); „საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების „მოამბეში“; საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მაცნეში“ (ენისა და ლიტ. სერია); საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის „მოამბეში“ და აგრეთვე ერთდროულ კრებულებში: „მეტყველების ანალიზის, სინთეზისა და სტატისტიკის საკითხებში“ (1967); „მეტყველების ანალიზის საკითხებში“ (1969); „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმებში“ (1970); „ახალგაზრდა მეცნიერ მუშაკთა შრომების კრებულში“ (1970); „ზო-



გადი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების საკითხებში“ (1978); „ნარკვევში იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიიდან“ (1980); „ახალგაზრდა მეცნიერ-ფილოლოგთა რესპუბლიკური კონფერენციის მასალებში“ (1980), „დიალექტოლოგიურ კრებულში“ (1988, 1989); „ეტიმოლოგიურ ძიებანში“ (1987, 1988, 1989) და სხვა რესპუბლიკურ, საკავშირო და საერთაშორისო ორგანოებში.

VIII. ქართველურ ენათა განყოფილების თანამშრომლები აქტიურ მონაწილეობას ღებულობდნენ არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტისა და ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ხაზით ჩატარებულ სამეცნიერო სესიებში, კონფერენციებსა და სიმპოზიუმებში.

ამავე განყოფილების მეთაურობით ყოველწლიურად ტარდებოდა და ტარდება რესპუბლიკური დიალექტოლოგიური სამეცნიერო სესია, მიძღვნილი ქართული ენის დიალექტოლოგიური ატლასის შედგენის პრინციპებისა და დიალექტოლოგიისა და ენის ისტორიის ზოგადი საკითხებისადმი (ჩატარდა თერთმეტჯერ. დაბეჭდილია მუშაობის გეგმა და მოხსენებათა თეზისები).

განყოფილების წევრები მონაწილეობდნენ ენათმეცნიერთა საკავშირო და საერთაშორისო კონგრესებში, სიმპოზიუმებსა და კონფერენციებში.

აქვე უნდა შევნიშნოთ, რომ აკაკი შანიძემ, ილია აბულაძესთან ერთად, როგორც ეს აღნიშნულია სათანადო ლიტერატურაში, გაამდიდრა მსოფლიო მეცნიერება კავკასიის ალბანელების ანბანის აღმოჩენითა და შესწავლით¹⁰.

გრ. იმნაიშვილი

¹⁰ О. К. Ж о р д а н и я, Институт истории, археологии и этнографии им. акад. И. А. Джавахишвили АН ГССР, Тб., 1988, გვ. 51.



სიურ ენათა ჩვენში შესწავლის მდგომარეობის შესახებ 1942 წლის ანგარიშში მიუთითებდა (ენიმიკის მოამბე, ტ. XII, 1942, გვ. 285), ერთიანი სამეცნიერო გეგმით მუშაობდა და ერთმანეთის მუშაობას ავსებდა. ძირითად პრობლემად დასახული იყო ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა, „რომელიც კავკასიურ ენათა ბრუნებისა და უღვლილების საკვანძო საკითხებს მოიცავს და კავკასიურ ენათა აგებულების ისტორიის ცენტრალურ პრობლემადაა მიჩნეული (მასთან ზოგადი ენათმეცნიერების თვალსაზრისითაც აქტუალური მნიშვნელობისა). ფონეტიკისა და ლექსიკის საკითხების ძიება ამ ძირითად მიზანდასახულობასთანაა დაკავშირებული“ — წერდა არნ. ჩიქობავა (იქვე).

უკვე 1937 წელს ენიმიკი-ს კავკასიურ ენათა განყოფილებას სპეციალისტები ჰყავდა კავკასიური ენების ყველა ჯგუფისათვის: აფხაზურისათვის — ს. ჯანაშია, ქ. ლომთათიძე, ადიღურისათვის — გ. როგავა, ხუნძურისათვის (ავარიულისათვის) — არნ. ჩიქობავა, ლაკურისათვის — ვ. თოფურია, უღღურისათვის — ვლ. ფანჩიძე, ქისტურისათვის — თ. გონიაშვილი, სტ. ჩხენკელი, ბაცურისათვის — აკ. შანიძე. ამავე განყოფილებაში წარმოდგენილი იყო როგორც ს. ჯანაშია წერდა (ენიმიკის მოამბე, ტ. I, გვ. XVI), ისეთი „გაკავკასიებული“ ენები, როგორცაა სომხური და ოსური (გ. ახვლედიანი).

სულ მალე, რამდენიმე წლის შემდეგ შესასწავლ ენათა არეალი გაფართოვდა. ზემოთ დასახელებულ მკვლევრებს ახალგაზრდა სპეციალისტები შეემატნენ: დ. იმნაიშვილი (ინგუშური ენა) და შ. გაფრინდაშვილი (დარგუული ენა). სულ მალე მათ გვერდში ამოუდგნენ: რ. გაგუა (ბაცური ენა), ელ. ლომთაძე (კაპუჭური ენა), ევგ. ჯეირანიშვილი (უღღური ენა), ილ. ცერცვაძე (ანდიური ენა) და ქ. მიქელაძე (ყაბარდოული ენა. სამწუხაროდ, იგი ადრევე, 1949 წელს გარდაიცვალა).

დიდი როლი ითამაშა ადგილობრივი კადრების მომზადების საქმეში ასპირანტურამ კავკასიურ ენებში, რომელიც იმთავითვე ჰქონდა როგორც თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტს, ისე ენიმიკი-ს.

პირველი საკანდიდატო დისერტაცია, რომელიც კავკასიურ ენებში მომზადდა, იყო ქ. ლომთათიძის ნაშრომი — „ძირითად დროთა წარმოებისათვის აფხაზურში“ (დაცვა: თსუ, 1938 წლის 9 ივნისს). ასევე პირველი იყო ქ. ლომთათიძის სადოქტორო დისერტაცია — „აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი (ტექსტებიერთ)“ (დაცვა — ნ. მარის სახ. ენის ინსტ., 1945 წლის 25 დეკემბერს).

ენათმეცნიერ-კავკასიოლოგთა შემდგომი თაობა ის თაობა, რომელიც დიდი სამამულო ომის დამთავრების შემდეგ ჩაება საკვლევადიებო მუშაობაში. ესენი არიან ტ. გუდავა (ხუნძური, ანდიური ენები), ო. კახაძე (არჩიბული — ლეზგიური ენები), ზ. მაჰომედბეკოვა (ხუნძური ენა, ანდიური ენები), ალ. მაჰომეტოვი (დარგუული, თაბასარანული, ალღული — ლეზგიური ენები).

მართალია, ერგატიული კონსტრუქცია ძირითადი სამუშაო პრობლემა იყო კავკასიური ენების შესწავლისას ჩვენში, მაგრამ იგი მაინც ნაწილი იყო არნ. ჩიქობავას მიერვე შემუშავებული ზოგადი კონცეფციისა, რომელიც ემყარებოდა იმ ამოცანებს, რომლებიც ივ. ჯავახიშვილმა იმთავითვე დაუსახა ახლად დაარსებულ უნივერსიტეტს ქართველოლოგიის დარგში.

ქ. ლომთათიძე წერს: „ივ. ჯავახიშვილმა უნივერსიტეტის დაარსებისთანავე ფართოდ მოხაზა ქართველოლოგიის ამოცანები და საკვლევადიებო სფერო. კერძოდ, ქართული ენის ბუნებისა და ისტორიის ძიებისას იგი ზუცილებ-

მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება

1935 წლის 23 მარტს დაარსდა სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალი. მის შემადგენლობაში შევიდა ადრე არსებული აკად. ნ. მარის სახ. კავკასიისმცოდნეობის ინსტიტუტი, რომელიც იყო მემკვიდრე კავკასიის ისტორიულ-არქეოლოგიური ინსტიტუტისა (ეს უკანასკნელი დაარსდა 1917 წლის 1 ივლისს). ამ ინსტიტუტს დღიდან დაარსებისა სხვადასხვა რეორგანიზაციების შედეგად ბევრჯერ შეეცვალა სახელი. საბოლოოდ კი საქართველოს ფილიალის პრეზიდიუმის 1936 წლის 21 ივლისის დადგენილებით ინსტიტუტმა მიიღო სახელწოდება — „აკად. ნ. მარის სახ. ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტი“ (შემოკლებით — ენიმკი). მისი სტრუქტურა ასეთი იყო:

1. ქართველურ ენათა განყოფილება
2. კავკასიურ ენათა განყოფილება
3. ლექსიკოლოგიის განყოფილება
4. ისტორიის განყოფილება
5. არქეოლოგიის, ანთროპოლოგიისა და ეთნოგრაფიის განყოფილება
6. მახლობელი აღმოსავლეთის ენათა განყოფილება
7. ტერმინოლოგიის განყოფილება
8. ფონეტიკის კაბინეტი
9. ნ. მარის კაბინეტი

კავკასიურ ენათა შემსწავლელი სამეცნიერო დანაყოფი იმთავითვე იყო ენიმკი-ს შემადგენლობაში. მის შექმნას წინ უსწრებდა კავკასიურ ენათა კათედრის დაარსება თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში. კათედრა დაარსდა 1933 წლის თებერვალში. ამ კათედრის ინიციატივით ფილოლოგიის ფაკულტეტზე 1933/34 სასწავლო წელსვე ჩამოყალიბდა „კავკასიურ ენათა განყოფილება“, რომლის მიზანი იყო ლინგვისტ-კავკასიისმცოდნეთა, ენათმეცნიერთა მომზადება კავკასიურ ენათა მასალაზე.

თავდაპირველად კათედრაზე სულ სამი წევრი იყო: არნ. ჩიქობავა (ხუნძური ენა), ს. ჯანაშია (აფხაზური ენა), ვ. თოფურია (ლაკური ენა). კავკასიურ ენათა განყოფილებას უკვე 1937 წელს ორი გამოშვება ჰქონდა: პირველი იანვარში — 5 კაცი (მათ შორის შ. გაფრინდაშვილი), ხოლო მეორე ივნისში — 11 კაცი (მათ შორის დ. იმნაიშვილი).

როგორც თსუ კავკასიურ ენათა კათედრა, ისე ენიმკის კავკასიურ ენათა განყოფილება დაარსებული იყო არნ. ჩიქობავას ინიციატივითა და მისი უშუალო ხელმძღვანელობით. ამან მნიშვნელოვნად განაპირობა ის ვითარება, რომ ორივე სამეცნიერო უჯრედი, როგორც ამას თვით არნ. ჩიქობავა მთის კავკა-



ლად თვლიდა არა მარტო ქართველურ ენათა შესწავლას, არამედ ქვეყნისავე კავკასიის ხალხების ენათა შესწავლას ისტორიულ-შედარებითი მხრიდან. წინა აზიის მკვდარ ენათა კვლევას ქართველურ-კავკასიურ ენებთან გენეტიური ურთიერთობის თვალსაზრისით და სხვ.“ („მაცნე“, 1977, № 3, გვ. 7). ამ ზოგადი თვალსაზრისის რეალიზაცია გვაქვს თვით ივ. ჯავახიშვილის ისეთ ფუნდამენტურ გამოკვლევაში, როგორცაა „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“ (1937).

ჯერ კიდევ 1924 წელს „ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადი“ I-II ტომის წინასიტყვაობაში არნ. ჩიქობავა დეტალურად განიხილავდა საკითხს, თუ რამდენად მნიშვნელოვანია მთის კავკასიურ ენათა შესწავლა, რა კონკრეტული ამოცანები დგას ამ მხრივ და რა მეთოდებია მიზანშეწონილი ამ ენათა შესასწავლად (იხ. „წელიწადი“, 1924, გვ. 16—21). ამ წინასიტყვაობაში, რომელსაც საპროგრამო ხასიათი აქვს, შემდეგი დებულებებია წამოყენებული:

„ა) ქართულის გარდა მთის კავკასიურ ენათა ანალიზი უნდა იყოს ჩვენი ყურადღების ცენტრში.

ბ) ამ ენათა ისტორია უნდა ვიკვლიოთ ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით, რომელიც ინდოევროპულ ენათმეცნიერებაში გამოამუშავდა.

გ) რაც შეეხება იბერ.-კავკასიურ ენათა „აღწერით ანალიზს“, ყოველთვის როდი გამოგვადგება ის ცნებები, რომლებიც ინდოევროპულ ენათა გრამატიკებს შეუქმნიათ; ამიტომ არ უნდა დავერიდოთ აღსაწერი სინამდვილის შესაბამისი ახალი ცნებების ჩამოყალიბებასა და სათანადო ახალი ტერმინების შექმნას.

დ) იბერ.-კავკასიურ ენათაგან მხოლოდ ქართულია ძველი მწერლობის მქონე ენა. ამიტომ იბერ.-კავკასიურ ენათა ისტორიის შესწავლისას დიალექტთა ჩვენება სრულად უნდა აღირიცხოს („დესკრიფციული მომენტი პირველ ყოვლისა“); ენის ისტორიას ენის გეოგრაფია უნდა შეეშველოს.

ე) იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლა მეცნიერულად მნიშვნელოვანია, ჯერ ერთი, ამ ენათა „ბუნებისა და ურთიერთობის“ თვალსაზრისით და, მეორე, ზოგადი ენათმეცნიერული თვალსაზრისით“.

ეს დებულებები უდევს საფუძვლად დღესაც განყოფილების² მუშაობას. ამ ენათა შესწავლა განყოფილებაში ორი ძირითადი მიმართულებით მიმდინარეობდა (და დღესაც ასეა):

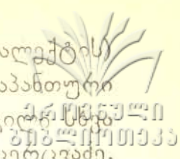
1. მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა აღწერითი (დესკრიფციული) შესწავლა, რაც გულისხმობს ცალკეული ენების (დიალექტების) სისტემატურ ანალიზს; ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსისა და ლექსიკის ცალკეული საკითხების დამუშავებას დიალექტურ მონაცემთა რაც შეიძლება სრული გათვალისწინებით.

2. ამ ენათა ისტორიული (დიაქრონიული) და ისტორიულ-შედარებითი შესწავლა და ამ ენათა გენეტიური ურთიერთობების, მათი არამონათესავე ენებთან კონტაქტების კვლევა.

დღემდე განყოფილების თანამშრომლებმა ამ ენათა შესახებ რამდენიმე ათეული მონოგრაფიული გამოკვლევა გამოაქვეყნეს:

¹ ქვემოთმოყვანილი სახით დებულებები შემდეგაა ფორმულირებული არნ. ჩიქობავასვე მიერ (იხ. იქვე, XVII, 1970, გვ. 10-11).

² 1946 წლიდან — მას შემდეგ, რაც შემოღებულ იქნა ტერმინი „იბერიულ-კავკასიური ენები“ — განყოფილებას ეწოდება „მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება“.



ა) დაიბეჭდა გამოკვლევები, რომლებშიც ცალკეული ენის (დიალექტის) მთლიანი ანალიზია მოცემული: ქ. ლომთათიძე, აფხაზური ენის ტაპანთური დიალექტი (1944); ქ. ლომთათიძე, აზხარული დიალექტი და მისი ადგილი აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა შორის (1954); არნ. ჩიქობავა, ილ. ცერცვაძე, ხუნძური ენა (თსუ, 1962); ტ. გუდავა, ბოთლისური ენა (1963); ა. მაპომეტოვი, კუბაჩური ენა (1963, რუს. ენ.); დ. იმნაიშვილი, დიდოური ენა ჰინუხურთან და ხვარშიულთან შედარებით (1963, რუს. ენ.); ე. ლომთაძე, დიდოური ენის ჰინუხური დიალექტი (1963, რუს. ენ.); ილ. ცერცვაძე, ანდიური ენა (1965); ა. მაპომეტოვი, თაბასარანული ენა (1965, რუს. ენ.); გ. როგავა, ზ. კერაშევა, ადიღური ენის გრამატიკა (კრასნოდარი-მაიკოპი, 1966, ადიღეს სამეცნ.-კვლ. ინსტ. ერთად); ზ. მაპომედბეკოვა, აფხაზური ენა (1967, რუს. ენ.); ა. მაპომეტოვი, აღუღური ენა (1970, რუს. ენ.); ევგ. ჭეირანიშვილი, უდიური ენა (თსუ, 1971); ზ. მაპომედბეკოვა, კარატული ენა (1971, რუს. ენ.); ტ. გუდავა, ბაგვალური ენა (1971); ვლ. ფანჩვიძე, უდურის გრამატიკული ანალიზი (1974); ო. კახაძე, არჩიბული ენა და მისი ადგილი დაღესტნის მონათესავე ენათა შორის (1979); პ. უსლარი, კავკასიის ეთნოგრაფია. ენათმეცნიერება. VII. თაბასარანული ენა. გამოსაცემად მოამზადა ალ. მაპომეტოვმა (1979, რუს. ენ.); ევგ. ჭეირანიშვილი, წახური და მუხადური ენები, I—II (1983—84); ა. მაპომეტოვი, დარგული ენის მეჭებური დიალექტი (1982, რუს. ენ.).

ბ) ფონეტიკის, გრამატიკული სტრუქტურის, სინტაქსისა და ლექსიკის შესწავლის ისტორიის ცალკეულ საკითხებს მიეძღვნა მონოგრაფიები, წიგნები: ფონეტიკური ლიტერატურის ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, I (1937), II (1940); არნ. ჩიქობავა, ერგატიული კონსტრუქციის პრობლემა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, I (1948), II (1961); გ. როგავა, სახელის ფუძის აგებულებისა და გრამატიკული კლასების ისტორიისათვის ადიღურ (ჩერქეზულ) ენებში (1956, რუს. ენ.); გ. თოფურია, ლეზგიური ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები (1959); არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის ისტორია (1965); შ. გაფრინდაშვილი, დარგული ენის ფონეტიკა (1966, რუს. ენ.); ლ. ლვინჯილია, არსებით სახელთა მრავლობითის წარმოება დარგულსა და ლაკურში (1979); ა. მაპომეტოვი, პ. უსლარი — დაღესტნურ ენათა მკვლევარი (მაპაჩყალა, 1979); ქ. ლომთათიძე, ლოკალურ პრევერბთა ძირითადი სახეობანი და მათი გაფორმება აფხაზურსა და აბაზურში (1981); ელ. ლომთაძე, სიტყვათმახვილი დიდოური ენაში (1984); დ. ქადაგიძე, ნ. ქადაგიძე, წოვა-თუ-შურ-ქართულ-რუსული ლექსიკონი (1984); ზ. კერაშევა, ფინიტური და ინფინიტური ზმნებიანი წინადადებანი ადიღურ ენებში (1984, რუს. ენ., ადიღეს პედ. ინსტ. ერთად); ო. კახაძე, პურეულის ლექსიკა ქართულში (1987).

გამოიცა ს. ჯანაშიას შრომების III (1959) და IV (1968) ტომები, რომლებშიც ს. ჯანაშიას კავკასიოლოგიური ნაშრომებია შეტანილი.

გ) გამოქვეყნებულია რამდენიმე შემაჯამებელი, განმაზოგადებელი ნაშრომი, რომლებიც მთის კავკასიურ ენათა ცალკეული ჯგუფების თუ ქვეჯგუფების ფონეტიკისა და მორფოლოგიის ისტორიულ-შედარებით შესწავლას ეძღვნება: ტ. გუდავა, ზმნურ ფუძეთა შედარებითი ანალიზი ხუნძურსა და ანდიურ ენებში (მაპაჩყალა, 1959); ტ. გუდავა, ანდიურ ენათა კონსონანტიზმი (1964, რუს. ენ.); ქ. ლომთათიძე, აფხაზური და აბაზური ენების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი. 1. ფონოლოგიური სისტემა და ფონეტიკური პროცესები (1976); დ. იმნაიშვილი, ნახურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი

ანალიზი (1977, რუს. ენ.); ტ. გუდავა, დიდოურ ენათა კონსონანტების ისტორიულ-შედარებითი ანალიზი (1979, რუს. ენ.); ო. კახაძე, გრამატიკული კლასები ლეზგიურ ენებში (1985). აქვე უნდა დავასახელოთ: არნ. ჩიქობავა, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების შესავალი (თსუ, 1979).

საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის 1970 წლის 31 დეკემბრის დადგენილებით, სსრკ მეცნიერებათა აკადემიის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭოს ბიუროს 1970 წლის 18 ივნისის გადაწყვეტილებითა და სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის ლიტერატურისა და ენის განყოფილების ბიუროს 1970 წლის 8 დეკემბრის დადგენილებით 1974 წლიდან გამოდის „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადული“ — საკავშირო კავკასიოლოგიური ორგანო, რომელიც იბეჭდება საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის გრიფით. გამოცემის საყრდენ ბაზას წარმოადგენს არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება. „წელიწადულის“ დამაარსებელი და მისი მთავარი რედაქტორი იყო არნ. ჩიქობავა. 1990 წელს გამოვიდა XVII ტომი.

დღეს განყოფილებაში 23 თანამშრომელია, მათ შორის: ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი — 8 (აკად. ქ. ლომთათიძე, გ. ბურჭულაძე, გ. თოფურია, ო. კახაძე, ზ. მაჭომეძე-ბეგოვა, ა. მაჭომეტოვი, ილ. ცერცვაძე, კ. ჭრელაშვილი), ფილოლოგიურ მეცნიერებათა კანდიდატი — 13 (თ. გვათელაძე, ლ. ზვიადაური, ვლ. კიკილაშვილი, ნ. მაჭავარიანი, ლ. სანიკიძე, ტ. სიხარულიძე, ნ. სტურუა, რ. ფარეულიძე, ლ. ღვინჯილია, ბ. შავხელიშვილი, ვ. შენგელია, მ. ჩუხუა, რ. ჯანაშია); მეცნიერი თანამშრომელი — 2 (ლ. მარგიანი, თ. შარმანაშვილი).

განყოფილების უცვლელი ხელმძღვანელი გარდაცვალებამდე (1985 წლის 5 ნოემბრამდე) იყო არნ. ჩიქობავა. შემდეგ განყოფილებას ხელმძღვანელობდა ქ. ლომთათიძე (1987 წლის 1 ნოემბრამდე). დღეს განყოფილების გამგეა გ. თოფურია.

გ. თოფურია

ლექსიკოლოგიის განყოფილება

ლექსიკოლოგიის განყოფილება დაარსდა ნ. მარის სახელობის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში (ენამკი) 1936 წლის მაისში. გამგედ დაინიშნა ვარლამ თოფურია. განყოფილებაში მაშინ ორი შტატის თანამშრომელი იყო: მერი გუჯეჯიანი და არისტარხ ცხადაძე. ხელშეკრულებით მუშაობდა 15 თანამშრომელი.

განყოფილების გეგმაში იყო: მასალების ამოწერა ი. ჭავჭავაძის თხზულებათა ლექსიკონისათვის, ეტიმოლოგიების ამოწერა საენათმეცნიერო და საისტორიო ლიტერატურიდან, მასალების ამოწერა სხვადასხვა ლიტერატურული ნაწარმოებიდან ქართული განმარტებითი ლექსიკონისათვის...

მოკლე ხანში გამოიცა: არნოლდ ჩიქობავას „ჭანურ-მეგრულ-ქართული შედარებითი ლექსიკონი“ (1938), ვ. თოფურიას და სიმონ ყაუხჩიშვილის — „რუსულ-ქართული ლექსიკონი (სასკოლო)“ (იმავე 1938), გიგო შარაშიძის — გურული, ბაბო ვასილის ას. წერეთლის — ზემოიმერული, მიხეილ ალავიძის — ლეჩხუმური ლექსიკონები (ერთ წიგნად) საერთო სათაურით: ქართველურ ენათა ლექსიკა, I (1939).

გამზადდა დასაბეჭდად:

1. ქართველურ ენათა ლექსიკა, II:

ა) შოთა ძიძიგურისა და პავლე ხუბუტიას — ქართლური ლექსიკონი¹.

ბ) სტეფანე მენტეშაშვილის — ქიზიყური ლექსიკონი (გამოიცა 1943 წ.).

2. გიორგი ახვლედიანისა და ვ. თოფურიას — ქართულ-რუსული ლექსიკონი (გამოიცა 1950 წ.).

3. ორთოგრაფიული ლექსიკონი (სასკოლო). შემდგენლები — ვ. თოფურია და ივანე გიგინეიშვილი (გამოიცა 1941, 1946 და 1949 წლებში).

მზადდებოდა გამოსაცემად (რედაქციას გადიოდა) თედო სახოკიას — ხატოვან სიტყვა-თქმათა ლექსიკონი [გამოიცა მხოლოდ 1950—55 წლებში (სამ წიგნად) და 1979 წელს (უკვე ერთ წიგნად)].

1941 წელს დამთავრდა ქართული განმარტებითი ლექსიკონისათვის სიტყვანის შედგენა (სულ 260.000 ბარათი).

* * *

1945 წლის ივლისში საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან შეიქმნა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის კომისია, რომელსაც დავვალა რვატომიანი განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის ხელმძღვანე-

¹ ეს ლექსიკონი სტამბურად დაიბეჭდა მხოლოდ ა — შ მონაკეთი (ნაკო კეცხოველის, შ. ძიძიგურისა და პ. ხუბუტიას ავტორობით 1942 წ.); არ გამოცემულა.



ლობა; კომისიის თავმჯდომარე — არნ. ჩიქობავა, წევრები: გიორგი ახვლედიანი, ვუკოლ ბერიძე, სიმონ ვაჩნაძე, ვარლამ თოფურია, თამარ ლომოური, მ. ჯანაშია, წერეთელი, სიმონ ჯანაშია, სწავლული მდივანი — ბიძინა ფოჩხუა (1945), სტ. მენთეშაშვილი (1946-1951), მიხეილ ჭაბაშვილი (1951-1958).

განმარტებითი ლექსიკონის კომისიის განკარგულებაში იყო სიტყვანი, შედგენილი ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილების მიერ წინა (1936-1941) წლებში.

სიტყვანის რეცენზენტებად კომისიამ მოიწვია მწერლები იოსებ გრიშაშვილი, ილია ზურაბიშვილი, დავით კასრაძე და თ. სახოკია. მათ განიხილეს მთელი სიტყვანი.

1946 წლის გაზაფხულიდან ჩამოყალიბდა ოთხი სარედაქციო კომისია განმარტებული მასალის განსახილველად (თავმჯდომარეები: გ. წერეთელი, ვ. ბერიძე, ს. ვაჩნაძე, სოლომონ იორდანიშვილი). 1947 წლის შემოდგომიდან დამატებით შეიქმნა ახალი კომისია გ. ახვლედიანის, ხოლო 1948 წლიდან — ქეთევან ლომთათიძის თავმჯდომარეობით. ამ კომისიებში ენათმეცნიერთა გარდა აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ მწერლები: ი. ზურაბიშვილი, თ. სახოკია. გერონტი ქიქოძე, ისტორიკოსი თ. ლომოური, ბოტანიკოსი ალექსანდრე მაყაშვილი.

ქეგლ-ის სამუშაო აპარატს წარმოადგენდა ენის (1950 წლიდან — ენათმეცნიერების) ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილება, რომელიც ახლად დაკომპლექტდა შემდეგი თანამშრომლებით: რუსუდან გაგუა, ს. ვაჩნაძე, ს. იორდანიშვილი, სტ. მენთეშაშვილი, ევგენი ჯეირანიშვილი, ნადეჟდა საბაშვილი, ნინო საყვარელიძე და ბაბო ივანეს ასული წერეთელი.

1949 წლის ოქტომბერში შეიქმნა ლექსიკონის მთავარი რედაქცია ასეთი შემადგენლობით: არნ. ჩიქობავა (თავმჯდომარე), გ. ახვლედიანი, ს. ვაჩნაძე, ვ. თოფურია, ვიქტორ კუპრაძე, თ. ლომოური, გ. წერეთელი. 1951 წელს მასში შეყვანილ იქნენ: ი. გრიშაშვილი, გიორგი ლეონიძე, სტ. მენთეშაშვილი, 1953 წელს — სწავლული მდივანი ივ. გიგინეიშვილი, ვასილ ეგნატაშვილი, ნიკო კაცხოველი და ქ. ლომთათიძე, 1955 წელს — ნიკოლოზ მუსხელიშვილი.

ქეგლ-ის I ტომში (ა — ბ) შესული სიტყვების განმარტებაში მონაწილეობდნენ ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლები: რ. გაგუა, პოლიევქტ ვაჩეჩილაძე, ს. ვაჩნაძე, სტ. მენთეშაშვილი, ნ. საბაშვილი, ნ. საყვარელიძე, ბ. ი. წერეთელი, მ. ჭაბაშვილი, ე. ჯეირანიშვილი, მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილების თანამშრომელი შოთა გაფრინდაშვილი, მოწვეულ პირთაგან — ბ. ვ. წერეთელი.

I ტომის რედაქტორისათვის მასალის შემზადებაში (პირველადს რედაქციაში) მონაწილეობას იღებდნენ ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლები: მ. ჭაბაშვილი და ე. ჯეირანიშვილი, სხვა განყოფილებებიდან: შ. გაფრინდაშვილი, ივ. გიგინეიშვილი და ილია ცერცვაძე, მოწვეულ პირთაგან — იოსებ ტატიშვილი.

მთელი ტომის დედანი წაიკითხეს და რეცენზია წარმოადგინეს მთავარი რედაქციის წევრმა ვ. კუპრაძემ, ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომელმა მ. ჭაბაშვილმა, მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილებიდან — ვლადიმერ ფანჯვიძემ, აგრეთვე ივ. გიგინეიშვილმა და შ. გაფრინდაშვილმა.

ქეგლ-ის I ტომი გამოვიდა 1950 წელს (ტომის რედაქტორი — არნ. ჩიქობავა).



II ტომის (გ ასოზე) ძირითადი სიტყვანის მასალა განმარტეს ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლებმა: რ. გაგუამ, ს. იორდანიშვილმა, ნ. საბაშვილმა, ნ. საყვარელიძემ, ბ. წერეთელმა, ე. ჭეირანიშვილმა, სხვა განყოფილებათა თანამშრომლებმა: თამარ სალარიძემ, მზია ანდრონიკაშვილმა, ალექსი ლეკიაშვილმა, კონსტანტინე წერეთელმა.

დამატებით გამოვლენილი სიტყვები განმარტეს: ლექსიკოლოგიის განყოფილებიდან — პ. გაჩეჩილაძემ, ოტია კახაძემ, მაია კახიძემ, ლია ლეჟავამ, სტ. მენთეშაშვილმა, ბეატრისა საბაშვილმა, ვენერა ხაინდრაევამ, ახლო აღმოსავლეთის ენების განყოფილებიდან — ვლადიმერ ახვლედიანმა.

ტომის რედაქტორისათვის სიტყვები შეამზადეს: ირინე ასათიანმა, ლილი ასათიანმა, რ. გაგუამ, პ. გაჩეჩილაძემ, სტ. მენთეშაშვილმა, ბ. საბაშვილმა, ე. ჭეირანიშვილმა, ა. ლეკიაშვილმა, კ. წერეთელმა.

მთელი ტექსტის დედანი წაიკითხა და რეცენზია დაურთო მ. ჭაბაშვილმა, მასალის ნაწილი წაიკითხა და აგრეთვე რეცენზია წარმოადგინა ე. ჭეირანიშვილმა.

ტომის რედაქტორისათვის შემზადების მიზნით მასალას რეცენზია გაუკეთეს ი. ზურაბიშვილმა, თ. ლომოურმა და შ. გაფრინდაშვილმა.

სასტამბოდ გამზადებული მასალა მთლიანად წაიკითხა ვ. კუპრაძემ. დედანი და საკონტროლო კორექტურა მთელი ტექსტისა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: თამარ ყიასაშვილმა, ი. გიგინეიშვილმა, ა. ლეკიაშვილმა და მ. ჭაბაშვილმა, მასალის ნაწილი წაიკითხეს აგრეთვე ვლ. ფანჩიქიმ და ე. ჭეირანიშვილმა.

II ტომი გამოიცა 1951 წელს (ტომის რედაქტორი — გ. წერეთელი).

III ტომის (დ — ე) ძირითადი სიტყვანის მასალის განმარტებაში მონაწილეობდნენ: რ. გაგუა, პ. გაჩეჩილაძე, სტ. მენთეშაშვილი, ნ. საბაშვილი, ნ. საყვარელიძე, ბ. ი. წერეთელი, მ. ჭაბაშვილი, ე. ჭეირანიშვილი, შ. გაფრინდაშვილი და ბ. ვ. წერეთელი; დამატებით გამოვლენილი სიტყვები განმარტეს: ი. ასათიანმა, ო. კახაძემ, მ. კახიძემ, ბ. საბაშვილმა.

რედაქტორისათვის მასალის შემზადებაზე მუშაობდნენ: ი. ასათიანი, ლ. ასათიანი, სტ. მენთეშაშვილი, ნ. საყვარელიძე, ნათელა ცქიტიშვილი, ე. ჭეირანიშვილი, ქართველურ ენათა განყოფილების თანამშრომლები: გრიგოლ იმნაიშვილი, ანტონ კიხირია, ლ. ლეჟავა, არამ მარტიროსოვი, ივანე ქავთარაძე, მაქსიმე ქალდანი.

ამ სახით შემზადებული მასალის ნაწილს წინასწარი რედაქცია გაუკეთეს თ. ყიასაშვილმა და მ. ჭაბაშვილმა.

განმარტებულ მასალაზე რეცენზიები წარმოადგინეს თ. ლომოურმა და ი. ზურაბიშვილმა.

მთელი ტექსტი წაიკითხა ვ. კუპრაძემ, ნაწილი — ნ. კეცხოველმა.

სასტამბოდ გამზადებული მასალის სხვადასხვა მონაკვეთი წაიკითხეს და შენიშვნები დაურთეს: ი. გიგინეიშვილმა, თ. ყიასაშვილმა, სტ. მენთეშაშვილმა, ა. მარტიროსოვმა, შ. გაფრინდაშვილმა, ხოლო მთელი ტექსტი — მ. ჭაბაშვილმა.

III ტომი გამოვიდა 1953 წელს (რედაქტორი — ვ. თოფურია).

IV ტომის (ვ — ლ) ძირითადი სიტყვანის მასალის განმარტებაში მონაწილეობდნენ: ს. ვაჩნაძე, ს. იორდანიშვილი, მ. კახიძე, მ. ჭაბაშვილი, შ. გაფრინდაშვილი, დავით იმნაიშვილი, თ. სალარიძე; მოწვეულ პირთაგან — ილია



ბაკურაძე, ნუცა დოლობერიძე, ქრისტინე შარაშიძე, ონოფრე შუშანიძე, ჯუჯია
 ჭყონია.

ახლად გამოვლენილი სიტყვები განმარტეს: ი. ასათიანმა, რ. გაგუამ, პ. გა-
 ჩეჩილაძემ, ო. კახაძემ, სტ. მენტეშაშვილმა, ბ. საბაშვილმა, ნ. საბაშვილიძემ,
 ნ. საყვარელიძემ, ბ. წერეთელმა, ვ. ხაინდრაგამ, ე. ჭეირანიშვილმა.

ტომის რედაქტორებისათვის სიტყვების შემზადებაზე მუშაობდნენ: ი. ასა-
 თიანი, ლ. ასათიანი, პ. გაჩეჩილაძე, ო. კახაძე, ბ. საბაშვილი, ნ. საყვარელიძე,
 ბ. წერეთელი, რ. გაგუა, ე. ჭეირანიშვილი, სხვა განყოფილებებიდან — გრ.
 იმნაიშვილი, ა. კიზირია, ა. მარტიროსოვი, თ. შარაძენიძე, ი. ცერცვაძე.

განმარტებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: ი. ზურა-
 ბიშვილმა, თ. ლომოურმა და ი. ტატიშვილმა.

სასტამბოდ გადაწერილი სიტყვების ნაწილი წაიკითხეს და რეცენზია და-
 ურთეს: ი. ასათიანმა, რ. გაგუამ, პ. გაჩეჩილაძემ, ბ. საბაშვილმა, ნ. საყვარე-
 ლიძემ, მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილებიდან — ტოგო გუდავამ
 და ელიზბარ ლომთაძემ, მოწვეულ პირთაგან — თ. ყიასაშვილმა.

ტექსტი (კორექტურაში) წაიკითხა და რედაქტორებს შენიშვნები მიაწოდა
 სტ. მენტეშაშვილმა.

IV ტომი გამოვიდა 1955 წელს (რედაქტორები — არნ. ჩიქობავა, მ. ჭა-
 ბაშვილი).

V ტომის (მ—ნ) ძირითადი სიტყვანის მასალა განმარტეს: რ. გაგუამ,
 ს. ვაჩნაძემ, მ. კახიძემ, ნ. საბაშვილმა, ნ. საყვარელიძემ, ბ. წერეთელმა, მ. ჭა-
 ბაშვილმა, ე. ჭეირანიშვილმა, შ. გაფრინდაშვილმა, თ. სალარიძემ, მოწვეულ
 პირთაგან: ქეთევან დათიკაშვილმა, ი. ტატიშვილმა, ნ. დოლობერიძემ, ბ. ვ. წე-
 რეთელმა, დ. ჭყონიამ, ნათელა ჯავახიშვილმა, დამატებით გამოვლენილი სიტყ-
 ვები — ი. ასათიანმა, მაცვალა გალდავაძემ, პ. გაჩეჩილაძემ, ო. კახაძემ, ლ. ლე-
 ყავამ, ბ. საბაშვილმა, ნ. ცქიტიშვილმა, ვ. ხაინდრაგამ.

სიტყვები სარედაქციოდ შეამზადეს: რ. გაგუამ, ო. კახაძემ, მერი მესხი-
 შვილმა, ბ. საბაშვილმა, ნ. საბაშვილმა, ბ. წერეთელმა, თ. შარაძენიძემ და
 ი. ცერცვაძემ.

მთელი მასალის დედანი წაიკითხა და რეცენზია დაურთო მ. ჭაბაშვილმა.
 დედნის ერთი ნაწილის რეცენზია წარმოადგინა ლამარა ნოზაძემ.

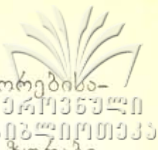
განმარტებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: თ. ლომო-
 ურმა, ი. ტატიშვილმა, ი. ზურაბიშვილმა, ე. ლომთაძემ და ტ. გუდავამ.

მი- და მო-პრევერბებიანი ზმნების განმარტებანი ერთმანეთს შეუთანხმა
 მ. გალდავაძემ.

აწყობილი ტექსტი წაიკითხა და შენიშვნები მოგვაწოდა ნ. კაცხოველმა.
 მასალის ერთი ნაწილის წინასწარ რედაქციაში ტომის რედაქტორებს და-
 ეხმარნენ თ. შარაძენიძე და მ. მესხიშვილი.

V ტომი გამოვიდა 1958 წელს (რედაქტორები — ს. ვაჩნაძე, ო. კახაძე).

VI ტომში შესული სიტყვების (ო—უ ასოებზე) განმარტებაში მონაწი-
 ლეობდნენ: ი. ასათიანი, ლ. ასათიანი, რ. გაგუა, პ. გაჩეჩილაძე, ო. კახაძე,
 მ. კახიძე, ლ. ლეყავა, მ. მესხიშვილი, ბ. საბაშვილი, ნ. საბაშვილი, ნ. საყვარე-
 ლიძე, ბ. ი. წერეთელი, ვ. ხაინდრაგა, ე. ჭეირანიშვილი, შ. გაფრინდაშვილი,
 დ. იმნაიშვილი, თ. სალარიძე, ქ. დათიკაშვილი, ი. ტატიშვილი, ნ. დოლობერი-
 ძე, ბ. ვ. წერეთელი, კ. წერეთელი, დ. ჭყონია.



იმავე თანამშრომლებმა შეამზადეს სიტყვები ტომის რედაქტორებისათვის.

განმარტებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: ი. ზურაბიშვილმა, თ. ლომოურმა და ნ. ლოლობერიძემ.

რედაქტირებული მასალის რეცენზია წარმოადგინეს ბ. ფოჩხუამ და მ. ჭაბაშვილმა.

მთელი ტექსტი კორექტურაში წაიკითხეს და რედაქტორებს შენიშვნები მიაწოდეს: ნ. კეცხოველმა, მ. ჭაბაშვილმა, სტ. მენთეშაშვილმა და პ. გაჩეჩილაძემ.

VI ტომი გამოვიდა 1960 წელს (რედაქტორები — თ. შარაძენიძე, მ. მესხიშვილი).

VII ტომის (ფ—შ) ძირითადი სიტყვანის მასალის განმარტებაში მონაწილეობდნენ: ო. კახაძე, მ. კახიძე, ლ. ლეჟავა, ბ. საბაშვილი, ნ. საბაშვილი, ბ. წერეთელი, ე. ჯეირანიშვილი, შ. გაფრინდაშვილი, დ. იმნაიშვილი, დ. ჭყონია.

ახლად გამოვლენილი სიტყვები განმარტეს და მთელი მასალა ტომის რედაქტორებისათვის შეამზადეს: ი. ასათიანმა, ლ. ასათიანმა, თამარ ბეროზაშვილმა, რ. გაგუამ, პ. გაჩეჩილაძემ, სტ. მენთეშაშვილმა, მ. მესხიშვილმა, ნ. საყვარელიძემ, ნ. ცქიტიშვილმა, ვ. ხაინდრავამ.

განმარტებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: ი. ზურაბიშვილმა, თ. ლომოურმა, ნ. ლოლობერიძემ.

რედაქტირებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია წარმოადგინეს: მ. მესხიშვილმა, ო. კახაძემ, ლ. ნოზაძემ, ბ. წერეთელმა, მ. ჭაბაშვილმა, ალექსი ჭინჭარაულმა, ე. ჯეირანიშვილმა.

ა. ჭინჭარაულმა შეამოწმა ტომში შესული ფშაურიდან და ხევსურულიდან მომდინარე სიტყვები.

ტექსტი კორექტურაში წაიკითხეს და რედაქტორებს შენიშვნები მიაწოდეს: ნ. კეცხოველმა, მ. ჭაბაშვილმა, ბ. წერეთელმა.

VII ტ. გამოვიდა 1962 წელს (რედაქტორები — ქ. ლომთათიძე, სტ. მენთეშაშვილი, პ. გაჩეჩილაძე).

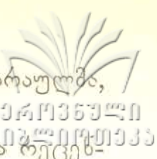
VIII ტომის (ჩ—ჭ) ძირითადი სიტყვანის მასალის განმარტებაში მონაწილეობდნენ: მ. ვალდავაძე, პ. გაჩეჩილაძე, ო. კახაძე, მ. კახიძე, ნ. საბაშვილი, ბ. წერეთელი, ე. ჯეირანიშვილი, შ. გაფრინდაშვილი, დ. იმნაიშვილი, თ. სალარიძე, ნ. ლოლობერიძე, დ. ჭყონია.

ახლად გამოვლენილი სიტყვები განმარტეს: ი. ასათიანმა, ლ. ასათიანმა, პ. გაჩეჩილაძემ, ანა კალანდაძემ, მედეა კანდელაკმა, მანანა კელენჯერიძემ, მ. მესხიშვილმა, მკაე მირზაშვილმა, ლ. ნოზაძემ, ბ. საბაშვილმა, ნ. საბაშვილმა, ნ. ცქიტიშვილმა, ბ. წერეთელმა, ა. ჭინჭარაულმა, ვ. ხაინდრავამ, ე. ჯეირანიშვილმა, თ. სალარიძემ, ი. ტატიშვილმა, დ. ჭყონიამ.

ყოფა-ცხოვრებისა და მატერიალური კულტურის აღმნიშვნელი სიტყვები განმარტა სტ. მენთეშაშვილმა.

განმარტებული მასალა წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: ნ. ლოლობერიძემ, თ. ლომოურმა და ი. ზურაბიშვილმა.

მასალა ტომის რედაქტორებისათვის შეამზადეს: ი. ასათიანმა, ლ. ასათიანმა, ა. კალანდაძემ, მ. მირზაშვილმა, ლ. ნოზაძემ, ბ. საბაშვილმა, ე. ჯეირანიშვილმა; აგრეთვე პ. გაჩეჩილაძემ, მ. კანდელაკმა, ო. კახაძემ, მ. კელენჯე-



ჩიქმე, მ. მესხიშვილი, ნ. ცქიტიშვილი, ბ. წერეთელი, ა. კინჭარაული, ვ. ხაინდრავეა.

რედაქტირებული მასალის ცალკეული მონაკვეთები წაიკითხეს და რეცენზია დაურთეს: პ. გაჩეჩილაძე, ო. კახაძე, სტ. მენტეშაშვილი, ლ. ნოზაძე, ე. ჯივანიშვილი, აგრეთვე ლ. ასათიანი, თ. ბეროზაშვილი, მ. კელენჯერიძე, მ. მესხიშვილი, მ. მირზაშვილი, ბ. საბაშვილი, თ. ყიასაშვილი.

აღმოსავლური ენებიდან შემოსული სიტყვების წარმომავლობის ჩვენება შეამოწმა ვლადიმერ ფუფურიძემ.

რედაქტირებული მასალის მთელი ტექსტი წაიკითხა და რედაქტორებს შენიშვნები მიაწოდა მ. ჭაბაშვილი.

VIII ტომი გამოვიდა 1964 წელს (რედაქტორები — ივ. გიგინეიშვილი, ბ. ფოჩხუა).

მემცენარეობის ტერმინები ყველა რვა ტომში განმარტა ა. მაყაშვილი. ზოოლოგიურ ტერმინთა განმარტებაში მონაწილეობდა და კონსულტაციას გვიწევდა არჩილ ჯანაშვილი.

სპეციალურ ტერმინთა განმარტებაში რედაქციას კონსულტაციას უწევდნენ: ვ. კუბრაძე (მათემატიკა), პეტრე შარია და ალექსანდრე ქუთელია (ფილოსოფია), დიმიტრი უზნაძე და რევაზ ნათაძე (ფსიქოლოგია), კორნელი კეკელიძე (ლიტერატურა), ალექსანდრე ჯანელიძე (გეოლოგია, გეოგრაფია), ალექსანდრე ჯავახიშვილი (გეოგრაფია), ნიკო კეცხოველი და იულონ ლომოური (მემცენარეობა), ნიკო ქოიავა და ირაკლი მიქელაძე (ფინანსები, ეკონომიკა). ნიკო ბერძენიშვილი და ვარლამ დონდუა (საქართველოს ისტორია), გიორგი ჩიტაია (ეთნოგრაფია), ვახტანგ ბერიძე (ხელოვნებათმცოდნეობა), ვლადიმერ ყლენტი (ანატომია, მედიცინა), დიმიტრი გედევანიშვილი (ფიზიოლოგია), რაფიელ აგლაძე და რაფიელ დვალი (ტექნიკა), მათე მირიანაშვილი და ალექსანდრე გაჩეჩილაძე (ფიზიკა), გიორგი ციციშვილი და რუსუდან ნიკოლაძე (ქიმია), შალვა ასლანიშვილი, ვლადიმერ დონაძე და გრიგოლ ჩხიკვაძე (მუსიკა), თინათინ წერეთელი (სამართალი), უჩა ჯაფარიძე (ფერწერა), მიხეილ ნოღია (გეოფიზიკა), არჩილ ელიაშვილი და ვახტანგ გომელაური (ენერგეტიკა), ევგენი ხარაძე (ასტრონომია). გიორგი თავზიშვილი (პედაგოგიკა), ბენო გორდუზიანი (პოლიგრაფია), გიორგი მერკვილაძე (სამხედრო საქმე, სპორტი), როსტომ ელანიძე (იქთიოლოგია).

ამით არ ამოიწურება ქეგლ-ის შესადგენად გაწეული სამუშაოები. საჭირო იყო: დოკუმენტაციით შევსება, საილუსტრაციო მასალის წყაროებთან შედარება, საყრდენებისა და მითითებების, გრამატიკული კვალიფიკაციების შემოწმება, ზოგი სხვა ტექნიკური სამუშაო, რომელთაც ასრულებდნენ ბევრი ზემოთ დასახელებული მუშაკი და აგრეთვე ინსტიტუტის თანამშრომლები — ალექსი დავითიანი, ცისია კახიანი, რუსუდან კუსრაშვილი, ცისანა ლორთქიფანიძე, ლატავრა დვალიძე, მოწვეული პირები: ია გაჩეჩილაძე, ლია გეგეჭკორი, ლამარა თამარაშვილი, ნანა კოტეტიშვილი, ფიქრია მაკალათია, ლამარა ქაჯაია, გულნარა ჩიკვაძე, ნანა ჩხეიძე, თამარ ხუბუა, ლიანა ჯანყარაშვილი, ალექსანდრა ჯაში.

ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი სულ შეიცავს 112949 სიტყვას.

ქეგლ-ი გამოიცა მაღალ პოლიგრაფიულ დონეზე. ბეჭდვის ხელმძღვანელი და ტექნიკური რედაქტორი — ერასტი წიგწივაძე.



1971 წელს განმარტებითი ლექსიკონის მთავარ რედაქტორს და ტომების რედაქტორებს მიენიჭათ საქართველოს სსრ სახელმწიფო პრემია.
განყოფილებაში შექმნილია და დაცულია საილუსტრაციო (სადოკუმენტაციო) ფონდები: ქვეგლ-ისა — 3 მილიონამდე ბარათის შემცველი (1990 წლისათვის; ამ ფონდის შევსება განუწყვეტლივ გრძელდება) და ძველი ქართული-სა — შეიცავს დაახლოებით 1,5 მილიონ ბარათს.

* * *

ქვეგლ-ის რვა ტომის გარდა 1945—1990 წლებში გამოქვეყნდა ლექსიკოლოგიის განყოფილების მეცნიერ თანამშრომელთა შემდეგი ნაშრომები²:

1945 წ. — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის შედგენის ძირითადი პრინციპები (განმარტებათა ნიმუშებით). პროექტი დაამუშავა ქვეგლ-ის კომისიის თავმჯდომარემ არნ. ჩიქობავამ, კომისიამ დეტალურად განიხილა და მიიღო 1945 წლის დამლევს.

1948 წ. — ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. საცდელი მონაკვეთი (რომელშიც შესულია სიტყვები ა—თ ასოებზე).

1949 წ. — ს. იორდანიშვილმა გამოსცა ს.-ს. ორბელიანის „სიტყვის კონა ქართული, რომელ არს ლექსიკონი“ (ერთ-ერთი ავტოგრაფული ხელნაწერის მიხედვით).

1964 წ. — გამოვიდა უცხო სიტყვათა ლექსიკონი. შემდგენელი მ. ჭაბაშვილი (მე-2 გამოც. — 1973 წ., მე-3 — 1989 წ.).

1969 წელს გამოვიდა ა. ჭინჭარაულის — ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი.

1973 წ. — ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა კოლექტიური ნაშრომი: „ვეფხისტყაოსნის“ სიმფონია — ფუძეთა და სიტყვა-ფორმათა ინდექსი. შემდგენლები: ლ. ასათიანი, პ. გაჩეჩილაძე, მ. კელენჯერიძე, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე, ბ. საბაშვილი, მ. ჭაბაშვილი, თ. ბეროზაშვილი, მ. მირზაშვილი, მ. გალდავაძე, ბ. წერეთელი; რედაქტორები — მ. ჭაბაშვილი, ა. ჭინჭარაული.

1974 წელს — ი. ასათიანის — ჭანური ტექსტები, I. ხოფური კილოკავი.

1976 წელს — პ. გაჩეჩილაძის — იმერული დიალექტის სალექსიკონო მასალა.

1977 წელს — ა. ჭინჭარაულის — აკაკი შანიძე — მთის მკვლევარი. მისივე — ვაჟა-ფშაველას თხზულებათა ტექსტის დადგენისათვის.

1982 წელს — ქართული დიალექტის ლექსიკონი (მასალები). შემდგენლები: თ. ბეროზაშვილი, მ. მესხიშვილი, ლ. ნოზაძე.

1986 წელს და მეორედ (ორ ნაკვეთად) 1990 წელს გამოიცა ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი (ერთტომეული), შედგენილი რვატომიანი განმარტებითი ლექსიკონის საფუძველზე და ძირითადად იმავე პრინციპებით.

ლექსიკონის ცალკეული მონაკვეთები რედაქციულად დაამუშავეს: ლ. ასათიანმა, თ. ბეროზაშვილმა, პ. გაჩეჩილაძემ, მ. კელენჯერიძემ, მ. მესხიშვილმა, მ. მირზაშვილმა, ლ. ნოზაძემ, ბ. საბაშვილმა, ბ. წერეთელმა. სარედაქციო სამუშაოებში მონაწილეობა აქვთ მიღებული: ა. კალანდაძეს, ი. ქერქაძეს, ა. ჭინ-

2 აქ არ შედის სადისერტაციო ნაშრომები, რომელთა სია ბოლოში ერთვის სტატიას.



ჭარაულს, მ. გალდავაძეს, მ. კანდელაკს, ვ. ხერხეულიძეს (ხანდრავას) და სხვებს (ხანდრავას) თვე ი. ასათიანს, თ. კახაძეს და ე. ჭიჭინაძეს.

მთავარი რედაქტ. — არნ. ჩიქობავა, რედაქტ. მ. ჭაბაშვილი.

1988 წელს — თ. ბეროზაშვილის — ტექსტისა და მისი ავტორის დადგენის ენობრივი საშუალებანი („ისტორიათა და აზმათა“ მასალაზე).

1987 წელს გამოქვეყნდა საქართველოს სსრ გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი (რედაქტორები: ივ. გიგინეიშვილი, ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი და სხვები).

1989 წელს — საზღვარგარეთის ქვეყნების გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი (რედაქტორები — ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი).

— უცხოური პირთა სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი (რედაქტორები — ა. კობახიძე, მ. ჭაბაშვილი).

ბოლო სამი ლექსიკონი ენათმეცნიერების ინსტიტუტისა და ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის მთავარი სამეცნიერო რედაქციის ერთობლივი გამოცემაა.

გარდა ამისა, ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომლები:

ა) მონაწილეობდნენ ინვერსიული ლექსიკონის შედგენაში (ხელმძღვ. ბ. ფოჩხუა, რედაქტორები — ბ. ფოჩხუა, მ. ჭაბაშვილი, 1967 წ.);

ბ) მონაწილეობდნენ ილია აბულაძის ძველი ქართული ენის ლექსიკონის ინვერსიული საძიებლის შედგენაში (ხელმძღვ. — ბ. ფოჩხუა);

გ) აქვეყნებდნენ წერილებს სხვადასხვა კრებულში, მოხსენებებით გამოდიოდნენ სამეცნიერო სესიებზე, კონფერენციებზე, ლექსიკოლოგთა საკავშირო თათბირებზე;

დ) კონსულტაციას უწევდნენ სხვა დარგების სპეციალისტებს, სხვადასხვა დაწესებულებას ლექსიკოლოგია-ლექსიკოგრაფიასთან დაკავშირებულ საკითხებზე.

1987 წლიდან ყოველწლიურად გამოდის კრებული „ეტიმოლოგიური ძიებანი“. სარედაქციო კოლეგია: ა. არაბული (მდივანი), კ. დანელია, გ. თოფურია, ქ. ლომთათიძე (რედაქტორი), მ. სუხიშვილი, მ. ჭაბაშვილი.

ლექსიკოლოგიის განყოფილების თანამშრომელთა მიერ შედგენილია:

1. ძველი ქართული სიტყვების ძირ-ფუძეთა დოკუმენტირებული ლექსიკონი — ძველი ქართული (V—XI სს.) ყველა გამოცემული ძეგლისა და ზოგი ხელნაწერის მონაცემთა მიხედვით.

ამ ლექსიკონზე მუშაობდნენ: მ. ჭაბაშვილი (ერთ-ერთი შემდგენელი და რედაქტორი), შემდგენლები — ლ. ასათიანი, თ. ბეროზაშვილი, პ. გაჩეჩილაძე, მ. კანდელაკი, მ. კალენჯერიძე, მ. მესხიშვილი, მ. მიროზაშვილი, ლ. ნოზაძე, ი. ქერქაძე, ბ. წერეთელი, ა. ჭინჭარაული. მოგვიანებით მათ შეუერთდნენ და სხვადასხვა მონაკვეთის დამუშავებაში მონაწილეობა მიიღეს: ნინელი ჭოხონელიძემ, მარიზა ხომასურიძემ, ლიდა სოხაძემ.

თემის ხელმძღვანელი იყო არნ. ჩიქობავა.

მზადდება გამოსაცემად.

2. ქ ა ნ უ რ ი ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი. განმარტებულია ძირ-ფუძეთა ბუდეებად დაწყობილი 12.380 ლექსიკური ერთეული (განყოფილებაში დაცული სადოკუმენტაციო ფონდის საფუძველზე — ყველა გამოქვეყნებული ტექსტის მიხედვით).

შემდგენელი — ი. ასათიანი.

მზად იქნება დასაბეჭდად 1992 წელს.



3. ხ ე ვ ს უ რ უ ლ ი ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი. გამოყენებულია თითქმის ნაბეჭდი ლექსიკოგრაფიული, დიალექტოლოგიური, გამოქვეყნებული და ხელნაწერი ეთნოგრაფიული მასალა, აგრეთვე ზოგი მწერლის (ვაჟას, ვ. ბარნოვის, გ. ჯაბუშანურის...) თხზულებანი.

შემდგენელი — ალ. ჭინჭარაული.

მზად იქნება დასაბეჭდად 1992 წელს.

4. ფ შ ა უ რ ი ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი. გამოყენებულია ფშაურის შესახებ არსებული ყველა ნაბეჭდი და ხელნაწერი ლექსიკოგრაფიული, დიალექტოლოგიური და ეთნოგრაფიული (ნაბეჭდი თუ ხელნაწერი) მასალა, აგრეთვე ვაჟაფშაველას, ბაჩანას, თედო რაზიკაშვილის თხზულებები, ა. ჭინჭარაულის — ვაჟა-ფშაველას მცირე ლექსიკონი.

შემდგენელი — ა. ჭინჭარაული.

სარედაქციოდ მზად იქნება 1995 წელს.

5. გ ა ნ მ ა რ ტ ე ბ ი თ ლ ე ქ ს ი კ ო ნ შ ი შ ე ს უ ლ ი ს ი ტ ყ ვ ე ბ ი ს ფ უ ძ ე თ ა ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ი. დიდი მნიშვნელობა ექნება (ინვერსიულ ლექსიკონთან ერთად) ქართულის როგორც პრევერბებით მდიდარი ენის მეცნიერული კვლევისათვის და ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში სიტყვაწარმოებითი კავშირების თვალსაჩინოდ წარმოსადგენად.

შემდგენელი — ბ. საბაშვილი.

სჭირდება საბოლოო რედაქცია.

1964—1986 წლებში ინტენსიურად ხდებოდა ეტიმოლოგიების ამოწერა ნ. მარის, ივ. ჯავახიშვილის, არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურიას და სხვა მეცნიერთა შრომებიდან.

ამ საქმეს ასრულებდა ლექსიკოლოგიის განყოფილების თითქმის ყველა მეცნიერი თანამშრომელი.

სულ ამოწერილია 10.000 ერთეული.

1988 წლიდან განყოფილებაში წარმოებს მუშაობა ძირითადად სამი მიმართულებით:

1. ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი.

ამ ლექსიკონის მომზადების მიზნით გრძელდება ეტიმოლოგიური ლიტერატურის დამუშავება. მიმდინარეობს ამოწერა სამივე ქართველური ენის მასალისა, რომლის საფუძველზეც პირველ ეტაპზე შეიქმნება ეტიმოლოგიზებულ ძირ-ფუძეთა ინდექსი ბიბლიოგრაფიითურთ.

შ ე ნ ი შ ე ნ ა: საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის დადგენილებით 1990 წლის მარტში ენათმეცნიერების ინსტიტუტში შეიქმნა საპრობლემო ლაბორატორია ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის შედგენის დასაჩქარებლად. ლაბორატორია დაკომპლექტდა ლექსიკოლოგიის განყოფილების რამდენიმე თანამშრომლით. ხელმძღვანელი მერაბ ჩუხუა.

2. ქ ე გ ლ - ი ს დ ა მ ა ტ ე ბ ი თ ი ტ ო მ ი.

შედგენილი იქნება ახალი (1964—1990 წლებში ამოწერილი) სადოკუმენტაციო ფონდის მონაცემთა მიხედვით.

შემსრულებლები: მ. მესხიშვილი (ხელმძღვანელი) ბ. წერეთელი, ლეილა ბერიაშვილი, ვ. ხერხეულიძე, ლალი ბინიაშვილი, მაია აშაძე, ლ. სოხაძე.

მზად იქნება გამოსაცემად 1996 წელს.

3. ქართული სინონიმთა ლექსიკონი.

შედგენილი იქნება ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონის (რვატომეული), რუსულ-ქართული სამტომეული ლექსიკონისა და ზოგი სხვა ლექსიკონების ული წყაროს მონაცემთა მიხედვით.



დაწყებულია სინონიმთა მწკრივების შედგენა და სიტყვა-სტატიების საბოლოო სახით გაფორმება. ლექსიკონი იქნება დოკუმენტირებული ქართველ კლასიკოსთა და თანამედროვე მწერლების ნაწარმოებთაგან ამოწერილი საილუსტრაციო წინადადებებით, თითოეულ მწკრივს ექნება სათანადო განმარტება.

შემსრულებლები: მ. ჭაბაშვილი (ხელმძღვანელი), ლ. ასათიანი, მ. გაღდავაძე, მ. კელენჯერიძე, ლ. ნოზაძე, მ. ხომასურიძე, მ. კანდელაკი.

მზად იქნება გამოსაცემად 1998 წელს.

ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამის შესაბამისად:

1. შედგენილია უცხო სიტყვათა სასკოლო ლექსიკონი. შემდგენელი მ. ჭაბაშვილი.

გადაცემულია გამომცემლობაში.

2. შედგენის პროცესშია:

ა) ქართული ენის სასკოლო განმარტებითი ლექსიკონი. შემდგენელი თ. ბეროზაშვილი.

ბ) სასწავლო დასურათებული ლექსიკონი. შემდგენელი — მ. კელენჯერიძე.

* * *

1945 წლიდან ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ასპირანტურა გაიარეს ლექსიკოლოგიის განხრით: ლილი ასათიანმა, ოტია კახაძემ და ბეატრისა საბაშვილმა (1945—48 წწ.), ნათელა ცქიტიშვილმა (1946—49), თამარ ბეროზაშვილმა (1947—50), მაკა მირზაშვილმა (1948—51), რუსუდან კუსრაშვილმა, ლამარა ნოზაძემ და ლატავრა ღვალაძემ (1952—55), მანანა კელენჯერიძემ და ალექსი ჭინჭარაულმა (1955—58), ლატავრა გელენიძემ და ირინე ქერქაძემ (1961—64).

საკანდიდატო დისერტაციები დაიცვეს:

1945 წელს — სტეფანე მენთეშაშვილმა. ქიზიყური დიალექტის ლექსიკური შედგენილობისათვის (ძირითადი ნაწილი — ქიზიყური ლექსიკონი — გამოქვეყნებული იყო 1943 წელს).

1949 წელს — ოტია კახაძემ. პურეულის ლექსიკა ქართულში (გამოქვეყნდა 1987 წელს).

1950 წელს — ლილი ასათიანმა. მევენახეობასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულსა და თანამედროვე ქართულ დიალექტებში (გამოქვეყნდა გავრცობილი სახით 1978 წელს სათაურით: ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა ქართულში).

— ბეატრისა საბაშვილმა. ნათესაობის აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართულში.

— მიხეილ ჭაბაშვილმა. „სახისა სიტყუა“-ს ლექსიკონი.

1953 წელს — ირინე ასათიანმა. ზანური პრევერბი.

1949—65 — სტეფანე მენტეშაშვილი

1965—88 — მიხეილ ჭაბაშვილი

1988-იდან — ავთანდილ არაბული

1990 წელს ლექსიკოლოგიის განყოფილებაში იყო 28 მუშაკი; აქედან 2 წამყვანი მეცნიერი თანამშრომელი, 11 უფრ. მეცნ. თანამშრ., 1 მეცნ. თანამშრ., 8 უმცრ. მეცნ. თანამშრ., 4 უფრ. ლაბორანტი, 2 ლაბორანტი.

უფრ. მეცნ. თანამშრომლის წოდება ჰქონდა 9 პირს.

მ. ჭაბაშვილი

სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება

1. ტერმინოლოგიური მუშაობა საქართველოში მყარ მეცნიერულ-ორგანიზაციულ საფუძველზე დადგა ჯერ კიდევ 1921 წლიდან, როდესაც საქართველოს სსრ მთავრობის დადგენილებით განათლების სახალხო კომისარიატთან ჩამოყალიბდა სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭო, რომელსაც სხვა საკითხებთან ერთად ტერმინოლოგიური საკითხების მოგვარებაც მიენდო. ამ საბჭოს თავმჯდომარედ პროფ. ივ. ჯავახიშვილი დაინიშნა.

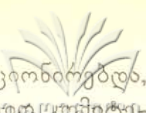
სამეცნიერო საბჭოს საქმიანობა-მოღვაწეობა ძირითადად ახლად გახსნილ უნივერსიტეტში იყო კონცენტრირებული. საბჭოს ხელმძღვანელმა სპეციალისტების დიდი ჯგუფი შემოიკრიბა და მათთან ერთად სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიურ სალექსიკონო მასალას ამუშავებდა. ამგვარი კოლექტიური მუშაობის შედეგად 1925 წელს ივ. ჯავახიშვილის ხელმძღვანელობით გამოქვეყნდა რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული მათემატიკის ტერმინოლოგია, რომლის შედგენაში მონაწილეობდნენ ამ დარგის უშუალო სპეციალისტებიდან: ა. რაზმაძე, ნ. მუსხელიშვილი, გ. ნიკოლაძე, ა. ხარაძე, ჰუმანიტარული დარგებიდან, ხელმძღვანელის გარდა, — გ. ახვლედიანი და დ. უზნაძე.

სამეცნიერო საბჭომ დიდი შრომა გასწია — განიხილა, შეასწორა და შეავსო ლ. ცაგარლის მიერ 1920 წ. შედგენილი მცირე რუსულ-ქართული სამხედრო-ტექნიკური ლექსიკონიც, რომელიც 1925 წელს ხელმეორედ გამოიცა. ეს საბჭო პარალელურად სხვა დარგების (ფიზიკის, ქიმიის, გეოლოგიის, კლიმატოლოგიის, ასტრონომიის) ტერმინოლოგიურ მასალასაც კრებდა და იხილავდა.

სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭო, რომელიც მაშინ საქართველოს უზენაეს სამეცნიერო დაწესებულებად ითვლებოდა და ინტენსიურ პრაქტიკულ მუშაობას ეწეოდა, ძირითადი მეთოდოლოგიური პრინციპების შემუშავებაზეც ზრუნავდა. დასახელებულმა საბჭომ უარყო ის უკიდურესად პურისტული ტენდენციები, რომლებიც 1920—1921 წლებში გამოცემულ ტერმინოლოგიებში შეინიშნებოდა და სრულიად სხვა პრინციპები დაუდო საფუძვლად თავის მუშაობას. უპირველეს ყოვლისა, შეცვალა დამოკიდებულება უცხო ენებიდან მომდინარე სიტყვების მიმართ.

1925 წლიდან სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს რეორგანიზაცია მოხდა. იგი განათლების სახალხო კომისარიატის საბჭოსთან არსებულ ცენტრალურ სამეცნიერო ტერმინოლოგიურ კომიტეტად გადაკეთდა. ამ დროიდან ივ. ჯავახიშვილს საქართველოს საისტორიო და საეთნოგრაფიო საზოგადოების ხელმძღვანელობა დაეკისრა, ხოლო ზემოთ დასახელებული კომიტეტის თავმჯდომარედ პროფ. ვუკ. ბერიძე დაინიშნა.

1926 წლიდან ჩვენში საქ. სსრ ცენტრალურ ადმინისტრაციულ კომიტეტთან



(ცაკთან) არსებული მთავარი სატერმინოლოგიო კომიტეტიც ფუნქციონირებდა, რომელსაც განსახკომთან არსებული ცენტრალური სატერმინოლოგიის ცენტრის, ანუ, როგორც მას მოგვიანებით უწოდებდნენ, ცენტრალური სატერმინოლოგიო კომისიის მიერ შედგენილი ლექსიკონების დამტკიცება და მათი ცხოვრებაში გასათარებლად სანქციონირება ევალებოდა.

ცენტრალური სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომიტეტი მეცნიერებისა და ტექნიკის ძირითადი დარგების შესაბამისად სექციებად და ქვესექციებად იყოფოდა.

1. საზოგადოებათმცოდნეობის სექცია:

- ა) ეკონომიკური მეცნიერებანი (ეკონომიკა, ფინანსები, სტატისტიკა);
- ბ) ისტორიული მეცნიერებანი (ისტორია-არქეოლოგია, სოციოლოგია, შრომის ისტორია, მუშათა მოძრაობის ისტორია, კომპარტიის ისტორია, არქეთმცოდნეობა);
- გ) იურიდიული მეცნიერებანი (ყველა იურიდიული დისციპლინა, პოლიტანბანი, საბჭოთა მშენებლობა, კანონმდებლობა).

2. ენისა და ლიტერატურის სექცია.

3. ფიზიკა-მათემატიკის სექცია შემდეგი ქვესექციებით:

- ა) მათემატიკა და თეორიული მექანიკა;
- ბ) ფიზიკა;
- გ) ქიმია.

4. ტექნიკური სექცია შემდეგი ქვესექციებით:

- ა) მექანიკა;
- ბ) მშენებლობა;
- გ) ქიმიური ტექნოლოგია;
- დ) სამთო-მეტალურგიული;
- ე) რკინიგზის ექსპლუატაციისა;
- ვ) სამეურნეო-აგრონომიულ-ეკონომიკური.

5. ბიოლოგიურ მეცნიერებათა სექცია შემდეგი ქვესექციებით:

- ა) ბიოლოგიურ-აგრონომიული (ბოტანიკა, ზოოლოგია, მინერალოგია, ქიმია);
- ბ) გეოლოგიური;
- გ) გეოგრაფიული.

6. პედაგოგიკური სექცია შემდეგი ქვესექციებით:

- ა) პედაგოგიკა;
- ბ) პედოლოგია;
- გ) ფსიქოლოგია;
- დ) პედაგოგიკურ სწავლებათა ისტორია.

7. ხელოვნების სექცია შემდეგი ქვესექციებით:

- ა) მუსიკალური;
- ბ) თეატრალური (ოპერა, დრამა, კინო);
- გ) სამხატვრო (ფერწერა, ქანდაკება, ფოტოგრაფია).

ცენტრალური სამეცნიერო ტერმინოლოგიის კომიტეტის მუშაობაში იმთავითვე ჩაება ქართველ მეცნიერთა დიდი კოლექტივი, როგორც სხვადასხვა დარგის სპეციალისტები (ალექსანდრე ჯანელიძე, ნიკო მუსხელიშვილი, ალექსანდრე დიდებულიძე, ანდრია ბენაშვილი, არჩილ ხარაძე, გიორგი გედევანიშვილი, ვასილ ყიფშიძე, ვიქტორ კუპრაძე, ვასილ კაკაბაძე და მრავ. სხვ.), ასე-



ვე ქართული საენათმეცნიერო სკოლისა და ჰუმანიტარული დარგების სხვა თვალსაჩინო წარმომადგენლები (გიორგი ახვლედიანი, აკაკი შანიძე, არნოლდ ჩიქობავა, ვარლამ თოფურია, დიმიტრი უზნაძე, სიმონ ჯანაშია, სიმონ ყაუხჩიშვილი და სხვ.). უფრო მოგვიანებით ამ სიას ბევრი სხვა გამოჩენილი ძველგვარიც შეემატა. ისინი ახდენდნენ მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიების ერთობლივად განხილვა-დაზუსტებას, დადგენასა და უნიფიკაციას.

ძნელია აღრიცხვა სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიაზე მომუშავე მოწვეული სპეციალისტებისა, რომლებიც წლების განმავლობაში დაკავშირებული იყვნენ სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებასთან. ფაქტობრივად, ეს იყო ჩვენი რესპუბლიკის ყველა სამეცნიერო-საკვლევო თუ სასწავლო დაწესებულების გამოჩენილი და წამყვანი სპეციალისტი, რომელსაც თავისი დარგის ლექსიკონთან დაკავშირებული საკითხების გადაწყვეტა ჰქონდა მინდობილი (ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებში ნაჩვენებია შემდგენელთა და რედაქტორთა გვარები, ხოლო წინასიტყვაობაში — ლექსიკონის შედგენაში მონაწილე ყველა პირი).

ცენტრალურ სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომიტეტში დასაწყისისათვის შტატის თანამშრომლად სულ რამდენიმე პირი მუშაობდა. კომიტეტის თავმჯდომარე ვუკ. ბერიძე იყო, რომელიც 1925 წლიდან მოყოლებული თითქმის სამი ათეული წლის განმავლობაში სამეცნიერო ტერმინოლოგიის საქმეს (და მის შესაბამის ტერმინოლოგიურ ორგანოებს — ცენტრალურ სატერმინოლოგიო კომიტეტსა და შემდგომ სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებას) სათავეში ედგა და რომლის სახელთანაცაა დაკავშირებული ამ დარგის შემდგომი აღმავლობა.

1932—36 წლებში ამ კომიტეტის სწავლული მდივანი არნ. ჩიქობავა იყო. ცენტრალურ სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომიტეტს თავისი არსებობის თითქმის დასაწყის ეტაპზევე ჰქონდა შემუშავებული დებულება მასალის ამოწერისა და მოგროვებისა¹. კომიტეტის მიერ იმ დროისათვის დამუშავებული ლექსიკონები სწორედ ამ დებულების გათვალისწინებით იყო შედგენილი.

1936 წლიდან ცენტრალური სატერმინოლოგიო კომიტეტი საბჭოთა კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის საქართველოს ფილიალის ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის (ენიმკის) სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებად გადაკეთდა.

1939 წლიდან ვუკ. ბერიძის დაპატიმრებასთან დაკავშირებით სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება შეუერთდა ლექსიკოლოგიის განყოფილებას, რომელსაც ვ. თოფურია ხელმძღვანელობდა.

1941 წლიდან — ჩვენში მეცნიერებათა აკადემიის შექმნის დღიდან — სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება, ლექსიკოლოგიის განყოფილებასთან გაერთიანებული, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის შემადგენლობაში შევიდა.

ამ დროისათვის (ე. ი. 1941 წლიდან) ვუკ. ბერიძე რეაბილიტირებულ იქნა და იგი ამ გამსხვილებული განყოფილების ხელმძღვანელად დაინიშნა. 1943 წლიდან სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება კვლავ გამოეყო ლექსიკოლოგიის განყოფილებას და ვუკ. ბერიძეც, როგორც ხელმძღვანელი, თავის განყოფილებას დაუბრუნდა.

¹ დებულების ტექსტი მოლიანად დაცულია ვუკ. ბერიძის პირად არქივში.



1932 წ. ვუკ. ბერიძეს მიენიჭა პროფესორის წოდება.

1946 წელს ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიის შექმნის კაცის საქმეში გაწეული დიდი ღვაწლისათვის იგი არჩეულ იქნა სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტად.

1947 წელს საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის წევრ-კორესპონდენტს, პროფ. ვუკ. ბერიძეს ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხი მიენიჭა დისერტაციის დაუცველად.

ტერმინოლოგიური მუშაობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში კოორდინირება განაპირობა იმ ფაქტმა, რომ ყველა დარგის ტერმინოლოგიური ლექსიკონების დამუშავებაში ენათმეცნიერთა მონაწილეობა მუდმივი და სავალდებულო უნდა ყოფილიყო, ხოლო სპეციალისტები უნდა ყოფილიყვნენ მოწვეული გარკვეული ვადით (1—2—3 წლით) სხვადასხვა ორგანიზაციებიდან იმისდა მიხედვით, თუ რა დარგის ტერმინოლოგია მუშავდებოდა².

ტერმინოლოგიური მუშაობის ეს სტრუქტურა სრულიად მართებულად დღემდე ძალაშია. დღესაც საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება არის სწორედ ის ცენტრი, სადაც თავმოყრილია ორენოვანი ტერმინოლოგიური ლექსიკონების უნიფიკაციის, მათი განხილვა-სანქციონირების საქმე.

II. ცენტრალური სამეცნიერო კომიტეტის ჩამოყალიბებიდან დღემდე ჩვენში გამოქვეყნებულია მეცნიერების სხვადასხვა დარგის ტერმინოლოგიური ლექსიკონები³.

ჩამოთვლილი ლექსიკონებიდან საგანგებოდ უნდა გამოიყოს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ გამოცემული ორი კრებისთი ლექსიკონი (სოფლის მეურნეობის ტერმინოლოგია — 1959 წ. და ტექნიკური ტერმინოლოგიები — 1957 წლისა და 1977 წლის გამოცემები — ფაქტობრივად, იგივე პოლიტექნიკური ლექსიკონები), რომელიც აერთიანებს სოფლის მეურნეობასა და ტექნიკაში შემავალი თითქმის ყველა ძირითადი და ზოგი მომიჯნავე დარგის ტერმინოლოგიურ ლექსიკონს. ტექნიკური ტერმინოლოგიის ეს ბოლო გამოცემა (1977), რომლის მხოლოდ რუსულ-ქართული ნაწილი 65.000 ტერმინსა თუ ტერმინოლოგიურ გამოთქმას მოიცავს, 1978 წ. გ. ნიკოლაძის პრემიით იქნა დაჯილდოებული.

ამჟამად იბეჭდება ვ ა ჭ რ ო ბ ი ს ე კ ო ნ ო მ ი კ ი ს ა და ს ა ქ ო ნ ე ლ - მ ც ო დ ნ ე ო ბ ი ს, ზ ო ო ლ ო გ ი ო ს, ს ი ლ ი კ ა ტ ე ბ ი ს ქ ი მ ი ი ს ა და ტ ე ქ ნ ო ლ ო გ ი ო ს, პ ო ლ ი გ რ ა ფ ი ო ს, ნ ა ვ თ ო ბ ი ს მ რ ე წ ვ ე ლ ო ბ ი ს ა და შ უ ქ ტ ე ქ ნ ი კ ი ს ტ ე რ მ ი ნ ო ლ ო გ ი ე ბ ი.

რედაქტირებულია და მზადაა დასაბეჭდად ს ა მ შ ე ნ ე ბ ლ ო, ნ ი ა და გ - მ ც ო დ ნ ე ო ბ ი ს, ტ ე ქ ო ნ ი კ ი ს ტ ე რ მ ი ნ ო ლ ო გ ი უ რ ი ლ ე ქ ს ი კ ო ნ ე ბ ი.

² წინათ ეს სპეციალისტები მოწვეული იყვნენ ხელშეკრულების წესით (მათ სათანადო პონორარი ეძლეოდათ). იშვიათად, როდესაც მზადდებოდა ვრცელი ლექსიკონები, მათ იწვევდნენ შტატის მუშაკებადაც. ასე, მაგ. ტექნიკური ტერმინოლოგიის დამუშავებისას 1/2 განაკვეთზე შეთავსებით 3 წლის განმავლობაში სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილების შტატში იყო ჩარიცხული პროფ. რ. დვალი, ხოლო სოფლის მეურნეობის ტერმინოლოგიაზე მუშაობისას — ამავე პირობებში პროფ. ალ. მაყაშვილი.

³ ამ ლექსიკონთა სრული სია სტატიას თან ერთვის.



რედაქცია გაუკეთდება და სასტამბოდ მომზადდება მათემატიკის, ეკონომიკისა და კვების მრეწველობის ტერმინოლოგიური ტერმინთა უნიფიკაციისათვის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებაში შედგენილია ტერმინების ინდექსი, რომელშიც თავმოყრილია ტექნიკის დარგებში ნახევარი საუკუნის მანძილზე გამოცემული ტერმინოლოგიური ლექსიკონებიდან ამოწერილი, ანბანზე გაწყობილი და წლების მიხედვით ანტიროსპექტულად დალაგებული მასალა⁴.

ეს ინდექსი, გარდა იმისა, რომ საუკეთესო საშუალებაა ტერმინოლოგიურ სიტყვათხმარებაში არსებული სიჭრელის თავიდან ასაცილებლად, შესაძლებლობას იძლევა თვალი ვადევნოთ ტერმინის ევოლუციის გზებსა და ხერხებს, რომლებიც გამოიყენებოდა ენის განვითარების სხვადასხვა ეტაპზე ტერმინის დასახვეწად და დასახუსტებლად.

არანაკლები მნიშვნელობა აქვს ამავე განყოფილებაში შედგენილ ინვერსიულ ტერმინოლოგიურ ლექსიკონსაც, რომელიც მდიდარ მასალას იძლევა ტერმინთა მორფოლოგიური სეგმენტაციისათვის, სიტყვის მაწარმოებელი ინვენტარის გამოსაყოფად, ერთნაირი კატეგორიის ცნებებისათვის ერთნაირი სადერეფაციო მოდელების შესამუშავებლად და სხვ.

სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებაში დამუშავებული ლექსიკონები, რომლებიც, ჩვეულებრივ, ორენოვანია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული)⁵, წარმოადგენს სხვადასხვა სპეციალისტების ერთობლივი და ხანგრძლივი მუშაობის შედეგს.

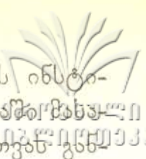
III. იმისათვის, რომ უკეთ წარმოვიდგინოთ ამ სამუშაოს სპეციფიკა, საჭიროა ვიცოდეთ, თუ როგორი იყო და არის ტერმინოლოგიური ლექსიკონების დამუშავების მექანიზმი და რითაა იგი განსხვავებული ყველა სხვა განყოფილების სამუშაოსაგან.

ტერმინოლოგიურ ლექსიკონებზე მუშაობა ორ ძირითად ეტაპად იყოფა: ერთია — სამეცნიერო დისციპლინებში ხმარებული ცნებების გამოვლენა, ამ ცნებათა ზუსტი დეფინიცია და მათი გამომხატველი ტერმინების ფიქსირება, ერთი რომელიმე დარგის ფარგლებში ტერმინოლოგიური ლექსიკონის მოცულობისა და მიჯნების დადგენა, მეორეა — წმინდა ლინგვისტური ასპექტები, რომლებიც გულისხმობს ცნებებისათვის ზუსტი შესატყვისების მოძებნას, ენის პოტენციური შესაძლებლობების გამოვლენას, ქართული ენისათვის დამახასიათებელ საწარმოებელ საშუალებათა გამოყენებას, ცალკეული ენობრივი ფაქტების შეფასებასა და სხვ.

პირველი რიგის საკითხებს აგვარებენ სპეციალისტები, რომელთა ინიციატივითაც დგება ტერმინოლოგია მრავალი სხვადასხვა დარგისათვის. ისინი ასაბუთებენ რა ამა თუ იმ დარგის ტერმინოლოგიის პრაქტიკულ საჭიროებას, უყრიან თავს სალექსიკონო მასალას, ადგენენ სიტყვანს რუსულ ენაზე, რუსულ ტერმინებს მიუწერენ ქართულ შესატყვისებს იმ სახით, როგორც ეს ფიქსირებულია სამეცნიერო ან სასწავლო ლიტერატურაში და გამოიყენება პრაქტიკაში. ამ მასალას პირველადი კლასიფიკაციისა და ქვეკომისიებში განხილ-

4 განყოფილებას განზრახული აქვს ამგვარი ინდექსის შედგენა სხვა დარგებისთვისაც.

5 იშვიათად გვაქვს ერთი ნაწილისაგან შემდგარი ლექსიკონებიც. ეს, ჩვეულებრივ, აღნიშნული გამოცემებია — ფიზიკისა, სამედიცინო, ქიმიისა, იურიდიული და ზოგი სხვ. კიდევ უფრო იშვიათად დარგისდა მიხედვით, ეს ლექსიკონები სამენოვანი — რუსულ-ქართულ-ლათინურიც შეიძლება იყოს.



ვის შემდეგ სათანადო ორგანიზაცია წარმოუდგენს ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებას. ამ განყოფილებაში მასალა წინასწარი შემზადების შემდეგ (რაც გულისხმობს მასალის გამართვას) განყოფილებაში შემუშავებული წესების მიხედვით, მის გაცხრილვას ზოგადი თუ მომიჯნავე დარგის ტერმინებისაგან, მის შეჯერებას ყველა შესაბამისი გამოცემული თუ ხელნაწერი ლექსიკონის ფონდებთან, ენობრივად მასალის დახვეწას და მრ. სხვ.) განიხილება სპეციალურ სარედაქციო კომისიის სხდომებზე, რომელთა მუშაობაში მონაწილეობას იღებენ შესაბამისი დარგის სპეციალისტები (იქ დარგისა, რომლის ტერმინოლოგიაც მუშავდება, მათ შორის საპირისპირო თვალსაზრისებისა და მიმართულებების მქონე პირებიც) და ენათმეცნიერები. ზოგჯერ საჭირო ხდება მომიჯნავე დარგის სპეციალისტების მოწვევაც.

ენათმეცნიერთაგან, გარდა სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილების თანამშრომლებისა, სხდომებში მუდმივ მონაწილეობენ ამავე ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის, თარგმნითი ლექსიკონებისა და ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილებათა ხელმძღვანელები. სხდომებზე დეტალურად განიხილება ყველა ტერმინი, ფართო მსჯელობის საგანი ხდება მონაწილეთა არგუმენტაციები და მხოლოდ ამგვარი მუშაობის შედეგად მტკიცდება ზუსტი და ადეკვატური შესატყვისები.

სადავო საკითხები, რომელთა შესახებ შეთანხმება სარედაქციო კომისიის სხდომებზე არ ხერხდება, გატანება ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომებზე და სპეციალური მსჯელობის საგანი ხდება.

მხოლოდ ასეთი წესით დამუშავებულ ტერმინოლოგიურ ლექსიკონს ენიჭება უფლება იყოს მიჩნეული ყველასათვის სავალდებულო სახმარებლად, ე. ი. იყოს ნორმატიული. ტერმინოლოგიური ლექსიკონების გამოცემის ეს წესი დამტკიცებულია მთავრობის შესაბამისი დადგენილებით და საქ. რესპ. მეცნ. აკადემიის პრეზიდიუმის გადაწყვეტილებით.

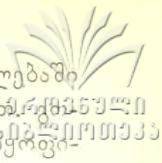
განსაკუთრებით უნდა იქნეს ხაზგასმული წლების მანძილზე არნოდდ ჩიქობავას, ქეთევან ლომთათიძის, ივანე გიგინეიშვილის, მიხეილ ჰაბაშვილის, ალექსანდრე კობახიძის მუდმივი მონაწილეობა ტერმინოლოგიური რთული საკითხების მოგვარებასა და გადაწყვეტაში, განყოფილების მუშაობის სწორ და ნაყოფიერად წარმართვაში.

IV. 1990 წლისათვის განყოფილებაში 17 თანამშრომელია. ოთხი უფროსი თანამშრომელი (თ. სალარიძე, ლ. იორდანიშვილი, რ. ჩხენკელი, რ. ლამბაშიძე), ორი — მეცნიერი თანამშრომელი (ი. ჯიბუტი, მ. ოსაძე), შვიდი — უმცროსი მეცნიერი თანამშრომელი (ნ. მაყაშვილი, ა. დუმბაძე, ნ. მუშაშვილი, ნ. ბურჭულაძე, მ. ჯანდაგაშვილი, ნ. ქემერტელიძე, მ. ყუფარაძე, ოთხი — უფროსი ლაბორანტი (ზ. ვაბიჩვაძე, ნ. დათეშიძე, თ. კაციტაძე, ლ. ჭელიძე).

ვუკ. ბერიძის შემდგომ (1954 წლიდან) დღემდე ამ განყოფილებას ხელმძღვანელობს ფილოლ. მეცნ. დოქტორი რ. ლამბაშიძე.

დროის სხვადასხვა მონაკვეთში სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებაში მუშაობდნენ: ს. იორდანიშვილი, პ. ხუბუტია, თ. ქიქოძე, რ. ჩუბინაშვილი, ე. ქავთარაძე, ლ. ნადარეიშვილი, ლ. კაიშაური, გ. სიხარულიძე, ა. ონიანი, დ. აბულაძე, ნ. ჯალაბაძე, ლ. ბერიაშვილი.

6 დასახელებულ განყოფილებებთან ურთიერთობა მათი ხელმძღვანელების მხოლოდ სხდომებში მონაწილეობით როდი გამოიხატება. სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილებას თავისი სამუშაო მთლიანად კოორდინირებული აქვს ამ განყოფილებებთან.



ჩამოთვლილ პირებს გარდა, საგანგებოდ უნდა გამოიყოს განყოფილებაში ხანგრძლივი დროის მანძილზე მომუშავე სამი პირი: კ. გიგინეიშვილი, თ. გიგინეიშვილი, ლ. გელენიძე. ისინი აქტიურ მონაწილეობას იღებდნენ განყოფილების საქმიანობაში (იყვნენ სარედაქციო კოლეგიის მუდმივი წევრები და ყველა მიმდინარე საქმის მონაწილენი).

V. ტერმინოლოგიის დარგში ასპირანტურა გაიარეს წარმოებისაგან მოუწყვეტილ თ. სალარიძემ (1945—1948) და დასწრებული წესით რ. ჩხენკელმა (1982—1985).

VI. ტერმინოლოგია-ლექსიკოლოგიის ხაზით საკანდიდატო დისერტაციები დაიცვეს:

ლ. გელენიძემ — ადამიანის ანატომიასთან და ფიზიოლოგიასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულში, თბ., 1971.

თ. სალარიძემ — ალგეთის ხეობის ქართულური, თბ., 1974, 17. XII.

რ. ჩხენკელმა — ქართული ხალხური საამშენებლო ლექსიკა, როგორც საფუძველი ამავე დარგის სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის, 1988, 24. VI.

მ. ოსაძემ — თვისების აღმნიშვნელ უცხო წარმავლობის ტერმინთა მორფოლოგიური გაფორმების საკითხები ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში, 1988, 27. XII.

სადოქტორო დისერტაცია დაიცვა რ. ღამბაშიძემ — ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, 1987, 15. IX.

საპრობაციოდ წარმოდგენილია ი. ჯიბუტის საკვალიფიკაციო ნაშრომი თემაზე: „შქონებლობისა და უქონლობის ტერმინთა წარმოება და ფუნქციები ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში“.

დასაბეჭდადა გადაცემული რ. ჩხენკელის მონოგრაფია: „ქართული ხალხური საამშენებლო ლექსიკა, როგორც საფუძველი ამავე დარგის სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის“ (15 თ.).

VII. ტერმინოლოგიის თეორიულ საკითხებზე კვლევის შედეგები გამოქვეყნებულია სტატიებისა და მონოგრაფიების სახით:

ვუკ. ბერიძე — ქართულ სამეცნიერო ტერმინთა შეკრებისა და დამუშავების წესი. — Известия АН АРМ. ССР, 1950, № 7.

ვუკ. ბერიძე — ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის, I. — მეცნიერება და ტექნიკა, თბ., 1952, № 7 და № 9.

რ. ღამბაშიძე — ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია. — Вопросы терминологии. М., 1961.

რ. ღამბაშიძე — ტერმინოლოგიური მუშაობა საქართველოში. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, I, თბ., 1972.

რ. ღამბაშიძე — ქართული სამეცნიერო და ტექნიკური ტერმინოლოგიის დამუშავების საკითხები საქართველოში უმაღლესი ტექნიკური განათლების განვითარებასთან დაკავშირებით. — Научно-техническая революция и функционирование языков мира, *М., 1977.

რ. ღამბაშიძე — პირველი ტექნიკური ლექსიკონი და მისი როლი ქართული სამეცნიერო ტექნიკური ტერმინოლოგიის ჩამოყალიბებაში. — ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები, V, თბ., 1981.

რ. ღამბაშიძე — საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერე-

ბის ინსტიტუტის სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილების საქმიანობა
Проблемы разработки и упорядочения терминологии в Академии наук
союзных республик, М., 1983. საქართველოს
საბჭოთაო აკადემიის
მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო ცენტრი

რ. ღამბაშიძე — პროფესიის აღმნიშვნელ ტერმინთა წარმოების ზოგი საკითხი. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, თბ., 1984.

რ. ღამბაშიძე — ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედგენის ძირითადი პრინციპები, თბ., 1986 (მონოგრაფია).

რ. ღამბაშიძე — ქართული ტერმინოლოგიური ლექსიკოგრაფია. ნორმისა და უზუსტის საკითხები. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VIII, თბ., 1988.

ლ. იორდანიშვილი — რ. ერისთავის ტერმინოლოგიური შრომები, იკე, XVI, 1968.

ლ. გელენიძე — ტერმინოლოგიისა და საერთო-სახალხო ენის მიმართებისათვის სამეცნიერო-ტექნიკურ პროგრესთან დაკავშირებით. — იკე, IV, 1981.

ი. ჯიბუტი — მქონებლობის ერთი აფიქსის შესახებ ტერმინოლოგიურ სიტყვაწარმოებაში. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VIII ტ. 1989.

მ. ოსაძე — რუსული ენის შემაერთებელმთავრის კომპოზიციების ქართულად გადმოცემისათვის. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VI, 1984.

მ. ოსაძე — უცხო წარმომავლობის ტერმინთა წარმოებისათვის ქართულში. — თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალგაზრდა მეცნიერთა საბჭოს შრომები, VI, 1985.

მ. ოსაძე — უცხო სიტყვათა მორფოლოგიური ადაპტაციის ზოგი საკითხი ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში. — იკე, ტ. XII, 1986.

მ. ოსაძე — უცხო წარმომავლობის ზედსართავი სახელები ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში. — იკე, XIV, 1987.

მ. ოსაძე — უცხო წარმომავლობის ფუძეებიდან მიმდგომბათა გაფორმების საკითხები ქართულში. — იკე, XVII, 1989.

რ. ჩხენკელი — ქართულ ხალხურ სამშენებლო საქმესთან დაკავშირებული ანთროპომორფული ლექსიკა. — საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის „მომბე“, თბ., ტ. 127, № 3, 1987.

რ. ჩხენკელი — ქართულ ხალხურ ხუროთმოძღვრებასთან დაკავშირებული ლექსიკის ერთი ჯგუფის მოტივაციისათვის. — საქართველოს სსრ მეც. აკად. „მაცნე“ (ენისა და ლიტ. სერ.), თბ., № 3, 1987.

მ. ყუფარიძე — анти- და противо-მორფემებით ნაწარმოებ რუსულ ტერმინთა შესატყვისები ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში. — ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები, VIII, 1988.

VIII. ლექსიკის დარგში განყოფილების თანამშრომლების მიერ გამოცემულია ორი მონოგრაფია და ერთი ლექსიკონი:

1. ალგეთის ხეობის ქართლური, 1978 (თ. სალარიძე).
2. ადამიანის ანატომიისთან და ფიზიოლოგიისთან დაკავშირებული ლექსი-



კა ძველ ქართულში სხვა ქართველური ენების მონაცემებთან შედარებით, 1974 (ლ. გელენიძე).

3. ქართული ენის ინგილოური კილოს ლექსიკონი, 1988 (რ. ლამბაძე).

IX. ლექსიკოგრაფიული მუშაობის პარალელურად საგანგებოდ უნდა იქნეს აღრიცხული ის დიდი სამუშაო, რომელსაც ტერმინოლოგიის განყოფილება ასრულებს კონსულტაციების ხაზით. განყოფილება სისტემატურ კონსულტაციას უწევდა და უწევს დაწესებულებებსა და კერძო პირებს ახალი ცნებების შესატყვისი ტერმინების დადგენისა და უკვე შემუშავებული ტერმინების დაზუსტების საქმეში. არც თუ იშვიათად ამგვარი წესით განხილვისათვის განყოფილებაში წარმოდგენილია ასობით და ათასობით ტერმინი. ზოგჯერ თანამშრომლებს უხდებათ არა მხოლოდ ცალკეულ ტერმინთა ზუსტი ქართული შესატყვისების მოძიება და შექმნა, არამედ ნაირგვარი ტექსტის (სახელმწიფო თუ რესპუბლიკური სტანდარტების, სხვადასხვა საქმიანი ქალაქების, ბლანკებისა და სხვა სახის დოკუმენტაციის) ქართულად თარგმნაც.

X. სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილების თანამშრომლები მონაწილეობენ საინსტიტუტო, რესპუბლიკურ თუ საკავშირო სამეცნიერო სესიებსა და კონფერენციებში.

1923 წლიდან დღემდე გამოცემული ტერმინოლოგიური ლექსიკონები

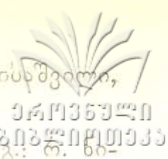
1. საგზაო-სატრანსპორტო ლექსიკონი (რუსულ-ქართული, 1923, 148 გვ.).
2. საგზაო-სატრანსპორტო ლექსიკონი (ქართულ-რუსული, 1924, 152 გვ.).
3. საგზაო-ტექნიკური ლექსიკონი (რუსულ-ქართული, 1925, 126 გვ., რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
4. მათემატიკის ტერმინთა ლექსიკონი (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1925, 59 გვ.).
5. მათემატიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1925, 244 გვ., შემდგ. ნ. მუსხელიშვილი, გ. ნიკოლაძე, არჩ. ხარაძე).
6. საამშენებლო ტერმინოლოგიური ლექსიკონი (ქართულ-რუსული და რუსულ-ქართული, 1926, 122 გვ., შემდგ.: ნ. კორინთელი, ვუკ. ბერიძე, გ. გედევანიშვილი, ვ. კაკაბაძე, გ. კოჩინაშვილი, ტ. სპინქველი, გ. თარხნიშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
7. პროფესიათა ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1926, 66 გვ., შემდგ. გ. ჯუღელი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
8. ფიზიკისა და ელექტროტექნიკის ტერმინოლოგია (რუსულ ქართული და ქართულ-რუსული, 1928, 176 გვ., აღ. დიდებულისისა და ვ. ყიფშიძის მასალების მიხედვით, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
9. ლიტერატურისა და ენათმეცნიერების ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1928, 70 გვ.).
10. საანგარიშო მეცნიერებათა ტერმინოლოგია (1928, 80 გვ.).
11. ნორმალური ანატომიის ტერმინოლოგია (ლათინურ-ქართულ-რუსული, ქართულ-რუსულ-ლათინური და რუსულ-ქართულ-ლათინური, 1930, 257 გვ., რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).



12. ბიბლიოთეკათმცოდნეობის, ბიბლიოგრაფიისა და პოლიგრაფიული წარმოების ტერმინოლოგიური ლექსიკონი (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1932, 424 გვ., რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
13. კლინიკურ-სამეანო-გინეკოლოგიური ტერმინოლოგია (ლათინურ-რუსულ-ქართული, 1934, 41 გვ., შემდგ.: ვ. კუჭაიძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
14. ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1935, 567 გვ., შემდგ. ავტორთა კოლექტივი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
15. სოციალ-ეკონომიური ტერმინოლოგიის მასალები (1936, 35 გვ.).
16. სასოფლო-სამეურნეო ტერმინოლოგია, I. მემცენარეობა (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1938, 378 გვ., შემდგ. ა. მაყაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
17. სასოფლო-სამეურნეო ტერმინოლოგია, II. ენტომოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1938, 314 გვ., შემდგ.: ლ. კალანდაძე, ვ. ბაქრაძე, რედაქტ. გ. ახვლედიანი).
18. გეოლოგიის, პალეონტოლოგიისა და მინერალოგიის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1941, 516 გვ., შემდგ.: გ. ლომთათიძე, მ. ფოფხაძე, კ. ჭავჭავაძე, რედაქტ. გ. ახვლედიანი).
19. რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული მასალები გეოგრაფიული ტერმინოლოგიისათვის (1941, 187 გვ., შემდგ. ა. კაპანაძე, რედაქტ. გ. გეხტმანი).
20. მოკლე სააღრიცხვო ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1942, 229 გვ., შემდგ. ლ. კარბელაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
21. ტექნიკური ტერმინოლოგია სახელოსნო სასწავლებელთათვის (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1942, 254 გვ., შემდგ. ვ. ოშიაძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
22. მათემატიკური ტერმინოლოგია (მათემატიკა, თეორიული მექანიკა, ასტრონომია), (რუსულ-ქართული, 1944, 117 გვ., შემდგ.: ნ. მუსხელიშვილი, ი. ვეკუა, დ. დოლიძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
23. საავიაციო ტერმინოლოგიური ლექსიკონი (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1945, 176 გვ., რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
24. სააღრიცხვო ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1946, 180 გვ., შემდგ.: ლ. კარბელაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
25. რადიოტექნიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1947, 164 გვ., შემდგ. დ. ხშიადაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
26. ეკონომიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1947, 376 გვ., შემდგ.: პ. გუგუშვილი, პ. კუჭაიძე, რედაქტ.: კ. თარგამაძე, ვუკ. ბერიძე).
27. სამედიცინო ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართულ-ლათინური, 1947, 457 გვ., შემდგ. ზ. მაისურაძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
28. მოკლე სამთო-ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1948, 86 გვ., შემდგ.: ბ. აბესაძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
29. მეტალურგიის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, საცდელი გამოშვება, 1949, 196 გვ., რედაქტ. რ. აგლაძე, ვუკ. ბერიძე, ნ. ქაშაკაშვილი).



30. ნიადაგმცოდნეობის ტერმინოლოგია (1950, 47 გვ., შემდგ. ი. ბარათაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
31. ავტო-ტრაქტორის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1950, 298 გვ., შემდგ. ვ. ოშიაძე, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
32. აღრიცხვისა და სტატისტიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1950, 336 გვ., შემდგ. ლ. კარბელაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე).
33. ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1957, 433 გვ., რედაქტ.: ვუკ. ბერიძე, რ. დვალი, რ. ღამბაშიძე).
34. სააღრიცხვო-სტატისტიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1950, 336 გვ., შემდგ. ლ. კარბელაშვილი, რედაქტ. ვუკ. ბერიძე, რ. ღამბაშიძე).
35. სოფლის მეურნეობის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართულ-ლათინური და ქართულ-რუსულ-ლათინური, 1959, 623 გვ., შემდგ.: ავტორთა კოლექტივი, რედაქტ.: ნ. კეცხოველი, თ. გონიაშვილი, რ. ღამბაშიძე).
36. მეტალურგიის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1959, 324 გვ., რედაქტ.: ნ. ქაშაყაშვილი, რ. ღამბაშიძე).
37. ფიზიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1960, 140 გვ., რედაქტ.: ა. გაჩეჩილაძე, რ. ღამბაშიძე).
38. ტექნიკური ტერმინოლოგია (ქართულ-რუსული, 1960, 459 გვ., რედაქტ.: ვუკ. ბერიძე, რ. დვალი, რ. ღამბაშიძე).
39. სოფლის მეურნეობის მექანიზაციის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1962, 281 გვ., შემდგ. ვ. ოშიაძე, რედაქტ.: რ. დვალი, რ. ღამბაშიძე).
40. იურიდიული ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1963, 331 გვ., შემდგ.: გ. ყვანია, დ. ფურცელაძე, პ. ქავთარაძე, თ. წერეთელი, რედაქტ.: თ. წერეთელი, რ. ღამბაშიძე).
41. ელექტროწვეის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1965, 412 გვ., შემდგ. გ. სამხარაძე, რედაქტ.: ლ. აბელიშვილი, რ. ღამბაშიძე).
42. რადიოელექტრონიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1966, 234 გვ., შემდგ. დ. ხმიადაშვილი, რედაქტ.: შ. ბებიაშვილი, რ. ღამბაშიძე).
43. ჰიდროტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1966, 187 გვ., შემდგ. ნ. ჩაჩანიძე, რედაქტ. რ. ღამბაშიძე).
44. მანქანათმშენებლობაში, ელექტროტექნიკურ და მეტალურგიულ წარმოებაში ხმარებული ზოგიერთი ტერმინი („გამჭოლი პროფესიების ერთიანი სატარბო-საკვალიფიკაციო ცნობარის“ მიხედვით, ქართულ-რუსული და რუსულ-ქართული, 1966, 212 გვ., შემდგ.: გ. ბოლქვაძე, კ. კაკაბაძე, მ. კუჭაიძე, რედაქტ.: ნ. გომელაური, რ. ღამბაშიძე).
45. გეოგრაფიის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1967, 206 გვ., შემდგ. დ. უკლება, რედაქტ.: გ. დონდუა, რ. ღამბაშიძე).
46. სატყეო-ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1967, 206 გვ., შემდგ. დ. უკლება, რედაქტ.: გ. დონდუა, რ. ღამბაშიძე).



სული, 1968, 336 გვ., შემდგ.: რ. ახვლედიანი, რედაქტ.: ვ. გულისაშვილი, გ. ჯაბუა, რ. ლამბაშიძე).

47. ქიმიის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1970, 220 გვ., შემდგ.: რ. ნიკოლაძე, რ. ლამბაშიძე).
48. სამრეწველო საწარმოს ორგანიზაციისა და დაგეგმვის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1971, 307 გვ., შემდგ.: კ. გაბუნია, რედაქტ.: ნ. ტყეშელაშვილი, რ. ლამბაშიძე).
49. მეფუტკრეობის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1972, 421 გვ., შემდგ. ზ. მაყაშვილი, რედაქტ.: რ. ლამბაშიძე, რ. ზავრაშვილი).
50. ფრინველების ნომენკლატურული ტერმინოლოგია (მასალები) (რუსულ-ქართულ-ლათინური, ქართულ-რუსულ-ლათინური და ლათინურ-ქართული, 1973, 236 გვ., შემდგ. მ. კუტუბიძე, რედაქტ. ბ. ყურაშვილი, რ. ლამბაშიძე).
51. ტექნიკური ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული, 1977, 521 გვ., რედაქტ.: რ. დვალი, რ. ლამბაშიძე).
52. მართვის ავტომატიზებული სისტემების ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1977, 90 გვ., შემდგ.: ვ. ახალაძე, თ. ებანოიძე, ე. ენდელაძე, გ. კასრაძე, გ. ცხაკაია, რედაქტ.: დ. კვესელავა, რ. ლამბაშიძე).
53. კავშირგაბმულობის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, შემდგ.: გ. ქრისტესაშვილი, მ. სულთანიშვილი, რედაქტ.: ო. ლამბაშიძე, რ. ლამბაშიძე).
54. რადიოელექტრონიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1981, 368 გვ., შემდგ. დ. ხშიადაშვილი, რედაქტ.: რ. ლამბაშიძე, შ. ბებიაშვილი).
55. ტექნიკური ტერმინოლოგია (ქართულ-რუსული, 1982, 568 გვ., რედაქტ.: რ. დვალი, რ. ლამბაშიძე).
56. საზღვაო ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1985, 221 გვ., შემდგ. ვ. ბარათაშვილი, რედაქტ.: გ. მეტრეველი, რ. ლამბაშიძე).
57. წარმოებების, სააქროების, პროფესიებისა და თანამდებობების დასახელებათა ლექსიკონი (დანართი საქ. სსრ სოციალური უზრუნველყოფის სამინისტროს მიერ გამოცემული წიგნისა „შედავითანი საპენსიო უზრუნველყოფა“, 1986, გვ. 197—313, შემდგ.: რ. დვალი, რ. ლამბაშიძე).
58. პედაგოგიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1987, 215 გვ., შემდგ.: მ. დარჩია, ა. მიშველაძე, გ. შალამბერიძე, რედაქტ.: ო. ქინქლაძე, რ. ლამბაშიძე).
59. სამხედრო ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1987, 270 გვ., შემდგ.: ი. შაიშველაშვილი, რედაქტ. რ. ლამბაშიძე).
60. ავტოტრანსპორტის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1987, 270 გვ., შემდგ.: ი. შაიშველაშვილი, რედაქტ. რ. ლამბაშიძე).



სული, 1987, 263 გვ., შემდგ.: ი. ქოჩიაშვილი, გ. მეძმარიაშვილი, ვ. ანა-
ლაძე, რედაქტ. რ. რვალი, რ. ღამბაშიძე).

61. გეოფიზიკის ტერმინოლოგია (რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული, 1988, 279 გვ., შემდგ.: ბ. ბალავაძე, ი. ცუცქერიძე, რედაქტ.: ი. ცუცქერიძე, რ. ღამბაშიძე).

რ. ღამბაშიძე

თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილება

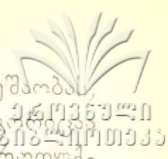
ენათმეცნიერების ინსტიტუტში თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილების შექმნამდეც სხვა დიდ ლექსიკოგრაფიულ სამუშაოებთან ერთად თარგმნითი ლექსიკონის შედგენაზეც ზრუნავდნენ. 1953 წელს ინსტიტუტს დაევალო რუსულ-ქართული ლექსიკონის შედგენა. ამ ლექსიკონს უნდა შეეცვალა 1937 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მიერ გამოცემული საკმაოდ ვრცელი რუსულ-ქართული ლექსიკონი. ამ დავალების შესრულებას რომ ინსტიტუტის ხელმძღვანელობა დიდი სერიოზულობით მოეკიდა, ჩანს იქიდანაც, რომ ინსტიტუტში შეიქმნა სპეციალური კომისია თვალსაჩინო მეცნიერთა და სპეციალისტთა მონაწილეობით. კომისიის შემადგენლობაში შევიდნენ გ. ახვლედიანი, ქ. დათიკაშვილი, ს. ვაჩნაძე, ვ. თოფურია, ქ. ლომთათიძე (კომისიის თავმჯდომარე), აკ. შანიძე, არნ. ჩიქობავა და გ. წერეთელი. ინსტიტუტის მიერ შედგენილი ეს ლექსიკონი სამ ტომად გამოვიდა 1956—1959 წწ.

თარგმნითი ლექსიკონების დამუშავება-შედგენაზე მუშაობას რომ სისტემური ხასიათი მისცემოდა, გადაწყდა ინსტიტუტში შექმნილიყო თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილება. ზემდგომი ორგანოების გადაწყვეტილების საფუძველზე ინსტიტუტის მაშინდელი დირექტორის პროფ. ქ. ლომთათიძის 1957 წლის 30 დეკემბრის ბრძანებით ინსტიტუტში ჩამოყალიბდა თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილება. განყოფილებას ამოცანად დაესახა თარგმნითი (ორენოვანი) ლექსიკოგრაფიის დარგში სათანადო სპეციალისტების მომზადება და ორენოვანი ლექსიკონების შედგენაზე სისტემური მუშაობის გაშლა.

ჩამოყალიბების მომენტში განყოფილება (გამგის გარდა) 8 თანამშრომლისგან შედგებოდა. აქედან 5 თანამშრომელი სხვა განყოფილებებიდან იქნენ გადმოყვანილი. ესენია ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატები ნინო საყვარელიძე და რუსუდან გაგუა; უმცროსი მეცნ. თანამშრომლები ნინო ვაჩნაძე, ლია კაიშაური და მარიამ ნედოსპასოვა. სამი თანამშრომელი სპეციალური კონკურსის გავლით იქნენ მიღებული: ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატი ლატავრა ღვალაძე, მაკა დგებუაძე და მზია მრეგლიშვილი. განყოფილების გამგედ (კონკურსის გავლით) თბილისის უნივერსიტეტის რუსული ენის კათედრიდან გადმოყვანილი იქნა ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატი ალექსანდრე კობახიძე.

ახლადშექმნილი განყოფილების თანამშრომლები ჩაებნენ ზემოხსენებულ რუსულ-ქართული ლექსიკონის II და III ტომების კორექტურის სწორებაში (ლექსიკონის II ტომი გამოვიდა 1958 წ., ხოლო III ტომი — 1959 წ.). ამის შემდეგ დაისახა განყოფილების მუშაობის ახლობელი და პერსპექტიული გეგმები.

ლექსიკოგრაფიული მუშაობის ჩვევების გამომუშავების მიზნით ინსტიტუტის დირექტორი პროფ. ქ. ლომთათიძე, თუ შეიძლება ითქვას, შეფობას



უწევდა ახლადშექმნილი თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილების მუშაობას, განსაკუთრებით ძნელად სათარგმნი სიტყვების გადმოცემაში, როგორც კლასიკური ეროვნული რეალიების ამსახველი ტანსაცმელი, ფეხსაცმელი, კვების პროდუქტები და მისთ. ამგვარი ძნელად სათარგმნი სიტყვების შემცველი სია მთლიანად განყოფილების სხდომებზე იქნა დამუშავებული პროფ. ქ. ლომთათიძის ხელმძღვანელობით. განმარტებითი და ეტიმოლოგიური ლექსიკონების გარდა, მოშველიებული იყო დიალექტების მონაცემები (დიალექტური ლექსიკონები), ძველი ქართულის ლექსიკა, სულხან-საბას ლექსიკონი, ნ. და დ. ჩუბინაშვილების ლექსიკონები, შინამრეწველობის მასალები და სხვ.

უახლესი მომავლისათვის განყოფილებას დაევალა რუსულ-ქართული სამეტომეული ლექსიკონის ბაზაზე (სამეტომეული ლექსიკონი 64.683 სიტყვას შეიცავს) დაემუშავებინა და შეედგინა ერთტომეული რუსულ-ქართული ლექსიკონი, დაახლოებით 50 ათასი სიტყვის შემცველი.

რუსულ-ქართული ერთტომეული ლექსიკონის სარედაქციო კოლეგიაში შევიდნენ აკად. ქ. ლომთათიძე (სარედაქციო კოლეგიის თავმჯდომარე), ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატი ალ. კობახიძე (თავმჯდომარის მოადგილე), ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატები რ. გაგუა, ნ. ვაჩნაძე, ლ. კაიშაური, მ. მრევლი-შვილი, ნ. საყვარელიძე. ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ განიხილა და დაამტკიცა ლექსიკონის შედგენის ინსტრუქცია.

განყოფილება ადრევე შეუდგა რუსულ-ქართული და ქართულ-რუსული ლექსიკონების საილუსტრაციო ფონდების შექმნას. ამ ფონდების მასალა ამოწერილია 1) რუს მწერალთა თხზულებებიდან და ამ თხზულებათა ქართული თარგმანებიდან და 2) ქართველ მწერალთა თხზულებებიდან და მათი რუსული თარგმანებიდან. დღეისათვის ამოწერილია 900.000-მდე ბარათი. ფონდების შევსება გრძელდება (წელიწადში დაახლოებით 25 ათასი ბარათით). ეს ფონდები დიდ დახმარებას უწევს ლექსიკონის შემდგენლებს.

გარდა ამისა, განყოფილებამ შებრუნებით ამოწერა ცალკე ბარათებზე თბილისის უნივერსიტეტის მიერ 1937 წ. გამოცემული რუსულ-ქართული ლექსიკონის მთელი მასალა. ასევე შებრუნებული სახით ცალკე ამოწერილია ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ გამოცემული სამეტომეული რუსულ-ქართული ლექსიკონი.

მოსამზადებელი სამუშაოების შესრულების შემდეგ განყოფილება შეუდგა რუსულ-ქართული ლექსიკონის (ერთტომეულის) შედგენას. ზოგიერთი ძნელად სათარგმნი სიტყვა, რისი თარგმნაც განყოფილებაში ვერ მოხერხდა, განყოფილებას სათანადო მასალითურთ გამოჰქონდა ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭოს სხდომებზე განსახილველად. განსაკუთრებით უნდა აღინიშნოს აკად. ქ. ლომთათიძის მუდმივი და უანგარო დახმარება ლექსიკონის შედგენაში და საერთოდ განყოფილების მუშაობის ნორმალურად წარმართვაში.

დათქმულ ვადაზე ერთგვარი დაგვიანებით, მაგრამ განყოფილებამ დაასრულა რუსულ-ქართული ლექსიკონის ერთტომეულზე მუშაობა. ლექსიკონი გადაეცა „საბჭოთა საქართველოს“ გამომცემლობას 1976 წ. სტამბისა და გამომცემლობის სხვადასხვა სუბიექტური და ობიექტური მიზეზებით ლექსიკონი მხოლოდ 1983 წელს გამოვიდა.

ერთტომეული რუსულ-ქართული ლექსიკონის შედგენისთანავე დაიწყო სამზადისი ქართულ-რუსული ლექსიკონის შესადგენად. თავდაპირველად ივარაუდებოდა ქართულ-რუსული ლექსიკონის სამეტომეულის შედგენა. ინსტი-



ტუტის სამეცნიერო საბჭომ იმჯელა ამ საკითხზე და მიზანშეწონილად ჩათვალა ჯერ ერთ ტომად შემდგარიყო ქართულ-რუსული ლექსიკონი. და შემდგომში თანადო ინსტრუქცია და ჩამოყალიბდა ჯგუფი, რომელსაც დაევალა ამ ლექსიკონის შედგენა. ამ ჯგუფში შედიოდნენ განყოფილების მაშინდელი წესადგენლობიდან ნ. ვაჩნაძე, ნ. გვარამაძე, ლ. კაიშაური, ა. კობახიძე, ც. ლორთქიფანიძე, ნ. მირიანაშვილი, მ. მრეველიშვილი, ნ. საყვარელიძე და ლ. შაბალინა. ლექსიკონის შედგენის ინსტრუქცია განიხილა და დაამტკიცა ინსტიტუტის სამეცნიერო საბჭომ.

ქართულ-რუსული ლექსიკონის შედგენა დამთავრებულია. ამჟამად ხდება მისი სასტამბოდ გამზადება.

ქართულ-რუსული ლექსიკონის შედგენასთან ერთად განყოფილებაში გაიშალა მუშაობა ვრცელი რუსულ-ქართული ლექსიკონის შესადგენად. ნავარაუდევია ლექსიკონი (დაახლოებით 100.000 სიტყვა-სტატიის შემცველი) 4 ტომად გამოვიდეს. ამ ლექსიკონის შედგენაზე მუშაობა ძირითადად დამთავრებულია. დაიწყო მისი რედაქტირება.

თუმცა განყოფილების თანამშრომელთა საქმიანობის ძირითადი დრო ლექსიკონების შედგენას ხმარდება, ისინი (განყოფილების თანამშრომლები) მაინც ახერხებენ თავისუფალ დროს საკუთარი კვალიფიკაციის ამაღლებაზე მუშაობას. ნაწილმა შეძლო კიდევაც სამეცნიერო სტატიების თუ მონოგრაფიების გამოქვეყნება და სამეცნიერო ხარისხის დაცვა. კერძოდ, განყოფილების ხუთმა თანამშრომელმა — ნ. ვაჩნაძემ, ლ. კაიშაურმა, ნ. მირიანაშვილმა, მ. მრეველიშვილმა და ლ. შაბალინამ დაიცვა დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.

გამოაქვეყნეს მონოგრაფიები თანამშრომლებმა: ლ. კაიშაურმა „მთიულურის დარგობრივი ლექსიკა“, „მეცნიერება“, 1967; მანვე „მთიულური ტექსტები“, „მეცნიერება“, 1978; ნ. ვაჩნაძემ „ზოგიერთი რუსული პრევერბიანი ზმნის ქართულად გადმოცემის საშუალებანი (რუსულ-ქართული ლექსიკონების მიხედვით)“, „მეცნიერება“, 1980; ნ. მირიანაშვილმა „ფერთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართულსა და რუსულ ენებში“, „მეცნიერება“, 1986; ალ. კობახიძემ „რაჭული დიალექტის ლექსიკონი (მასალები)“, „მეცნიერება“, 1987.

განყოფილებაში გაიარა ასპირანტურის კურსი ერთმა პირმა — გ. ბენდუქიძემ და დაიცვა დისერტაცია ფილოლოგიის მეცნ. კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად.

თავის დროზე განყოფილების თანამშრომლები მონაწილეობას ღებულობდნენ ინსტიტუტის მიერ შედგენილი ქართული ენის ინვერსიული ლექსიკონის შედგენაში.

განყოფილების თანამშრომლებს ხშირად უხდებათ ინსტიტუტის დირექციის დავალებით (ზოგჯერ სხვა დაწესებულებათა თხოვნით) სხვადასხვა სახის ერთდროული სამუშაოს შესრულება (ტერმინთა შესატყვისების მოძებნა თუ დაზუსტება, ოფიციალური თუ არაოფიციალური მასალის თარგმნა და სხვ.), რაც ზოგჯერ დიდ დროსა და ენერჯიას მოითხოვს.

წლების მანძილზე განყოფილების თანამშრომელთა შემადგენლობა იცვლებოდა. გარდა ამისა, განყოფილებამ დაკარგა ორი თავისი ძირითადი თანამშრომელი — ლია კაიშაური და ლიდა შაბალინა.

ახლა განყოფილებაში სულ 13 თანამშრომელია: განყოფილების გამგე ფი-
ლოლოგიის მეცნ. კანდიდატი, უფროსი მეცნ. თანამშრომელი ალ. კობახიძე, ფი-
ლოლოგიის მეცნ. დოქტორი, წამყვანი მეცნ. თანამშრომელი გ. ხუციშვილი, ფი-
ლოლოგიის მეცნ. კანდიდატები, უფრ. მეცნ. თანამშრომლები ნ. ვაჩნაძე,
ო. ლაბარტყავა, ნ. მირიანაშვილი, მ. მრევლიშვილი და ნ. საყვარელიძე; უმ-
ცროსი მეცნ. თანამშრომლები ც. ლორთქიფანიძე და ლ. ყაზაიშვილი; უფროსი
ლაბორანტები თ. მაჭავარიანი, მ. ცომაია, თ. მღებრიშვილი და ე. საბანაძე.

ალ. კობახიძე

ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება

ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება ენათმეცნიერების ინსტიტუტში არსებობს 1953 წლიდან და 1966 წლამდე მას ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა განყოფილება ერქვა.

ამ უჯრედის შექმნა უშუალოდ უკავშირდება საქართველოში მიმდინარე მუშაობას ქართული სალიტერატურო ენის უნიფიკაციის მიმართულებით. და თუ XIX—XX საუკუნეთა მიჯნაზე სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის საკითხების განხილვის ასპარეზად ჯერ კიდევ მხოლოდ ქართული პრესა გვევლინება, 1920-იანი წლებიდან, ერთი მხრივ, ქართული უნივერსიტეტის შექმნამ (1918), ხოლო, მეორე მხრივ, საქართველოს გასაბჭოებასთან (1921) დაკავშირებულმა საზოგადოებრივმა ძვრებმა სრულიად აუცილებელი და გარდაუვალი გახადა ორგანიზებული მუშაობა ამ მიმართულებით, რათა მთელს ამ საქმიანობას სისტემატური და გეგმაზომიერი ხასიათი მისცემოდა¹. ჩანასახის სახით ამგვარ მუშაობას აწარმოებდა ჯერ წერა-კითხვის გამავრცელებელი საზოგადოება, შემდეგ კი — ქართული კულტურის მოყვარულთა საზოგადოება, მაგრამ სასურველი შედეგი ვერც ამ მუშაობამ გამოიღო: ჯერ ერთი, არ არსებობდა ნორმათა დადგენის პრინციპები; მეორეც, ამ დიდ საქმეს აკლდა ისეთი მზრუნველი, რომელსაც ხელეწიფებოდა კომისიის მიერ მიღებული წესის საფუძვლად კანონად გამოცხადება. ეს კი მოხერხდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც სალიტერატურო ენის მოვლა სახელმწიფომ იკისრა. ქვემოთ წარმოდგენილია იმ ღონისძიებათა მოკლე ნუსხა, რომლებიც წინ უსწრებდა ამ ფაქტს.

1921 წ. განათლების სახალხო კომისარიატმა გამოსცა წიგნაკი „სალიტერატურო ქართულისათვის“, რომელიც წარმოადგენდა ქართული ორთოგრაფიის სადავო საკითხების მოსაწესრიგებლად მოწოდებულ პროექტს, შემუშავებულს „ენის მკოდნეთა კონფერენციის“ მასალების საფუძველზე საორგანიზაციო კომისიისა (ა. შანიძე, გ. ახვლედიანი, ს. გორგაძე და ვუკ. ბერიძე) და სასწავლო კომიტეტის მიერ.

იმავე 1921 წელს განსახკომთან დაარსდა სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭო, რომელსაც დაევალი ტერმინოლოგიური თუ სხვა ენობრივი საკითხების მოვლა (თავ-რე ივ. ჯავახიშვილი). საბჭოს მუშაობის საფუძველზე 1925 წ. სახალხო კომისართა საბჭოსთან ჩამოყალიბდა ცენტრალური სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისია (თავ-რე ვუკ. ბერიძე), რომელიც ტერმინოლოგიურ მუშა-

¹ ამ მხრივ დამახასიათებელია სილ. ხუნდაძის მოხსენება, რომელშიც ავტორი არწმუნებდა სახალხო განათლების მინისტრს, რომ ერთადერთი გაშოსავალი მთავრობის ინიციატივა იყო: ლიტერატურული ნორმების დაცანონება მხოლოდ მისი განკარგულებით უნდა მოხდესო (გაზ. „სახალხო საქმე“, 1919. 25. XI, № 688).



ობასთან ერთად ზრუნავდა ენის სიწმინდის საკითხებზედაც. 1926 წ. საქ. სსრ ცენტრალურმა აღმასრულებელმა კომიტეტმა შექმნა მთავარი სატერმინოლოგიული კომიტეტი.

ამ საქმიანობაში აქტიურად ებმებოდა ქართველი მწერლები, რომლებიც აყენებენ საკითხს (საქართველოს მწერალთა II ყრილობაზე 1928 წ., ენის სიწმინდის საკითხებისადმი მიძღვნილ თათბირზე 1934 წ.) ქართული სიტყვის ინსტიტუტის, აკადემიური ლექსიკონის სარედაქციო კოლეგიის, სატერმინოლოგიო კომისიის, მართლწერის შემმუშავებელი კომისიის შექმნის შესახებ და სხვ.

სერიოზული პრაქტიკული ნაბიჯი ამ მიმართულებით გადაიდგა 1932 წელს, როდესაც სატერმინოლოგიო კომისიამ და სახელმწიფო გამომცემლობამ რედაქტორების, ავტორებისა და მთარგმნელებისათვის მოაწყვეს სამთვინი კონფერენცია. რომლის მასალებიც 1932—33 წლებში გამოქვეყნდა ათ ნაკვეთად საერთო სახელწოდებით „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დადგენისათვის“ (ავტორები: ა. შანიძე, არნ. ჩიქობავა, ვ. თოფურია, ს. ჯანაშია, ს. ყაუხჩიშვილი, ს. იორდანიშვილი). სწორედ ეს მასალები დაედო საფუძვლად ნორმათა პირველ კრებულს (1936).

1933 წ. თბილისის უნივერსიტეტში დაარსდა ენის, ლიტერატურის, ისტორიისა და ხელოვნების სამეცნიერო-კვლევითი ინსტიტუტი („ელხი“), რომელსაც დაევალი ენის საკითხების დოკუმენტურად შესწავლა, რის შემდეგაც სათანადო მასალები, სამეცნიერო სატერმინოლოგიო კომისიის მიერ დამუშავებულ მასალასთან ერთად, განსახილველად უნდა წარდგენოდა სახელმწიფო სამეცნიერო საბჭოს, ხოლო საბოლოოდ დასამტკიცებლად — ცაკ-ის პრეზიდიუმს.

იმავე წელს გაზ. „კომუნისტში“ (17. XI) გამოქვეყნებულ წერილში — „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმების დადგენისათვის“ ჩამოთვლილი იყო იმ დროისათვის თითქმის ყველა მოსაგვარებელი საკითხი.

1934 წელს განსახკომთან შეიქმნა ენის ნორმათა დამდგენი რესპუბლიკური კომისია (თავ-რე მ. ტოროშელიძე, მდივანი ვ. თოფურია), რომელმაც იარსება 1936 წლამდე (თუმცა თავის მუშაობას იგი 1938—39 წლებშიც განაგრძობდა). 1935 წელს კი უნივერსიტეტში შოთა რუსთაველის სახ. ინსტიტუტთან ჩამოყალიბდა ნორმათა დამდგენი სამუშაო კომისია (თავ-რე ა. შანიძე, მოადგ. ვ. თოფურია), რომლის მიზანი იყო სადავო საკითხების დასმა, თეზისებისა და პროექტების შედგენა და რესპუბლიკური კომისიისათვის წარდგენა. ეს კომისია შეიქმნა 1935 წელს საქ. სსრ კპ (ბ) ცენტრალური კომიტეტის ბიუროს დადგენილების საფუძველზე და მან არნ. ჩიქობავას მოხსენების მიხედვით შეიმუშავა ძირითადი პრინციპები ქართული სალიტერატურო ენის სადავო საკითხების მოსაწესრიგებლად და ნორმების დასადგენად. კომისიის მიერ მიღებული პრინციპებიცა და ნორმებიც დაამტკიცა საქ. სსრ განსახკომმა, რის შემდეგაც 1936 წ. გამოქვეყნდა „ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები“, I (84 გვ.), როგორც „სავალდებულო სახელმძღვანელო ყველა სახის სასწავლებლისა, გამომცემლობებისა და პერიოდული გამოცემებისათვის“. ამ წიგნაკში წარმოდგენილია ნორმათა დადგენის პრინციპები და თვით ნორმები 13 სადავო საკითხთან დაკავშირებით.

1936 წელსვე საკავშირო აკადემიის ახალდაარსებულ საქართველოს ფილიალში ჰუმანიტარული პროფილის ინსტიტუტის „ენიკის“ (ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის) შექმნასთან დაკავშირებით

უნევერსიტეტის ენის განყოფილებასთან ერთად შევიდა სამეცნიერო სატერ-
მინოლოგიო განყოფილება: გარდაქმნილი სატერმინოლოგიო კომისია. 1937 წ.
ენიკის ქართველურ ენათა სექტორთან ჩამოყალიბდა ახალი სამუშაო-კონსულ-
(თავ-რე ა. შანიძე), რომლის მიერ მიღებული დასკვნების გამოქვეყნება შეი-
ლებოდა მხოლოდ მას შემდეგ, რაც მათ დამტკიცებდა განათლების სახალხო
კომისარიატი.

1946—48 წლებში რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან
მუშაობდა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი
სახელმწიფო კომისია (თავ-რე ს. ჯანაშია, მისი გარდაცვალების შემდეგ —
ა. შანიძე, მდივანი ივ. გიგინეიშვილი).

1953 წელს საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოსთან
დაარსდა თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა დამდგენი
მუდმივი სახელმწიფო კომისია, რომელსაც ხელმძღვანელობს მინისტრთა საბ-
ჭოს თავმჯდომარე. ამ კომისიის სამუშაო ბაზა გახდა ენათმეცნიერების ინს-
ტიტუტში საგანგებოდ შექმნილი უკრედი ქართული სალიტერატურო ენის
ნორმათა განყოფილების სახით, რომელიც 1966 წ. გარდაიქმნა ქართული მე-
ტყველების კულტურის განყოფილებად. ამ განყოფილების მიერ მომზადებუ-
ლი ნორმათა პროექტები განსახილველად წარედგინება ინსტიტუტის სამეც-
ნიერო საბჭოს, რომელიც მოწონების შემთხვევაში მათ დასამტკიცებ-
ლად გადასცემს სამთავრობო კომისიას. მასში, გარდა ენათმეცნიერებისა, შე-
დიან მეცნიერების სხვა დარგების თვალსაჩინო წარმომადგენლები, მწერლე-
ბი, ჟურნალისტები... სახელმწიფო კომისიის მიერ მიღებულ ნორმას კანონის
ძალა ენიჭება და იგი სავალდებულო ხდება ქართული სალიტერატურო ენის
ყველა მომხმარებლისათვის რესპუბლიკაში.

განყოფილების უცვლელი ხელმძღვანელი დღიდან მისი დაარსებისა იყო
ივანე გიგინეიშვილი (საქ. სსრ მეცნ. აკად. წ.-კორ. 1979-დან). მისი გარდა-
ცვალების შემდეგ (1982) განყოფილების ხელმძღვანელობა დაეკისრა შუქია
აფრიდონიძეს.

ნორმათა განყოფილება თავდაპირველად შეიქმნა სამი თანამშრომლის —
გიორგი შალამბერიძის (მეცნ. კანდ. 1952, დოქტ. 1966; გარდაიცვალა 1989 წ.),
ლია ლეჟავას და ნინო აბესაძის (მეცნ. კანდ. 1960; გარდაიცვალა 1973 წ.)
შემადგენლობით.

ამჟამად განყოფილებაში 12 თანამშრომელია: ხელმძღვანელი — დოც.
შუქია აფრიდონიძე (განყოფილებაში მუშაობს 1977-დან), წამყვანი მეცნ. თა-
ნამშრ. ლია ლეჟავა (1953-დან), უფრ. მეცნ. თანამშრომლები: თამარ ზურა-
ბიშვილი (1966-დან), ცირა კალაძე (1968-დან), მერი შინჯიაშვილი (1966-დან),
ნელი ცქიტიშვილი (1973-დან), თინა ღვინაძე (1963-დან), ვიოლა კალანდაძე
(1966-დან), ასმათ ჰაბიძე (1973-დან), ყველა — ფილოლ. მეცნ. კანდიდატი;
მეცნ. თანამშრ. მანანა ტაბიძე (1983-დან), უმცრ. მეცნ. თანამშრომლები: თა-
მარ გვერდწითელი (1966-დან) და მანანა შალამბერიძე (1966-დან). 1966—
1973 წლებში განყოფილებაში მუშაობდა კლარა გაგუა (ფილოლ. მეცნ. კანდ.
1958), 1973—85 წლებში — ვახტანგ მალრაძე (მეცნ. კანდ. 1986).

ნორმათა დამდგენი სამთავრობო კომისიის მიერ დამტკიცებული ნორმები
შესულია 1970 წ. გამოქვეყნებულ კრებულში „თანამედროვე ქართული სალი-
ტერატურო ენის ნორმები“, I (გვ. XV+301), რომელშიც წარმოდგენილია 40
ძირითადი საკითხი ქართული სალიტერატურო ენისა. დიდი ნაწილი ამ ნორ-



მებისა მომზადებულია კრებულის რედაქტორისა და განყოფილების ხელმძღვანელის ივანე გიგინეიშვილის მიერ.

მოგვიანებით დამტკიცებული ნორმები თანდათან ქვეყნდება სპეციალურ ბიულეტენებში (№№ 1—2, 1985; № 3, 1987), რომლებიც საფუძვლად დაედება „ნორმების“ II კრებულს. ბიულეტენებში შესული ნორმათა პროექტები დაამუშავეს: ივ. გიგინეიშვილმა (2), ლ. ლეჟავამ (3), თ. ზურაბიშვილმა (3), მ. აფრიდონიძემ (3), ვ. კალანდაძემ (3), ც. კალაძემ (1), თ. ღვინაძემ (1), ლ. კაიშაურმა (1).

ქართული სალიტერატურო ენის ძირითადი ნორმების დამკვიდრებას დიდად შეუწყობ ხელი ვ. თოფურიასა და ივ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილი ქართული ენის ვრცელი ორთოგრაფიული ლექსიკონის გამოცემამ (1968, გვ. 024+1094), რომელსაც წინ უსწრებდა ამავე ავტორების მიერ შედგენილი სასკოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონის სამი გამოცემა (1941, 1946, 1949). ამჟამად იბეჭდება ვრცელი ლექსიკონის ახალი, შევსებული და შესწორებული გამოცემა, რომლის მოცულობა თითქმის სამჯერ აღემატება ადრანდელისას.

თავისი სამეცნიერო და პრაქტიკული მუშაობის გასაშლელად, სალიტერატურო ქართულში უნითიცრებულ ნორმების დანერგვის დაჩქარებისა და მეტყველების კულტურის ამაღლების მიზნით განყოფილებამ გაიჩინა საკუთარი ბეჭდვითი ორგანო „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხების“ სახელწოდებით (გამოცემათა ეს სერია დაარსდა სადირექტივო ორგანოების დადგენილებით). ივანე გიგინეიშვილმა, რომ ამ კრებულში დაბეჭდილი წერილები შემდგომში საფუძვლად დაედებოდა ნორმათა პროექტებს.

დღემდე გამოქვეყნებულია კრებულის ცხრა წიგნი: 1—5 გამოვიდა ივ. გიგინეიშვილის რედაქციით, 6—9 — მ. აფრიდონიძის რედაქციით. სარედაქციო კოლეგიის თავდაპირველი შემადგენლობა ასეთი იყო: ივ. გიგინეიშვილი (რედაქტორი), ლ. ლეჟავა (მდივანი), ქ. ლომთათიძე, რ. ლამბაშიძე, არნ. ჩიქობავა, მ. ჭაბაშვილი. ამჟამად კრებულის სარედაქციო კოლეგიის წევრები არიან: მ. აფრიდონიძე (რედაქტორი), თ. ზურაბიშვილი, ა. კალანდაძე, ალ. კობახიძე, ლ. ლეჟავა (მდივანი), ქ. ლომთათიძე, რ. ლამბაშიძე, მ. ჭაბაშვილი, ბ. ჯორბენაძე.

კრებულის ავტორთა კოლექტივის ძირითად ბირთვს, ცხადია, განყოფილების თანამშრომლები შეადგენენ, თუმცა მისი აქტიური მონაწილენი არიან ინსტიტუტის სხვა, განსაკუთრებით, ლექსიკოლოგიის, სამეცნიერო ტერმინოლოგიის, თარგმნითი ლექსიკონებისა და ქართველურ ენათა განყოფილებების თანამშრომლებიც, აგრეთვე სხვა სამეცნიერო თუ პედაგოგიური სასწავლებლების მეცნიერი მუშაკები.

კრებულის რამდენიმე წიგნი თემატური ხასიათისაა. ასე, მაგალითად, მესამე წიგნი მთლიანად დაეთმო თანამედროვე ქართული პრესის ენობრივ მიმოხილვას, ხოლო მეხუთე წიგნი — ძირითადად ქართული საშუალო სკოლის სახელმძღვანელოების (ორიგინალურისა და თარგმნილის) მიმოხილვას ნორმათა დაცვის თვალსაზრისით, — ჩვეულებრივ, სათანადო რეკომენდაციებითურთ. ცალკე აღნიშვნის ღირსია კრებულის მეშვიდე წიგნი, რომელიც შეიცავს სტილისტიკურ დარღვევათა ლექსიკონს (400-მდე სალექსიკონო ერთეულის მოცულობით). ამ სახის ლექსიკონი („სიტყვა და კონტექსტი“) პირველია ქართულ ლექსიკოგრაფიულ პრაქტიკაში. იგი დამუშავებულია ივ. გიგინეიშვილის



ხელმძღვანელობით, ხოლო სიტყვა-სტატიები შედგენილია მისივე სტატიის მიხედვით.

როდესაც საქართველოს სსრ მინისტრთა საბჭოს დადგენილებით ნიერების ინსტიტუტს დაევალა ქართული საბჭოთა ენციკლოპედიის ლიტერატურული კონტროლის სამეცნიერო რედაქციასთან ერთად ენციკლოპედიაში შემავალი საკუთარი სახელების დაწერილობათა შემუშავება, სატრანსკრიფციო ჯგუფს (მ. ზაბაშვილისა და კონა გიგინეიშვილის შემადგენლობით) სათავეში ჩაუდგა ივანე გიგინეიშვილი. ამ ჯგუფმა შეიმუშავა არაქართულ სახელთა ქართულად გადმოცემის წესები და ამის მიხედვით გამართა საბჭოთა კავშირისა და საზღვარგარეთის გეოგრაფიული სახელები თუ გამოჩენილ პირთა სახელგვარები. აღნიშნული მასალის საფუძველზე შესაძლებელი გახდა სათანადო ორთოგრაფიული ლექსიკონების შედგენაც, რაც რესპუბლიკის მთავრობის 1970 წლის დადგენილებით იყო ნაგარაუდები. ესენია: საქართველოს სსრ გეოგრაფიულ სახელთა ლექსიკონი (ივ. გიგინეიშვილის თანაავტორობით, 1987), კ. გიგინეიშვილის მიერ შედგენილი ბერძნული და რომაული სახელების ლექსიკონი (ივ. გიგინეიშვილის თანარედაქტორობით, 1985), სსრკ გეოგრაფიული სახელების ლექსიკონი (შ. აფრიდონიძისა და თ. ზურაბიშვილის რედაქტორობით, 1987). ჩამოთვლილთა მსგავსად, მომდევნო ლექსიკონებიც — უცხოურა გეოგრაფიული სახელებისა და პირთა სახელ-გვარებისა (რედაქტორები მ. ზაბაშვილი და ალ. კობახიძე, 1989) ივ. გიგინეიშვილის ხელმძღვანელობით შემუშავებულ სატრანსკრიფციო წესებს ემყარება.

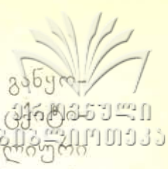
მაგრამ განყოფილების საქმიანობა არ ამოიწურება ოდენ სამეცნიერო მუშაობით. მას ორგანულად ესამება მრავალფეროვანი პრაქტიკული საქმიანობა.

განსაკუთრებით აღსანიშნავია განყოფილების მიერ გაწეული მუშაობა სკოლის დასახმარებლად. გარდა იმისა, რომ განყოფილების თანამშრომლები რეგულარულად აქვეყნებენ სამეცნიერო-მეთოდოლოგიურ წერილებს უკრ. „სკოლა და ცხოვრების“ ყოველკვარტალურ დამატებაში „ქართული ენა და ლიტერატურა სკოლაში“, ისინი პრაქტიკულ დახმარებასაც უწევენ სკოლას, კერძოდ:

რედაქცია გაუკეთდა სხვადასხვა სასკოლო სახელმძღვანელოს: ფიზიკისას (ნ. ცქიტიშვილი, თ. ღვინაძე), ბუნებისმეტყველებისას (თ. ზურაბიშვილი), ძველი მსოფლიოს ისტორიისას (ლ. ლეჟავა), ქიმიისას (მ. შინჯიაშვილი), პროფტექნიკუმის სახელმძღვანელოს „ტრაქტორს“ (ნ. ცქიტიშვილი). მათემატიკის (I—X კლ.) სახელმძღვანელოს ენობრივი მიმოხილვა (ვ. კალანდაძე) რეკომენდებული იყო განათლების სამინისტროს მიერ გამომცემლობისათვის გასათვალისწინებლად. მეტად შრომატევადი მუშაობა იქნა გაწეული ნ. ბასილაიას ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკის სახელმძღვანელოს რედაქტირებისათვის (თ. ზურაბიშვილი და ც. კალაძე).

სხვადასხვა დროს ივ. გიგინეიშვილი უკითხავდა ლექციებს და უტარებდა კონსულტაციებს საშუალო სკოლის მასწავლებლებს ქართული ენის საჭირო-როტო საკითხებზე. ამჟამად განყოფილება კვლავაც აგრძელებს ამ საქმიანობას მასწავლებელთა დახელოვნების ინსტიტუტში, კვალიფიკაციის ამაღლების კურსებზე (თ. ღვინაძე, შ. აფრიდონიძე).

განსაკუთრებული აღნიშვნის ღირსია განყოფილების თანამშრომლობა მოსწავლეთა და პიონერთა რესპუბლიკური სასახლის ქართული ენის კაბინეტთან, კერძოდ, საკრებულოსთან „ქართული ენის საუნჯე“, რომელსაც ხან-



გრძლივი დროის განმავლობაში ხელმძღვანელობდა ივ. გიგინეიშვილი. განყოფილების თანამშრომლები (შ. აფრიდონიძე, თ. ღვინაძე, მ. ტაბიძე, ნ. ცქიტიშვილი, ა. პაპიძე) აქტიურ მონაწილეობას იღებენ მოსწავლეთა ყოველწლიური რესპუბლიკური კონფერენციების მუშაობაში (მოხსენებათა რეცენზირება, განხილვა-შეფასებაში მონაწილეობა), მომავალი სამუშაო გეგმის შემუშავებაში და სხვ.

ქართული ენის სახელმწიფო პროგრამასთან დაკავშირებით გაიზარდა მოთხოვნილება ქართული ენის დაუფლებაზე. სხვადასხვა დაწესებულება-ორგანიზაციაში ჩამოყალიბდა ქართული ენის შემსწავლელი კურსები, რომლებზედაც მასწავლებლებად მიავლინეს განყოფილების რამდენიმე თანამშრომელი (თ. ზურაბიშვილი, თ. ღვინაძე, ნ. ცქიტიშვილი, ა. პაპიძე).

განყოფილების თანამშრომლები ეწეოდნენ და ეწევიან პედაგოგიურ მოღვაწეობასაც სხვადასხვა უმაღლეს სასწავლებელსა და საშუალო სკოლაში: თბილისის უნივერსიტეტში (ივ. გიგინეიშვილი, გ. შალამბერიძე, შ. აფრიდონიძე), სამედიცინო ინსტიტუტში (ლ. ლეჟავა, მ. შინჯიაშვილი, თ. კვერდულიანი, მ. ტაბიძე), სულხან-საბა ორბელიანის სახ. პედაგოგიურ ინსტიტუტში (ა. პაპიძე, მ. ტაბიძე), სახ. კონსერვატორიაში (მ. ტაბიძე), საშუალო სკოლაში (მ. ტაბიძე, მ. შალამბერიძე). სკოლის დასახმარებლად განსაკუთრებით დიდი მუშაობა გასწია თ. ღვინაძემ.

ცალკე უნდა აღინიშნოს განყოფილების პრობაგანდისტული მუშაობა სალიტერატურო ენის ნორმათა დაცვა-დანერგვის მიმართულებით.

1979—86 წლებში რადიოთი გადაიცემოდა საუბრების ციკლი „ქართული სალიტერატურო ენის სიწმინდისათვის“, რომელსაც უძღვებოდა ივ. გიგინეიშვილი (მონაწილენი: ლ. ლეჟავა, თ. ზურაბიშვილი, ც. კალაძე, თ. ღვინაძე, შ. აფრიდონიძე, ნ. ცქიტიშვილი, მ. შინჯიაშვილი, ა. პაპიძე, ვ. კალანდაძე).

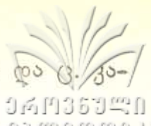
საზოგადოება „ცოდნის“ ხაზით რეგულარულად იკითხება ლექციები ქართული ენის სიწმინდის საკითხებზე (შ. აფრიდონიძე, ნ. ცქიტიშვილი, ც. კალაძე, თ. ზურაბიშვილი, მ. ტაბიძე, განსაკუთრებით — თ. ღვინაძე).

ყურნალ-გაზეთებისა და გამომცემლობათა რედაქციების დასახმარებლად სხვადასხვა დროს ტარდებოდა ლექციები (ივ. გიგინეიშვილი) ან პერიოდული სემინარები (შ. აფრიდონიძე, თ. ღვინაძე), რომლებზედაც განიხილებოდა დაბეჭდილი მასალა და მუშავდებოდა რეკომენდაციები.

განყოფილებამ დაამუშავა 1 წლის ტელეგადაცემათა ტექსტები ენობრივ-სტილისტიკური თვალსაზრისით და ანალიზის შედეგები მოხსენდა რადიომაუწყებლობისა და ტელევიზიის სახ. კომიტეტის კოლეგიის ვაფართოებულ სხდომას.

განყოფილების თანამშრომლები ფართოდ არიან ჩაბმულნი საინსტიტუტო თემების დამუშავებაში. ლ. ლეჟავას ხელმძღვანელობით მუშავდება ქართული სალიტერატურო ენის ნორმალიზაციის ისტორიის საკითხები. კურსისათვის „ქართული ენის შესწავლის ისტორია“ განყოფილებაში დამუშავდა გარკვეული მონაკვეთები (ლ. ლეჟავა, თ. ღვინაძე, მ. შინჯიაშვილი). რამდენიმე თანამშრომელი მონაწილეობას იღებს ქართული ენის გრამატიკის აკადემიური კურსის შექმნაში (ა. პაპიძე, ვ. კალანდაძე, თ. ღვინაძე, შ. აფრიდონიძე). მიმდინარეობს მუშაობა სასკოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონის ახალი შევსებული გამოცემის მოსამზადებლად. ნ. ცქიტიშვილის ხელმძღვანელობით მასალა შეამზადეს. ვ. მალრაძემ, მ. ტაბიძემ და მ. შალამბერიძემ). დაწყებულია მუშა-

ობა ნორმების სასკოლო ვარიანტის შესაქმნელად (თ. ზურაბიშვილი და ც. კალაძე).



განყოფილების პერმანენტულ საქმიანობას წარმოადგენს საკონსულტაციო მუშაობა რესპუბლიკის სხვადასხვა დაწესებულება-ორგანიზაციებსა თუ ცალკეულ პირებთან. ინსტიტუტის ზოგიერთ სხვა განყოფილებასთან თანამშრომლობით მუშავდება რეკომენდაციები სხვადასხვა საქმიანი ქალაქების, ტრაფარეტებისა და მისთ. სალიტერატურო ქართულით გასამართავად.

განყოფილების თანამშრომლებს მონაწილეობა აქვთ მიღებული არაერთი სამეცნიერო სესიისა თუ კონფერენციის, მათ შორის, საერთაშორისო და საკავშირო კონფერენციების მუშაობაში (ივ. გიგინეიშვილი, შ. აფრიდონიძე, ლ. ლეჟავა, თ. ზურაბიშვილი, ც. კალაძე, მ. ტაბიძე).

ნ ა ბ ე ჯ დ ი პ რ ო დ უ ქ ც ი ა .

ივ. გიგინეიშვილი: 60 ნაშრომი; ცალკე წიგნებად:

1. ქართული ენის ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1968; გ. თოფურიასთან ერთად);
2. სასკოლო ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1941, 1946, 1949; ვ. თოფურიასთან ერთად);
3. რუსუდანიანი (1957; ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა ი. აბულაძესთან ერთად, გამოკვლევა და ლექსიკონი ივ. გიგინეიშვილისა);
4. ქართული დიალექტოლოგია, I (1961; ვ. თოფურიასა და ივ. ქავთარაძესთან ერთად);
5. გამოკვლევები „ვეფხისტყაოსნის“ ენის და ტექსტის კრიტიკის საკითხების შესახებ (1975);
6. საქართველოს სსრ გეოგრაფიული სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1987);
7. ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, VIII (1964; ბ. ფოჩხუას თანარედაქტორობით);
8. კონა გიგინეიშვილის „ბერძნული და რომაული საკუთარი სახელების ორთოგრაფიული ლექსიკონი“ (1985; თანარედაქტორი);
9. ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები (I—1972; II—1979; III—1980; IV—1981; V—1983; რედ.);
10. თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები, I (1970; რედაქტორი).

გ. შალამბერიძე: 197 ნაშრომი; ცალკე წიგნებად:

1. ილია ჭავჭავაძის ენის შესწავლა სკოლაში (1957);
2. ქართული მართლწერა (1958, 1961, 1965, 1984);
3. უტკბესი და უმწარესი (1958);
4. მეტყველების კულტურის საკითხები (1964);
5. ილია ჭავჭავაძის ენა (1966);
6. ქართული ენის პრაქტიკული სტილისტიკა (1974; რ. ვაბეჩავასთან ერთად);
7. ქართული სწორმეტყველების სწავლების ზოგიერთი საკითხი (1980);
8. ქართული ენის სწავლების საკითხები სკოლაში (1982);
9. პედაგოგიკის ძირითად ცნებათა მოკლე განმარტებანი (1987);
10. პედაგოგიკის ტერმინოლოგია (1988, ა. მიშველაძესთან ერთად);
11. მწერლის ენაზე დაკვირვება სკოლაში (1990).

ლ. ლეჟავა: 33 ნაშრომი; ცალკე წიგნად:

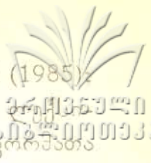
ივანე გიგინეიშვილი (1986).

ნ. აბესაძე: 13 ნაშრომი; ცალკე წიგნად:

გრამატიკის საკითხები XXI საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში (1960).

შ. აფრიდონიძე: 71 ნაშრომი; ცალკე წიგნებად:

1. სიტყვათვანლავება ახალ ქართულში (1986);
2. საქართველოს სსრ ტოპონიმია, I. ზემო იმერეთი (1987; ი. ბაქრაძესა და ვ. ჯოჯუასთან ერთად);
3. საბჭოთა კავშირის გეოგრაფიულ სახელთა ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1987; თ. ზურაბიშვილთან ერთად); რედაქცია;
4. ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები (VI—1985; VII—1987; VIII—1988; IX—1989);
5. თანამედ-



როვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები: ბიულეტენი №№ 1—2 (1985); № 3 (1987); 6. ზ. ცხადაიას „ონომასტიკურ ტერმინთა განმარტებითი კონი“ (1988); 7. თ. ღვინაძის „ქართული ზმნის ვნებითი გვარის სტილისტიკა“ (1989).

თ. ზურაბიშვილი: 22 ნაშრომი; ცალკე წიგნად:

საბჭოთა კავშირის გეოგრაფიულ სახელთა ორთოგრაფიული ლექსიკონი (1987; შ. აფრიდონიძესთან ერთად).

ც. კალაძე: 11 ნაშრომი; ცალკე წიგნებად:

1—2. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებათა სრული კრებული ხუთ ტომად, ტ. II (1961); ტ. III (1964), ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთო ც. კალაძემ. 3. ლ. არდაზიანი, თხზულებანი (1964); 4. ვაჟა-ფშაველა, თხზულებანი ათ ტომად, ტ. IV (1968); 5. გ. ტაბიძე, თხზულებანი 12 ტომად, ტ. III (1966; თანაშემდგენელი).

ნ. ცქიტიშვილი: 24 ნაშრომი; ცალკე წიგნებად:

1. კრებ. „აჭარის ხალხური პოეზია“, I (1969; თანაშემდგენელი); 2. კრებ. ქართული (აჭარული) ზღაპრები (ბათუმი, 1973; თანაშემდგენელი).

თ. ღვინაძე: 19 ნაშრომი; ცალკე წიგნად:

ქართული ზმნის ვნებითი გვარის ფორმათა სტილისტიკა (1989).

მ. შინჯიაშვილი: 9 ნაშრომი; ცალკე წიგნად (იბეჭდება):

ათანასი ალექსანდრიელის „ანტონის ცხოვრება“ (ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა და გამოკვლევა დაურთო).

ვ. კალანდაძე: 14 ნაშრომი; ცალკე წიგნად (გადაცემულია დასაბეჭდად):

თანდებულთა სტილისტიკური ფუნქციები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში.

ა. პაპიძე: 20 ნაშრომი; ცალკე წიგნად (გადაცემულია დასაბეჭდად):

კოლოს კატეგორია და კავშირებითის ნაკვთთა ფუნქციები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში.

მ. ტაბიძე: 7 ნაშრომი.

ვ. მალრაძე: 5 ნაშრომი.

თ. გვერდწითელი: 1 ნაშრომი.

მეტყველების კულტურის პრობლემები ამოუწურავია. განყოფილება ამჟამად ამუშავებს ფუნქციონალური სტილისტიკის საკითხებს (სამეცნიერო ლიტერატურის ენა, საქმიანი ქაღალდების ენა, მხატვრული ლიტერატურის ენა...); აქტიურ მონაწილეობას იღებს სახელმწიფო სტანდარტების რედაქტირებაში. ჩნდება ახალი საკითხები, დასმასა და გადაწყვეტას რომ ელიან მომავალი თაობებისაგან. მაგრამ ისიც კი, რაც უკვე გაკეთებულია ამ მიმართულებით, გარკვეულად ასახავს ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებას და ერთგვარად მაინც შეეფერება მის სახელმწიფოებრივ სტატუსს — არა მარტო კონსტიტუციურად დაკანონებულს, არამედ აგრეთვე ბუნებრივად, ისტორიულ-კულტურული ტრადიციებით მინიჭებულს.

ლია ლეუვა
შუქია აფრიდონიძე

ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორია

ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორია ინსტიტუტის დამოუკიდებელი განყოფილების სახით 1959 წელს ჩამოყალიბდა. მანამდე ფონეტიკური კვლევა მიმდინარეობდა ინსტიტუტის ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება-სთან შექმნილ ფონეტიკის კაბინეტში, რომლისთვისაც ინსტიტუტს შეძენილი ჰქონდა სპეციალური ჩამწერი აპარატურა (რამდენიმე კამოგრაფი). ახალშექმნილი ლაბორატორიის ხელმძღვანელობა დაევალა პროფ. შ. გაფრინდაშვილს და იგი გარდაცვალებამდე მისი უცვლელი გამგე იყო.

დაარსების დღიდანვე ლაბორატორიის ამოცანად დასახული იყო ქართული, ქართველური და მთის კავკასიური ენების ბგერითი წყობის შესწავლა: ამ ენებზე მეტყველების ჩაწერა და ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური კვლევა ლაბორატორიას, აგრეთვე, ევალებოდა და ევალება საჭირო შემთხვევებში ინსტიტუტის სხვა განყოფილებების თანამშრომლებისათვის ფონეტიკურ სამუშაოებში დახმარების აღმოჩენა. შემდგომში ლაბორატორიის მუშაობაში დადი ადვილი ეთმობა ზოგადი ფონეტიკის თეორიულ საკითხებს, ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური კვლევის მეთოდების სრულყოფას, გამოყენებითი ლინგვისტიკის საკითხებს, რომლებიც ფონეტიკურ კვლევა-ძიებას უკავშირდება. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ლაბორატორიაში შეისწავლება ენათა ბგერითი წყობის ისეთი მხარეები, რომლებიც აპარატურულ ანალიზს არ საჭიროებენ: ფონეტიკური ერთეულების განაწილების (ურთიერთმეზობლობის) წესები, ამ ერთეულთა გამოყენების სიხშირეები, მათი ე. წ. „ფუნქციონალური დატვირთულობა“ და ა. შ.

ჯეროვანი ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური კვლევა ლაბორატორიის სათანადო აპარატურულ აღჭურვას საჭიროებდა. ფონეტიკის კაბინეტს საჭირო ხელსაწყოები, არსებობდა, არც ჰქონდა, — შესაძლებელი იყო მეტყველების მხოლოდ მექანიკური (კიმოგრაფიული) ჩაწერა. ლაბორატორიის აყვანა თანამედროვე მეცნიერების შესაფერის დონეზე მრავალი სიძნელის გადალახვას მოითხოვდა და ვადაუჭარბებლად შეიძლება ითქვას, რომ, თუ ეს ამოცანა გადაწყდა, ეს, ძირითადად, შ. გაფრინდაშვილის მიერ გაწეული დიდი შრომის შედეგად გახდა შესაძლებელი. მან სრულყო კლასიკური ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური კვლევის ხერხები, აითვისა და დანერგა ლაბორატორიაში ახალი აპარატურა და მეთოდები. კერძოდ, კლასიკური პალატოგრაფია მან გაამდიდრა ახალი საშუალებებით, ისე გარდაქმნა იგი, რომ შესაძლებელი გახდა წარმოთქმისას ენის შეხების კვალის აღბეჭდვა არა მხოლოდ მაგარ სასახე, არამედ რბილ სასახე და კბილებზეც, დაამუშავა უნიფიცირებულ შაბლონზე ენის ანაბეჭდების გადატანის ხერხი, რაც საშუალებას იძლევა გავაერთიანოთ სხვადასხვა ცდისპირთა მონაცემები, დაამკვიდრა წარმოთქმის რენტგენოგრაფიული, შემდგომ კი, სამედიცინო დაწესებულებებთან თანამშრომლობით, კინორენტგენოგრაფიული შესწავლა, გადაიყვანა მუშაობა კვლევის ელექტრო-აკუსტიკურ

მეთოდებზე, დანერგა ბგერათა ოსცილოგრაფია, სპექტროგრაფია, ხელი შეუწყო ლაბორატორიაში კვლევის ახალ მიმდინარეობათა განვითარებას, ქვეყნულ დონეზე, ქართული ენის ბგერათა სინთეზისა და ავტომატური გამოცნობის მეთოდების ელექტრომედიცინის (სამედიცინო ორგანოთა ბიოენების ასახვის) დარგში...

ცალკე უნდა აღინიშნოს შ. გაფრინდაშვილის ისეთ ნაშრომთა მნიშვნელობა, რომლებშიც აისახა ფონეტიკის ამოცანათა ახლებური გაგება, იმგვარი გაგება, რომლითაც უახლესი ფონეტიკა (ფონოლოგია) უპირისპირდება კლასიკურ ფონეტიკასა და ფონოლოგიას. ესაა ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური გამოკვლევები საანალიზო ბგერათა გამიზნული ცვლით (დამახინჯებით). თუ ტრადიციული ფონეტიკა-ფონოლოგიისათვის შესასწავლი ბგერები ხელშეუხებელი კერპებია, რომლებიც მკვლევარმა შეძლებისდაგვარად ზუსტად უნდა აღწეროს, თანამედროვე ფონოლოგიაში სულ უფრო და უფრო იკვალავს გზას საკითხის სხვაგვარი გაგება: ფონეტიკური ერთეული გაიანაზრება როგორც მისი რეალიზაციების გაფანტვის არე, მისი აღწერის ერთ-ერთ ძირითად ამოცანად კი მიიჩნევა იმ საზღვრების დადგენა, რომლებშიც შეიძლება იცვლებოდეს მისი ფიზიკური მახასიათებლები ისე, რომ ენობრივი სმენისათვის ეს ერთეული ამავ ერთეულად რჩებოდეს. ამ საზღვრების დადგენას ემსახურება სწორედ ბგერათა ფიზიკური მახასიათებლების მიზანდასახული ცვლა და ამ ცვლით მსმენელთა რეაქციაში გამოწვეულ გადახრებზე დაკვირვება. ამგვარი ანალიზის ერთ-ერთი პირველი ნიმუში იყო შ. გაფრინდაშვილის მიერ ნაპრალოვან ბგერათა აღქმის შესწავლა მათი სპექტრის „ჩამოცურების“ პირობებში: მაგნიტოფონური ჩანაწერის შენელებით მიიღწეოდა ბგერათა ფორმანტული სტრუქტურის თანდათანობითი ჩამოწევა რხევათა სიხშირეების ღერძზე. ამას მოჰყვებოდა აღქმის ცვლა: რხევათა დადაბლებას თან სდევდა აღქმაში ს თანხმონის შეცვლა შ-თი, შემდეგ — ხ-თი და ა. შ. მიღებულმა მონაცემებმა საშუალება მისცა ავტორს დაედგინა ის ფარგლები, რომლებშიც სისინა სპირანტები და აფრიკატები რჩებოდნენ სისინებად, შიშინა სპირანტები და აფრიკატები — შიშინებად და ა. შ. ქართული ფონემატური სმენისათვის.

ამგვარმა ექსპერიმენტებმა საფუძველი შეუქმნა ლაბორატორიაში ფონეტიკურ ერთეულთა აღქმის სპეციალურ შესწავლას. რამაც, თავის მხრივ, შემდგომ აქ ფონეტიკის ახალი დარგის — პერსპექტიული ფონეტიკის — დაფუძნება შეაპირობა. საერთოდ, შეიძლება ითქვას, რომ ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორიის დღევანდელი სახე, აქ წარმოებული მუშაობა და კვლევის მეთოდები, რითაც იგი სხვა ანალოგიურ ცენტრებისაგან განსხვავდება, ძირითადად შეამზადა კვლევის მიზანთა იმგვარმა გაგებამ და მუშაობის იმ მიმართულებამ, რომელიც ამ ლაბორატორიისთვის იყო დამახასიათებელი მისი არსებობის პირველსავე წლებში.

ლაბორატორიაში, როგორც ზემოთაც იყო ნათქვამი, შეისწავლება როგორც ცალკეულ ენათა. ისე ზოგადი ფონეტიკის საკითხები. ამ მეორე სფეროში გასარჩევია, ერთის მხრივ, ექსპერიმენტული კვლევის მეთოდების დახვეწა-დამუშავება, მეორეს მხრივ კი — არა მეთოდები, არამედ ამ მეთოდებით საკვლევი ზოგადი პრობლემატიკა. ქვემოთ მოკლედ ასახულია ამ სფეროებში ჩატარებული თუ მიმდინარე მუშაობა.

1. ცალკეულ ენათა ფონეტიკები. ამ მიმართულებით კვლევა, ძირითადად, ქართული, სხვა ქართველური, მთის კავკასიური ენების ბგერითი წყობის საკითხების შესწავლაში გამოიხატა.



აქ, პირველ რიგში, აღსანიშნავია ქართული ენის აკადემიური გრამატიკის („ქართული ენის სისტემური კურსის“) ფონეტიკის ტომის მომზადებელი ნაშრომები. წარმოადგენს თანამედროვე სალიტერატურო ქართული ენის ბგერითი სისტემის სინქრონიულ აღწერას. აღნიშნული გამოკვლევა ლაბორატორიის თანამშრომელთა კოლექტიური ნაშრომია. ტომი შეიცავს სეგმენტურ და ზესეგმენტურ ერთეულთა სისტემების, დისტრიბუციული მიმართებებისა და მორფოლოგიის მონაკვეთებს (ტექსტის ავტორები — ზ. ჯაფარიძე, ა. ონიანი, ნ. უთურგაიძე). ნაშრომი გადაცემულია სისტემური კურსის სარედაქციო ჯგუფისათვის. საბოლოო რედაქცია ივარაუდება კურსის სხვა მონაკვეთების დასრულების შემდეგ.

შესრულდა რიგი სამუშაო სალიტერატურო ქართულ ტექსტში ბგერათა სიხშირის, ქართული დიალექტების ინტონაციური სტრუქტურების შესახებ (გ. ცოცანიძე, ნ. იმნაძე, ლ. ბაბლუანი, ა. ონიანი, ლ. ვაშაქაძე, თ. აბრამიშვილი). სალიტერატურო ქართულის ინტონაციურ ქარგებს მიეძღვნა ნ. კიზირიას მონოგრაფია. ქართული ენის ფონემატური სტრუქტურა და მისი კავშირი ფონემათა განაწილებასთან განიხილება თ. უთურგაიძის მონოგრაფიაში.

მონოგრაფიულად იქნა შესწავლილი მეგრულისა და ჭანურის ბგერითი შედგენილობაც (ნ. იმნაძისა და ნ. კიზირიას ნაშრომებში). სპეციალური გამოკვლევა მიეძღვნა სვანური ენის ფონემათა განაწილებას (ავტორი — ლ. ბაბლუანი), მიმდინარეობს ამ ენის ინტონაციური ქარგების შესწავლა (რ. სულაკაური).

დიდი ადგილი ეთმობა მთის კავკასიური ენების ფონეტიკური სისტემების შესწავლას. მონოგრაფიულად არის აღწერილი დარგუული ენის ფონეტიკა (შ. გაფრინდაშვილი), სიტყვათმაცხილი დიდოურ ენებში (ე. ლომთაძე), დიდოურ ენათა ვოკალიზმის დიაქრონიული ცვლილებები (ე. ლომთაძე). მთის კავკასიურ ენათა ბგერითი სისტემების ცალკეულ მხარეებს ეხება ი. გულაევას, თ. ქეცხას, ზ. ჯაფარიძის ნაშრომები. ამ ენათა სპეციფიკური ბგერები (აბრუპტივები და ე. წ. გემინატები) იყო შესწავლილი ლაბორატორიის თანამშრომელთა ორ კოლექტიურ ნაშრომში. ამავე დროს, საჭირო შემთხვევებში ტარდებოდა ექსპერიმენტული გამოკვლევები ინსტიტუტის სხვა განყოფილებების თანამშრომლებისა თუ სხვა სამეცნიერო ცენტრების წარმომადგენელთა მონაწილეობის შესაბამისად.

გარდა ზემოთ აღნიშნული მონათესავე ენების ბგერითი წყობისა, შეისწავლებოდა რიგი სხვა ენის ფონეტიკის საკითხები. მონოგრაფიულად იქნა გამოკვლეული სპარსული ენის ფონეტიკა (შ. გაფრინდაშვილი ჯ. გიუნაშვილთან თანავტორობით). ექსპერიმენტულად იქნა შესწავლილი რუსული, ოსური, ფრანგული... ენების კერძო საკითხები (შ. გაფრინდაშვილი, ლ. ბელოზეროვა, ზ. ჯაფარიძე, ნ. ახრახაძე...).

საველე პირობებსა თუ ინსტიტუტში მოპოვებული საანალიზო მასალა ინახება ლაბორატორიის ფონოთეკაში, რენტგენოთეკასა და ოსცილოთეკაში.

2. ექსპერიმენტული კვლევის მეთოდები. ქვემოთ მოკლედ შევეხებით ექსპერიმენტული კვლევის მხოლოდ იმ მეთოდებს, რომლებითაც ჩვენი ლაბორატორია განსხვავდება სხვა (ტიპობრივი, ტრადიციული) ლაბორატორიებისაგან.

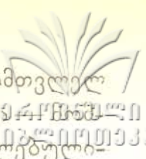
ა) ქ ა რ თ უ ლ ი მ ე ტ ყ ვ ე ლ ე ბ ი ს ე ლ ე ქ ტ რ ო ნ უ ლ ი ს ი ნ თ ე - ზ ი. 1963 წლიდან ლაბორატორიაში მიმდინარეობს მუშაობა ქართული მეტყველების სინთეზზე (ტექსტის მანქანურ „წარმოქმანზე“). ამ მხრივ კვლევა თავდაპირველად საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ავტომატიკის ინსტი-

ტუტში (დღევანდელ მართვის სისტემების ინსტიტუტში) მიმდინარეობდა სინთეზის თავის მიერვე დამუშავებულ და აგებულ სინთეზატორზე ახორციელებდა ინჟინერი ლ. ბელოზეროვა, რომელიც შემდგომ ენათმეცნიერებისა და მატემატიკის ინსტიტუტების შეთანხმებით გადმოყვანილ იქნა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში. აქ მეტყველების სინთეზზე მუშაობა დღესაც გრძელდება და ადრე დასახულ მიზნებთან ერთად ახალი ამოცანების გადაწყვეტასაც ემსახურება. კერძოდ, სინთეზი ემსახურება არა მარტო პრაქტიკული საკითხის გადაჭრას — მანქანის ამეტყველებას, არამედ თეორიული საკითხების კვლევასაც — სამეტყველო ბგერების ამა თუ იმ ფიზიკური მახასიათებლების ინფორმაციულობის დადგენას ადამიანის ენობრივი სმენისათვის.

ეს სამუშაო ქართული ენის ბგერათა სინთეზის პირველი ცდა იყო, მაგრამ მისი მნიშვნელობა მხოლოდ ამით არ ამოიწურება. პრინციპული მნიშვნელობა აქვს სინთეზატორში გამოყენებულ ხერხს: ბგერათა სინთეზს მათი სპექტრის ისეთი მახასიათებლებით, რომლებსაც პირობითად „სტატიკურები“ შეიძლება ვუწოდოთ. აქ იგულისხმება ბგერათა ფორმანტული სტრუქტურა, რომელიც ყოველ ბგერას საკუთარი აქვს იმისდა მიხედვით, თუ რა მდგომარეობაში არიან მისი წარმოქმნისას სამეტყველო ორგანოები. ბუნებრივი მეტყველებისას ეს მდგომარეობა, როგორც ცნობილია, მუდამ იცვლება და შესაბამისად იცვლება ბგერათა ფორმანტული სტრუქტურა. განსაკუთრებით დიდია ცვლილებები ხშულ ბგერებში და ბგერიდან ბგერაზე გადასვლისას, როცა ე. წ. „ფორმანტული გადასვლები“ იჩენს თავს. გაბატონებული თვალსაზრისით, ხშულ ბგერათა აღქმისათვის სწორედ ეს ფორმანტული გადასვლებია ყველაზე მეტად ინფორმაციული და, ამავე დროს, საკმარისიც კი. „ფორმანტული გადასვლები“, ცხადია, მეტად ინფორმაციულებია, მაგრამ აღქმისათვის აუცილებელი არ არიან (უფრო ზუსტად — შესაძლებელი ყოფილა მათი შეცვლა სხვა მახასიათებლებით).

ფონეტიკურ ერთეულთა აღნიშნული გზით სინთეზისას გამოიყენება ხელოვნური ბგერიით წყაროები (აპარატურული გზით მიღებული პერიოდული რხევები და ე. წ. „თეთრი ხმაური“). ბგერიით რხევების ამ შენაზავიდან გარკვეული პროცესების გამოყენებით მკვლევარი ტოვებს იმ კომპონენტებს, რომლებიც ამა თუ იმ ბგერისთვისაა საჭირო, და მათი გრძლივობისა და ძალის რეგულაციით იღებს ამ ბგერისათვის დამახასიათებელ უღერადობას. ამდენად, სინთეზის ეს გზა ბგერათა სხვადასხვა მახასიათებლის ინფორმაციულობის გამოვლენის მოსახერხებელი მეთოდია და ლაბორატორიისათვის იგი ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური კვლევის ეფექტურ მეთოდად იქცა. იგი საშუალებას იძლევა შევაფასოთ არა მხოლოდ ცალკეული ბგერების, არამედ მახვილისა და ინტონაციის მახასიათებლები. სწორედ ამ წესით იქნა დადგენილი, მაგ., რუსული ენის მახვილის სხვადასხვა მახასიათებლების სხვადასხვა ინფორმაციულობა, მათი სხვადასხვა საკომპენსაციო ძალა, „წონა“.

ბ) ქართული მეტყველების ფონემური კომპილაციური სინთეზი. ამ ამოცანასთან დაკავშირებულ საკითხებზე მუშაობა ლაბორატორიაში დაიწყო 1987 წლიდან, მას შემდეგ, რაც ჩვენი აკადემიის მართვის სისტემებისა და ენათმეცნიერების ინსტიტუტების შეთანხმებით ლაბორატორია ჩაერთო მუშაობაში ელექტრონულ-გამომთვლელი მანქანის ზეპირსიტყვიერი ბასუხის ორგანიზაციაზე. შემდგომში ეს მუშაობა გადაიზარდა უფრო დიდი ამოცანის — ადამიანისა და მანქანის ზეპირსიტყვიერი დიალოგის — ორგანიზაციაში.



ამ ამოცანის გადაწყვეტა მოითხოვდა, რომ ელექტრონულ-გამომწვევლელ მანქანის გამოსასვლელზე გვექონოდა ტექსტის წარმოთქმის საშუალებები ხელნაწილი ხდარიყო საჭირო ტექსტის სინთეზი. გადაწყვეტილ იქნა განხორციელებულიყო ქართული ტექსტის კომპილაციური სინთეზი ფონემური მონაკვეთების ბაზაზე. სპეციალისტების უმეტესობის მიერ ამგვარი სინთეზის განხორციელება პრაქტიკულად გადაუჭრელ ამოცანად მიიჩნევა. სიძნელეს ქმნის მრავალი ფაქტორი, რომელთაგან ერთ-ერთი მთავარია ის, რომ ფონემური კომპილაციური სინთეზის დროს ადამიანის მიერ წარმოთქმული ტექსტიდან ამოკვეთილ ყოველ ფონემას, ახალ ბგერით გარემოცვაში ჩასმულს, თან ახლავს ძველი გარემოცვიდან გადმოყოლილი, მეზობელი ბგერებისაგან მიღებული შეფერილობა. ეს შეფერილობა ახალ ბგერით გარემოცვაში აჩენს „პარაზიტულ“ ბგერებს, წარმოქმნის უჩვეულო ქდერადობას, აძნელებს და ძალიან ხშირად შეუძლებლად ხდის კომპილირებული სიტყვის გავონებასა და ცნობას.

თუ ამ „კონფლიქტური ბგერათმეზობლობის“ თავიდან ასაცილებლად გადაწყვეტთ ბუნებრივი გარემოცვიდან ამოვჭრათ ქართული ფონემების ყოველი ტიპის პოზიციური ვარიანტი, მაშინ მხოლოდ უშუალოდ მოსახლვრე ბგერათა შეფერილობის ასახავად დაგვეჭირდება 40000-მდე ბგერითი მონაკვეთი (33×33×33), ხოლო საზღვრების საჭირო გათვართობა კი ასტრონომიულ ციფრებამდე მიგვიყვანს. ეს მართლაც შეუძლებლად ხდის ამგვარ კომპილაციურ სინთეზს. მაგრამ მოიძებნა კომპილაციური ფონემური სინთეზის შესაძლო, პრინციპულად განსხვავებული გზა. ეს, ერთი შეხედვით პარადოქსული გზა იმაში მდგომარეობს, რომ კომპილაციისათვის გამოიყენება არა მეზობელ ბგერათა შესაბამისი შეფერილობის მქონე ვარიანტები, არამედ მათთან არშეგუებული, „მშობლიური“ შეფერილობის მქონენი. მაგ., წინაენისმიერ ტ-ს ამოჭრილს წინაენისმიერი ხმოვნების მეზობლობიდან (ეტე), ვსვამთ ნებისმიერ სხვა ბგერით გარემოცვაში. ბგერის წინაენისმიერი შეფერილობა „კონფლიქტს“ არ ქმნის ახალ მეზობელ ბგერებთან: წინაენისმიერი ტ-ს წინაენისმიერი შეფერილობა ისევე შეუმჩნეველი რჩება სმენისათვის, როგორც წითელ კედელზე მოწითალო ლაქა — თვალისათვის. ვარიანტთა ამ წესით შერჩევამ საშუალება მოგვცა დაგვამაყოფილებულიყავით ყოველი ფონემისათვის, როგორც წესი, თითო ვარიანტით (ხმოვნები წარმოდგენილია სხვადასხვა მუსიკალური სიმალის ვარიანტებით, რაც ინტონაციის სინთეზმა მოითხოვა).

მართვის სისტემების ინსტიტუტში, პროფ. გ. რამიშვილის განყოფილებაში, კომპილაციურ სინთეზზე მუშაობდნენ განყოფილების თანამშრომელი ა. თუშშიშვილი და ჩვენი ლაბორატორიიდან ზ. ჯაფარიძე. ლაბორატორიაში ჩატარებულ წინასწარ ექსპერიმენტებში მონაწილეობდა ლ. ვაშაკიძე.

ბ გ ე რ ა თ ა ა ვ ტ ო მ ა ტ უ რ ი გ ა მ ო ც ნ ო ბ ა. სამეტყველო ბგერების მანქანური ვარჩევა-ამოცნობა, ისევე როგორც ბგერათსინთეზი, არსებითად, გამოყენებითი ლინგვისტიკის ამოცანაა, თუმცა მნიშვნელოვან ინტერესს წარმოადგენს ექსპერიმენტული ფონეტიკისთვისაც.

ლაბორატორიაში ამ პრობლემაზე მუშაობს ინჟინერი ი. სტრელნიკოვი. მის მიერვეა აგებული დანადგარი, რომელზეც საჭირო ოპერაციები ხორციელდება. ი. სტრელნიკოვის ეს მოწყობილობა, არსებითად, წარმოადგენს ოცდაათარხიან სპექტრომეტრს (საანალიზო დიაპაზონი — 0—6000 ჰერცი), რომელშიც შეიძლება შეყვანილ იქნას ბგერითი ეტალონის მნიშვნელობები ყოველი ცალკეული არხისათვის. გამოსაცნობი ბგერების მახასიათებლები უდარდება

ეტალონს თითოეულ არხში, სიდიდეებში სხვაობა ერთიანდება და მოწყობილობის გამოსავლელზე ვიღებთ ბგერის საერთო დაშორებას ეტალონიდან. ეტალონთან მისი გაიგივებისათვის საკმარის ან არასაკმარის სიდიდეს. ერქონსული
ხელმოწერა

დანადგარში განხორციელებულია ეტალონთან შედარების ორიგინალური ხერხი, რომელიც იმის საშუალებას იძლევა, რომ ეტალონთან შედარებისას მიღებული დაშორების სიდიდე არ იყოს დამოკიდებული შესადარებელი ბგერის წარმოქმნის ინტენსივობაზე ან ბგერითი ჩანაწერის სიძლიერე-სისუსტეზე.

ფონეტიკურ ექსპერიმენტებში ეს მოწყობილობა გამოიყენება არა მხოლოდ როგორც ეტალონისაგან ბგერის დაშორების დასადგენი ხელსაწყო, არამედ, აგრეთვე, როგორც ბგერის ამა თუ იმ სპექტრული უბნის ინფორმაციულობის გამოსავლენი საშუალება (რამდენადაც მისი მეშვეობით შესაძლებელი ხდება მსმენელს ბგერა მოვასმენინოთ ამა თუ იმ სპექტრული უბნის გამორიცხვით).

დ) ს ე გ მ ე ნ ტ ა ც ი ა და ბ გ ე რ ა თ ა გამიზნული ცვლა. ლაბორატორიაში დამუშავებული და გამართული იქნა ორი მოწყობილობა ბგერათა ელექტრონული სეგმენტაციისა და მათი დროითი და ინტენსივობითი მახასიათებლების საცვლელად. ამათგან პირველი (ი. სტრელნიკოვისა და ზ. ჯაფარიძისა) შეძგომ გაუმჯობესებულ იქნა ლ. ვაშაკიძის მიერ.

ამ ხელსაწყოთა მეშვეობით შესაძლებელია ბგერითი გარემოცვიდან სიტყვისა თუ მისი შემადგენელი ბგერების ნებისმიერი მონაკვეთის ამოღება შექმნილი პაუზის შენარჩუნებითა თუ მოსპობით, ნებისმიერი მონაკვეთის გაგრძელება ან შემოკლება (მისი ნაწილების განმეორებითა და ამოცლით). შერჩეულ ბგერით გარემოცვაში სხვა ბგერითი მონაკვეთის ჩასმა, სხვადასხვა ბგერათა ფაზების ურთიერთჩანაცვლება, მათი ინტენსივობის დაგეგმილი ცვლა...

ამგვარი ოპერაციები საშუალებას იძლევა შემოწმდეს ბგერათა სხვადასხვა შემადგენელი ნაწილებისა და მათი ფიზიკური მახასიათებლების მეტ-ნაკლები მნიშვნელოვნება ამ ბგერათა უღერადობის აღქმისათვის, რაც გამოყენებულ იქნა ექსპერიმენტულ გამოკვლევაში.

ე) ა რ ტ ი კ უ ლ ა ც ი ა ი ს ე ლ ე ქ ტ რ ო მ ი ო გ რ ა ფ ი უ ლ ი შე ს წ ა ვ ლ ა. სამეტყველო ორგანოების ბიოდენების ჩაწერა არტიკულაციის შესწავლის განსაკუთრებით საინტერესო, შეუცვლელი მეთოდია, რადგან იგი საშუალებას იძლევა ავსახოთ ამ ორგანოთა აქტივობა მათი აღგზნებისთანავე, ჯერ კიდევ მაშინ. როცა სხვა მეთოდებისათვის მათი წარმოქმნაში მონაწილეობა შეუმჩნეველია (როგორც ცნობილია, ექსპერიმენტული ფონეტიკის ტრადიციული მეთოდები ან მოძრაობათა შედეგად მიღებულ კვალს „ამჩნევენ“, ანდა უხეშ, მკვეთრად გამოხატულ მოძრაობებს).

ექსპერიმენტულ-ფონეტიკური მიზნით სამეტყველო ორგანოების ელექტრომიოგრაფია პირველად განხორციელდა 1960 წელს ჩვენი აკადემიის ფიზიოლოგიის ინსტიტუტში პროფ. ნ. ძიძიშვილის ლაბორატორიის თანამშრომლების (ამყამად აკადემიკოსების) თ. ონიანისა და თ. იოსელიანის დახმარებით. ლაბორატორიიდან სამუშაოში მონაწილეობდა ზ. ჯაფარიძე. შემდეგ მეთოდი დაინერგა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში.

არტიკულაციის ელექტრომიოგრაფიული შესწავლით გამოვლინდა ზოგადი და ექსპერიმენტული ფონეტიკისათვის საინტერესო რიგი მოვლენა. თვალსაჩინოდ იქნა ნაჩვენები, რომ ბგერათა შემართვა შეიძლება დაიწყოს არათუ უშუალოდ წინამავალი ბგერის ფარგლებში, არამედ უფრო ადრეც. ასეთი



საქართველოს
ზიგალოგიის
ინსტიტუტი

„გამჭოლი“ არტიკულაცია იქნა ასახული, მაგ., სიტყვაში ს ტ უ მ ა რ ი, რომელიც უ-სთვის საჭირო ბაგეთა აქტივობა დაიწყო (ელექტრომიოგრაფიაში აისახა) ექსპერიმენტული ტყვის თავიდანვე, ჯერ კიდევ ს-ს წარმოქმნისას.

3. ზოგადი ფონეტიკის საკითხები. ამ სფეროში ლაბორატორიის მუშაობა, ძირითადად, უკავშირდება საკითხთა ორ ჯგუფს: პერცეფციული ფონეტიკისა და ადამიანში ენობრივი (ფონეტიკური) სისტემის ჩამოყალიბების ადრეულ ეტაპების პრობლემატიკას. ახალი ლინგვისტური დისციპლინის — პერცეფციული ფონეტიკის — დაფუძნება, მისი ცნებითი აპარატის დამუშავება, სამეტყველო ბგერათა აღქმისას ცნობიერ და ქვეცნობიერ დონეზე მიმდინარე პროცესების წარმოჩენა და განხილვა მოცემულია ზ. ჯაფარიძის ორ წიგნსა და რიგ შრომებში. ქართულ ბგერათა აღქმის საკითხებს ეძღვნება ნ. იმნაძის მონოგრაფია.

თბილისის უნივერსიტეტის თანამშრომლები თ. მიქაძე და გ. ყუფარაძე ლაბორატორიაში იკვლევენ ქართველ ბავშვთა მიერ ქართული ფონეტიკური ერთეულების ათვისების კანონზომიერებებს, ადგენენ ქართული ბგერებისა და ინტონაციური კონტურების ჩამოყალიბების თანმიმდევრობას.

ლაბორატორიის თანამშრომლების (ზ. ჯაფარიძე, ი. სტრელნიკოვი, ი. მამალაძე) ექსპერიმენტების შედეგად გაირკვა, რომ სხვადასხვა ეროვნების (ქართველ და რუს) ახალშობილთა ტირილი განსხვავდება ერთმანეთისაგან ისეთი ნიშნებით, რომლებიც ამ ბავშვთა მშობლების დედა ენათა ფონეტიკას შეიძლება დაეუკავშიროთ. აღნიშნული სხვაობა სტატისტიკურად სანდოა და ეჭვს არ იწვევს იმ სპეციალისტებშიც კი, რომლებსაც არ სჯერათ მისი დაკავშირების შესაძლებლობა მშობელთა ენის ბგერით წყობასთან და რომლებიც თვლიან, რომ ახალშობილთა ტირილში დადასტურებული განსხვავებანი ამ ბავშვთა ანატომიურ განსხვავებებს (პირისა და ცხვირის ღრუების სხვადასხვა მოყვანილობას) შეიძლება დაეუკავშიროთ. ლაბორატორიაში მიღებული ძველი და ახალი მონაცემების გათვალისწინებით, ეს ბოლო ვარაუდი სარწმუნო არ ჩანს. დადგენილ სხვაობასთან დაკავშირებულ მრავალ საკითხში გასარკვევად აქ შემუშავებული გეგმის შესაბამისად იშლება მუშაობა სხვა სამეცნიერო ცენტრებშიც სხვადასხვა ეროვნების (რუს, ქართველ, აზერბაიჯანელ, გერმანელ...) ახალშობილებზე დაკვირვებით, ნორმალურ და ყრუ-მუნჯ მშობელთა შვილებზე დაკვირვებით.

დაწვრილებითი ცნობები ზემოხსენებულ სამუშაოებზე მოცემულია ავტორთა სამეცნიერო პუბლიკაციებში. სულ ლაბორატორიის თანამშრომლებს დაბეჭდილი აქვთ 370 ნაშრომი, მათ შორის 17 — მონოგრაფია. გამოცემულია ლაბორატორიაში შედგენილი 6 კრებული, სადაც ზოგადი და ექსპერიმენტული ფონეტიკის, მეტყველების ანალიზის, სინთეზისა და სტატისტიკის საკითხებია განხილული.

ამჟამად ლაბორატორიაში 14 თანამშრომელი მუშაობს. აქედან 12 ენათმეცნიერია (ნ. ახრახაძე, ლ. ბაბლუანი, ი. გუდავა, ლაბორატორიის სწავლული მდივანი ნ. იმნაძე, ნ. კიზირია, ე. ლომთაძე, ი. მამალაძე, ა. ონიანი, რ. სულაკაური, თ. ქეცბა, გ. ცოცანიძე, ლაბორატორიის გამგე ზ. ჯაფარიძე), 2 კი — ინჟინერი (ლ. ვაშაქიძე, ი. სტრელნიკოვი).

სხვადასხვა წლებში ლაბორატორიაში მუშაობდნენ: თ. აბრამიშვილი, ლ. ბელოზეროვა, ნ. გიორგობიანი, გ. დოლიძე, ი. თევდორაძე, თ. უთურგაძე.

ნ. იმნაძე, ზ. ჯაფარიძე

ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის ლაბორატორია

ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის ლაბორატორია დაარსდა 1990 წლის მარტში. ლაბორატორიის დაარსების საფუძველი გახდა საქართველოს რესპუბლიკის მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმის 1990 წლის 8 თებერვლის დადგენილება, სადაც ნათქვამია: 1. 1990—2000 წლებში მომზადდეს და გამოიცეს ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონი; 2. მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან შეიქმნას ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის სარედაქციო საბჭო (თავმჯდომარე ქ. ლომთაიძე); 3. არნ. ჩიქობავას სახ. ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ბაზაზე შეიქმნას ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის საპრობლემო ლაბორატორია.

ლაბორატორია დაკომპლექტდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტის ლექსიკოლოგიის განყოფილების რამდენიმე თანამშრომლითა და მოწვეული სპეციალისტებით: ი. ქერქაძე (ლაბორატორიის სწავლული მდივანი), ნ. ჭოხონელიძე, ე. ოსიძე, შ. გაბესკირია, ნ. მახარაძე, ნ. კილაძე, მ. არეშიძე, ნ. ბალათურია, ნ. მაისურაძე, ქ. პეტრიაშვილი, ლ. ქაროსანიძე, მ. ჩუხუა (ლაბორატორიის გამგე).

ლაბორატორიის მუშაობაში დასაქმებულია აგრეთვე ხელშეკრულებით მომუშავე სპეციალისტები, რომლებიც ინტენსიურად ამუშავებენ საეტიმოლოგიო ლიტერატურას.

ქართველურ ენათა გენეტური ნათესაობის დადგენა სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებთან იმთავითვე გულისხმობდა ეტიმოლოგიურ კვლევასაც. ამიტომაც საეტიმოლოგიო მუშაობა ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დაარსებიდანვე ფართოდ გაიშალა. ამ თვალსაზრისით მეტად მნიშვნელოვანია არნ. ჩიქობავას, ვ. თოფურიას, ს. ჯანაშიას, ქ. ლომთაიძის, გ. როგავას, ი. ცერცვაძის, ტ. გუდავას, თ. შარაძენიძის, თ. გონიაშვილის, თ. კახაძის და სხვათა სპეციალური ნაშრომები.

ამჟამად ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის მომზადების მიზნით გრძელდება საენათმეცნიერო ლიტერატურის დამუშავება. სამუშაოს შესრულების პირველ ეტაპზე ხდება ეტიმოლოგიზებულ ძირ-ფუძეთა ამოწერა სპეციალური, წინასწარ შემუშავებული წესების მიხედვით (წესები ეტიმოლოგიებისათვის შედგენილია ა. არაბულის მიერ).

როგორი მასალა მოიყრის თავს ეტიმოლოგიზებულ ძირ-ფუძეთა ლექსიკონში?

1. ძირითად, მეთაურ ერთეულს წარმოადგენს ქართული ფუძე (ძირი), კონკრეტული ეტიმოლოგიური ანალიზის ის საფუძველი, რომელიც ქართულის

მიხედვით რეალური ოდენობაა. მოკლედ აისახება ყველა ძირითად შესაბამისპირებელი ლექსიკური ერთეული, მათი ფორმობრივი დანაწევრება, ძეგლის არქეტიპი, ძირითადი მნიშვნელობები, სემანტიკური გადახრებები და სხვა.

2. ყოველი ენობრივი ერთეული (ფუძე), მასალობრივად დაკავშირებული ძირითად სალექსიკონო ერთეულთან, გამოტანილი იქნება ცალკე სალექსიკონო ერთეულად და ანალიზის დეტალების გარეშე გაიგზავნება ძირითად სალექსიკონო ერთეულზე.

3. თუ ეტიმოლოგიური კვლევა ჩატარებულია ქართველური მასალის შეპირისპირებით, მაშინ გამოტანილი იქნება ცალკეულ ქართველურ ენათა რეალური ფუძე-ერთეულები.

4. ცალკე ერთეულად შევა ლექსიკონში პრაფორმად ნავარაუდვეი (აღდგენილი) ფორმები (ეტიმონი, არქეტიპი) და გაიგზავნება რეალურად დადასტურებულ ქართულ ერთეულზე.

5. თუ ზანურ ან სვანურ საეტიმოლოგიო ერთეულს ქართულიდან შესული მასალა (ნასესხები) უდევს საფუძვლად, მაშინ ძირითად ერთეულად გამოტანილი იქნება ზანურ-სვანური ფორმა, ხოლო ქართული — გაგზავნილ ერთეულად.

6. სემანტიკური მონაცემები ძირ-ფუძეთა ლექსიკონში აისახება მხოლოდ აუცილებელ შემთხვევაში: ა) თუ არქეტიპის სემანტიკა ისტორიულად ცვლილა, ნაჩვენები იქნება მისი ეტიმოლოგიური მნიშვნელობა (მაგ. *წერ-„ჭრა“), ბ) საანალიზო ენობრივი მასალა (ზანურ-სვანურის, აგრეთვე ძვ. ქართულისა და დიალექტების) წარმოდგენილი იქნება შესაბამისი სემანტიკის მითითებით, თუ ეს მასალა ზუსტად არ ინარჩუნებს ძირითადი ქართული ერთეულის მნიშვნელობას (მაგ.: კაც-: კოჩ-: ჳაშ „ქმარი“).

7. ძირეულ მორფემათა მსგავსად ამოიწერება ეტიმოლოგიზებული აფიქსური მასალაც.

ეტიმოლოგიზებულ ძირ-ფუძეთა ლექსიკონის (ინდექსის) გამოცემა განზრახულია 1994 წელს. ხოლო შემდგომი ეტაპი გულისხმობს საკუთრივ ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ ლექსიკონზე მუშაობას.

ზოგი რამ ტერმინ ისტორიულ-ეტიმოლოგიურის შესახებ.

ტერმინი ისტორიულ-ეტიმოლოგიური უფრო მარჯვეა სხვა ტერმინებთან — ისტორიულ ან ეტიმოლოგიურ — შედარებით. რადგანაც სიტყვის ეტიმოლოგია ყოველთვის გულისხმობს სიტყვის ისტორიას, ხოლო ე. წ. ეტიმოლოგიურ ლექსიკონებში ფაქტიურად არ არის წარმოდგენილი ყველა სალექსიკონო ერთეულის ეტიმოლოგია, ამიტომაც უპრიანია ვიხმაროთ ტერმინი ისტორულ-ეტიმოლოგიური, რაც უშუალოდ მიუთითებს იმაზე, რომ ამგვარ ლექსიკონებში წარმოდგენილი იქნება, შესაძლებლობის მიხედვით, ან სიტყვის ისტორია ან ეტიმოლოგია, ზოგჯერ კი — ორივე ერთად. სიტყვის ისტორია უნდა განიხილებოდეს საგნის (აღსანიშნის) ისტორიასთან ერთად (კულტურის ისტორია). ამგვარი მიდგომის აუცილებლობაზე მიუთითებდა არნ. ჩიქობავა თავის წერილში „К вопросу о взаимоотношении этимологического и сравнительного словарей.—Лексикографический сборник, VI, М., 1963.

ქართული ენის ისტორიულ-ეტიმოლოგიურ ლექსიკონში ცალკე ერთეულად შევა ყველა სხვა ენებიდან ნასესხები მასალა და აუცილებლად მიეთი-

თემა სესხების დროც — რომელი საუკუნიდან დასტურდება ესა თუ ის სიტყ-
ვა ქართულ წერილობით ძეგლებში და სად არის პირველად ფიქსირებული,
ასევე ყველა შესაძლო შემთხვევაში წარმოდგენილი იქნება ქართულ-ქართულ
ლური ენებიდან სხვა ენებში შესული სიტყვების გავრცელების არეალი.

ლექსიკონში განსაკუთრებულ ადგილს დაიჭერს ქართულ ტოპონიმა და
ეთნონიმა ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ანალიზი.

მ. ჩუხუა

სამეცნიერო კვლევის კომპიუტერიზაცია

სამეცნიერო მუშაობაში მათემატიკური მეთოდებისა და ელექტროგამომ-
თვლელი მანქანების გამოყენება ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დაიწყო ჯერ
კიდევ 60-იანი წლებიდან, მაგრამ ტექნიკურმა სირთულეებმა რამდენიმე წლით
შეაფერხა ეს სამუშაოები.

1987 წლიდან სამეცნიერო კვლევის კომპიუტერიზაციის მხრივ მუშაობა
განახლდა.

დღეისათვის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში ამ თვალსაზრისით მუშაობა
მიმდინარეობს ძირითადად სამი მიმართულებით: ა) ინსტიტუტში ჩამოყალიბდა
ჯგუფი, რომლის მიზანია იბერიულ-კავკასიურ ენათა მორფოლოგიური, სინტა-
ქსური და ლექსიკური ანალიზის წარმართვა კომპიუტერების საშუალებით,
ბ) იქმნება ქართული ენის ლექსიკის კომპიუტერული ბანკი, გ) ინსტიტუტი
ფართოდ იყენებს კომპიუტერებს საგამომცემლო სამუშაოებისათვის.

სამეცნიერო მუშაობაში კომპიუტერების გამოყენების გარკვეული გამოც-
დილება აქვს ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორიას, რაც ასახულია
ლაბორატორიის თანამშრომელთა პუბლიკაციებში.

კომპიუტერების გამოყენებას განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება
იბერიულ-კავკასიური ენების შესწავლასთან დაკავშირებული ზოგი პრობლე-
მის გადასაჭრელად. ამჟამად ქართველურ და მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა
განყოფილებებში იქმნება თეორიული წინამძღვრები ამ ენათა ფონოლოგიური,
მორფოლოგიური თუ სინტაქსური სტრუქტურების მანქანური ანალიზისათვის.

ქართველურ ენათა განყოფილებაში იქმნება ესკიზური პროექტი ქართუ-
ლი ენის მორფემათა ფონემატური შედგენილობის და მათი რანგობრივი გა-
ნაწილების კომპიუტერული დამუშავებისათვის. მორფემათა სინტაგმატური
მიმართებების ანალიზი და მათი სემანტიკური თვალსაზრისით დაჯგუფებების
პრინციპების დამუშავება ხდება „ქართული ენის მორფემებისა და მრავალური
ელემენტების ლექსიკონის“ მიხედვით.

ქართული ენის სინტაქსური კოდირების თეორიის პრინციპები მუშავდება
ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილებაში.

ლექსიკოლოგიური კვლევის მიზნით კომპიუტერის გამოყენება გულის-
ხმობს ქართული ენის ძირ-ფუძეთა ლექსიკონის, ქართველ მწერალთა თხზუ-
ლებების სიმფონია-ლექსიკონების, აგრეთვე პრობლემურ-დარგობრივი ბიბ-
ლიოგრაფიების შედგენას.

იგარაუდება კომპიუტერის ფართოდ გამოყენება თარგმნით ლექსიკონებზე
მუშაობისას.

მნიშვნელოვან ამოცანას წარმოადგენს აგრეთვე ქართული ენის დერევა-



ციული მოდელების დამუშავება კომპიუტერების საშუალებით, რაც აუცილებელია სამეცნიერო ტერმინოლოგიის უნიფიკაციისა და სტანდარტიზაციისათვის.

განზრახულია კომპიუტერზე დამუშავდეს ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის, ნორმებისა და სიწმინდის დაცვის საკითხებზე შექმნილი ლიტერატურის ანოტირებული ბიბლიოგრაფია, შედგეს ქართული ენის ორთოგრაფიული და სინტაგმების ლექსიკონები, აგრეთვე საკუთარ სახელთა ლექსიკონი.

ბ. ჯორბენაძე

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადი

იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლას ჩვენში დიდი ხნის ტრადიცია აქვს. აქ სამი საკვანძო მომენტი გამოსაყოფი:

1. თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის დაარსებისთანავე ივ. ჯავახიშვილმა ქართველ ენათმეცნიერებს ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ამოცანად დაუსახა ქართველურ ენებთან ერთად მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლა. ამ მხრივ პირველი ნაბიჯებიც გადაიდგა, ცალკე უნდა ითქვას, რომ 1937 წელს გამოვიდა ივ. ჯავახიშვილის ფუნდამენტური მონოგრაფია „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“.

2. არნ. ჩიქობავას ინიციატივით 1933 წელს თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში დაარსდა კავკასიურ ენათა კათედრა და 1936 წელს ენის, ლიტერატურისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტში — მთის კავკასიურ ენათა განყოფილება. ამ დროიდან იბერიულ-კავკასიურ ენათა კვლევასა და სათანადო სამეცნიერო კადრების მომზადებას გეგმაზომიერი და სისტემატური ხასიათი მიეცა. დაიბეჭდა მრავალი მონოგრაფია და წერილი, მომზადდა ასობით სპეციალისტი.

თბილისი იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესწავლის წამყვან ცენტრად იქცა.

3. 1965 წლიდან ორ წელიწადში ერთხელ კავკასიის სხვადასხვა ქალაქში ტარდება იბერიულ-კავკასიურ ენათა სისტემისა და ისტორიის საკითხებისადმი მიძღვნილი რეგიონალური სამეცნიერო სესიები. დღემდე ჩატარდა 13 ასეთი სესია. სესიებს ატარებს მუდმივი საორგანიზაციო კომიტეტი, რომელსაც 1985 წლამდე სათავეში ედგა არნ. ჩიქობავა. 1985 წლიდან საორგანიზაციო კომიტეტის თავმჯდომარეა ქ. ლომთათიძე.

1967 წელს თბილისში ჩატარდა II რეგიონალური სამეცნიერო სესია, რომელმაც საჭიროდ მიიჩნია დაარსებულიყო ენათმეცნიერ-კავკასიოლოგთა საკავშირო ორგანო.

არნ. ჩიქობავას სამეცნიერო ავტორიტეტისა და სამი წლის დაუღალავი მოღვაწეობის, დიდი ძალისხმევის წყალობით 1970 წლის 18 ივლისს სსრ კავშირის მეცნიერებათა აკადემიის სარედაქციო-საგამომცემლო საბჭომ მიიღო გადაწყვეტილება, ხოლო ლიტერატურისა და ენის განყოფილებამ 1970 წლის 8 დეკემბერს დადგენილება პერიოდული ორგანოს „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადულის“ დაარსების შესახებ, რომლის გამოცემა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიას დაეკისრა.

1970 წლის 31 დეკემბერს საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმმა მიზანშეწონილად მიიჩნია „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადულის“ დაარსება (მოცულობა 25 ნაბეჭდი თაბახი, ტირაჟი 2000). მთავარი რედაქტორობა არნ. ჩიქობავას დაევალა. დამტკიცდა სარედაქციო კოლეგია



17 პირის შემადგენლობით: ვ. აბაევი (მოსკოვი), შ. არისთავა (სოხუმი), ბეჭტულაძე ყაროვი (ნალჩიკი), ს. ბარხუდაროვი (მოსკოვი), რ. გაიდაროვი (მაჰაჩყალა), ი. დეშერიევი (მოსკოვი), გ. თოფურია (თბილისი), ზ. კერაშევა (მაიკოპი), მ. კუმახოვი (მოსკოვი), ქ. ლომთათიძე (მთავარი რედაქტორის მოადგილე, თბილისი), ა. მაჰომეტოვი (სწავლული მდივანი, თბილისი), უ. მეილანოვა (მაჰაჩყალა), ჰ. მურყელინსკი (მაჰაჩყალა), ი. ოზდოევი (გროზნო), გ. როგავა (თბილისი), არნ. ჩიქობავა (მთავარი რედაქტორი, თბილისი).

სარედაქციო კოლეგიის მუშაობის პრინციპები განსაზღვრული იყო „წელიწადეულის“ I ტომში გამოქვეყნებულ არნ. ჩიქობავას საპროგრამო წერილში „წელიწადეული, მისი მიზანი და ზოგადლინგვისტური საფუძვლები“¹.

არნ. ჩიქობავას რედაქტორობით გამოვიდა I-XIV ტომები. XVI ტომიდან მთავარი რედაქტორია ქ. ლომთათიძე.

„წელიწადეულის“ სარედაქციო კოლეგიის შემადგენლობაში მისი არსებობის მანძილზე რიგი ცვლილება მოხდა. ამჟამად მის შემადგენლობაში 25 სპეციალისტია: ვ. აბაევი (მოსკოვი), შ. არისთავა (სოხუმი), შ. აფრიდონიძე (თბილისი), ბ. ბალყაროვი (ნალჩიკი), პ. ბაღოვი (ნალჩიკი), გ. ბურჭულაძე (თბილისი), რ. გაიდაროვი (მაჰაჩყალა), ი. დეშერიევი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე, მოსკოვი), ა. თიმეევი (გროზნო), გ. თოფურია (თბილისი), ო. კახაძე (თბილისი), ზ. კერაშევა (მაიკოპი), გ. კვარაცხელია (თბილისი), რ. კლიჩევი (კარაჩაევსკი), მ. კუმახოვი (მოსკოვი), ქ. ლომთათიძე (მთავარი რედაქტორი, თბილისი), ა. მაჰომეტოვი (მთავარი რედაქტორის მოადგილე, თბილისი), უ. მეილანოვა (მაჰაჩყალა), ჰ. მურყელინსკი (მაჰაჩყალა), გ. როგავა (თბილისი), ლ. სანიკიძე (თბილისი), ვ. შენგელია (სწავლული მდივანი, თბილისი), შ. ძიძიგური (თბილისი), ლ. ჭკადუა (სოხუმი), ბ. ჯორბენაძე (თბილისი).

ენათმეცნიერების ინსტიტუტში არსებობს „წელიწადეულის“ რედაქცია, სადაც ამჟამად 5 პირი მუშაობს: მ. აბალავი, ი. გორდიაშვილი, ნ. სტურუა, ე. ქადაგიძე, ნ. ქავთარაძე. მათ გარდა რედაქციაში სხვადასხვა დროს მუშაობდნენ: დ. აბულაძე, გ. ბურჭულაძე, ნ. ზარდიაშვილი, ვ. კიკილაშვილი, მ. ტაბიძე.

1974-1990 წლებში გამოიცა „წელიწადეულის“ 17 ტომი, რომლებშიც გამოქვეყნდა 400-ზე მეტი წერილი იბერიულ-კავკასიურ ენათა ფონოლოგიური სისტემის, გრამატიკული სტრუქტურისა და ლექსიკის საკითხებზე. გამოკვლევათა ავტორები არიან როგორც საქართველოში მცხოვრები სპეციალისტები. ისე ენათმეცნიერები ჩრდილოეთ კავკასიის სხვადასხვა სამეცნიერო ცენტრიდან, მოსკოვიდან, ლენინგრადიდან, უცხოეთის სხვადასხვა ქვეყნიდან. წერილები დაიბეჭდა ქართულ, რუსულ, ინგლისურ და გერმანულ ენებზე. ყოველ წერილს ერთვის რეზიუმე: ქართულ ტექსტს — რუსულ და ინგლისურ ენებზე, რუსულ ტექსტს — ქართულ და ინგლისურ ენებზე, ინგლისურ (გერმანულ) ტექსტს — ქართულ და რუსულ ენებზე.

¹ აღსანიშნავია, რომ 1923 წელს გამოვიდა „ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადეული“, რომელშიც დაბეჭდილია წერილი „ზოგადი თვალსაზრისისათვის“ და რედაქტორის წინასიტყვაობა; ამ პუბლიკაციებში მათი ავტორი, საზოგადოების სწავლული მდივანი, მაშინ ახალგაზრდა მეცნიერი არნ. ჩიქობავა წარმოგვიდგენს პრინციპულ დებულებებს ლინგვისტიკის თეორიულ პრობლემებზე და ჩვენში საენათმეცნიერო კვლევის საკითხებზე. ეს დებულებები არსებით მომენტებში ემთხვევა იმავე ავტორის მიერ ამ ახალ „წელიწადეულში“ გამოთქმულ თვალსაზრისს.



„წელიწდეულის“ სხვადასხვა ტომში დაბეჭდილია 90-მდე პარაგრაფი ჩვენში და უცხოეთში იბერიულ-კავკასიურ ენათა შესახებ გამოქვეყნებული ნაშრომების თაობაზე.

I-V ტომებში წარმოდგენილია „წელიწდეულში“ გამოყენებული ლათინური და ქართული ტრანსკრიფციების, მათი მოქმედ ანბანებთან შეფარდების ტაბულები, I და II ტომებში — იბერიულ-კავკასიურ ენათა აღსანიშნავად სხვადასხვა ენაში გამოყენებული ტერმინების ნუსხა.

„წელიწდეულში“ სისტემატურად ქვეყნდება, აგრეთვე, სხვადასხვა სამეცნიერო ინფორმაციები: იბერიულ-კავკასიურ ენათა სისტემისა და ისტორიის საკითხებისადმი მიძღვნილ რევიონალურ სამეცნიერო სესიათა შესახებ, ამ ენათა შესასწავლად კავკასიის სხვადასხვა სამეცნიერო-კვლევით ინსტიტუტსა და უმაღლეს სასწავლებელში ჩატარებულ მუშაობაზე, ბასკოლოგიის საკითხებისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმების თაობაზე...

იბერიულ-კავკასიური ენების გამოჩენილ მკვლევართა საიუბილეო თარიღებთან დაკავშირებით „წელიწდეულის“ სხვადასხვა ტომში დაიბეჭდა სპეციალური წერილები. წარმოდგენილია, აგრეთვე, რამდენიმე ნეკროლოგი.

„წელიწდეულის“ II ტომი მიეძღვნა ივანე ჯავახიშვილის ხსოვნას, XV ტომი — არნ. ჩიქობავას ხსოვნას.

დასასრულ უნდა აღვნიშნოთ, რომ „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწდეულის“ დაარსებასა და სხვადასხვა ტომის გამოსვლასთან დაკავშირებით საქართველოში, აგრეთვე, მოსკოვში, ბერლინში, პარიზში... დაიბეჭდა გამოხმაურებები, რომელთა ავტორებმა მაღალი შეფასება მისცეს ამ სამეცნიერო ორგანოს.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა

1941 წლიდან საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის დაარსებასთან დაკავშირებით, ენის, ისტორიისა და მატერიალური კულტურის ინსტიტუტის ბაზაზე ჩამოყალიბდა ორი ინსტიტუტი — ენისა და ისტორიისა.

გაყოფის შემდეგაც ორივე ინსტიტუტს ერთხანს შერჩა ერთიანი ხელმძღვანელობა, სამეცნიერო საბჭო, დირექცია და ბიბლიოთეკა.

1950 წლის 17 ივლისიდან ენის ინსტიტუტს ეწოდა ენათმეცნიერების ინსტიტუტი.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა დამოუკიდებლად არსებობს 1959 წლიდან. თავდაპირველად ბიბლიოთეკაში ორი თანამშრომელი იყო — გამგე და უფროსი ბიბლიოთეკარი. შემდგომ დაემატა რამდენიმე საშტატო ერთეული.

დღეისათვის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის წიგნადი ფონდი შეიცავს 81.000-მდე ერთეულს.

ბიბლიოთეკაში ინახება ინსტიტუტში დაცული 253 სადოქტორო და საკანდიდატო დისერტაცია.

ლიტერატურის შექმნა ხდება აკადემიური წიგნის მაღაზიიდან, ბიბკოლექტორიდან, საქწიგნის სხვადასხვა მაღაზიებიდან. მუშავდება თემატური გეგმები და შეკვეთები იგზავნება საბჭოთა კავშირის სხვადასხვა ქალაქებში ჟურნალ-გაზეთების გამოწერა ხდება „სოიუზპეჩატის“ საშუალებით.

უცხოური ლიტერატურის შექმნა ხდება ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკის უცხოური განყოფილების საშუალებით.

ბიბლიოთეკაში სისტემატურად დგება ბიბლიოგრაფია ინსტიტუტის მიერ გამოცემულ ნაშრომებზე, როგორცაა, „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, „იბერიულ-კავკასიური მეცნიერების წელიწდეული“, „ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები“, „თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმები“, „ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები“, „თანამედროვე ზოგადი და მათემატიკური ენათმეცნიერების საკითხები“, „მეტყველების ანალოზის, სინთეზისა და სტატისტიკის საკითხები“.

ბიბლიოთეკის სტენდებზე სისტემატურად არის ექსპონირებული ახალი საენათმეცნიერო ლიტერატურა.

ბიბლიოთეკა აწყობს თემატურ გამოფენებს, რომლებიც ეძღვნება ცნობილ მეცნიერებს, ღირსშესანიშნავ თარიღებს. საინფორმაციო სიები დგება ახალშემოსული ლიტერატურის შესახებ.

ბიბლიოთეკის მკითხველთა მოთხოვნების უკეთ დასაკმაყოფილებლად მნიშვნელოვან როლს ასრულებს საბიბლიოთეკათშორისო აბონემენტი, რომლის ხაშუალებითაც ხდება ლიტერატურის გამოწერა საქართველოს მეცნიერე-



ბათა აკადემიის სისტემაში შემავალი ინსტიტუტების ბიბლიოთეკების ცენტრალური სამეცნიერო ბიბლიოთეკებიდან, აგრეთვე მოსკოვის, ლენინგრადის და სხვა ქალაქების ბიბლიოთეკებიდან.

დროებითი სარგებლობისათვის ინსტიტუტის ბიბლიოთეკის ფონდებში დაცული ლიტერატურა იგზავნება მოთხოვნისამებრ. ბიბლიოთეკას უშუალო კონტაქტი აქვს დამყარებული უცხოელ ქართველოლოგებთან, რომელთაც სისტემატურად ეგზავნება ინსტიტუტის გამოცემები გაცვლითი და სარეზერვო ფონდებიდან.

ბიბლიოთეკის წიგნად ფონდში მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს იშვიათ გამოცემებს.

მ. მდინარაძე

ან. ჩიქობავა

რით არის წარმოდგენილი მრავლობითის სახელობითში
დასმული მორფოლოგიური ობიექტი ძველს ქართულში?*

1. მორფოლოგიური ობიექტი ძველს ქართულში შეიძლება იყოს მიცემითსა და სახელობითს ბრუნვაში: ჰ-კლავ-ს იგი მას; კლა მან იგი... გ-კლავ-ს იგი შენ; გ-კლა მან შენ... მ-კლავ-ს იგი მე; მ-კლა მან მე... თუ MO²ი მესამე პირისა და მიცემითშია, ზმნას უჩნდება პრეფიქსი: ხ; ჰ; ჰ||ს||შ. ეს პრეფიქსი თანაბრად აღნიშნავს მხოლოობითის მიცემითსაც და მრავლობითისასაც: MO-ის რიცხვს მნიშვნელობა არა აქვს.

თუ MOი მესამე პირია სახელობითის ბრუნვისა, მხოლოობითს რიცხვში იგი პრეფიქსით (ან სხვა რაიმე ფორმანტით) არ აღინიშნება⁴: კლა მან იგი... პოვა მან იგი... მაგრამ თუ ეს MOი მრავლობითში დავსვით, ზმნაში გარკვეული ფორმანტი ჩნდება: კლ-ნ-ა მან იგინი... პოვ-ნ-ა მან იგინი... ყვ-ნ-ა მან იგინი... ჰ-კლ-ენ შენ იგინი... ჰ-ყვ-ენ შენ იგინი... ვ-კლ-ენ მე იგინი... ვ-პოვ-ენ მე იგინი... ვ-ყვ-ენ მე იგინი... აქ MOი ყველგან მესამე პირისა იყო: თუ მეორისა და პირველის პირისას ავიღებთ, იგივე ფორმანტი მოგვევლინება: კლ-ნ-ა მან იგინი; გ-კლ-ნ-ა მან თქუენ; მ-კლ-ნ-ა (||გუ-კლ-ნ-ა) მან ჩუენ... ჰ-კლ-ენ შენ იგინი; მ-კლ-ენ (||გუ-კლ-ენ) შენ ჩუენ... ვ-კლ-ენ მე იგინი; გ-კლ-ენ მე თქუენ...

ეს საშუალებას იძლევა დავასკვნათ: მრავლობითის რიცხვის სახელობითს ბრუნვაში დასმული MOი, რომელი პირისაც უნდა იყოს იგი, თანაბრად აღინიშნება -ენ-||-ნ- ფორმანტით; პირის განსხვავებას მნიშვნელობა არა აქვს; ანუ. -ენ||-ნ- არის (MOის) მრავლობითობის აღმნიშვნელი ფორმანტი.

* პირველად გამოქვეყნდა კრებულში „ტესტ მოამბე“, IX, ტფ., 1929.

წყაითხულია მოხსენებად ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების საჯარო სხდომაზე 1925 წლის 22 დეკემბერს.

2 ცნება MOისა და MS-ის ჩვენ მიერ განსაზღვრულია ნარკვევში: მ ა რ ტ ი ვ ი წ ი ნ ა - დ ა დ ე ბ ი ს პ რ ო ბ ლ ე მ ა ძ ე ვ ლ ს ქ ა რ თ უ ლ შ ი: 1. ქვემდებარისა და დამატების საკითხი ძველს ქართულში, გვ. 168—179.

3 იხ. ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულს ზმნებში. ტფილ., 1920, გვ. 20, 83...

4 შესაძლებელია ეს იმით იყოს გამოწვეული, რომ მესამე პირის ნაცვალსახელს (მან) სახელობითი ბრუნვა არ გააჩნია (ესე, ეგე, იგი ხომ ჩვენებითი ნაცვალსახელებია; მესამე პირის ნაცვალსახელის სახელობით ბრუნვად ისინი ენაში გამოიყენა მას შემდეგ, რაც სახელობითი ბრუნვა ჩამოყალიბდა). ეს მით უფრო საფიქრებელია, რომ პირველისა და მეორე პირის MOი ზმნაში აღინიშნება პრეფიქსით, იმისდამიუხედავად მიცემითშია იგი თუ სახელობითში (გ-კლავ-ს; მ-კლავ-ს — გ-კლა; მ-კლა). ალბათ იმიტომ, რომ ამ პირთა ნაცვალსახელებს (მე-შენ) სახელობითი ბრუნვა „აქვსთ“: მე, შენ სამი ბრუნვის: სახელობითისა, მოთხრობითისა და მიცემითის, — როლს ასრულებს.



2. ეს ფორმანტი სუფიქსია ნამყო ძირითადის პირველსა და მეორეულსა და ამგვარად მისი მხარეში მხოლოდობითის რიცხვისა, მრავლობითის სამსავე პირში, მთელს ნამყო ჩვეულებითი და კონფიქტის მეორეში — ინფიქსს წარმოადგენს. კონფიქტის მეორეში ამ ინფიქსის ჩართვა იწვევს მომდევნო ა და ო ფორმანტების ე'დ ცვლას; ე ფორმანტი კი უცვლელად რჩება.

მოგვყავს სათანადო ფორმები ჯერ განცალკევებით, შემდეგ ტექსტებში:

ნ ა მ ყ ო ძ ი რ ი თ ა დ ი

1. იგი:	იგინი:	2. იგი:	იგინი:
ყო მან	ყვ-ნ-ა მან	კლ-ა მან	კლ-ნ-ა მან
ჰ-ყავ შენ	ჰ-ყვ-ენ შენ	ჰ-კალ შენ	ჰ-კლ-ენ შენ
ვ-ყავ მე	ვ-ყვ-ენ მე	ვ-კალ მე	ვ-კლ-ენ მე
ყვ-ეს მათ	ყვ-ნ-ეს მათ	კლ-ეს მათ	კლ-ნ-ეს მათ
ჰ-ყავ-თ თქვენ	ჰ-ყვ-ენ-(ი)-თ თქვენ	ჰ-კალ-თ თქვენ	ჰ-კლ-ენ-(ი)-თ თქვენ
ვ-ყავ-თ ჩვენ	ვ-ყვ-ენ-(ი)-თ ჩვენ	ვ-კალ-თ ჩვენ	ვ-კლ-ენ-(ი)-თ ჩვენ

3. მას იგი:

მას იგინი:

მი-ს-ც-ა მან	მი-ს-ც-ნ-ა მან
მი-ეც შენ	მი-ს-ც-ენ შენ
მი-ვ-ეც მე	მი-ვ-ს-ც-ენ მე
მი-ს-ც-ეს მათ	მი-ს-ც-ნ-ეს მათ
მი-ეც-(ი)-თ თქვენ	მი-ს-ც-ენ-(ი)-თ თქვენ
მი-ვ-ეც-(ი)-თ ჩვენ	მი-ვ-ს-ც-ენ-(ი)-თ ჩვენ

ნ ა მ ყ ო ჩ ვ ე უ ლ ე ბ ი თ ი

1. იგი:	იგინი:	2. იგი:	იგინი:
ყვ-ი-ს მან	ყვ-ნ-ი-ს მან	კლ-ი-ს მან	კლ-ნ-ი-ს მან
ჰ-ყვ-ი შენ	ჰ-ყვ-ნ-ი შენ	ჰ-კლ-ი შენ	ჰ-კლ-ნ-ი შენ
ვ-ყვ-ი მე	ვ-ყვ-ნ-ი მე	ვ-კლ-ი მე	ვ-კლ-ნ-ი მე
ყვ-ი-ან მათ	ყვ-ნ-ი-ან მათ	კლ-ი-ან მათ	კლ-ნ-ი-ან მათ
ჰ-ყვ-ი-თ თქვენ	ჰ-ყვ-ნ-ი-თ თქვენ	ჰ-კლ-ი-თ თქვენ	ჰ-კლ-ნ-ი-თ თქვენ
ვ-ყვ-ი-თ ჩვენ	ვ-ყვ-ნ-ი-თ ჩვენ	ვ-კლ-ი-თ ჩვენ	ვ-კლ-ნ-ი-თ ჩვენ

3. მას იგი:

მას იგინი:

მი-ს-ც-ი-ს	მი-ს-ც-ნ-ი-ს მან
მი-ს-ც-ი შენ	მი-ს-ც-ნ-ი შენ
მი-ვ-ს-ც-ი მე	მი-ვ-ს-ც-ნ-ი მე
მი-ს-ც-ი-ან მათ	მი-ს-ც-ნ-ი-ან მათ
მი-ს-ც-ი-თ თქვენ	მი-ს-ც-ნ-ი-თ თქვენ
მი-ვ-ს-ც-ი-თ ჩვენ	მი-ვ-ს-ც-ნ-ი-თ ჩვენ

5 აქაც, და სხვაგანაც ქვემოთ, გამოსავალი MS-ის პირი.

კონფექტივი მეორე



ქართული
ბიბლიოთეკა

1. იგი:	იგინი:	2. იგი:	იგინი:
ყ-ო-ს მან	ყვ-ნ-ე-ს მან	კლ-ა-ს მან	კლ-ნ-ე-ს მან
ჰ-ყ-ო შენ	ჰ-ყვ-ნ-ე შენ	ჰ-კლ-ა შენ	ჰ-კლ-ნ-ე შენ
ვ-ყ-ო მე	ვ-ყვ-ნ-ე მე	ვ-კლ-ა მე	ვ-კლ-ნ-ე მე
ყ-ო-ნ მათ	ყვ-ნ-ე-ნ მათ	კლ-ა-ნ მათ	კლ-ნ-ენ მათ
ჰ-ყ-ო-თ თქუენ	ჰ-ყვ-ნ-ე-თ თქუენ	ჰ-კლ-ა-თ თქუენ	ჰ-კლ-ნ-ე-თ თქუენ
ვ-ყ-ო-თ ჩუენ	ვ-ყვ-ნ-ე-თ ჩუენ	ვ-კლ-ა-თ ჩუენ	ვ-კლ-ნ-ე-თ ჩუენ

3. იგი:	იგინი:
მი-ს-ც-ე-ს მან	მი-ს-ც-ნ-ე-ს მან
მი-ს-ც-ე შენ	მი-ს-ც-ნ-ე შენ
მი-ვ-ს-ც-ე მე	მი-ვ-ს-ც-ნ-ე მე
მი-ს-ც-ე-ნ მათ	მი-ს-ც-ნ-ე-ნ მათ
მი-ს-ც-ე-თ თქუენ	მი-ს-ც-ნ-ე-თ თქუენ
მი-ვ-ს-ც-ე-თ თქუენ	მი-ვ-ს-ც-ნ-ე-თ ჩუენ

მან — იგი	მან — იგინი
დაჰბადა	: დაჰბად-ნ-ა:
დააბნელა	: დააბნელ-ნ-ა:
განზომა	: განზომ-ნ-ა:
შეკრიბა	: შეკრიბ-ნ-ა:
აკურთხა	: აკურთხ-ნ-ა:
მოიკითხა	: მოიკითხ-ნ-ა:
განამტკიცა	: განამტკიც-ნ-ა:
პოვა	: პოვ-ნ-ა:
აღასრულა	: აღასრულ-ნ-ა:
განუტევა	: განუტევ-ნ-ა:
დაფარა	: დაფარ-ნ-ა:
შეიწყნარა	: შეიწყნარ-ნ-ა:

რომელმან სიბრძნით დაჰბადნა ცანი მალაღნი სას. პოეზ. სდგ25

დააბნელნა სამყაროჲსა მნათობნი სას. პოეზ. ტ 311.

რომელმან განზომნა ცანი მტკავლითა თჳსითა კიმ. 18224.

და ვითარცა წარემართებოდა გზასა თჳსსა, შეკრიბნა ყოვლინი მორწმუნენი საბა 201.

და სსუანი იგი თითოვეულად აკურთხნა სახის მეტყ. 228.

და წმინდანი მამანი მოიკითხნა ათონ კრ. 293ვ.

ამცნო მათ და განამტკიცნა იგინი კიმ. 19519.

და პოვნა გუამნი იგი წმიდათანი კიმ. 11319.

ამას სულიერსა ცხოვრებასა შინა აღასრულნა ღღენი თჳსნი ათონ. კრ. 1616.

და ვითარცა განუტევნა იგინი მთავარმან მან კიმ. 5620.

ღელვამან მისმან დაფარნა წინააღმდგომნი სას. პოეზ. სუბ14.

და შეიწყნარნა მის თანა ათნი ძმანი კიმ. 1525.

მოწყვდა	: მოწყვლ-ნ-ა:	→ რაათამცა ყრმანი იგი მის წინა მოწყ- ვდნა კ ი მ. 47 ₃₁ .
აღწერა	: აღწერ-ნ-ა:	ესე ოდენნი წიგნნი ერთმანს ლეცხანს. ა. აღწერნა ა თ ო ნ. კ რ. 310 ₂₉ .
იხილა	: იხილ-ნ-ა:	იხილნა ორნი ნავნი მდგომარენი კიდე- სა ჰ ა ე მ ე ტ. ტ ე ქ. 382 ₅ .
განბანა	: განბან-ნ-ა:	სულნი ჯორცთა თანა განბანნა კ ი მ. 10 ₂₉ .
წარგზავნა	: წარგზავნ-ნ-ა:	და წარგზავნნა ცრემლითა აღსავსენი ც ხ ო რ. ს ე რ ა პ. 30 ₁₁ .
წარპგრაგნა	: წარპგრაგნ-ნ-ა:	და წარპგრაგნნა იგინი ტილოსა წმიდა- სა კ ი მ. 113 ₂₄ .
აღადგინა	: აღადგინ-ნ-ა:	აღადგინნა დაცემულნი ს ა ს. პ ო ე ზ. ტ პ. 12.
თარგმნა	: თარგმნ-ნ-ა:	რაოდენნიმე წერილნი ქართულისაგან თარგმნნა ბერძნულად ა თ ო ნ. კ რ. 42 ₄ .
მოითმინა	: მოითმინ-ნ-ა:	მხიარულებით რაჲ მოითმინნა მრავალ- ფერნი სატანჯველნი გ რ. ხ ა ნ ძ თ. ი ე 2 ₈ .
დათრგუნა	: დათრგუნ-ნ-ა:	და დათრგუნნა ყოველნი ძალნი მკლო- მისანი ი. ბ ო ლ. 5 ₂ .
განკურნა	: განკურნ-ნ-ა:	და მრავალნი მათგანნი განკურნნა ღმერთმან კ ი მ. 32 ₂₂ .
განარინა	: განარინ-ნ-ა:	რომელნი იგი ღმერთმან... განარინნა მონებისაგან ფარაოხსა ს ა ბ ა 11 ₂ .
ქმნა	: ქმნ-ნ-ა:	მღდელთ მსავეარმან ზაქარია ესქ სას- წაულნი ქმნნა გ რ. ხ ა ნ ძ თ. ი ე 1 ₈ .
დაიღრჭინა	: დაიღრჭინ-ნ-ა:	დაიღრჭინნა კბილნი მისნი კ ი მ. 146 ₈ .
აღმოიყვანა	: აღმოიყვან-ნ-ა:	რომელმან ბნელსა შინა მსხდომარენი ნათლად აღმოიყვანნა ს ა ს. პ ო ე ზ. ი ზ. 26.
განაშუენა	: განაშუენ-ნ-ა:	ერთმან... განაშუენნა დღესასწაულნი მისნი ა თ ო ნ. კ რ. 348 ₇ .
განაბნია	: განაბნი-ნ-ა:	ყო ძლიერებაჲ მკლავითა თუსითა, გა- ნაბნინა ამპარტავანნი ა ღ ი შ. 104 _{ა1} .
დასთხია	: დასთხი-ნ-ა:	მოუდრიკა მახვლსა ქედი და დასთხინა სისხლნი თუსნი ს ა ს. პ ო ე ზ. რ უ 2.
გამოიღრჩია	: გამოიღრჩი-ნ-ა:	რომელმან გამოიღრჩინა მონანი თუსნი და შეიწყნარნა კ ი მ. 44 ₁ .
დააქცია	: დააქცი-ნ-ა:	და ბავინნი მათნი დააქცინა და დაამ- კუნა კ ო ნ ს ტ ა ნ. ჯ ს ნ ა 43 ₂₀ .
აღიპყრა	: აღიპყრ-ნ-ა:	ველნი აღიპყრნა ზეცად და ჰმადლობდა ღმერთსა კ ი მ. 162 ₁₆ .
ყო	: ყვ-ნ-ა:	შთავიდა და სრულ ყვნა იგინი სქემი- თა ა თ ო ნ. კ რ. 54 ₂₀ .
შვა	: შვ-ნ ა:	შვნა რაჲ სამნი ესე ნაშობნი ც ხ ო რ. ს ე რ ა პ. 42 ₄ .



მან-იგი მას	მან-იგინი მას	
დაჰკრა „ :	დაჰკრ-ნ-ა: „	ათნივე თითნი ნებთა მისთა ზედჲ კრნა გ რ. ხ ა ნ ძ თ. ნ ე 16.
მისცა „ :	მისც-ნ-ა „	მეფემან ზემონი ქუეყანანი დავით კურაპალატსა მისცნა ა თ ო ნ.
მოხვა „ :	მოხვ-ნ-ა „	განუტევა იშხანს და ორნი მოწაფენი მისცნა მას გ რ. ხ ა ნ ძ თ. კ 10. მიეახლა წმიდასა მას და მოხვნა კელნი კ ი მ. 1557, კ რ. 622.
შეამკევ შენ იგი: შეამკევ-ენ შენ იგინი:		მნათობად რაჲ სოფლისა გამოგაჩინა ქრისტემან... შეამკვენ ეკლესიანი ს ა ს. პ ო ე ზ. რ ლ ა 9.
მოჰკალთ თქუენ იგი: მოჰკლ-ენ-ით თქუენ		მამანო. ვნებანი მოჰკლენით მარხვითა და წყურითა ს ა ს. პ ო ე ზ. რ მ ბ 18.
შეუკართ „ „ (მას): შეუკრ-ენ-ით	თქუენ იგინი (მას):	შეუკრენით მაგისნი ფერვნი და კელნი ა დ ი შ. 47 ხ 1.
შეიპყართ „ „	: შეიპყრ-ენ-ით თქუენ იგინი:	წერილ არს შეიპყრენით მელნი მცბიერნი ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ. 245.
გარდაართხ შენ იგი: გარდაართხენ შენ	იგინი:	შენ გარდაართხენ ცანი ბრძანებით ს ა ს. პ ო ე ზ. კ ბ 11.
შეჰქმენ შენ იგი: შეჰქმ-ენ-ენ შენ იგინი:		აღმოსცენდი ნერგი უბიწოდ და განირთხენ შენ რტონი ს ა ს. პ ო ე ზ. რ კ დ 18.
(ჰ)ყავ „ „ :	(ჰ)ყვ-ენ-(ბრძ.) შენ	შენ რომელმან... შეჰქმენ წყალნი ს ა ს. პ ო ე ზ. ს კ ბ 25.
	იგინი:	ყვენ სულნი მიცვალებულთანი წიალთა აბრაჰამისთა ს ა ს. პ ო ე ზ. კ 22.
ყავთ თქუენ იგი: ყვ-ენ-ით თქუენ იგინი:		რომელმან სრულ ჰყვენ ძმანი ჩემნი კ ი მ. 5926.
ჰშევ შენ იგი: ჰშევ-ენ შენ იგინი:		ძულნი ჩუენნი ღირს ყვენით დასხმად წმიდათა თანა ძულთა თქუენთა გ რ. ხ ა ნ ძ თ. ი დ 15.
მიეც „ „ :	მისც-ენ „ „ :	კრულებათა მათ შინა ჰშვენ კრებულნი მოწაფეთა ქრისტესთანი ს ა ს. პ ო ე ზ. რ კ ზ 25.
		რომელმან წყრილსა მას სიტყუანი შენი მისცენ კ ი მ. 20014.



დაეცით თქვენ იგი. დასცენ-ით თქვენ იგინი:	და მღელნი იგი დასცენით მსგავსად ალისათა სას. პოეზ. 411. შრომითა გორცნი ჭუარს აცუენ სას. პოეზ. რივი8.
აცუ შენ იგი: აცუ-ენ შენ იგინი:	მოვიდრიკენ მუგლნი ჩემნი თაყუანისცემად წარტყ. იერ. იდ9.
მოვიდრიკე მე იგი: მოვიდრიკ-ენ მე იგინი:	რაამეთუ ცნებანი შენნი მე არაა დავივიწყენ ი. ბოლ. 2816.
დავივიწყე " " : დავივიწყ-ენ " "	მივედ ელიად და მოვილოცენ წმიდანი ადგილნი კიმ. 2816.
მოვილოცე " " მოვილოც-ენ " "	განვიპყარენ შენდამი გელნი ჩემნი აბო 413.
განვიპყარ " " განვიპყარ-ენ " "	მბრძოლთა თანა მოვსრენ მრავალნი სულნი რავახ. 9712.
მოვსარ " " მოვსარ-ენ " "	დავყვენ მუნ მცირედნი დღენი კიმ. 2823.
დავყავ " " დავყვ-ენ " "	და ვპოვენ იგინი ყოველნი კიმ. 423.
ვპოვე " " ვპოვ-ენ " "	პირველ ყოველთასა ვპოვენით ამის ნეტარისა თუსნი ათონ. კრ. 3269.
ვპოვეთ ჩუენ იგი: ვპოვ-ენ-ით ჩუენ იგინი:	და დავპფლენით იგინი წარტყ. იერ. მბ17.
დავპფალთ " " დავპფლ-ენ-ით " "	განთენდა რაა შევწირენით ლოცვანი ცხოვრ. სერაპ. 2121.
შევწირეთ " " შევწირ-ენ-ით " "	

ნ ა მ ყ ო ჩ ვ ე უ ლ ე ბ ი თ ი

აღადგინის მან იგი: აღადგინ-ნ-ის მან იგინი:	და აღადგინის ლეკუნი იგი სახისმეტყ. 414.
გარდავლის " " გარდავლ-ნ-ის " "	: ნეტარმან მამამან გრიგოლ თავადნი დიდნი მარხვანი გარდავლის მცირედითა კალნაბითა უმბგვრითა გრ. ხნძთ. კა36.
აღივსის " " აღივს-ნ-ის " "	: მივიდის ირემი იგი და აღივსის ფერდნი თუსნი წყლითა სახისმეტყ. 4213.
შეიკრიბის " " შეიკრიბ-ნ-ის " "	ვითარცა ქათამმან შეიკრიბის მართვენნი ქუეშე ფრთეთა აღიშ. 51a2.
მოიკუეთის " " მოიკუეთ-ნ-ის " "	თაქუმან მან მოიკუეთის საურველნი იგი სახისმეტყ. 3411.



განკურნის " " განკურნ-ნ-ის- " "
 აღმართის " " აღმართ-ნ-ის " "
 დაამტკიცის " " დაამტკიც-ნ-ის " "
 დაუტევის " " დაუტევ-ნ-ის " "
 მოიტაცის " " მოიტაც-ნ-ის " "
 დაიყვის " " დაიყვ-ნ-ის " "
 შვის " " შვ-ნ-ის " "
 წარსცის " " (მას): წარსც-ნ-ის მან
 იგინი: (მას):
 ყვის " " ყვ-ნ-ის " "

რომელმან განტეხილნი განკურნ-
 ნის კ ი მ. 140₃₃.
 და აღმართის დაცემული
 ი. ბ ო ლ. 519.
 კურთხევამან მამისამან და დედის-
 სამან დაამტკიცნის სახლნი უკუ-
 ნისამდე გ რ. ხ ნ ძ თ. ლ დ 35.
 ვითარცა იხილის მგელი მომავა-
 ლი დაუტევენის საცხოვარნი
 ა დ ი შ. 176₁₂.
 ესრჭთ ტყუვილით მოიტაცნის
 იგინი ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ. 23₂₀.
 ვითარცა დაშურის, დაიყვნის
 ფრთენი ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ. 74.
 რაფყამს შვნის ძუმან ლომმან ლე-
 კუნი მკუდარნი ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ.
 48.
 და მრავალნი წიგნნი წარსცნის
 წინაშე დავით კურაპალატსა
 ა თ ო ნ. კ რ. 27₂.
 ღმრთისა შიშმან უშიშ ყვნის მო-
 შიშნი ს ა ს. პ ო ე შ. კ დ 25.

კ ო ნ ა უ ნ ქ ტ ი ვ ი მ ე ო რ ე

წარავლინოს მან იგი: წარავლინ-ნ-ე-ს მან
 იგინი:
 განაქარვოს " " განაქარვ-ნ-ე-ს მან
 იგინი:
 დააკლოს " " მას: დააკლ-ნ-ე-ს
 მან იგინი მას:
 ყოს " " ყვ-ნ-ე-ს " "
 აღაშენოს " " აღაშენ-ნ-ე-ს მან
 იგინი:

ეტყოლა მას რაათა მის მიერ გან-
 სწავლულნი იგი მოწაფენი მყის
 წარავლინნეს ქუეყნად სამცხისა
 ც ხ ო რ. ს ე რ ა პ. 6₂₆.
 ევედრებოდე... რაათა სრულიად
 განაქარვნეს მზაკუვარებანი მტერ-
 თა ჩუენთანნი ს ა ს. პ ო ე შ.
 რ ა გ 6.
 და მოსწრაფე იყო რაათა დააკლ-
 ნეს ყოველნი მსახურებასა კ ი მ.
 118₁₁.
 და იავარ ყვნეს სიმცნენნი შენნი
 ს ა ხ ი ს მ ე ტ ყ. 28₁.
 ჩვეულებამ აქუს, რაათა წმიდათა
 მათ უდაბნოთა მონასტერნი...
 აღაშენნეს გ რ. ხ ნ ძ თ. კ დ 32.



- წარწყმიდოს „ „ წარწყმიდ-ნ-ე-ს მან ;
იგინი: ღმერთმან წარწყმიდ-ნ-ე-ს მან ;
ველნი მოქმედნი უფროდნი სან-
ნი წარტყ. იერ. ნთ²⁵.
- იკსნას „ „ იკსნ-ნ-ე-ს მან ;
იგინი: რაათა იკსნეს შეცთომილნი ნა-
თესავნი კაცთანი სახისმეტყ.
310.

შეიძლება დავკმაყოფილდეთ ამ საილუსტრაციო მასალითაც. MS-ისა და MO-ის სხვა პირებს აქ არ გამოვუდგებთ: მსურველს საშუალება ექნება სა-
ამისო მასალები საკმაო ოდენობით მოიძიოს ხსენებულს ნარკვევში:

„მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში“ I, გვ. 235—256.

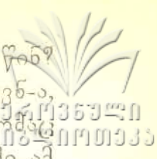
3. სახელობითს ბრუნვაში დასმული MO-ის მრავლობითობის მაჩვენებელი ფორმანტი არის -ენ- და არა -ნ; როგორც ეს სათანადო ლიტერატურაში არის ნაჩვენები (იხ. მაგ. აკად. ნ. მარის: *Граммат древнелитерат. грузин. яз. Ленинград, 1925, § 145, 3, გვ. 119*); მართალია, ეს ფორმანტი -ნ-ს სა-
ხითაც გვევლინება და -ენ-ის, მაგრამ პირვანდელი, ნამდვილი სახე მოცემულია
-ენ-ში, რადგანაც: 1) ენ'ზე დაყრდნობით ადვილი ასახსნელია, როგორ მივი-
დეთ მეორე სახეობა -ნ-; და 2) გასაგები ხდება ის ცვლილებანიც, რომელთაც
ფუძე მასთან დაკავშირებით ხშირად განიცდის. წინაუკმო შემთხვევაში, ე. ი.
თუ ნ'დან გამოვალთ, ვერც იმ ცვლილებებში გავერკვევით, რომელთაც ფუ-
ძეში აქვს ადგილი და ვერც -ენ- სახეობის გამოვლენას მოვუძებნით დამაკმა-
ყოფილებელ ახსნას.

ფუძის რა ცვლილებებზეა ლაპარაკი? ჩვენ წინ არის რიგი ფუძეშეკუმ-
შულ ზმნათა:

მო-ვ-კალ, მო-ჰ-კალ, მაგრამ: მო-კლ-ა მან; მო-კლ-ეს მათ... მო-კლი-ს მან;
მო-კლ-ი-ან მათ... მო-კლ-ა-ს მან; მო-კლ-ან. მათ... შე-ვ-კარ, შე-ჰ-კარ, მაგ-
რამ: შე-კრ-ა მან; შე-კრ-ეს მათ... შე-კრ-ი-ს მან; შე-კრ-ი-ან მათ... შე-კრ-ა-ს
მან; შე-კრ-ა-ნ მათ. შე-ვ-ამკვე; შე-ამკვე, მაგრამ შე-ამკო (←შე-ამკვ-ა); შე-
ამკვ-ეს მათ... შე-ამკვ-ი-ს მან; შე-ამკვ-ი-ან მათ... შე-ამკვ-ო-ს (←შე-ამკვ-ა-ს)
მან; შე-ამკვ-ო-ნ (←შე-ამკვ-ა-ნ) მათ. შე-ვ-ქმენ, შე-ჰ-ქმენ, მაგრამ: შე-ქმნ-ა
მან; შე-ქმნ-ეს მათ... შე-ქმნ-ი-ს მან; შე-ქმნ-ი-ან მათ... შე-ქმნ-ა-ს მან; შე-
ქმნ-ა-ნ მათ. ვ-ყავ, ჰ-ყავ, მაგრამ ყო (←ყვ-ა) მან; ყვ-ეს მათ... ყვ-ი-ს მან;
ყვ-ი-ან მათ... ყო-ს (←ყვ-ა-ს) მან; ყო-ნ (←ყვ-ა-ნ მათ) ვ-შევ, ჰ-შევ, მაგრამ
შვ-ა მან; შვ-ეს მათ... შვ-ი-ს მან; შვ-ი-ან მათ... შვ-ა-ს მან; შვ-ა-ნ მათ. და-ვ-ეც,
და-ეც, მაგრამ და-ს-ც-ა⁶ მან; და-ს-ც-ეს მათ... და-ს-ც-ი-ს მან; და-ს-ც-ი-ან
მათ; და-ს-ც-ე-ს მან; და-ს-ც-ე-ს მან; და-ს-ც-ე-ნ მათ... და-ვ-ჭერ, და-ს-ჭერ,
მაგრამ: და-ჭრ-ა მან; და-ჭრ-ეს მათ... და-ჭრ-ი-ს მან; და-ჭრ-ი-ან მათ... და-
ჭრ-ა-ს მან; და-ჭრ-ა-ნ მათ, გან-ვ-კსენ, გან-ჰ-კსენ, მაგრამ: გან-კსნ-ა მან; გან-
კსნ-ეს მათ... გან-კსნ-ი-ს მან; გან-კსნ-ი-ან მათ... გან-კსნ-ა-ს მან; გან-კსნ-ან
მათ.

ფუძის შეკუმშვა ამ ზმნებში სრულიად ბუნებრივია: ხმოვნით დაწყებული
სუფიქსის ზეგავლენით იკარგება ფუძისეული ხმოვანი (ა, ე ჩვენს შემთხვევა-

⁶ ფუძისეული ე'ს დაკარგვის შემდეგ ზმნას პრეფიქსი უჩნდება; ე'ს წინ, საერთო წესით, ჰ პრეფიქსი ვერა ძღვება... ასე რომ, ამ ზმნას პირველსა და მეორე პირში „ი არ უჩნდება „ე“, არამედ მესამეში ეკარგება იგი ა სუფიქსის ზეგავლენით.



ში). მაგრამ რად შეიკუმშა ზმნის ფუძე მრავლობითობის -**ნ**- ფორმანტის წინ? რატომ მივიღეთ ფორმები: კლ-ნა, შე-კრ-ნა, შე-ამკვ-ნ-ა; შე-ქმნ-ნა, ყვნ-ა, შე-ნ-ა, და-ს-ც-ნ-ა, და-ჭრ-ნ-ა, გან-ვსნ-ნ-ა (მან იგინი)? იმიტომ, რატომ გვაქვს შეკუმშული ფუძეები ნამყო ძირითადის პირველსა და მეორე პირში ამ ფორმანტის წინ: ვ-კლ-ენ; ჰ-კლ-ენ; შე-ვ-კრ-ენ, შე-ჰ-კრ-ენ; შე-ვ-ამკვ-ენ; შე-ვ-ქმნ-ენ, შე-ქმნ-ენ; ვ-ყვ-ენ; ჰ-ყვ-ენ; და-ვ-სც-ენ, და-ს-ც-ენ; და-ვ-ჭრ-ენ; და-ს-ჭრ-ენ; გან-ვ-ვსნ-ენ, გან-ჰ-ვსნ-ენ (მე, შენ-იგინი): მესამე პირში **ნ**'ს წინ ფუძე იმიტომ შეიკუმშა, რომ ფუძეს აქ მოსდევდა -**ენ**- ფორმანტი ისევე, როგორც პირველსა და მეორე პირში.

ამრიგად, ფუძის შეკუმშვა მესამე პირში -**ნ**- ფორმანტის წინ გამოწვეულია იმით, რომ ეს ფორმანტი ნამდვილად -**ენ** არის, და საერთო წესით შესაძლებლობა ჩნდება მისი ზეგავლენით ფუძისეული ხმოვანი დაიკარგოს.

რად ეცვალა სახე ამ ფორმანტს და რად მოგვეჩვენა იგი -**ნ**-ს სახით? იმავე ფონეტიკური მოვლენის გამო, რომლითაც აიხსნება ფუძის შეკუმშვა; მომდევნო ხმოვნის ზეგავლენით -**ენ**'მა დაკარგა ე და წარმოვიდგა -**ნ**-ს სახით. ამით აიხსნება ის გარემოებაც, რომ ეს ფორმანტი -**ნ**'ს სახეს არასოდეს არ იღებს, თუ სუფიქსია, და ყოველთვის იღებს, როცა ინფიქსია და შემდეგ ხმოვნით დაწყებული ფორმანტი მოსდევს (იხ. ზემოთ — გვ. 108-9; კლა, ყო და მისცა ზმნების უღვლილების პარადიგმები).

ერთად ერთ გამონაკლისს შეადგენს ნამყო ძირითადის პირველი და მეორე პირი მრავლობითის რიცხვისა: აქ ეს ფორმანტი ინფიქსია, მაგრამ -**ენ**'ის სახით გვევლინება და არა **ნ**'სი, როგორც ეს მოსალოდნელი იყო: მოვ-კლ-ენ-ი-თ; მო-ჰ-კლ-ენ-ი-თ; ვ-ყვ-ენ-ი-თ, ჰ-ყვ-ენ-ი-თ, მი-ვ-ს-ც-ენ-ი-თ; მი-ს-ც-ენ-ი-თ... ეს აიხსნება, იმით, რომ მომდევნო -**ი**- არ არის მორფოლოგიური ელემენტი (მდრ. ნამყო ჩვეულებითის -**ი**- ფორმანტს, რომელიც იწვევს ფუძისეულ ხმოვნის დაკარგვას), არამედ ფონეტიკურად ხელსაყრელ გარემოში ანალოგიურად განვითარებული **ი**'ა. სათანადო პროცესი ჩვენ ასე წარმოვიდგენია: ზოგიერთ ზმნებს ნამყო ძირითადში (მაგალ. ვიდა, კულა...), ხოლო ნამყო უსრულში ყველა ზმნებს მრავლობით რიცხვის პირველსა და მეორე პირში -**თ**' დაბოლოების წინ **ლ**' მოუდიოდა: მო-ვ-ვედ — მო-ვ-ვედ-თ; მო-ხ-უედ — მო-ხ-უედ-თ; მო-ვ-კუედ — მო-ვ-კუედ-თ; მო-ჰ-კუედ — მო-ჰ-კუედ-თ... ვ-აკეთებ-დ — ვ-აკეთებ-დ-თ; ვ-ასრულებ-დ — ვ-ასრულებ-დ-თ. ასეთ კონტექსტში **ლ** და **თ**'ს ერთად თავის მოყრა ფონეტიკურად აუტანელი იყო. ამავე დროს პერმანსიული -**ი**- ამავე პირებისათვის ანალოგიურ წარმოებას ხელს უწყობდა. ამიტომაც გაუგებარი არ უნდა იყოს, რატომ გაჩნდა ასეთ პირობებში **ი**: მო-ვ-კუედ-ი-თ; მო-ვ-ვედ-ი-თ... ვ-აკეთებ-დ-ი-თ... ვ-ასრულებ-დ-ი-თ...

მრავლობითის მეორე და პირველი პირიდან -**ი**- მხოლოდობითშიც გადმოვიდა: მო-ვ-კალ-ი, ვ-ყავ-ი... ძველს ქართულში, თუმც იშვიათად, მაგრამ მაინც არის ასეთი **ი**'იანი პირველი და მეორე პირი — ყოველ შემთხვევაში საგულისხმო ის არის, რომ მის ზეგავლენით ფუძე ხმოვანს არ კარგავს: ვ-კალ-ი-თ, ვ-ყავ-ით და სხვ. და თუ ეს -**ი**- ფუძეს ვერ უკარგავს ხმოვანს, რა გასაკვირია, თუ ის უძლური აღმოჩნდება დაუკარგოს -**ენ**' ფორმანტს ე. საკმარისია შევადაროთ ნამყო ძირითადის მრავლობითის პირველი და მეორე პირი ნამყო ჩვეულებითის იმავე პირებს, რომ ნათელი გახდეს ის განსხვავება, რომელსაც ადგილი აქვს ამ ფორმათა **ი**'ებს შორის:

ნამყო ძირითადი: ნამყო ჩვეულებითი:

ვ-ყვ-ენ-ი-თ ჩუენ იგინი : ვ-ყვ-ენ-ი-თ ჩუენ იგინი
 ჰ-ყვ-ენ-ი-თ თქუენ ,, ჰ-ყვ-ენ-ი-თ თქუენ ,,
 ვ-შვ-ენ-ი-თ ჩუენ ,, ვ-შვ-ენ-ი-თ ჩუენ ,,
 ჰ-შვ-ენ-ი-თ თქუენ ,, ჰ-შვ-ენ-ი-თ თქუენ ,,

: ნამყო ძირითადის
 -ი- ვერ იწვევს
 -ენის ექსტრინსიკული
 გვას, ინტრინსიკული
 ულებითისა კი უკ-
 არგავს წინა მარ-
 ცვალს ე'ს.

ასე რომ: ნამყო ძირითადის მრავლობითის პირველისა და მეორე პირის გამოკლებით, ყველგან, სადაც -ენ- ფორმანტი ინფიქსია, შესაძლოა, მთელი ფორმა ორი ხმოვნის დაკარგვით იყოს მიღებული: ენ'მა ამოავდოს ფუძისეული ხმოვანი, სუფიქსის ხმოვანმა კიდევ -ენ'ს მოაცალოს ე და ნ'ს ანაბარა დატოვოს:

ნამყო ძირითადი:

ნამყო ჩვეულებითი:

ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ იგინი ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ (იგინი)
 ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,, ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,, შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,,
 ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ ,, ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,, ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,, შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,,

კონაუნქტივი მეორე

ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ⁷ (იგინი)
 ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,,
 ვ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ-გ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ-ჰ-შვ-ენ-ი-თ ,,
 შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს-შვ-ენ-ი-ს ,,

თუ მრავლობითობის მაჩვენებლად -ნ'ს დავსახავდით, ვწერე, ვპო-
 ვე' ტიპის ზმნების ფორმების უმეტესობა ადვილად აიხსნებოდა, რადგანაც
 ამათ პირველსა და მეორე პირში ე ისედაც აქვსთ (ეს ე და ენ'ის ე ერთუროს
 ერთგვან)⁸, და ვწერე ნ'ში მხოლოდ -ნ- შეგვეძლო ჩაგვეთვალა მრავლო-
 ბითობის ფორმანტად; ამას გარდა: რაკი ეს ზმნები ფუძე შეუკუმშავნი არიან
 ენ'ის ზეგავლენა ფუძეზე არსადა ჩანს. იმავე დროს სუფიქსის ხმოვანი ენ'ის
 ე'ს კარგავს (წერ-ნ-ა-წერ-ენ-ა) და ნ-ლა გვრჩება, ასევე — ნამყო ჩვეულებ-
 ბითისა და კონაუნქტივის მეორეში. მაინც რჩება ორი შემთხვევა, როცა ენ'
 ასეთ ზმნებშიაც იჩენს თავს, სახელდობრ, ნამყო ძირითადის მრავლობითის
 პირველსა და მეორე პირში: ვ-წერ-ენ-ი-თ; ს-წერ-ენ-ი-თ... ამის ახსნა შეუძ-
 ლებელია -ნ'ზე მითითებით. ამას გარდა, -ნ- ვერას გვშველის ვ-ყვ-ენ... ვ-თქუ-
 ენ... ვ-აცუ-ენ და მაგვარ ზმნებში -ენ'ის ახსნისას; აგრეთვე: ვ-ყვ-ენ- ყვ-ნ-ა,
 შვ-ენ — შვ-ნ-ა'ს ფუძისეულ ა და ე'ს დაკარგვის მიზეზებს სრულიადაც ვერ

⁷ ე ფორმანტის შესახებ იხ. ქვემოთ.

⁸ ღიად ეტოვებთ საკითხს ვ-წერ-ენ'ს ე'ს შესახებ: იგი საგანგებო ძიებას მოითხოვს.



გაგვივალისწინებს. ყოველივე ნათქვამიდან გამომდინარეობს: სახელმწიფო ბიბლიოთეკის ბრუნვაში დასმულ MO-ის მრავლობითობის აღსანიშნავად ძველ ქართულში გვაქვს -ენ (II→5).

4. არის შემთხვევები, როცა MO-ი მრავლობითის სახელობითშია, მაგრამ ზმნაში არ არის იგი აღნიშნული ენ (II→5) ფორმანტით და პირიქით: MO-ი არ არის მრავლობითში, ზმნაში კი ფორმანტი მოიპოვება; მაგალ.: განი.მ-ზადეს თავნი მათნი... კიმ. 41₁₈... მისცა ადგილნი შუ-ცნიერი... ათონ, კრ. 320₁₄... გამოუცხადა მას ბრძოლანი თვისნი... ათონ. 323₁... რომელმან უწყის დაფარულნი... კიმ. 35₁₆... წარჰგრაგნეს კორცნი... კიმ. 42₂₆... დასდვა ქელი და განკურნა ივინი, აღიშ. 111₁... განკურნა მრავალნი სნეულნი... აღიშ. 66₂... ქმნა მუნ შინა სასწაულნი... კიმ. 193₂₀... და ევედრებოდეს მას ლმობიერად: რაათა... იცსნეს იგი-ნი... საბა 20₉... ევედრებოდეს რაათა განკურნეს ვნებანი მათნი... საბა 18₇... განხეთქის ღუნომან თხიერნი იგი... აღიშ. 68₁. ამ მაგალითებში არის MO-ი მრავლობითში, არ არის სათანადო ფორმანტი ზმნაში.

შემდეგ მაგალითებში:... დაწერა წიგნი პატრიარქისა თანა... ათონ. კრ. 317₃₅... წიგნი დაწერნისსაკურთხეველსა ქუცეშე დასხნის... ათონ. 317₃₀... განუკრიტნა სასტიკად ნები მარცხენისა ქელისა მისისაჲ... კიმ. 194₁₂... — მრავლობითობის ფორმანტი ზმნაში არის, MO-ი კი მხოლოდობითში ჩანს.

ამ მაგალითების განსამარტებლად შემდეგ ვიტყვით: ამ ხუთმეტრიოდე მაგალითში საკმაოდ მოიპოვება ისეთები, სადაც ნ(-ენ) არა ჩანს ნ'ს შემდეგ: წარჰგრაგნეს, განკურნა, ქმნა, იცსნეს, ასეთივეა „წიგნი“ (მეორე ჯგუფში): აქ ფუძისეული ნ'ს წყალობით უნდა გამოჩენილია მწერალს თუ გადამწერს ფორმანტი -ნ; დანარჩენი მაგალითები უბრალო ლაფსუსი შეიძლება იყოს. საერთოდ, ამ ხუთმეტრიოდე უმართებულო ფორმას, რაკი ისინი შემთხვევითი ჩანან, ვერ გაეწევა ანგარიში მაშინ, როდესაც რამოდენიმე ასეული მაგალითი, რომელიც ჩვენს განკარგულებაშია და რომლიდანაც მხოლოდ საილუსტრაციოდ რამოდენიმე ათეული ზემოთ მოვიყვანეთ, სრულიად გარკვეულს დასკვნებს გვაძლავს.

5. თუ მრავლობითის სახელობითი ებ'ით-არის ნაწარმოები, MO-ი ზმნაში არ აღინიშნება; ობიექტობა აქ არაფერს შუაშია: MS-იც, მრავლობითის სახელობითში თუ ებ'ია, ზმნის ფორმანტებში ცვლილებას ვერ იწვევს (სათანადო მაგალითებისათვის იხ.: მარტივი წინადადების პრობლემა ქართულში: I: „ქვემდებარე-დამატების საკითხი ძველ ქართულში“, გვ. 251—256). ეს გარემოება ეჭვმიუტანლად მოწმობს, რომ ენ (II→5) ფორმანტი ზმნაში და -ნ- ფორმანტი სახელისა მრავლობ. რიცხვში გენეტურად მჭიდროდ უკავშირდება ერთერთს; მეტსაც ვიტყვით: ეს ერთი და იგივე ფორმანტია, თავის პირვანდელ, სრულ სახით (-ელ||-ენ) შენახული ზმნაში და დ(→თ)'ისა და ნ'ის სახით წარმოდგენილი სახელთა ბრუნებაში (მხედველობაში გვაქვს თ-ა და ნ-ი მრავლობითის რიცხვისა).

6. აიღო, დადვა||დასვა ზმნები არსებით ცვლილებას განიცდიან, თუ მრავლობითობის აღნიშვნელი ენ (II→5) ფორმანტი დაერთვისთ. რამდენადაც თვით ეს ფაქტი ცნობილია (იხ. ა. შანიძე: პრეფიქსები ქართულს



ზმნებში, გვ. 34, შენ. 2 და გვ. 36 შენ. 2), ხოლო ახსნა ჩვენს მხარეშია შემდეგნაირად არ შედის, შეიძლება აქ ამას გვერდი ავუაროთ.

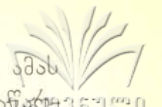
7. მრავლობითობის ენ(II→5) ფორმანტი ზეგავლენით აღდგება ნამყო ძირითადის მესამე პირის -ა დაბოლოება, რომელიც ფონეტიკურ მიზეზთა გამო თუ ანალოგიის წყალობით ოთი იყო შეცვლილი: ასე მაგალითად:

მან იგი:	მან იგინი:	
განაგო	: განაგ-ნ-ა	: ამისა შემდგომად განაგნა რაჲ საქმენი მის ჟამისანი ათონ. კრ. 320ფ.
განვლო	: განვლ-ნ-ა	: რომელმან განვლნა ცანი კრეტსაბმელითა კორცთაჲთა სას. პოეზ. ტლვ.
აღავსო	: აღავს-ნ-ა	: და ტაკუკნი საიდუმლოთანი აღავსნა სასუმელითა სას. პოეზ. ნდუ. სირცხვლითა აღავსნა სომეხნი იგი მეფემან ათონ. კრ. 3337.
დაალტო	: დაალტვ-ნ-ა	: ამან ცრემლითა დაალტვნა ფერკნი ჩემნი აღიშ. 118ხ1.
შეამყო	: შეამკვ-ნ-ა	: დაადუმნა პირნი ბილწთა მწვალებელთანი და შეამკვნა ეკლესიანი სას. პოეზ. ყეჟ.
დაამყო/უა ⁹	: დაამკუ-ნ-ა	: შევიდა ეკლესიად და დაამკუნა და დაარღვნა ყოველნი საკურთხეველნი კიმ. ნ10.
განაპო	: განაპ-ნ-ა	: იორდანისა უმდიდრესნი და უღრმესნი მდინარენი საღმრთოთა წერილთანი მადლითა მით... განაპნა ათონ. კრ. 30013.
დაპრთო მას:	დაპრთ-ნ-ა მას:	: რომელმან: სიბრძნით დაპრთნა ცანი უფსკრულთა სას. პოეზ. ია16.
მოსპო	: მოსპ-ნ-ა	: ვნებულმან ჭუარითა მოსპნა სოფლისა ვნებანი... სას. პოეზ. ტთ16.
შეიტკბო	: შეიტკბ-ნ-ა	: ყოველნი წესნი და კანონნი და განწესებანი მისნი ესრეთ შეიტკბნა ათონ. კრ. 2997.
ყო	: ყვ-ნ-ა	: მერმე მოვიდა ჩვენთანა და დაყვნა ღღენი მრავალნი იოს. არიმ. 5811.
დაიწყო	: დაიწყ-ნ-ა	: და დაიწყვნა კელნი და ფერკნი თჳსნი და შეისუენა კიმ. 3430.

8. ნამყო ძირითადის მესამე პირის ა დაბოლოების აღდგენა ისეთს შემთხვევაში განსაკუთრებით ძვირფასია: იშლება ნ(←ენ)'ს შემდეგ ო და აღდგება წინანდელი ა. ზემოთ ჩვენ უკვე გვქონდა ლაპარაკი, რომ ამ ნ'ს შემდეგ კონდუნქტივ მეორეში ა და ო'ს ნაცვლად ე ჩნდება: ვ-პოვ-ო იგი ვ-პოვ-ნ-ე იგინი... ვ-კლ-ა იგი: ვ-კლ-ნ-ე იგინი... ე კი უცვლელად რჩება (მი-ვ-ს-ც-ე მე იგი მას: მი-ვ-ს-ც-ნ-ე მე იგინი მას), სწორედ ისევე, როგორც უცვლელად რჩება ნამყო ძირითადის ა ნ'ს შემდეგ (კლ-ნ-ა მან იგინი). ეს გვაფიქრებინებს, რომ ეს აღდგენილი ე კონდუნქტივ მეორის პირვანდელი ფორმანტი უნდა ყოფილიყო.

თუ ამჟამად ძირითადი ფორმანტი აქ ა არის (ო ან წინამავალ ვ'სთან შერ-

⁹ დაამკუა... და დაამკუა იგი ზა იატაკსა მას... კიმ. 135გ.



თულ ა'სგან არის მიღებული ან ანალოგიით)¹⁰, წინად ე უნდა უოფილიყო; ამას მოწმობს: 1. დ||ნ'ით ნაწარმოებ ვნებითა კონაუნქტივი მეორე, ე'თი ნაწარმოებნი მოები: განმდიდრ-დე ს, აღმაღლ-დე-ს... განკაც-ნ-ე-ს, განკაც-ნ-ე-ს... ასეთი ვნებითი უძველესის ფორმაციისაა და მისი ჩვენებაც სათანადო წონის მქონეა; 2. კონაუნქტივი პირველის -ე- ფორმანტით წარმოება ყველა ზმნებში: ჰპობ-დ-ეს; მდიდრ-დ-ებ-ოდ-ე-ს... და სხვ. კონაუნქტივს პირველში ჩვენ უნდა გვექონდეს შენახული კონაუნქტივი მეორის პირვანდელი დაბოლოება, ისევე როგორც ნამყო უსრულში გვაქვს ნამყო ძირითადისა და ნამყო ჩვეულებითის დაბოლოებანი; 3. ზმნა შის-ც ახლაც ე'თი აწარმოებს კონაუნქტივ მეორეს; ამას გარდა, ზოგიერთ ზმნებს, რომელთაც ამჟამად უკვე -ა- აქვსთ ჩვეულებრივად, შემოუნახავსთ ე'ნიანი ფორმებიც; ჩვენ ძველი ქართლის ნორმების მიხედვით ვიტყვოდით: შვას, იგსნას, ქმნას... მაგრამ ტექსტებში ე'იან ფორმებსაც წავაწყდებით; აი მაგალითად:

- შთავგზნეს: თივად რომელი დღეს არს; და ხვალე თორენსა შთავგზნეს აღიშ. 131a2.
- ესმეს, გესმეს: ყოველსა რომელსა ესმეს მამისაგან... მოვიდეს ჩემდა აღიშ. 168b1.
რამეთუ არარად სხუად გესმეს ჩუენგან თვნიერ ამისა კიმ. 110z.
- ვქმნე, ვქმნეთ, ჰქმნეთ, გექმნე: მოძღუარ ქველის მოქმედ რად კეთილ ვქმნე რადთა მატუნდეს ცხორებად საუკუნოდ აღიშ. 41a3.
უფალო კეთილ არს აქა ჩუენდა ყოფად გნებავს ვქმნეთ აქა სამ ტალვარ ჰემეტ. 36945, აღიშ. 123b2.
არამე იცია რად ჰქმნე რადთა ცხორებად საუკუნოდ დამკვდრო ი. ბოლ. 5915.
ვაქუნდეს თუ სარწმუნობად... არა ხოლო ამის ლედვსა ჰქმნეთ აღიშ. 45a2.
მე თავსმდებ გექმნე ქრისტეს მიმართ გრ. ხანძთ. ნვ37-ნზ1.
ხოლო რომელმან არა იცოდის და ქმნეს რამე ღირსი ტანჯვისად აღიშ. 132a2-ბ1.
და აჰა მიუდგე და შვე ძე... აღიშ. 103a1... ეტყოდა აჰა ესერა შვე ყრმად წული ათონ. კრ. 28621.
აჰა ქალწული მიუდგეს და შვეს ძმ. ოთხთავი 326.
ცოლიან შენმან ელისაბედ გიშვეს შენ ძეშ აღიშ. 102a1.
- დავიცვეთ... განზრახვათა განხრწნათა განვეშორნეთ და ესრეთ დავიცვეთ ბეჭედი ნათლისად სას. პოეზ. მ 311.
- ვიკსნე, იკსნე, განჰკსნე, იკსნეს... არა მოვედ ვითარმცა დავსაჯე სოფელი არამედ რადთა ვიკსნე სოფელი აღიშ. 182b2.
- და სხვ. რადთა იკსნე ხრწნილებისაგან ბუნებად კაცობრივი სას. პოეზ. რიბ31.
რადთა მან იკსნეს ერთი თვისი ცოდვათა მათთაგან ოთხთავი 320.

¹⁰ შდრ. აკად. ნ. მარის Граммат. древне-грузин. литератур. яз., § 194, Ав. გვ. 161.



რომელი განჰქსნე ქუეყანასა ზედა კსნილ იყუქუცუქუქი
შინა ი. ბოლ. 86₁₄.

მან მხოლომან უფალმან მიქსნეს ჩუენ სატანჯუელისა
ამისგან წარტყ. იერ. მთ²⁷.

რად სარგებელ გეყოს ქრისტჳ იგი შენი ანუ ვინ გიქსნეს
ველთაგან ჩუენთა აბო 26₃.

ნუ გეშინინ... რაათა... გამოვიქსნე გელყოფაჲ ესე შენ
გან კიმ. 140₁₃.

9. იმ გარემოებას, რომ MOის მრავლობითობას -ენ- აღნიშნავს დიდი პრინციპული მნიშვნელობაც აქვს. დროთა პირველს ჯგუფში -ენ- MSის მრავლობითობას აღნიშნავს, მაგალ. აწმყოში, — ჩვეულებრივ გარდამავალ ზმნებთან; ნამყო ძირითადის ჯგუფში კი — კონაუნქტივის მეორეში, და თვით ნამყო ძირითადშიაც, რომელსაც მრავლობ. მესამე პირის ბრძანებითისათვის -ედ- აქვს გამოყენებული; ეს -ედ კი ენ'ის პარალელი ჩანს. რას ნიშნავს ეს? მხოლოდ იმას, რომ -ნ- ფორმანტს ძველს ქართულში შეეძლო აღნიშნა MOის მრავლობითობაც და MSისაც. ეს არის ნაშთი იმ მდგომარეობისა, როდესაც MSისა და MOის ფორმანტები არ განიორჩეოდენ, ერთისა და იმავე ფორმანტით შეიძლებოდა აღნიშნულიყო, როგორც ერთი, ისე მეორე.

აღსანიშნავია შემდეგი მოვლენაც: -ენ- აღნიშნავს სამივე პირის მრავლობითობას თუ MO'ს ეხება საქმე (მან კლნა, გკლნა, მკლნა) და მხოლოდ მესამე პირის მრავლობითობას თუ MSს, ამ ჟამად ძნელი სათქმელია -ენ- თავდაპირველად აღნიშნავდა მხოლოდ მესამე პირის MOის მრავლობითობას და შემდეგ ვაიფართოვა ასპარეზი თუ პირიქით: თავდაპირველად MSის სამივე პირის მრავლობითობა -ენ- (ან -ედ)'ით აღინიშნებოდა და მხოლოდ შემდეგ განეკუთვნა -ენ- ოდენ MSის მესამე პირს, პირველსა და მეორის მრავლობითობის აღნიშვნა კი თ' (+დ)ს დაეკისდა. არა ერთი მოსაზრების მოყვანა შეიძლებოდა, როგორც ერთის, ისე მეორე შესაძლებლობის სასარგებლოდ. აქ მათს განხილვას არ შევუდგებით; ვიტყვით მხოლოდ, რომ თუ პირველ შესაძლებლობის ნიადაგზე დავდგებოდით, — ე. ი. თუ ვივარაუდებდით, რომ -ენ- თავდაპირველად სამივე პირის მრავლობითობას კი არ აღნიშნავდა, არამედ მხოლოდ მესამისას, გაუგებარი და უჩვეულო არაფერი იქნებოდა, რომ შემდეგში მას მეორე და პირველ პირის მრავლობითობის აღნიშვნაც დაეკისრებოდა. ქართველური ენები უცილობლად მოწმობენ, რომ სრულიად შესაძლებელია მესამე პირის მრავლობითობის აღნიშვნელი ფორმანტი გამოყენებულ იქნეს მეორისა და პირველი პირისათვის და პირუკუ: სვანურსა და მეგრულ-ჭანურში მესამე პირის ფორმანტი -ხ, ან'ია გამოყენებული მეორე (და პირველ) პირისათვის, ქართულში პირიქით — პირველისა და მეორე პირის -თ — მესამეში გადადის; შდრ.

სვანური		მეგრული		ახ. ქართული	
ეჯიარს	ხიორა-ხ	თინენს	უჭარუნ-ნ-ან	მათ	უწერიათ
სგჷჷ	ჯირა-ხ	თქტა	გიჭარუნ-ნ-ან	თქვენ	გიწერია-თ
ნწი	{ ნწრა	ჩქი	მიჭარუნ-ნ-ან	ჩუენ	გვიწერია
	{ გუწრა				



სვანურსა და ქართულში პირველ პირში **მო**ის მრავლობითობას თავის
თი აღნიშნავს, ამიტომაც **-თ**, **-ხ** არ დაერთვის; მეგრულს ეს არა აქვს; ამიტო-
მაც მესამე პირის **-ან** მეორეშიც გადმოვიდა და პირველშიც.

მართალია, ეს ახალი მოვლენაა, მაგრამ მაინც ნათელს ფენს იმ შესაძლებ-
ლობათ, რომელნიც ქართველურ ენათა მორფოლოგიაშია ჩამარხული.

წერილში ნახსენებ ძეგლების შემოკლებულ
სახელწოდებათა განმარტება

- აბო: წმიდა მოწამე აბო ტფილელი, გამოც. საეკლ. მუზეუმისა, ტფილ., 1899.
- ადიშ.: ადიშის ოთხთავის ტაბულები, ფოტოტიპურად გამოცემული: *Ma-
териалы по археологии Кавказа. Вып. XIV, 1916.*
- ათონ. კრ.: ათონის ივერიის მონასტრის 1074 წ. ხელნაწერი აღაპებით,
გამოც. საეკლეს. მუზეუმისა, ტფილ., 1901.
- გრ. ხანძთ. Георгий Мерчул. Житие св. Григория Хандзтийского გამოც.
აკად. ნ. მარის მიერ: *Тексты и разыскания по армяно-грузинской фи-
лологии, Кн. VII. СПб., 1911*
- ი. ბოლ.: იოანე ბოლნელ ეპისკოპოსის ქადაგებანი, საეკლ. მუზეუმის გამო-
ცემა. ტფილ., 1911.
- იოს. არიო: Иосиф Аримафейский გამოც. აკად. ნ. მარის მიერ. *Тексты и
разыскан. по арм.-гр. фил., кн. II, СПб., 1900.*
- კიმ.: კიმენი, გამოც. პროფ. კ. კეკელიძის მიერ, ტფილ., 1918.
- კონსტ. ვსნა: ღვთისმშობლისა მიერ სასწაულებრივი ვსნა კონსტანტინო-
პოლისა... საეკლ. მუზეუმ. გამოც. ტფილ., 1903.
- ოთხთავი: სახარებად ოთხთავი, გამოც. პროფ. ვლად. ბენეშევიჩის მიერ:
СПБ, 1909.
- რავახს.: ცხოვრებად: და წამებად: წმიდისა ანტონი: რავახისი... გამოც.
ი. ყიფშიძის მიერ: *Хр. Вост. т II, вып. I, СПб., 1913.*
- საბა: ცხოვრებად საბა ასურისა გამოც. სვ. ჯანაშიას მიერ, „არილი“, ტფილ.,
1925.
- სას. პოეზ.: ძველ-ქართული სასულიერო პოეზია, წიგ. I, გამოც. პ. ინგო-
როყვას მიერ, ტფილ., 1913.
- სახისმეტყ.: მვეცთათუხ: სახისა: სიტყუა:... გამოც. აკად. ნ. მარის მიერ;
Тексты и разыск. по арм. груз. фил. кн. VI, СПб., 1904.
- ცხორ. სერაპ.: ცხორებად და მოქალაქობად... სერაპიონისი, გამოც. მ. ჯა-
ნაშვილის მიერ: ქართული მწერლობა, წიგ. II, ტფ., 1909.
- წარტყ. იერ.: წარტყუენვად იერუსალჴმისა, გამოც. აკად. ნ. მარის მიერ:
Тексты и разыск. кн. IX, СПб., 1909.
- ჰამეტი. ტექ.: ჰამეტი ტექსტები, გამოც. პროფ. ა. შანიძის მიერ: ტფილ.
უნივ. მოამბე, ტ. III.

პირველი ციფრი მიუთითებს გვერდს, მეორე — სტრიქონს, ზემოდან ნა-



ანგარიშვეს; აღიშინდნ ციტატებში პირველ ციფრით აღინიშნებენ ციფრები
ა'თი ზედა ორი გვერდი, ხ'თი ქვედა; ამის შემდეგ: 1 — მარცხენა, 2 — მარჯვენა
ჯვენა ნაწილს.

ქარაგმები ყველგან გავსენით, რადგანაც რედაქციამ საჭიროდ მიიჩნია
ციტატები პეტიტით აწყობილიყო, ქარაგმის ნიშნები კი ამ შრიფტისათვის
სტამბას არ გააჩნდა.

3. თოფურია

ზმნის აღნაგობა ლაკურ მნაში¹

I

§ 1. ლაკური ენის გრამატიკაში ზმნა ერთ-ერთ რთულს, მაგრამ საინტერესო თავს წარმოადგენს. სირთულე გამოწვეულია იმით, რომ ერთპირიან, ე. ი. უობიექტო, გარდაუვალ, საშუალო ზმნაში სუბიექტის პირისა და რიცხვის გამოხატველ ნიშნებთან — ბოლოსართებთან ერთად თავს იჩენს ხმოვნით დაწყებულ ზმნაში სუბიექტისავე ე. წ. სქეს-კატეგორიის, უფრო ზუსტად კლას-კატეგორიის ელემენტი — თავსართი, ხოლო ნამყოფი წყვეტილის სერიაში (ნამყოფი წყვეტილსა და ნამყოფი წინარეწარსულში) იმავე კლას-კატეგორიის ნიშანი — ინფიქსიც. პირდაპირობიექტიან, ჩვენებური გავებით გარდამავალ ზმნებში კი ხან სუბიექტის პირისა და რიცხვის ნიშნები — სუფიქსები ჩანს და ხან (შეიძლება ითქვას უფრო ხშირად!) ობიექტის პირის, რიცხვისა და კლას-კატეგორიის ელემენტი — ინფიქსი და ხმოვნითდაწყებულებში — პრეფიქსიც ჩნდება ხოლმე. უკანასკნელ შემთხვევაში რეალური სუბიექტი ინდიფერენტულ განწყობილებაშია ზმნასთან. თუ ამას დავსძენთ ზმნის ფუძის ცვლას დროთა სამსავე სერიაში, მეშველი ზმნის ელემენტების დართვას ზმნის ფუძეზე და სრულს ასიმილაციას დართული ელემენტის თანხმოვნისას ფუძის ბოლოკიდურ თანხმოვანთან, ნათელი გახდება, სირძულესთან ერთად თუ რატომ არის საინტერესო ლაკური ზმნა.

II

საკირო აპარატიდან აუცილებელია გავიხსენოთ პირი, რიცხვი, კლას-კატეგორია, დრო, მეშველი ზმნა, ნაწილაკები და ზმნის ფუძე.

§ 2. პირი აქაც სამია: პირველი, მეორე და მესამე. I და II პ. სახელები ცვალეზადია რიცხვის მიხედვით, მაგრამ უცვლელია სქეს-კატეგორიის თვალსაზრისით და ერთსადაიმავე ბრუნვაში დგას, სუბიექტია იგი, თუ პირდაპირობიექტი. მესამე პირის სახელი კი ამათ კონტრასტს წარმოადგენს — რიცხვთან ერთად ის იცვლება კლასისა და ბრუნვის მიხედვით: გარდამავალ ზმნებ-

¹ ნაშრომი დაუმთავრებელია. ფაქტიურად იგი წარმოადგენს მომავალი გამოკვლევის კონსპექტს. იბეჭდება რედაქციული ცვლილებების გარეშე. შეცვლილია მხოლოდ მაშინ არსებული ლათინური ტრანსკრიფცია დღევანდელი ქართული ტრანსკრიფციით (რედ.).



თან როგორც რეალური სუბიექტი, ის დგას ნათესაობითს ბრუნვაში გორც რეალური ობიექტი — სახელობითში.

მხლ. რ.	მრავლ. რ.
I ნა	ჟუ
II ინა	ზუ
III თა (ვა, კია, ვია .)	თაჲ (ვაჲ...)
ნათ. თანალ (—),	თაჲნალ
თანილ (ბ, დ)	თაჲნულ

§ 3. რიცხვი ჩვეულებრივია: მხოლოდობითი და მრავლობითი. ესენი ერთ-მანეთისაგან განსხვავდებიან I და II პირში, III პირში კი ყოველთვის ერთგვარობაა.

§ 4. კლას-კატეგორია მარტო ლაკურის მიხედვით იქნება აღებული, თუ სხვა კავკასიურ ენებთან (ხუნძურთან, ჩაჩნურთან, არჭულთან...) ერთად, ცალკე მოითხოვს განხილვას. აქ დავკმაყოფილდებით მხოლოდ დასახელებით. სულ სამი კლასია; ჩვეულებრივი ტერმინები რომ ვინმართ: მამრობითი, დედრობითი და საშუალო, ანუ უკეთ: I კლას-კატეგორია, II კლას-კატეგორია და III კლას-კატეგორია.

პირველი კლასისაა დმერთი, ანგელოზი და მამრობითი სქესის ადამიანი: ადიმინა „მამაკაცი“, ლს „ქმარი“, უსჟუ „ძმა“, პალმაჩხუ „აძხანავი“, ორკუ „ბავშვი, ბიჭი“ (მუცელში როცაა, II კლასის გამოდის) და სხვა. მისი ნიშანია ხმოვნითდაწყებულ ზმნათა თავში ნული, ზმნასა და სახელში/ზმნისართში ინფიქსი ვ, რიცხვში ძ, ზედსართავსახელსა და მიმღობაში -მა. მრავლობით რიცხვში პრეფიქსად გვევლინება ბ.

მეორე კლასისაა დედრობითი სქესის ადამიანი გათხოვებამდის: დუმ „ქალიშვილი“, სჟუ „და“; ცხოველები, ფრინველები (უმეტესობა), მცენარეები და სხვა არაცოცხალი ბუნებიდან: ავ „ბოსტანი“, ბარლ „მზე“, ბარზ „მთვარე“, ჭირა „კედელი“, ბაკ „თავი“, მავ „ენა“ და სხვა მრავალი. მისი ნიშანია პრეფიქსი ბ, ინფიქსი ზმნასა და რიცხვში ვ, ადიექტივში მ, მიმღობაში ბოლოს მურ და სახელში/ზმნისართში კი ინფიქსი ფჟ. მრავლ. რ. პრეფიქსი ისევ ბ არის.

მესამე კლასისაა დედრობითი სქესის ადამიანი გათხოვების შემდეგ: ნინუ „დედა“, შიარსა „ქალი“, ჟალინ „პატარძალი“², შინ „წყალი“, დროის სახელები: ყინი „დღე“, ხჟუ „ღამე“, ჭუნ „დრო“ და სხვა მრავალი. ამათი თავსართია დ, ხან რ, ინფიქსია ზმნასა და რიცხვში რ, ადიექტივში ნ, მიმღობაში მურ, სახელში/ზმნისართში რდ, მრავლ. რიცხვში პრეფიქსად ისევ დ რჩება, ოღონდ დედრობითი სქესის ადამიანები მრავლ. რიცხვში II კლასის ბ პრეფიქსს იჩენენ:

ნინუ დურ	—	ნინუტლუ ბურ
შიარსა დურ	—	ჟამი ბურ... და ამიტომ

პ. უსლარმა ესენი ცალკე კატეგორიად მიიჩნია და სამი კლასის ნაცვლად ოთხი მიიღო.

² ქორწილიდან პატარძლის მოსაყვანად წავიდენ სასიძოს თამადა, ამხანაგები, ნათესაეები და მე ვიკითხე ისე, რომ პატარძალი II კლასისად გამოვიყვანე, მაშინვე გამისწორეს III კლასისად: აწი არ შეიძლება II კლასისად მივიჩნიოთ.

ამგვარად ჩვენით გამოდის:

I კლ.	—	ვ	ა?	—	მა	ვ
II	ბ	ვ	ვ	მ	მურ	ფა
III	დ/რ	რ	რ	ნ	მურ	რდ
I	ბ	ვ			მი	ფა
II	ბ	ვ			მი	ფა
III	დ	რ			მი	ფა



Pl.

ჩვენთვის საინტერესოა:	I	—	ვ	ბ	ვ
	II	ბ	ვ	ბ	ვ
	III	დ	რ	ბ/დ	რ

დაწვრილებით კი ცალკე.

§ 5. დრო არის ექვსი: აწმყო, ნამყო უწყვეტელი, ნამყო წყვეტილი, ნამყო წინარეწარსული, მყოფადი და პირობითი. ფუძეთა მიხედვით ყველა ეს დრო იყოფა სამ სერიად:

I. აწმყოს სერია: მასში შედის აწმყო და ნამყო უწყვეტელი.

II. ნამყოს სერია: მასში შედის ნამყო წყვეტილი და ნამყო წინარეწარსული, ხოლო

III. მყოფადის სერიისა მყოფადი და პირობითი. მნიშვნელობა ამ დროებისა ჩვეულებრივია. ასპექტის გამომხატველად არავითარი პრევერბი არ მოიპოვება, მის ფუნქციას ასრულებს ნაწილაკი **სა, ტი** (იხ. ქვევით).

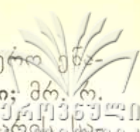
§ 6. ზმნის ფუძე სხვადასხვაა დროთა წარმოებისას: პირველი სერიისათვის გამოყენებულია აწმყოს აბსოლუტივი, ე. წ. აწმყოს *деепричастие*, II სერიისათვის ნამყოს *деепричастие* და მესამისათვის — მასდარი (უკეთ ინფინიტივი). ზმნის მნიშვნელობის ცვლა დროსთან დაკავშირებით მთლიანად ზმნის ფუძისაგან გამომდინარეობს.

§ 7. მეშველი ზმნა ლაქურში საკმაოდ ბლომდაა. უშივე (ძირია უ) „მყოფობა, არსობა“; იკან „მყოფობა, დარჩენა“; ხუნ, ჯანან, შვან „გადაქცევა, გახდომა“; *сделаться; werden*; ან „ქმნა“... ამათგან საინტერესოა უმთავრესად პირველი: მისი ელემენტები დართული აქვს როგორც ნორმალურ ზმნებს, ისე სხვა მეშველ ზმნებსაც. გააჩნია მხოლოდ I სერიის დროები: აწმყო და ნამყო უწყვეტელი.

აწმყო

I	ნა ურა ბურა	დურა
II	ინა ურა ბურა	დურა
III	თა ურ ბურ	დურ
I	ჟუ ბურუ	დურუ
II	ზუ ბურუ	დურუ
III	თაჲ ბურ	დურ

აღსანიშნავია შემდეგი: 1. სამივე კლასის ფორმა წარმოდგენილი ზევით გაცნობილი ელემენტებით (—, ბ, დ), 2. I და II პირი ერთნაირია ცალკე მხოლოდობით და ცალკე მრავლობითში, 3. III პ. ორივე რიცხვში განურჩევ-



ლია, 4. III ბ. ფორმა შეკვეცილადაა ხმარებული დღეს სალიტერატურო ენაში, ლემუქურ (ყუმუხურ) დიალექტში; სრული სახე ური, ბური, დური; მრ. რ. ბური, დური კი დღეს ცოცხალია ვიცხურ კილოში, რომელიც უსდევს იქვე კვლევ ობიექტს წარმოადგენდა და ეს ფორმები მის ცნობილ „Лакский язык“-ში ყველგან დაცულია, და იგი შემონახულია ოფიციალური კილოს კითხვითს წინადადებებშიც: ურივ, ბურივ, დურივ. ძირია უ; რა, რი, რუ კი ელემენტებია. ეს მტკიცდება: 1. უშივეუ (მყოფობა) სახელით, 2. სხა ნაწილაკის ჩართვით:

- | | | | |
|------|---------|---------|---------|
| 1,2. | უსაარა | ბუსაარა | დუსაარა |
| 3. | უსაარ | ბუსაარ | დუსაარ |
| 1,2. | ბუსაარუ | ბუსაარუ | დუსაარუ |
| 3. | ბუსაარ | | დუსაარ |

სადაც სხა უ ძირს გამოჰყოფს რა, რი, რუ ელემენტებისაგან და მნიშვნელობაში შეაქვს დამაჯერებლობა, დამტკიცება (ვარ, ხარ უკვე...), და 3. რაც მთავარია, უწყებული ელემენტები თავისუფლად დაერთვიან სახელებს და მეშველზმნიანი წინადადებითლა ითარგმნებიან:

- | | | | | |
|----|-----------|------------|---------|------------|
| 1. | შაარსაარა | „ქალი ვარ“ | რრჭრა | „ბიჭი ვარ“ |
| 2. | შაარსაარა | | რრჭრა | |
| 3. | შაარსაარ | | რრჭრი | |
| 1. | გამირუ | | რრჭრურუ | |
| 2. | გამირუ | | რრჭრურუ | |
| 3. | გამირ | | რრჭრურ | |

III ბ. ბოლოხმოვნის რ ელემენტი გააჩნია, ბოლოთანხმოვნის კი ძველი რი. სხა ნაწილაკი ამგვარ შემთხვევებშიც იჩენს თავს:

- 1, 2. რრჭსაარა
3. რრჭსაარ

შეუძლებელია უგულებელყოფილ იქნეს ჩვენთვის ქვევით გამოსადეგი ფონეტიკური მოვლენები:

a) რა, რი, რუ ელემენტთა რ სრულებით ემსგავსება სახელის ბოლოკიდურ ნ-სა და ლ-ს, ხოლო

b) რ თანხმოვნის მეზობლად იქცევა დ-დ:

- | | | | |
|----|---------------------|---------------------|------------|
| 1. | ასლანნა „ლომი ვარ“ | შდრ. | ასლანსაარა |
| 2. | ასლანნა (←*ასლანრა) | | „ |
| 3. | ასლანნი (→*ასლანრი) | | ასლანსაარ. |
| 1. | 2. | ასლანნუ (→*ასლანრუ) | |

და ასე: ცუქუნნა, ცუქუნნი; ჯინნა, ჯინნი და სხ.

1. შიილა „ვისი ვარ“
2. შიილა (←*შიილ+რა)
3. შიილი (←*შიილ+რი)

და ასე: ზაილა „ღმერთი ვარ“ (ზაილ „ღმერთი“), ზაილი...

1. დირექტორდა (←*დირექტორ+რა);
2. დირექტორდა
3. დირექტორდი

სექრეტარდა
 ”
 სექრეტარდი



ამჟამად საჭიროა დავიმახსოვროთ პირველი — ნ და რ-ს ასიმილაცია: შინ-ნი „წყალია“, შინნი „წელია“ და სხვა. ვიცხურში კი რ გადაიქცევა ნ და ლ-ს მეზობლადაც დ-დ: ასლანდა, ასლანდი, შოინდი და სხვა; შოილდა „ვისი ხარ“, ზოლდი „ღმერთია“...

ნამყოფწყვეტილი

I.	იძავ	ბიძავ	დიძავ	„ვიყავი“
II.	იძავ	ბიძავ	დიძავ	
III.	იძა	ბიძა	დიძა	

I.	ბიძავ		დიძავ	
II.	ბიძავ		დიძავ	
III.	ბიძა		დიძა	

სა ნაწილაკის დართვით უ ძირი გაჩნდება ხოლმე, ოღონდ ოფიციალურ ენაში ა ელემენტი სა ნაწილაკისა მოკვეცილია:

I, II	უსიძავ	ბუსიძავ	დუსიძავ
III	უსიძა	ბუსიძა	დუსიძა

I, II	ბუსიძავ		დუსიძავ
III	ბუსიძა		დუსიძა

ვიცხურში კი სა ხელუხლებლად გვხვდება:

I, II	უსაძავ	ბუსაძავ	დუსაძავ
III	უსაძა	ბუსაძა	დუსაძა

საგულისხმო ის არის, რომ გვაქვს იძავ, იძა და ძავ, ძა ფორმები. ორივე გვევლინება სახელთან და ითარგმნება სახელი+ნამყოფ მეშველი ზმნა:

	წინაძავ წინსიძავ	„კარგი ვიყავ“
	წინაძა წინსიძა	
რრკძავ	„ბიჭი ვიყავ“	დუშაძავ დუშაძავ
რრკძა		„გოგო ვიყავ“
		დუშაძა დუშაძა

რით ავხსნათ ეს? საფიქრებელია, რომ (ა)ავ, (ა)ა ნამყოფა, ხოლო წინა ი ნასიმილაცევია უ ძირისა მომდევნო ძსთან. ამაში გვაჭვრებს უსლარის ვიცხური ფორმები, სადაც არის:

უძავ, ბუძავ, დუძავ	რაც იქცა: იძავ, ბ/დიძავ,
უძა, ბუძა, დუძა	იძა, ბ/დიძა,დ

ი ს წარმოშობა-ფუნქციის მივიწყების შემდეგ იგი შერჩა, როგორც ელემენტი, და ამიტომ შეიძლება ვთქვათ: უსიძავ და სხ.

ამგვარად, მეშველი ზმნა შეკვეცილი სახით — ელემენტებით წარმოგვიდგება სახელებთან ერთად.



ერთი ც კიდევ:

§ 8. ინფინიტივის დაბოლოება არის ნ, რომლის წინ შეიძლება იყოს კლასის კურში არსებული ყველა ხმოვანი ა, ი, უ:

იკან, ბ, დ, -	„ყოფნა“	ტიტინ	„გაღება“	ხუნ	„ქცევა“
შაშან	„ხარშვა“	ჩიჩინ	„წერა“	ულუნ	„მიცემა“
ათთან, ბ, დ, -	„ცემა“	ბუქოინ	„კითხვა“	ზუნ	„მუშაობა“
ჭალან	„ხედვა“	ლაჯინ	„კეტვა“	ვტუნ	„ტირილი“
ჰააჰან	„სმა“	შოშინ	„რეცხვა“	ლასუნ	„წაღება“
იზან, ბ, დ, -	„ადგომა“	წუხოინ	„შეკითხვა“		და სხ.
ბუქან, დ	„ჭამა“	რ/დუტინ	„სხმა“		
ლახთან	„ჩაცმა“	თოზინ	„წველა“		

ინფინიტივი, მიმღობა-დეეპრიჩასტიე და დროები შეიძლება იყვნენ ერთგვითი, მრავალგვითი და ხანგამომეგებითი, ხანდახანითი. მრავალგვითისათვის საჭიროა ერთგვითს ჩაერთოს ლ ელემენტი, ხოლო ხანგამომეგებითისათვის ავ, მაგ.: ჩიჩინ „წერა“, ჩიჩლან „წერა ჩვეულებრივ“, ჩიჩან „ხანდახან წერა“...

დროთა I სერიაში ინფინიტივის მრავალგვითი ერთგვითად არის გაგებული და ერთგვითი კი, პირიქით, მრავალგვითად (იხ. ქვევით).

გადავიდეთ ჯერ უობიექტო, საშუალ ზმნაზე.

§ 9. იზან „встать“, იზლან „вставать“, იზან „иногда вставать“, ინფინიტივი და მისგან ნაწარმოები სხვა ფორმები ხმოვნით იწყება, მაშასადამე, (რამდენიმე ზმნის, მაგ., უჩინ „თქმა“... გამოკლებით), იცვლება კლასის მიხედვით:

იზან,	ბიზან,	დიზან
იზლან,	ბიზლან,	დიზლან
იზან,	ბიზან,	დიზან

უღვლილებაშიც კლასის ნიშნები გვექნება. ყველა დროში პარალელური ფორმები გვაქვს სხა ნაწილაკიანი და უმისოდ.

განსამარტავია შემდეგი: 1. მრავალგვითის მასდარის ფუძის მქონე აწმყოს სერიის ზმნები ერთგვითია (იზლან ურა „ახლა ვდგები“), ხოლო ერთგვითის ინფინიტივის ფუძიანი აწმყოს სერია მრავალგვითია: იზარა „ვდგები ხოლმე“. III სერიაში კი ასე არ არის.

2. აწმყოს, ნამყო წყვეტილსა და მყოფადს რა, რი, რუ ელემენტები უჩნდება აწმყოსა და ნამყოს დეეპრიჩასტიესთან და მასდართან სათანადო ფონეტიკური ცვლილებებით:

იზარა ← იზაა + ურა
 იზაა იზაა

მესამე პირში უნდა გვექნოდნა იზაა + რი, რაც შემონახულია კითხვაში: იზაარი-ვ?

ნამყო წყვეტილში ნამყოს მიმღობა-დეეპრიჩასტიე კლასის ელემენტანია: ი ვ ზ, ბ ი ვ ზ, დ ი რ ზ + რა, რუ ელემენტები, ოღონდ II და III პირში,

ზოგჯერ I პ. აღებულია დევიპრიჩასტიე და ერთვის იგივე რა, რუ, რი რომე-
ლიც ასიმოლაციის ძალით იქცევა ნა, ნუ, ნი'დ:



ივზრა||ივზუნა
ივზუნა
ივზუნნი და სხვ.

კითხვითში მიმღეობის ფორმებია დაცული:

ივზრავე?
ივზრივე?

მყოფადში რა უშუალოდ ინფინიტივს დაერთვის I პირში და ხდება ასი-
მილაცია: იზანა, ბიზანაუ სხვა პირებში (და I-შიც) ჩაერთვის სპა: იზანსაჩა
და სხ., დამაჯერებლობა-დამტკიცებისათვის ტი ნაწილაკიც გვევლინება:

იზანტისაჩა „სწორედ ავდგები, უკვე ავდგები“
იზანტისაჩ

3. ნამყო უწყვეტელს, ნამყო წინარე წარსულსა და პირობითს სპა ნაწი-
ლაკის გამოყენებისას ერთვის მეშველი ზმნის ნ. უწყვეტელის ფორმები,
ოღონდ სპა→სპ:

იზამსიძავ	ივზსიძავ	იზანსიძავ
იზამსიძა	ივზსიძა	იზანსიძა

ეს სპ+იძავ, სპ+იძა ერთვის ზემოდასახელებულ დევიპრიჩასტიე-ინფინი-
ტივთ.

მაგრამ სპა ნაწილაკის გარეშე გვევლინება ვავ, ვა (ნ. უწყვე.), ავ, ა (ნ.
წ. წ.), ვიძავ (პირ.). აქ ბევრი რამ არის გასარკვევი, სახელდობრ: ავ, ა ნაწი-
ლაკია დროისა, რაღა წინა ვ, მით უფრო ვიძა?

§ 10. გარდამავალი ზმნა ობიექტს ყოველთვის სახელობითში იჩენს, სუ-
ბიექტი III პ. ნათეს. ბრუნვაშია. ზმნის დალაგება ევროპული ენების მიხედ-
ვით ფრიად უგულვებელს ჰყოფს პირს, რიცხვს როგორც სუბ., ისე ობიექტისას.

ნა ჩიჩამსიძა „მე ვწერდი“
ინა „
თანალ „
ჟუ „
ზუ „
თაძნალ „

ჩიჩამსიძა უცვლელია იმიტომ, რომ ობიექტი ი გ ი ა. საჭიროა პირთა შო-
რის ისეთი მიმართება დავამყაროთ, როგორც ეს ქართულშია და ბევრი რამ
ნათელი გახდება. ყურადღება უნდა მიექცეს სპა ელემენტის და უმისოს.

1. სპა ელემენტთან ზმნაში პირის, რიცხვისა და კლასის ნიშნები წარმოლ-
გენილია რეალური ობიექტისა, რეალური სუბიექტი ამ შემთხვევაში სრულე-
ბით უგულვებელყოფილია.

2. სპა უელემენტო ფორმები ნაირ-ნაირად წარმოგვიდგება:

8. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXX



a) აწმყოში I და II სუბიექტია, თუ ობიექტი, ყოველთვის სუბიექტის ფორმით (პირის, რიცხვის) გვევლინება რეალური ობიექტი I, III ფორმით, სუბიექტია III რეალურ სუბიექტთან, მათვე შეუძლიათ კლასის ნიშნის გაჩენა და ზმნის ფუძის შეცვლა რიცხვის მიხედვით.

b) ნამყო უწყვეტელში RO ცვლის ზმნას ყოველმხრივ: ფუძეს, კლასს, დაბოლოებას, ოღონდ **ნა** და **უუ** RS-თან **ვა** არ იხმარება.

c) **pi**-ში I კ. RS აჩენს პირისა და რიცხვის ნიშანს, კლასის ელემენტი არ აქვს. ზმნის ფუძეში ჩნდება ობიექტის სქესისა და რიცხვის ნიშანი:

ნა	ავ,	ბავ,	დავ	
ნა	ივჭავ	თა	—	აქ ვ კლასის ნიშანია ფუძის მი-
ნა	ლიტავ	თა		ხედვით და არა დროის მიხედვით

II და III RS-თან კლასის, რიცხვის, პირის ნიშნებს აჩენენ I, II და III RO'ები.

d) Plusquampf-ში I პ. RS-თან არ არის **უნა**, ზმნას ყოველმხრივ ცვლის RO I, II და III პ.

e) მყოფადში I პ. RS ძალაშია პირისა და რიცხვის ფორმებში, ობიექტი კლასებში.

I, II, III RO ძალაშია ყოველმხრივ I, II და III RS-თან (**სა** ელემენტი!).

i) პირობითშიც RS I პ. აჩენს პირისა და რიცხვის ნიშნებს, I, II, III RO ძალაშია ყოველმხრივ II და III პ. (**სა**-ს არსებობისას I პ.).

ამგვარად, RO გაბატონებულია ნ. უწყვეტელსა და ნამყო წინარე წარსულში, RS I პ. ითანხმებს ზმნას პირსა და რიცხვში ნამყო წყვეტილში, მყოფადსა და პირობითში, აწმყოში კი ძალაშია I და II პ., სხვა შემთხვევებში ობიექტია გაბატონებული, მასზეა დამოკიდებული კლასი და ფუძით რიცხვის გამოხატვა. ჩანს, RO-ს უპირატესობა ენიჭება სუბიექტთან შედარებით. თუ ანგარიშს გავუწევთ III პ. სუბ. ნათესაობითს ბრუნვაში ხმარებას, მაშინ კითხვა დაისმის ზმნის გარდამავლობის შესახებ. ამაზე და სხვა საკითხებზე სხვა დროს. ისე კი გარდამავალ ზმნებთან ობიექტი უნდა ყოფილიყო ყველგან გაბატონებული. სუბ. პირი ჩნდება აწმყოში, ნამყოსა და მყოფადში. ესაა როლების შეცვლა და ამდენად მეტად საგულისხმო.

3. თოფურია

მართი სინტაქსური კონსტრუქციისათვის პართულში¹

(„ვინც უნდა იყოს“ თუ „ვინც არ უნდა იყოს?..“)

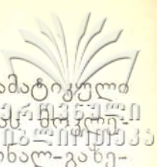
ქართულში ორმაგი უარყოფის გენეზისის გამორკვევის² შემდეგ ბუნებრივად დაისვა საკითხი საერთოდ უარყოფითი წინადადებისა და, კერძოდ, ზოგიერთი უარყოფითობის აღმნიშვნელი ნაწილაკის უმართებულოდ გამოყენების შესახებ. უარყოფითი ნაწილაკების ეტიმოლოგია და ხმარება, დროთა სრბოლაში ენის ცვალებადობით გამოწვეული მათი სახისა და ფუნქციის შეცვლა და სხვა მასთან დაკავშირებული საკითხები წარმოადგენენ უარყოფითი წინადადებისა თუ სინტაქსური კონსტრუქციის გამოსარკვევად ისტორიული სინტაქსის ერთ-ერთ საინტერესო თავთავანს...

ამ მრავალთავან ჩვენ აქ მხოლოდ ერთი საკითხი გვექნება განხილული, — იგი სათაურშია ნაგულისხმევი, და ეხება: „ვინც უნდა იყოს“ თუ „ვინც არ უნდა იყოს?“ („რაც, რამდენიც..., რომელიც..., სადაც... უნდა იყოს“ თუ „რაც..., რამდენიც..., რომელიც..., სადაც..., არ უნდა იყოს?“) და მრავალ ამოთმაგვარ კონსტრუქციებს. ეს თავისებური შესიტყვება წარმოადგენს შემდეგ მეტყველების ნაწილთა შეხამებას: ე. წ. ნაცვალსახელი ან ზმნისართი + გინდა, უნდა ზმნა + მე-II ან პირველ კონდუნქტივში დაყენებული ზმნა, მაგ.: რაც უნდა ქნას მის ოჯახში (ჭ. ლომთათიძე, ტ. I, 484), ვინც უნდა იყოს ის, როგორც უნდა იყოს. მაინც სწყინს (იგივე, ტ. II, 296 13-14), რანაირი სამუშაოც უნდა იყოს (შ. არაგვისძე, „გზრდემლი“, 341)...

დღევანდელს სალიტერატურო ენას რომ თვალი გადავავლოთ, ხშირად წავაწყდებით ზემოდასახელებულ სინტაქსურ ორგანიზაციას როგორც დადებითსა, ისე უარყოფით ფორმაში. უკანასკნელი (უარყოფითი) სახე, თუ სტატისტიკას მოვიშველიებთ და პროცენტებით მათს (დადებითისა და უარყოფითის) მიმართებას გამოვიანგარიშებთ, გაცილებით მეტი აღმოჩნდება ე. წ. ყურნალისტიკის ენაში. ეგ მოვლენა არც ისე გასაკვირია! გავებისა და აზრის მხრით, მიუხედავად უარყოფითი არ ნაწილაკის ხმარებისა, მაგ.: ვინც არ უნდა იყოს, — დადებითია, და ნიშნავს იმასვე, რასაც ვინც უნდა იყოს (ქალი თუ კაცი, დიდი თუ პატარა..., სულ ერთია, — ისე როგორც: სადაც უნდა იყვენ, სასახლის კარზე, საქრისტიანოში თუ საურჯულოში, მაინც არა უშავთ რა (აკ. წერეთელი, ბაში-აჩუკი, 110₁₅₋₁₈)... ამ შემთხვევაში არ ნაწილაკი, რო-

¹ იხ. „ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადი“, 1923—1924, I—II (ოქმი № 20).

² „წელიწადი“, გვ. 74—116.



გორც უარყოფითობის გამომხატველი, თავისი ლექსიკური თუ გრამატიკული ფუნქციისაგან გამოფიტულია და ჩართულია თითქოს მნიშვნელობის მქონე სიტყვებით. ალბათ ამით აიხსნება მისი უჩოთიროდ ხშირი ხმარება, უბრალო-განეთებს რომ თავი დავანებოთ, ქართულის მცოდნე ჩვენს მეცნიერთა წერილებშიც, რომელთა დასახელება საჭირო არ არის.

მაგრამ ენის ფაქტის აღნიშვნა და, თუ გნებავთ, დეტალი აღწერაც, რასაკვირველია, არ გულისხმობს ძირითადი კითხვების გვერდის ახვევას, როგორცაა მაგ.: რას უნდა მიეწეროს ამ უარყოფითი არ ნაწილაკის ჩართვა ზემომოყვანილ კონსტრუქციებში: არის ეს ენის ისტორიის ნაწყალობევე (ცვალებადობით გამოწვეული), ე. ი. ქართულს ნიადაგზე აღმოცენებული, თუ ქართველურ ენათა დამახასიათებელი იყო თავიდანვე? ანდა: ხომ არა აქვს აქ რომელიმე უცხო ენის გავლენას ადგილი? კითხვების გარკვეული და საბუთიანი პასუხის გასაცემად, რასაკვირველია, მხედველობაში არ მიიღება არც ვისიმე ავტორიტეტი და არც პრინციპად აღიარებული „კეთილშობიანება“, არამედ უშუალოდ უნდა მივმართოთ ენის უტყუარ საბუთებს — ძეგლებს და ვნახოთ: თუ როგორ იყენებდა ამ კონსტრუქციას ძველი და საშუალო ქართული ახალთან შედარებით? ამის გამორკვევას ორგვარი მნიშვნელობა აქვს: ერთი — თავისთავადი: წმინდა ენობრივი და მეორე — პრაქტიკული: ორთოგრაფიული.

ძველი ქართული მე-XI საუკუნემდე არსებული სამწერლობო ენის შემცველი და ჩვენამდე ხელნაწერებისა და წარწერების სახით მოღწეული, ამგვარ შესიტყვებას, შეიძლება ითქვას, ძალიან იშვიათად მიმართავს³. რაც არის, ყველა დადებითი ფორმითაა გადმოცემული.

რაც შეეხება საშუალო-ქართულს, მე-XI—XVIII სს. ენას, იგი ამ კონსტრუქციას უფრო ხშირად იყენებს, ოღონდ ახალთან შედარებით განსხვავებულია: ზოგჯერ აკლია „გინდა, უნდა“ ზმნა. მუდამ დადებითაა. მაგ.: სხვა გინდა რა უბატობა დაგემართოს, დაიდევით ესე სიგელი (საქართვ. საძველენი, ტ. II, 146-7); ვინ გინდა ვინ კარით ჩუენით წარვლინებულნი მოსაქმენი იყუნეთ — იმ რიგად გაუთავეთ (ib., 46₁₉₋₂₀); ვინ გინდა ვინ იყვნეთ და ანუ ვინ გინდა ვინ იქნებოდეთ დღეის წაღმა... თქვენცა ასე გაუთავეთ (ib., 49₉₋₁₀, 47₃₁, 64₁₇, 67₂₂; საქ. სიძვ., ტ. III, 70₂₈, 74₂₀, 103, 121, 131); გიბრძანებთ ვინ გინდა ვინ... მებალახენი იყუნეთ და ანუ ვინ გინდა ვინ იქნებოდეთ (ს. კაკაბაძე, ისტ. საბუთები, IV, გვ. 4); და ან სხვაგინდამ, საიდამაც იყოს, ერთი ცხენი რომ არ უშოვნო არ იქნება (საქ. სიძვ. ტ. III, 90₅₋₆), რაც უნდა იღვას... (სი-

³ ასეთი კატეგორიული განცხადება დამყარებულია ჩვენ მიერ გადაკითხულ ხელნაწერ თუ გამოცემულ ძეგლთა ენაზე, რომელთა ნაწილი დასახელებულია „წელიწადული“-ს 84—85 გვ. შენიშვნაში.

უნდა აღვნიშნოთ, რომ ძველქართულში ხმარებული ზოგიერთი სიტყვათა შეხამება, როგორცაა მაგ.: „და ვითარცა რამ მეუფე ყოველთა ზედა კაცი განაჩინა შემოქმედმან ჩუენმან რა ვ დ ე ნ ი ც ა და ჰ ბ ა დ ნ ა მ ან ქუეყანასა ზედა“ და რომელსაც აკად. ნ. მარი თარგმნის: царем над всеми сколько их ни создал на земле, творец наш назначил чело-века (Агногр. мат. по груз. рукоп. Ивера, II, СПб, 1901, 110₈₋₁₂; (ხაზი ჩვენია — ვ. თ.), შეიძლება პირდაპირ (сколько их создал) გაეიგოთ. ზოლო „რათა გალობდენ სიტყუითა სუ-ლიერთა ყოველსა ადგილსა“ ს ა დ ა ც ა ი ყ ვ ე ნ გ ი ნ ა გ ზ ა ე ნ ა ს ა გ ი ნ ა ნ ა ვ ს ა შ ი ნ ა ანუ თუ ყოველსა ადგილსა“ (საისტ. სახ. მუზეუმის ხ. № 2124, გვ. 81) კარგად უღვებდა ჩვენთვის საინტერესო მაგალითებს. სამწუხაროდ, ასეთები ძლიერ მცირე რიცხვით მოგვეპოვება.

ბრძნე-სიცრუე, 69); ვინ გინდა ვინ იყუნეთ და ანუ ვინ გინდა იქნებოდეთ...
თქუნცა ასრე დაუმტკიცეთ, და სხ.⁴.

ყველა ეს მაგალითი და სხვა მრავალი, რომელიც აქ ადგილის ეკონომი-
ისათვის არ არის მოყვანილი, დაახლოებით ჰფარავს დღევანდელ ვინც უნდა
იყოს და მისმაგვართ⁵. მაშასადამე, დასკვნა ასეთი გამოიტანება: სინტაქსური
კონსტრუქცია ვინც უნდა იყოს და მსგავსი მისნი ძველსა და საშუალქარ-
თულში ახალთან შედარებით საკმაოდ შეცვლილი სახით იხმარება; ძველში
ძალიან იშვიათად გვხვდებით, საშუალში უფრო ხშირად. მუდამ დადებითი
ფორმით არის წარმოდგენილი.

ახლა გავითვალისწინოთ ახალი სალიტერატურო ენა და ვნახოთ, თუ რო-
გორ წარმოგვიდგენენ მას ჩვენი კლასიკი მწერლები:

ვინც უნდა იყოს (მოძღვ. 490₁₂; ეგნ. ნინოშვ., II, 190₂₅); ვინც უნდა იყო
(მოძღვ., 489₁₅; გლახის ნაამბობი, 135₈); ვინც უნდა შამოგვხდეს (ნ. მელანია,
43₁₀); ვინც უნდა იყოს ის, მტერი თუ მოყვარე (ჭ. ლომთათიძე, II, 91)...

რაც უნდა კარგ გუნებაზე იყო, რაც უნდა ღრმით სძინავდეს გულში
გრძნობას შიშისას..., რაც უნდა უშიშრათ გრძნობდეს თავს..., რაც უნდა ბევ-
რი ამხანაგი... გყავდეს... (ჭოლა, II, 68); რა ტალახიც უნდა ყოფილიყო
(ბნელო, 8); რაც უნდა ეცადო (ვაჟა, 372); რაც უნდა იყოს, ეს მაინც ადამია-
ნური რამეა (ალი, 21); რაც უნდა ექნა (ეგ. ნინოშვ. II, 144); კაცის კვლა,
რაც უნდა იყოს, მაინც ცოდვაა (გლ. ნაამბობი, 130); რაც უნდა მითხრა, მაინც
ვერ დამაჭერებ (ან. ერისთავ-ხოშტ., 242); რაც უნდა ნახო, არ გაიკვირყო
(ბაში-აჩუკი, 158)...

როგორც უნდა მიეშურებოდეს (მოძღვ., 474); როგორ ვიწრო კვალიც
უნდა იყოს (ბნელო, 48); რამდენიც უნდა ისარგებლოს (რუხი მგელი, 19);
რამდენიც უნდა გაეყიდნა (ბნელო, 62); სადაც უნდა ვიყო, როგორც უნდა
ვიყო (მოძღვ., 581); საით მხარესაც უნდა მოჰქცეოდო, მაინც თვალს გადაე-
ნებდა (ვ. ბარნოვი, 145); საიღამაც უნდა იყოს, სულ ერთია (ბაში-აჩუკი, 87)...

კმარა მაგალითები! მე-XIX საუკუნის მწერალთა საგანგებოდ გადათვა-
ლიერებულ ნაწარმოებებში ერთი მაგალითიც ვერ ვიპოვეთ ჩვენთვის საინტე-
რესო შესიტყვების უარყოფითი სახისა. ყველა დადებითია. ამ მხრით როგორც
აღმოსავლელი, ისე დასავლელი მწერლები ერთგვარობას იცავენ. მაგრამ ამას
ხომ ვერ ვიტყვით უახლესი სალიტერატურო ენისა და მით უმეტეს ქურნალ-
გაზეთების ენის შესახებ, სადაც უარყოფითი კონსტრუქცია ჩვეულებრივ მოვ-
ლენად ქცეულა! იბადება კითხვა: რამ გამოიწვია ასე მოკლე ხანში დადებითის
უარყოფითით შეცვლა? ნუ თუ თვით ენაში მოხდა ასეთი გარდატეხა? ან ეგე-
ბის მეზობელი ენის გავლენას ჰქონდეს ადგილი? განვიხილოთ ცალკე-ცალკე.

ქართულის პირვანდელი მოვლენა რომ არ არის ეს, ამას ცხადად ამტკი-
ცებს ერთის მხრით მისი მოძმე მეგრული (ჭანური) ენა⁶, და, მეორეს მხრით,

⁴ საშუალი ქართულისთვის გადასინჯულია: „ვისრამიანი“ (20⁰ გვ.), „ამირანდარეჯანიანი“
(120 გვ.), „სიბრძნე-სიცრუე“, ს. კაკაბაძის მიერ გამოცემული „ისტორიული საბუთები“-ს (I
და IV) რამოდენიმე სიგელ-გუჯარი, „საქართველოს სიძველენი“, ტ. II (132 გვ.), ტ. III
(150 გვ.), თ. ჟორდანიას გამოც. „შიო-მღვიმის მონასტ. საბუთები“ და სხ.

⁵ ვინგინდავინ ктобы ни был, всякая всячина (დ. ჩუბინოვი [sic.], ქართ.-რუსული
ლექსიკონი).

⁶ სვანური ამ მხრით ჯერ კიდევ გამოსარკვევია.



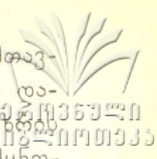
თვით ქართული ენის ისტორია; მაშასადამე, ხსენებულ კონსტრუქციებში უარყოფითი არ ნაწილაკი მოსალოდნელი არ ყოფილა, და აკი არც იყო აღნიშნული ეს განხილულმა ტექსტებმა გვიჩვენეს. მაშ საიდან გაჩნდა?

დავუშვათ, რომ თვით ქართულს ნიადაგზე აღმოცენდა: ენამ საჭიროდ დაინახა აზრის გასაინტენსივებლად უარყოფითი არ ნაწილაკის გამოყენება, ან შეიძლება იგი ანალოგიით სხვა კონსტრუქციიდან გადმობარგდა! მაგრამ თუ ეს მოხდებოდა, რა თქმა უნდა, უწინარეს ყოვლისა მას ცოცხალ, ხალხურ ენაში, დიალექტებში, უნდა მისცემოდა დასაბამი, რადგანაც, როგორც ცნობილია, სალიტერატურო ენა გარკვეულ გრამატიკულს ჩარჩოებშია მომწყვედელი და ამდენად ცვალებადობისათვის ნაკლები შესაძლებლობის მქონეა, ხოლო ხალხური ენა, თავისუფალი გრამატიკული არტახებისაგან, ლაღობს და ამიტომ არის, რომ მასში მრავალი ახალი მოვლენა საწყისობს. ისიც ცნობილია, რომ სალიტერატურო ენის ცხოველ წყაროს, საყრდენ ფუძეს, დიალექტი წარმოადგენს და რამდენადაც სამწერლობო ენა არ კონსერვატიულობს და მჭიდრო ურთიერთობას იჭერს დიალექტთან, იმდენად უკანასკნელის „კეთილშენადმენს“, ახლად აღმოცენებულ მოვლენას, მალე ამკვიდრებს თავის სამეუფოში. ამ მხრით ქართული ენა, ცხადია, არაა მორიდებული და ჩვენი მწერალთა წყალობით საკმაოდ დიდი დოზა დიალექტურ თავისებურებათა აქვს შესრუტული. ასეთ შემთხვევაში გასაკვირი, რასაკვირველია, არ იქნებოდა, რომ უარყოფით ვინც არ უნდა იყოს... შესიტყვებას მალე ამოეყო თავი სალიტერატურო ენაში და ძველი, მისი წინამოადგილე, დადებითი ფორმა შეესუსტებინა, თუ კი ეს უარყოფითი კონსტრუქცია დიალექტების შემონაქმედები, მათში აღმოცენებული არის.

მართლა დიალექტების კუთვნილებაა?

ჩვენს განკარგულებაში მყოფი საკმაოდ დიდი მასალა (ადგილობრივ უმუხლოდ ჩაწერილი) აღმოსავლურ-დასავლური დიალექტებისა საშუალებას გვაძლევს დავასკვნათ: 1. დიალექტები იშვიათად იყენებენ ამ შესიტყვებას; 2. იგი უმთავრესად გვხვდება ლექსებში: მას აქეთ დაწყევლილია, საცა უნდა იყვეს ღვდელიო (ქართლური); რაც უნდა მაგალითი თქვა, არავის მეეწონება (იქვე); საითაც რო გავიხედოთ, ყველგან არის ჩვენი მტერი (იქვე); რა გინდა მძიმე ავად ვიყო, შენი ნახვა არ მინდოდა (შიგნიკახური). რომ ლექსთწყობას არ დავაბრალოთ ამათი დადებითი სახით წარმოდგენა, პროზასაც მივხედოთ: ის იცისო, რომ რაც უნდა თავმოჭრილი კაცი მიხვიდეო, მოუსვი... (მთიულური); რაც გინდა ბევრ მიხვიდეო, სუ თავებ დასჭრისო (იქვე); სადა გინდა საქმეზე ნამყოფ გაიგებად კმლის ამაწევას, სხონიარად გავდებოდ (ვეესურ. მასალები, 158₂₄)... და 3. ყველა მხოლოდ დადებითია. მაშასადამე, ჩვენს სალიტერატურო ენაში ხმარებული უარყოფითი ვინც არ უნდა იყოს და მისმაგვარი არ ყოფილა: 1. ქართველურ ენათა პრიმარი (პირვანდელი) მოვლენა და 2. არც ქართულს ნიადაგზე აღმოცენებული. პირველს დებულებას ვამყარებთ მეგრულ-ჭანურსა და ქართული (ძველი, საშუალი და ახალი) ენის ძეგლებზე: ხოლო მეორე, იმანენტურად რომ არ არის განვითარებული, დიალექტების მასალათა მიხედვით გახლავთ წამოყენებული.

მაშ სად ვეძიოთ მისი დასაბამი?



როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, უარყოფითი სახე ამ შესიტყვებისა უმთავრესად უარნალისტიკის ენაში გვევლინება, რომელიც სრულებით არაა დაზღვეული რუსული ენის გავლენისაგან. შემთხვევითი მთარგმნელები დაცვასთან ერთად ნებით თუ უნებლიეთ უცხო ენის კონსტრუქციასაც ამყობენ ქართულს ენას, რის არაერთი და ორი მაგალითი გვცემათ თვალში ჩვენი ყოველდღიური პრესის ენაში. განსაკუთრებით პრესის, თუ უშუალოდ რუსული ენის გავლენით ამ უარყოფითმა კონსტრუქციამ სრული მოქალაქეობრივი უფლება მოიპოვა ქართულში და ლამობს უკანასკნელის ბუნებრივი დადებითი შესიტყვების განდევნას, რაშიაც ხელს უწყობენ პრესის თანამშრომლებთან ერთად სხვა დარგში მომუშავე ინტელიგენტებიც...

ჩვენი დასკვნა ასეთია:

1. „ვინც არ უნდა იყოს“ ასეთი უარყოფითი შესიტყვება ქართველურ ენათა პირვანდელი დამახასიათებელი არ არის;
2. იგი იმანენტურად არ განვითარებულა, მაშასადამე, სპეციფიკური მოვლენა ქართულისა არ არის;
3. უცხო ენიდან — რუსულიდანაა — გადმორგული.

პარალელები:

რუსული:	ქართული:	წმიდა ქართული:
Кто бы то ни был	ვინც არ უნდა იყოს	ვინც უნდა იყოს
Что бы то ни был	რაც არ უნდა იყოს	რაც „ „
Где бы то ни был	სადაც „ „ „	სადაც „ „
Сколько бы то ни было	რამდენიც „ „ „	რამდენიც „ „
		და სხ.

პრაქტიკული დასკვნა:

ქართული ენის ბუნებრივი კონსტრუქცია თუ გვინდა დავიცვათ, ვიზმართო მხოლოდ დადებითი სახით: ვინც უნდა იყოს, რაც უნდა იყოს და სხ.

შენიშვნა I. თვით რუსულის *кто бы то ни был, где бы я ни очутился* და სხვაში ნაწილაკი *ни-ს* ჩართვა მერმინდელი მოვლენაა. იგი არა აქვთ გამოყენებულა სხვა ინდოევროპულ ენებს. ა. პეშკოვსკით (*Русский синтаксис*, გვ. 339) „*Отрицание закрепило сюда, очевидно, из соседнего отрицательного предложения*“... საკითხის ისტორიულ განხილვას შეიძლება სხვა ფაქტორიც დაესახელებინა.

შენიშვნა II. რუსულის მსგავსად ჩვენ შეუძლებლად არ მიგვჩნია ქართულშიაც ამ შესიტყვების უარყოფითი სახის აღმოცენება (რა თქმა უნდა ჯერ დიალექტში და შემდეგ დიალექტიდან სალიტერატურო ენაში მისი შეჭრა); ან ეგების აღმოჩნდეს რომელიმე ძველი, ან ცოცხალი დიალექტი, სადაც მას ადგილი კიდევ ჰქონდეს; მაგრამ თუნდაც რომ აღმოჩნდეს ასეთი დიალექტი, ჩვენი დებულება რუსულის გავლენისათვის მაინც ძალაში დარჩება, რადგანაც უარყოფითი სახით ამ შესიტყვების ხშირი ხმარება რუსული გავლენის ქვეშ მყოფი პრესის ენაში მხოლოდ რუსულისკენ მიგვითითებს; ამჟამად კი ჩვენ არ ვიცით არც დიალექტი და არც ძველი ძველი, რომელმაც ეს მოსაზრება უარგვაყოფინოს.

შენიშვნა III. ეს წერილი დამუშავებულია ჯერ კიდევ 1920 წ. პროფ. აკ. შანიძის წინადადებით. შემდეგში იგი მასალებით შევავსეთ. დასკვნას ველით ერთი მივიღეთ. აქ იბეჭდება შემოკლებით¹. ადგილის მოწყობისათვის არ ვასახელებ აგრეთვე იმ წყაროთა სათაურებს, რომელნიც აქ არიან გამოყენებულნი (მათ შესახებ ცნობები იხ. „წელიწადული“, გვ. 92, ხოლო დიალექტებისათვის გვ. 96—98 შენიშვნებში. ხევესურული მასალები დაბეჭდილია იმავე „წელიწადულში“, 119 გვერდიდან). დიდი ციფრი გვერდისა და ჰატარა სტრიქონის აღმნიშვნელია.

1. IV. 1924

ტფილისი
ლომინაძის (იხმაილოვის)
შესახვევი № 4

¹ წერილი არ დაბეჭდილა (რედ.).

თ. შარაქინიძე

სვანურ-ქართულ-ზანური შესატყვისობის ზოგიერთი
საკითხი

იბერიულ-კავკასიურ ენათა შორის ქართველური ენები ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით ყველაზე უკეთ არის შესწავლილი. ძირითადი ბგერათშესატყვისობანიც დადგენილია. ამ მხრივ განსაკუთრებით კარგი მდგომარეობაა ქართულისა და ზანურის ურთიერთობის შესწავლის მხრივ. სვანურის ვითარება უფრო რთულია.

სვანური ენის შესწავლა ისტორიულ-შედარებითი მეთოდით მეტ სიძნელეებს ხვდება, ვიდრე ზანურისა და ქართულის ურთიერთობის ვარკვევა. ეს სიძნელე პირველყოფლისა ვლინდება იმ შესატყვისობებში, რომლებიც ქართველურ ენებს შორის არსებობს. ქართულისა და ზანურის შესატყვისობები ბევრად უფრო ნათელია, ვიდრე სვანურის. ყურადღებას იპყრობს ის გარემოება, რომ სვანურში შესატყვისობებს არა აქვთ ისეთი რეგულარული ხასიათი, როგორც ეს ქართულ-ზანურს შორის დასტურდება. სანამ სპეციალურ საკითხთა განხილვაზე გადავიდოდეთ, ჯერ აღვნიშნოთ ის შესატყვისობანი, რომლებიც დადგენილია ქართულ-ზანურ-სვანურს შორის. ვინაიდან ჩვენ სვანურის საკითხი გვინტერესებს, ამიტომ მხოლოდ იმ შესატყვისობებზე შევჩერდებით, რომლებიც მნიშვნელოვანია ამ ენის თვალსაზრისით.

სვანური ენის ფონეტიკური შესატყვისობები სხვა ქართველურ ენებთან ძირითადად ნ. მარმა დაადგინა. შემდეგდროინდელმა სპეციალისტებმა (ვ. თოფურია, ა. შანიძე, გ. როგავა, არნ. ჩიქობავა) დააზუსტეს ეს შესატყვისობანი. გამდიდრეს ისინი ახალი ნიმუშებით და გარკვეული ინტერპრეტაცია მისცეს მათ. თავი რომ მოვეუყაროთ ყველა იმ შესატყვისობას, რომელიც შენიშნულია სვანურისა და სხვა ქართველურ ენებს შორის, ასეთ სურათს მივიღებთ:

1. ქართ. ც: ზან. ჩ: სვ. შ

ქართ. კაცი	ქართ. კვარცხ(ლბერკი) (ა. შანიძე) მ-კვრცხლ (ა. ჩიქობავა)
მეგრ. კოჩი	მეგრ. კუჩხ-ი
სვან. კუშ (ნ. მარი)	სვან. ჯიშხ (ნ. მარი)
ქართ. რეც-ვა	ქართ. ხუცესი
მეგრ. რჩ-აფა	მეგრ. უჩაში
სვან. ლი-რშ-ი (<რაშ) (ნ. მარი)	სვან. ხოშა (ნ. მარი)
ქართ. ცემ-ა	
მეგრ. ჩამ-ა 'ჭმევა'	
სვან. ლი-შმ-ე 'საკრავის დაკვრა' (ვ. თოფურია)	

ქართ. აღმო-ცენ-ება

მეგრ. ჩან-აფა

სვან. ლი-შნ-ე 'ხილის მოსხმა' შნ-შენ-ე (ვ. თოფურია)

ქართ. ვაც-ი

მეგრ. ოჩ-ი

სვან. ლ-ვაშ 'ჯიხვი' (მამალი) (ვ. თოფურია)¹

ქართ. ცე-ცხ-ლი (<სე-ცხ-ლი), სი-ცხე, ცხ-ელი. ცხ-ობა...

მეგრ. და-ჩხ-ირი, სი-ნ-ჩხ-ე...

სვან. ლი-შხ-ი, შიხ (ვ. თოფურია)

2. ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. ჩ:

ქართ. ცხრა

ზან. ჩხორო

სვან. ჩხარა

3. ქართ. ძ: ზან. ჯ: სვან. უ:

ქართ. ძაღლი

მეგრ. ჯოღორი

სვან. უღელ

ქართ. ძღ-ოლა

სვან. ლი-ჟოდ

ქართ. სი-ძ-ე

მეგრ. სი-ნჯ-ა, ჯან. სი-ჯ-ა (ა. ჩიქობავა)

სვან. ჩი-ჟ-ე

ქართ. ძ-ინ

მეგრ. ო-ნჯ-უ-ა ჯ. ლუ-მჯ-უ//ლუ-მჯ-ი//ლი-მჯ-ი 'საღამო' (ა. ჩიქობავა)

სვან. უ-ჟ

4. ქართ. შ: ზან. შქ//სქ, სვან. სგ//შგ.

შკ//სკ

ქართ. ვაშლი

მეგრ. უშქური (ჯან. ოშქური)

სვან. ვისგვ (<უსგვ)

ქართ. შენი

მეგრ. სქანი

სვან. ი-სგუ

ქართ. შუბლი

მეგრ. —

სვან. სგობინ

ქართ. შვილი

მეგრ. შქვითი

სვან. ი-შგვიდ

ქართ. შუა

მეგრ. შქა

სვან. ი-სგა

ქართ. შვილი

მეგრ. სქი- ჯან. <-სქირი

სვან. სგეჲ

5. ქართ. ს: ზან. შ: სვან. შ:

ქართ. ასი

მეგრ. ოში

სვან. აშირ

ქართ. ასე

მეგრ. აში//თ-აში

სვან. აშ

¹ მოგვეყვას ვ. თოფურიას წერილის მიხედვით: ქართველურ ენათა სიტყვაწარმოებიდან, III. უნივერსიტეტის შრომები, 1940, XV.

ქართ. სივება
მეგრ. შინაფა
სვან. ლი-შიე

ქართ. სვენება
მეგრ. შვანდა//სვანჯა
სვან. ლი-შვმინე//ლი-შვემ (<შომ)

ქართ. მისუამს
მეგრ. მიშუმე
სვან. მიშვა

ქართ. სა-ვს-ე
მეგრ. ო-ფშ-ა
სვან. გ-ვეში (<ცოში)

ქართ. სვანი
მეგრ. შონი
სვან. მე-შტან

ქართ. -ის (ნათესაობითი ბრუნვის)
ზან. -იშ
სვან. -იშ

იმავე რიგის არის

ქართ. ქვისლი
ზან. -
სვან. მე-ქვშ-ელ

6. ქართ. ძ: ზან. ჯ: სვან. ჯ:

ქართ. ძუ
ზან. —
სვან. ჯუა

ქართ. ძმა
მეგრ. ჯიმა

ქართ. ძველი
მეგრ. ჯვეში

ქართ. რ-ძე//ს-ძე
მეგრ. ბ-ჟა (<-ბ-ჟ-აღ),
ზან. მ-ჯა//მ-ჟა
სვან. ლ-ჯე

სვან. ჯგმილ

სვან. ჯვინელ

7. ქართ. გ: ზან. გ: სვან. ჯ:

ქართ. იგი
ზან. —
სვან. ეჯა

ქართ. გმობა, გბოლვა
მეგრ. გიბუა
სვან. ლი-ჯაბ

ქართ. გველი
მეგრ. გვერი
სვან. ვიჯ

ქართ. რგვა

ქართ. ჰგავს

ქართ. ქსოვა
(<*გვსოვა)

მეგრ. რგუაფა
სვან. ლი-ლჯენი

მეგრ. გუ...
სვან. ხაჯემ (ლი-ჯონე)

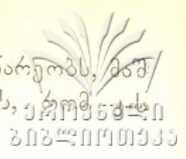
მეგრ. -
სვან. ლი-ჯიშ

ქართ. გ- (II ობიექტური პირის ნიშანი)
ზან. გ-
სვან. ჯ-

შესაძლებელია ამ რიგისა იყოს ლი-ბგრჯე „ამოთხრა“, თუ ის მომდინარეობს სიტყვისაგან ბერგ „თოხი“ შდრ. ჰან. ბერგი//ბერჯი. მაშ, ლი-ბგრ-გე→ლიბგრჯე (თოხნა→თხრა).

ამავე კონტექსტში ყურადღებას იქცევს სვანური სიტყვა ყ უ რ მ ა ნ ჯ, რაც ყრუს აღნიშნავს. ვფიქრობთ, ეს სიტყვა იშლება ყ უ რ- მ ა ნ ჯ. პირველი წევრია ყურ. აღსანიშნავია, რომ ყურის აღსანიშნავად ამჟამად სვანურში, სრულიად სხვა სიტყვაა (შ დ ი მ), რომელიც არ შეესატყვისება ქართულ-ზანურს. როგორც ჩანს, დასახელებულ კომპოზიტს შემოუნახავს უძველესი ქართველური ფუ-

ბე². რაც შეეხება მ ა ნ ჯ-ს, ვფიქრობთ, რომ ის მ ა ნ კ-ისგან მომდინარეობს. მ ა მ /
 ყ უ რ-მ ა ნ ჯ-ყ უ რ მ ა ნ კ ი ა ნ ი. ოღონდ დაბრკოლებას ის ქმნის, ეჭვქვეშაა
 ჭ- უნდა მოეცა და არა ჯ.



8. ქართ. კ: ზან. კ: სვან. ჭ:

ქართ. კაცი	ქართ. მ-კუთირცხ-ლ	ქართ. კედ-ელი
მეგრ. კოჩი	მეგრ. კუჩხ-ი	მეგრ. კილა,
		ჭან. ჭან-კოლა
სვან. ჯაშ	სვან. კიშხ	სვან. ჭვად (←*ჭოდ)

9. ქართ. ქ: ზან. : სვან. ჩ:

ქართ. ქვე	ქართ. ქმნა (←ქამ-ენ-ა)
ზან.	ზან.
სვან. ჩუ	სვან. ჩვემინ (←ჩომ-ინ)

10. ქართ. ზ: ზან. ზ: სვან. ძ:

ქართ. ზღუა
 მეგრ. ზღვა
 სვან. ძულვა

11. ქართ. ხ: ზან. ხ: სვან. ც:

ქართ. მ-სხ-ალი
 მეგრ. სხული, ჭან. მ-ცხ-ული
 სვან. ი-ცხ

ბოლოს მოყვანილი სამი შემთხვევა ქართ. გ: ზან. გ: სვან. ჯ, ქართ. კ: ზან. კ: სვან. ჭ, ქართ. ქ: ზან. : სვან. ჩ (აგრეთვე ქართ. ზ: ზან. ზ: სვან. ძ, ქართ. ხ: ზან. ხ: სვან. ც) ჩვეულებრივ შესატყვისობებში არ შეაქვთ. მართლაც, ანალოგიური პროცესები სხვა ქართველურ ენებშიაც დასტურდება. მიუხედავად ამისა, ჩვენი აზრით, სხვა ქართველურ ენებთან სვანურის მიმართების გათვალისწინებისათვის აუცილებელია ამ მაგალითების გათვალისწინებაც. ქართულ-ზანურთან შედარებით ეს პროცესი სვანურში ბევრად უფრო ფართო გავრცელებისა და უფრო ძველიც ჩანს. იგი თავს იჩენს ძირითადი ლექსიკური ფონდის სიტყვებში (მაგ. ნაცვალსახ. ეჯა) და თვით აფიქსებშიც კი, მაშინ როდესაც აფიქსები მეტწილად ქართველურ ენებში იგივეობრივია (შდრ. II ობიექტური პირის ნიშანი ქართ. გ: სვან. ჯ). თუ ავიღებთ სიტყვებს ქართ. კაცი: ზან. კოჩი: სვან. ჯაშ ან ქართ. კუთარცხ: ზან. კუჩხი: სვან. კიშხ, აქ თანხმონებში ორ-ორი შესატყვისობა გვაქვს: ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. უ და ქართ. კ: ზან. კ: სვან. ჭ. გავრცელების მიხედვით, მეორე რიგის შემთხვევები არანაკლებ ხშირია, ვიდრე პირველი რიგისა. ამასთან უკანასკნელები არ წარმოადგენენ კომბინაციურ ბგერათცვლილებათა შედეგს. ისინი ყველა პოზიცი-

² ყ უ რ ფუძე უნდა გვქონდეს აგრეთვე მეორე ნაწარმოებ სიტყვაში: ყ ვ ი რ-ა მ = ე ლ ა-მ ე. ა მ რაიმე თვისების მქონებლობას აღნიშნავს (მაგ. გ ვ ა ნ ა მ = ტ ი რ ი ა). ყ ვ ი რ < ყ უ რ (?). აქ ეს ფუძე თვალს აღნიშნავს და არა ყურს. მაგრამ თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ ზმნაში ყურება, „ყ უ რ“ თვალის მოქმედებაზე მიუთითებს და არა ყურისაზე, მაშინ იქნებ ასეთი სემანტიკური გადასვლა უცნაურად არ მოგვეჩვენოს.



აში დასტურდებიან სიტყვის ბოლოსაც (ვიჯ), თავშიაც, შუაშიაც, სხვადასხვაგვარად
 ხმოვნისა და თანხმოვნის წინ (მაგ., II ობიექტური პირის ნიშანი ჯ). უიკლირთუქს

12. ქართ. ა. მეგრ. ო. სვან. ა:

ქართ. ცხრა	ქართ. დათვი
მეგრ. ჩხორო	ზან. თუ-ნთ-ი
სვან. ჩხარა	სვან. დაშდვ
ქართ. ასი	ქართ. კაცი
მეგრ. ოში	მეგრ. კოჩი
სვან. აშირ	სვან. ჭაშ

13. ქართ. უ: ზან. უ: სვან. ო:

ქართ. ხუცესი
 მეგრ. უჩაში
 სვან. ხოშა

14. ქართ. თ: ზან. თ. სვ. შდ.

ქართ. თავი	ქართ. თხილი	ქართ. დათვი
ჭან. თუგი	მეგრ. თხირი	მეგრ. თუნთი
სვან. შდუგვ	სვან. შდიხ	სვან. დაშდვ
ქართ. *თუ	ქართ. ათი	ქართ. ხუთი
ზან. თი 'თავი'	მეგრ. ვითი	მეგრ. ხუთი
სვან. შდა „თავთავი“	სვან. აეშდ<აშდ	სვან. ვრხვიშდ
ქართ. თიბვა	ქართ. თოვს	ქართ. ოთხი
მეგრ. თიფუა	მეგრ. თუნს,	მეგრ.
	ჭან. თუმს	
სვან. ლიშდაბ	სვან. შდუგე	სვან. ვრშთხვ < ვრშთხვ (← ვრშლხვ)
ქართ. თთუე<* დუთე		
მეგრ. თუთა<* დუთა		
სვან. დოშდულ		

15. ქართ. ს: ზან. შ: სვან. ქ:

ქართ. სული
 ზან. შური
 სვან. ქუნ (ნ. მარი)

16. ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. ქ:

ქართ. ცთუნება	ქართ. ცრემლი
ზან. ჩილათა	ზან. ჩილამური
სვან. ლი-ქედენი	სვან. ქიმრ

17. ქართ. ნ: ზან. : სვან. ლ:

ქართ.	ქართ. ნე-(პრეფიქსი)	ქართ. ნა (პრეფიქსი)
მეგრ. ე-ნა		
სვან. ალა	სვან. ლე-	სვან. ლა-

ქართ. ნ (მესამე პირის ნიშანი)
მეგრ.
სვან. ლ

ქართ. ნი-(პრეფიქსი)
მეგრ.
სვან. ლ-

გარდა ზემოხსენებულისა გ. როგავა რამდენიმე სხვა შესატყვისობასაც გამოყოფს, თუმცა უნდა ითქვას, რომ ეს უკანასკნელები ერთეულ მაგალითებს ემყარებიან. ასეთია:

18. ქართ. ჩ: ზან. ჩქ: სვან. შგ.

ქართ. ჩემი
ზან. ჩქიმი
სვან. მიშგვი

19. ქართ. ჯ: ზან. ძ: სვან. ძ.

ქართ. ჯაგარი
ზან. ძაგვარი
სვან. ძაგვ

20. ქართ. ჯ: ზან. ძგ: სვან. სგ.

ქართ. მარჯვენა
ზან. მარძგენი
სვან. ლერსგვენ

21. ქართ. ჭ: ზან. ჭკ: სვან. შკ.

ქართ. მ-ჭედელი
ზან. ჭკალუ
სვან. მგშკაღ³

იმავე რიგისაა: ქართ. ჭიანჭველა

ზან. ჭკიჭკიტია
სვან. მგრშკ

22. ქართ. წ: ზან. ჭყ: სვან. შყ:

ქართ. მ-წყ-ერი
ზან. ჭყ-ორი
სვან. შყ-აჟე⁴

დასახელებულებს შეიძლება კიდევ დავუმატოთ რამდენიმე შემთხვევა:

23. ქართ. წყ: ზან. წყ/წკ: სვან. სყ

ქართ. მა-რ-წყ-ვი

ქართ. რ-წყ-ილ-ი

ქართ. მო-წყ-ობ-ა

//და-წყ-ობ-ა

³ გ. როგავა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები: იბერ-კავკ. ენათმეცნ., 1953, ტ. IV, გვ. 47.

⁴ ეს ორი შემთხვევა გ. როგავას ცალკე შესატყვისობის ფორმული წარმოდგენილი არა აქვს, დასახ. შრ., გვ. 47.



ზან. ზან. წყ-ირი
სვან. ბა-სყ სვან. ზგ-სყ

ზან. სვან. ლი-სყ-წნ-ე
(აღსყე-გააკეთა)

ქართ. წინდი
ზან. მა-რ-წკინდ-ი
სვან. მგსკად

24. ქართ. ჭ: ზან. ჭკ: სვან. ჭკ:
ქართ. ჭარ/ჭერ
მეგრ. ჭკირ
სვან. ლი-ჭკვრ-ე (ფუძეა: ჭკორ)

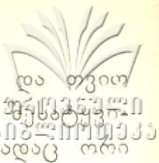
25. ქართ. ყ: ზან. სვან. ღ:
ქართ. ყვ-ავი ქართ. ყვ-ავ-ილი ქართ. მა-ყვ-აღ-ი
მეგრ. კვ-არ-ია//ზან. ყვა-ოჯი მეგრ. ზან.
სვან. ღვ-ამ-აღ სვან. მუ-ღვ-ამ სვან. ვიღყ

26. ქართ. ძ: ზან. სვან. ზ:
ქართ. ყურძენი ქართ. ნა-ძვ-ი
მეგრ. ყურძენი//ზან. ყურძენი ზან.
სვან. ყუნზელ სვან. ნე-ზ-რა (სოჭი)

სვანურ-ზანურ-ქართული შესატყვისობები რომ სქემის სახით წარმოვად-
დგინოთ, ასეთ სურათს მივიღებთ:

1. ქართ. ც:	ზან. ჩ:	სვან. შ	14. ქართ. კ:	ზან. კ:	სვან. ჭ
2. " ძ:	" ჯ:	" ჟ	15. " ქ:	" "	" ჩ
3. " შ:	" შქ//სქ	" სგ//შგ შკ//სკ	16. " გ:	" გ:	" ჯ
4. " ს:	" შ:	" შ	17. " ნ:	" ნ:	" ლ
5. " ძ:	" ჯ:	" ჯ	18. " ჩ:	" ჩქ	" შგ
6. " ც:	" ჩ:	" ჩ	19. " ჯ:	" ძ:	" ძ
7. " თ:	" თ:	" შღ	20. " ჯ:	" ძგ:	" სგ
8. " ს:	" შ:	" ქ	21. " ჭ:	" ჭკ:	" შკ
9. " ც:	" ჩ:	" ქ	22. " წ:	" ჭყ:	" შყ
10. " ა:	" ო:	" ა	23. " წყ:	" —	" სყ
11. " უ:	" უ:	" ო	24. " ჭ:	" ჭკ:	" ჭკ
12. " ზ:	" ზ:	" ძ	25. " ყ:	" —	" ღ
13. " ს:	" ს:	" ც	26. " ძ:	" —	" ზ

ზემომოყვანილი შესატყვისობანი ზოგიერთ განმარტებას საჭიროებენ: სვა-
ნურ-ქართულ-ზანურ შესატყვისობებში ჩვეულებრივ არ შეიქმთ ვ:გ:ჯ; კ:კ:ჭ;
ქ:ქ:ჩ (აგრეთვე ზ:ზ:ძ, ს:ს:ც). ვფიქრობთ, ეს არ არის გამართლებული. დასა-
ხელებულ შესატყვისობათა ნიმუშები არანაკლებ ხშირია (და ზოგჯერ უფრო
ხშირიც), ვიდრე აშკარა შესატყვისობად ცნობილი ზოგი სხვა შემთხვევა.



ამასთან ისინი გვხვდება აშკარად ძირითადი ფონდის სიტყვებში და თვით აფიქსებშიც კი (ჯ მეორე ობიექტური პირისა). სხვა ძველისძველ შესატყვისობაში სობათა გვერდით. შდრ. ქართ. კაცი — ზან. კოჩი — სვან. ჭჷშ, სადაც ორი შესატყვისობაა: ც-ჩ-შ და კ-კ-ჩ. ასევეა სიტყვებში ქართ. *კუა/ირცხ — ზან. კუჩხი — სვან. ჭიშხ.

აღსანიშნავია ისიც, რომ დასახელებული შესატყვისობები არ ტოვებენ შთაბეჭდილებას, თითქოს ისინი კომბინაციური ხასიათის ბევრათცვლილების შედეგს წარმოადგენდნენ. ისინი გვხვდება ყველა პოზიციაში: სიტყვის ბოლოსაც (ვიჯ), თავშიაც, შუაშიაც, სხვადასხვა ხმოვნისა და თანხმოვნის წინ (ჯ — მეორე ობიექტური პირისა).

ქართულ ნ-ს რომ სვანურში ლ შესატყვისება რიგ აფიქსებში, ეს ფაქტი კარგად არის შესწავლილი, ლ-ნ-საგან მიღებულად ითვლება⁵, მაგრამ შესატყვისობებში, ჩვეულებრივ, არც ამას იხსენიებენ, რატომ გაურკვეველია.

ხმოვანთა შესატყვისობიდან ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ა. ჩვენ რამდენიმე უეჭველი ნიმუში მოვიყვანეთ, მაგრამ ამათ გვერდით დასტურდება შემთხვევები, როდესაც გვაქვს: ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ე. მაგალითად, ქართ. ძაღლი: ზან. ჯოღორი: სვან. ეღ, ქართ. სამი: ზან. სუმი (<სომი): სვან. სენი. ასეთი შემთხვევების საფუძველზე ნ. მარმა შექმნა შესატყვისობის ფორმულა: ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ე. ეს შესატყვისობა სპეციალურ ლიტერატურაში მიღებული იყო. გ. როგავა სპეციალურ მოხსენებაში შეეცადა სვანური ე ზანური ო-ს ბგერანაცვლად მიეღო: ო→რ→ვე→ე⁶.

ჩვენი აზრით, დასახელებულ მაგალითებში ე არ შეიძლება მივიჩნიოთ ქართ. ა-სა და ზან. ო-ს შესატყვისად, აქ იგივე ა გვაქვს, რაც ჩხარა-ში და სხვა მაგალითებში, ოღონდ იგი უმლაუტის წყალობით სახეცვლილია და ე-დ ქცეული. როგორც ცნობილია, უმლაუტი ხმოვანთა ნაწილობრივ ასიმილაციას წარმოადგენს, მომდევნო ი, ე, რომლებიც ვიწრო ხმოვნებია, იწვევს წინამავალი ა, ო, უ-ს დავიწროვებას და გაპალატებას⁷. შენიშნულია, რომ ა შესაძლებელია კიდევ უფრო დავიწროვდეს და ე-დ იქცეს. ამ გზით არის მიღებული ლაშხურში ე, რომელიც სხვა დიალექტების ა-ს შესატყვისება (ლაშხურს ამჟამად უმლაუტი აღარ აქვს), პროცესი ა-ა-ე ცოცხალი სახით დასტურდება სვანური ენის ბალსქვემოურ კილოში. ამ მხრივ განსაკუთრებით საყურადღებოა ცხუმარული, სადაც სხვადასხვა თაობის მეტყველებაში ერთმანეთის გვერდით გვაქვს ა და ე. სწორედ ასეთ პროცესს ვვარაუდობთ სიტყვებში: ა ე ლ და ს ე მ ო⁸. ორივე შემთხვევაში ფუძეში ამოსავალი ა, რომელიც სახელობითი ბრუნვის ნიშნის გავლენით ჯერ გაუმლაუტდა, შემდეგ კი კი-

5 ვ. თ ო ფ უ რ ი ა, ნ და ს ფენებისათვის ქართველურ ენებში. საქ. სსრ მეცნ. აკად. მოამბე, 1941, ტ. II, № 1-2; ა. ჩ ი ქ ო ბ ა ვ ა, სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში. 1942, მისივე *Картвельские языки, их исторический состав и древний лингвистический облик*. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, 1948 წ., II, გვ. 264.

6 გ. რ ო გ ა ვ ა, ხმოვანთა შესატყვისობის ისტორიისათვის ქართველურ ენებში. ენის ინსტიტუტის II სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1945, 28. XI.

7 ა. შ ა ნ ი ძ ე, უმლაუტი სვანურში. არილი, 1925.

8 ამ საკითხის შესახებ უფრო დაწვრილებით მსჯელობა გვქონდა მოხსენებაში: „ორფუძიანობის ერთი ტიპისათვის სვანურში“, რომელიც მოხსენდა ენის ინსტიტუტის სამეცნიერო სხდომას.

დევ უფრო დავიწროვდა და ე-დ იქცა. რომ ეს ვარაუდი უსაფუძვლო არაა, ეს იქადავებს ჩანს, რომ იმავე სახელებს მიცემით ბრუნვაში, სადაც მათმლა-უტებელი ხმოვანი არასოდეს არ ყოფილა, აღუდგებათ ა. შდრ. სახელებშიც ხმოვანი ბითში: ყელ, სემი, მაგრამ მიცემითში — ჟაღვ, სამ.

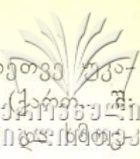
ა-ს ე-დ ქცევის პროცესი სვანურში, რა თქმა უნდა, მხოლოდ ამ ორ სახელს არ შეხება. არსებობს საკმაოდ დიდი ჯგუფი სახელებისა, რომელთაც ახასიათებს სახელობითის ფუძეში ე ხმოვანი, მიცემითისაში კი — ა. აქ გვხვდება, როგორც სხვა ქართველურ ენებთან შესატყვისი, ისე არა შესატყვისი ფუძეები. ყველა შემთხვევაში (გარდა მცირეოდენი გამონაკლისისა, სადაც ა→ე ანალოგიის გზით ჩანს მიღებული) ამოსავალია ა (თუმცა ის მიცემითის ფუძეში გვხვდება), ხოლო მეორეულია ე (მიუხედავად იმისა, რომ იგი სახელობითის ფუძეს აქვს).

ა-ს ე-დ დავიწროება არც მხოლოდ სახელებით ამოიწურება. იგი თავს იჩენს სვანური ენის მთელს სისტემაში. განსაკუთრებით საყურადღებოა ამ მხრივ ზმნები, რომლებშიაც აგრეთვე სისტემატურად გვხვდება ა/ა-სა და ე-ს მონაცვლეობა სხვადასხვა ფორმის წარმოებაში, ასეთ შემთხვევათა უმრავლესობაშიაც ირკვევა, რომ ე←ა. მაშ წარმოშობით ყველგან წმიდა ფონეტიკურ პროცესთან გვაქვს საქმე და მხოლოდ შემდეგ, სათანადო ფორმანტთა მოკვეცის შედეგად, დაკისრება აღნიშნულ მონაცვლეობას სხვადასხვაგვარი მორფოლოგიური ფუნქცია (მაგალითად, სახელებთან ბრუნვათა ფუძეების (და ზოგჯერ თვით ბრუნვების) გარჩევა, ზმნებთან დროთა განსხვავება და ა. შ.).

ამგვარად, შესატყვისობა ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ე არ დასტურდება, გვაქვს ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ა⁹.

ასეთია დღემდის ასე თუ ისე დადგენილი შესატყვისობანი სვანურისა დანარჩენ ქართველურ ენებთან. მაგრამ ამ შესატყვისობათა დადგენა სრულიად არ არის საკმარისი ისტორიულ-შედარებითი კვლევის ფართოდ და ნაყოფიერად ვაშლისათვის. ქართველური ენები საერთო მასალის დიფერენციაციის შედეგად არიან წარმოშობილი, სწორედ ამაზე მიუთითებს მათ შორის არსებული შესატყვისობანი. საერთო წარმოშობის სიტყვები, აფიქსები თითოეულ ქართველურ ენაში სხვადასხვა მიმართულებით, სხვადასხვა შინაგანი კანონების მოქმედების შედეგად შეიცვალნენ. ფონეტიკური შესატყვისობანი ცალკეულ ბგერათა შორის არსებულ მიმართებებს გვიჩვენებენ, ფონეტიკური კანონები კი, რომელთა მოქმედების შედეგს ისინი წარმოადგენენ, ჩვეულებრივ, უფრო ფართოა, ისინი ბგერათა გარკვეულ ჯგუფებს მოიცავენ. ამგვარად, ისმის საკითხი, რა ზოგადი კანონზომიერებების გამოვლენას წარმოადგენს მონათესავე ენებს შორის არსებული რეგულარული შესატყვისობანი? ზანურისა და ქართულის მიმართ არნ. ჩიქობავამ მიიჩნია, რომ ამ ენათა შორის დადასტურებული ძირითადი შესატყვისობები შედეგია ერთი ზოგადი პროცესისა, არტიკულაციის უკან გადაწევისა, რომელიც ზანურში განხორციელებულა. ამ კანონზომიერების გამოვლენაა, არა მხოლოდ ენაკბილისმიერ და ენანუნისმიერ თანხმოვანთა შესატყვისობა (ქართ. ს: ზან. შ, ქართ. ზ: ზან.

⁹ თავის წერილში „ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი შესწავლის ძირითადი საკითხები“ (იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. IV, 1953) გ. როგავა დასაშვებად მიიჩნევს, რომ სემი-ში ე←ა, მაგრამ ყელვ-ში ე-ს მაინც ო-საგან წარმოშობილად თვლის.



ჭ, ქართ. ძ: ზან. ჯ, ქართ. წ: ზან. ჰ, ქართ. ც: ზან. ჩ), არამედ აგრეთვე უკანონო ნაენისმიერთა განვითარება ენაუნისმიერ თანხმოვანთა შემდეგ ქართულში ზან. შქ//სქ, ქართ. ჯ: ზან. ჯგ, ქართ. ჰ: ზან. ჰკ, ქართ. ჩ: ზან. ჩქ//სქ, ქართ. ა: ზან. ა.

სვანურის მიმართაც იდგა საკითხი სხვა ქართველურ ენებთან მისი მიძრთების ახსნისა. მსჯელობის საგანს წარმოადგენდა ის შემთხვევები, როდესაც ქართულ-ზანურში აფრიკატები გვაქვს, სვანურში კი — სპირანტი (ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. შ, ქართ. ძ: ზან. ჯ, სვან. უ). ნ. მარი ვარაუდობდა, რომ ასეთ შემთხვევაში პირვანდელი ვითარება დაუცავს სვანურს, ე. ი. ამოსავალია სპირანტები შ, უ, რომელთა აფრიკატიზაციის გზითაც მიღებულია ქართული ც, ძ და ზანური ჩ, ჯ¹⁰. უფრო მოგვიანებით გ. როგავამ აჩვენა, რომ შებრუნებულ პროცესსაც უნდა ჰქონოდა ადგილი, ე. ი. არა მხოლოდ აფრიკატიზაციას, არამედ დეზაფრიკატიზაციას, რომელიც სვანურში განხორციელებულა, ამასთანავე სვანურისათვის ამოსავალი იყო ზანურის ვითარება შ—ჩ, უ—ჯ¹¹.

ამ საკითხის ისტორია თვალნათლივ გვიჩვენებს, რომ შესატყვისობათა დადგენა ბევრად უფრო ადვილია, ვიდრე იმის გარკვევა, თუ რა გზით მივიღეთ ისინი. ეს ვასაგებოცაა, შესატყვისობათა გამოვლენა, რაოდენ დაჩრდილულიც არ უნდა იყვნენ ისინი გვიანდელი ცვლილებებით, მაინც ფაქტის დადგენას წარმოადგენს მხოლოდ, მათი გამოშწვევი პროცესის გარკვევა კი ამ ფაქტის (უფრო ხშირად, რამდენიმე, პირველი შეხედვით სხვადასხვაგვარი ფაქტის) ახსნას, მათი საფუძვლის დაძებნას ვარაუდობს.

შესატყვისობათა ახსნას განსაკუთრებული მნიშვნელობა იმიტომაც ენიჭება, რომ იგი შესაძლებლობას გვაძლევს უფრო ღრმად შევიჭრათ მონათესავე ენათა ისტორიაში და დავადგინოთ მათში წარმოდგენილი საერთო წარმოშობის ფაქტთა შეფარდებითი ქრონოლოგია. რაკი სვან. შ—ჩ ეს იმას ნიშნავს, რომ სვანური სიტყვები, რომლებშიაც შ შეესატყვისება ზანურის ჩ-ს (მაგ. სვან. ჰან: ზან. კოჩი), უფრო გვიანდელი ფორმით არიან ჩვენამდე მოღწეული, ვიდრე ზანურის სათანადო სიტყვები. მეორე მხრივ, როდესაც საქმე ეხება ზანურსა და ქართულს, რაკი არტიკულაციის გადაწევა ზანურში მომხდარა, ეს იმას მოასწავებს, რომ უფრო ძველი ვითარება ქართულში გვექნება დაცული.

მონათესავე ენათა შესატყვისობების ამგვარად ახსნას მივყავართ კიდევ უფრო ზოგადი საკითხის გარკვევისაკენ. იგი გვაძლევს შესაძლებლობას ზოგად ხაზებში მაინც გავარკვიოთ, როგორ მიმდინარეობდა მონათესავე ენათა დიფერენციაციის პროცესი, როგორია ისტორიული მიმართება ამ ენებს შორის. სამეცნიერო ლიტერატურაში გამოთქმულია ვარაუდი, რომ ქართული, ზანური და სვანური ერთბაშად არ გამოყოფიან ერთმანეთს. ჯერ ორი დამოუკიდებელი ერთეული წარმოიშვა. ერთი მათგანია ქართული, რომელსაც მნიშვნელოვანი გარდატეხა ფონეტიკური თვალსაზრისით არ განუცდია, არსებითი გარდატეხა მოხდა მეორე ერთეულში თანხმოვანთა გადაწევის სახით. ეს

¹⁰ Н. Я. Марр, Тубал-каинский вклад в сванском, ИАН, 1912, გვ. 1092.
¹¹ გ. როგავა, ხმოვანთა შესატყვისობის ისტორიისათვის ქართველურ ენებში, ენის ინსტიტუტის II სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1945. უფრო ადრე იმავე ავტორს ეს მოსაზრება გამოთქმული ჰქონია 1924 წ. ენის ინსტიტუტის კავკასიურ ენათა განყოფილების სხდომაზე წაკითხულ მოხსენებაში „ადიდური ფენა სვანურში“. რომელიც არ გამოქვეყნებულა.



ის ერთეულია, რომლის დიფერენციაციითაც ორი ენა მივიღეთ: ზანური და სვანური. ამასთან ზანურში თანმიმდევრულად განხორციელდა თანხმოვანთა გადაწევის პროცესი, სხვა არსებითი ცვლილებები ფონეტიკური ხასიათისა მეს არ განუცდია, სვანურის წარმოშობას კი სათავე მისცა ახალმა გარდატეხამ ღეზაფრიკატიზაციის პროცესმა (გ. როგავა, არნ. ჩიქობავა).

ეს პროცესი პირველყოვლისა და უფრო თანმიმდევრულად შიშინა აფრიკატებს შეეხო (ჩ→შ, ჯ→ქ), ე. ი. იმ ბგერებს, რომლებიც ქართულის სისინა აფრიკატების შესატყვისებს წარმოადგენენ და რომლებიც დღემდის უცვლელად შემოუნახავს ზანურს.

საყურადღებოა, რომ სვან. შ. და ქ-ს შესატყვისი გარდა ქართ. ც: ზან. ჩ და ქართ. ძ: ზან. ჯ-სი შესაძლებელია იყოს აგრეთვე: ქართ. ჩ: ზან. ჩქ (შდრ. ზან. შგ), ქართ. ჭ: ზან. ჭკ (შდრ. სვან. შკ). ამ უკანასკნელ მაგალითებში ყურადღებას ისიც იპყრობს, რომ სვანურისათვის ამოსავალი მაინც ზანური ჩანს, მიუხედავად იმისა, რომ აფრიკატი ქართულ-ზანურში ერთი და იგივეა. ამაზე მიუთითებს აფრიკატის შემდეგ განვითარებული უკანაენისმიერი, რომელიც ქართულს არა აქვს, ზანურსა და სვანურში კი დასტურდება.

როგორც ჩანს, ღეზაფრიკატიზაციის პროცესი სვანურში სისინა აფრიკატებთანაც ყოფილა გავრცელებული. ამაზე მიუთითებს შესატყვისობა: ქართ. ჯ: ზან. ძგ: სვან. სგ და ქართ. წყ: ზან. წყ/წქ: სვან. სყ. თუ მეორე მაგალითში ძნელია გარკვევა, რა არის სვანურისათვის ამოსავალი ქართული თუ ზანური, პირველში აშკარაა, რომ სვანური ისევ ზანურს ეყვლება.

სვანურ ენაში ღეზაფრიკატიზაციის პროცესი თანმიმდევრულად გატარებული არ არის. რიგ შემთხვევაში სვანური პირდაპირ იმეორებს ზანურის შესატყვისობას ქართულთან. ეს ხდება იმავე შიშინა აფრიკატებთან, რომლებიც სხვა შემთხვევებში სპირანტების სახით არიან წარმოდგენილი. ასეთია: ქართ. ძ: ზან. ჯ: სვან. ჯ, ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. ჩ, ქართ. ჯ: ზან. ძ: სვან. ძ, ქართ. ჭ: ზან. ჭკ: სვან. ჭკ. ზანურის ვითარებას იმეორებს სვანური ზოგ სხვა შემთხვევაშიც. მხედველობაში გვაქვს ქართ. ს: ზან. შ: სვან. შ, ქართ. შ: ზან. შქ//სქ: სვან. შგ//სგ(?).

დასახელებულ შესატყვისობებს თეორიულად ორგვარი ახსნა შეიძლება ჰქონდეს:

- 1) მეგრულ-სვანურის საერთო ვითარება იმ ეპოქის გადმონაშთია, როდესაც ეს ორი ენა ჯერ კიდევ არ იყო ერთმანეთისაგან გამოყოფილი და არსებობდა მხოლოდ ორი ქართველური ენა: ერთი ის, რომლის გაგრძელებასაც თანამედროვე ქართული წარმოადგენს, ხოლო მეორე ის, რომლის დიფერენციაციამაც შემდეგში ზანური და სვანური მოგვცა.
- 2) შესაძლებელია მეგრულთან იგივეობრივ ბგერათა შემცველი სიტყვები და აფიქსები სვანურს მეგრულისგან ჰქონდეს შეთვისებული გვიან შერევის შედეგად (მეგრული ფენა სვანურში).

ჩვეულებრივ იქ, სადაც სვანურის შესატყვისობა ქართულთან ზანურს ემთხვევა, მეორე შემთხვევას ვარაუდობენ. ე. ი. ასეთი მასალა ზანურიდან ნახესხებად მიაჩნათ. ვფიქრობთ, ეს ყოველთვის ასე არაა, თუმცა ხშირად ძნელია სხვადასხვა ისტორიული ეპოქის შემთხვევათა გამიჯვნა ერთმანეთისაგან.

ზანურთან საერთო, ე. ი. გაუდიფერეცირებული მასალა (და არა ზანურიდან გვიან ნახესხები) უნდა გვქონდეს მაგალითში მეგრ. ოში: სვან. აშირ. ამაზე მიუთითებს ხმოვანთა შესატყვისობა ძირებში (მეგრ. ო: სვან. ა), აგრე-



ცვლილებები არ განუცდია. სვანურ-ზანურ-ქართულს შეპირისპირება გვეჩვენებს, რომ გარკვეულ შემთხვევებში სვანური ქართულს ემთხვევა და ზანურ-რისაგან განსხვავდება. ასეთ შემთხვევებში უძველესი ვითარება ქართულსა და სვანურშია დაცული, გადახრა ზანურში მომხდარა. ასეთია პირველყოვლისა ხმოვანთა შესატყვისობიდან ქართ. ა: ზან. ო: სვან. ა. როგორც ჩანს, სვანურის დიფერენციაციის პროცესში ჯერ კიდევ არ იყო მომხდარი ზანურში ა-ს ო-დ გადახრა¹³.

ენანუნისმიერ თანხმოვანთა შემდეგ უკანაენისმიერების განვითარების პროცესიც არ არის სვანურში სისტემატურად განხორციელებული. მხოლოდ ქართ. შ: ზან. სქ//შქ-ს შესაბამისად გვაქვს სვანურში სგ//შგ. ყველა სხვა შემთხვევაში (ქართ. ჯ: ზან. ჯგ, ქართ. ჭ: ზან. ჭკ, ქართ. ჩ: ზან. ჩქ) სვანური, როგორც წესი ქართულს ემთხვევა (თითო-ორი სიტყვაში თუ გვხვდება ეს პროცესი). ეს იმას ნიშნავს, რომ უკანაენისმიერთა განვითარება, რაც თანხმოვანთა არტიკულაციის გადაწევის ერთ-ერთ გამოხატულებას წარმოადგენს, უფრო გვიან დაწყებულა, ვიდრე ს→შ, ზ→ჟ და სხვ. შენაცვლება. ამასთან ეს პროცესი, როგორც ჩანს პირველად ს/შ ბგერის მიმართ განხორციელებულა. სვანურის გამოყოფის მომენტში შ-შგ უკვე მომხდარი იყო, მაშინ როდესაც სხვა ბგერათა მიმართ იგი მხოლოდ ჩანასახურ მდგომარეობაში თუ იმყოფებოდა.

გვიან ჩანს ზანურში განხორციელებული აგრეთვე რ-ს ქცევა ჯ-დ. ვინაიდან ამ შემთხვევაშიაც სვანური ქართულს უჭერს მხარს (ქართ. რ: ზან. ჯ: სვან. რ).

როგორც ვნახეთ, სვანურ შესატყვისობათა ერთი ნაწილი აფრკატიზაციის ან ღეზაფრიატიზაციის პროცესის გამოხატულებას წარმოადგენს. გარდა ამისა, გვრჩება გარკვეული შესატყვისობანი, რომლებიც ერთმანეთისაგან განცალკევებული არიან და ჯერჯერობით აუხსნელი რჩებიან. ასეთია: ქართ. თ: ზან. თ: სვან. შდ, ქართ. უ: ზან. უ: სვან. ო, ქართ. ნ: სვან. ლ, აგრეთვე ქართულ-ზანურ წინაენისმიერთა შესატყვისობა უკანა ენისმიერებთან (ქართ. ხ: ზან. შ: სვან. ქ, ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. ქ).

ყველაზე ბუნდოვანი წინაენისმიერთა და უკანაენისმიერთა შესატყვისობის საკითხია, ჯერჯერობით გამოვლენილი მასალის მიხედვით თვით ასეთი შესატყვისობის რეალურობაც დასაბუთებას საჭიროებს.

რაც შეეხება დანარჩენებს, ისინი არანაკლებ დამახასიათებელი არიან სვანურისათვის, ვიდრე ქართ. ც: ზან. ჩ: სვან. შ და ქართ. ძ: ზან. ჯ: სვან. უ. შეიძლება ითქვას, შესატყვისობა ქართ.-ზან. თ: სვან. შდ. ყველა სხვა შესატყვისობაზე თანმიმდევრულად არის გავრცელებული, რაც შეეხება ქართ.-ზან. ნ: სვან. ლ-ს, აქ ყურადღებას იპყრობს მისი ფართოდ გამოვლენა აფიქსებში, მაშინ როდესაც საერთოდ ქართველურ ენებს აფიქსებში შესატყვისობანი ძლიერ იშვიათად ახასიათებს. აფიქსებშივე გვხვდება ხმოვანთა შესატყვისობაც: ქართ.-ზან. უ: სვან. ო.

¹³ რომ ხმოვანთა შესატყვისობა თანხმოვნებისაზე გვიანდელია, ამას აღნიშნავს არნ. ჩიქობავა „არტიკულაციის გადაწევა თანხმოვნებში დაწყებულა; ხმოვანთა შესატყვისობა შემდეგ არის აღმოცენებული“ („ქართულ-ზანურ ბგერათ-შესატყვისობათა ისტორიისათვის“. ენათმეცნიერების V (XI) სამეცნიერო სესიის თეზისები, 1954 წ., 10—12 ივნისს, გვ. 12).



ქართველი
ბეჭდვითი

ვეფქრობთ, სვანურის სპეციფიკაზე მსჯელობის დროს ზედმეტი ყურადღება ექცევა დეზაფრიკატიზაციის პროცესს და ყველა სხვა შესატყვისობანი, მათ შორის კი განსაკუთრებით ბოლოს დასახელებულნი საკმაო ყურადღებით არ სარგებლობენ. ეს კი არაფრით არ არის გამართლებული. გასარკვევია საკითხი — რა გზით არის მიღებული აღნიშნული შესატყვისობები და რა ადგილი უჭირავთ მათ სვანური ენის ფორმირების პროცესში?

1954. 28. XI

ივანე გიგინეიშვილი

XVI—XVIII საუკუნეების ქართული პოეზიის ძეგლთა
ლექსიკონების აზიზულეებისათვის

(„დავითიანის“ ლექსიკონის მაგალითზე)¹

პირველ ყოვლისა ზოგიერთ ცნობილ ფაქტზე მოგვიხდება საუბარი. საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ მე-12 საუკუნიდან ქართულ სალიტერატურო ენაში დიდი ცვლილებები მოხდა. ქვეყნის ეკონომიკურ და პოლიტიკურ ცხოვრებაში მომხდარმა ფრიად მნიშვნელოვანმა ცვლილებებმა, რაც იმაში გამოიხატა, რომ სახელმწიფოს პოლიტიკურმა და ეკონომიკურმა ცენტრებმა დასავლეთიდან აღმოსავლეთში გადმოინაცვლეს, ცვლილებები გამოიწვია ქვეყნის კულტურულ ცხოვრებაშიც და სალიტერატურო ენაშიც გარკვეული ძვრები მოხდა. წარმოიქმნა და აღორძინდა საერო მწერლობა, რომელმაც არსებითად შეუწყო ხელი ძველი სალიტერატურო ენის ნორმების რღვევას და ახალი, სხვა საფუძველზე დამყარებული ნორმების შემოტანას და დამკვიდრებას სალიტერატურო ენაში. იწყება ახალი სალიტერატურო ქართულის წარმოქმნისა და განვითარების ხანა.

ამ ეპოქის ქართული სალიტერატურო ენის ძირითადი დამახასიათებელი ნიშან-თვისება ისაა, რომ იწყება ძველი ქართული სალიტერატურო ენის ტრადიციების რღვევა და ძველი ნორმების გადამუშავების პროცესი ქართლ-კახეთის ცოცხალი მეტყველების საფუძველზე. სხვადასხვა მიზეზის გამო ეს პროცესი გავრცელდა. სალიტერატურო ენისათვის დასაყრდენად ახალი დიალექტების არჩევამ. ამ დიალექტების ლექსიკურ-გრამატიკული ინვენტარის შეგუება-შეხამებამ ძველი სამწერლობო ენის დიდი ხნის განმავლობაში მოქმედი და დიდი ტრადიციების მქონე ნორმებთან შედეგად ის მოგვცა, რომ დიდი ხნის განმავლობაში სალიტერატურო ენა, რომლის ფუნქციებიც ქვეყნის გარე-ანი თუ შინაგანი უბედურებების გამო საგრძნობლად შეიზღუდა და ასპარეზაო მას მწერლობადა შერჩა, აღარ იყო ძველი ქართულის მსგავსად მკაცრად ჩამოყალიბებულ ნორმათა მქონე. ფორმათა ნაირნაირობა, დიალექტების მიმქლავრება სალიტერატურო ენაზე დამახასიათებელი ნიშანია ამ პერიოდის სალიტერატურო მეტყველებისათვის. ეს ენა მოკლებულია დახვეწილობასა და მკაცრად ჩამოყალიბებულსა და უნიფიცირებულ ნორმებს, მონოლითურობას, რაც საერთოდ დამახასიათებელია განვითარებული სალიტერატურო ენისათვის. სალიტერატურო ქართულს შეუსუსტდა მათნიფიცირებელი

¹ წაკითხულია მოხსენებად დიალექტოლოგიურ სესიაზე ქ. გორში 1980 წ.



ძალა, არსებითად დასუსტდა დაპირისპირება სალიტერატურო ნორმატიული ფორმები, მეტად თვალსაჩინო გახდა დიალექტის გავლენები ენაში. ამისი მიზეზი, რა თქმა უნდა, ქვეყნის პოლიტიკურ და ეკონომიკურ მდგომარეობაში უნდა ვეძებოთ, კერძოდ იმ ფაქტში, რომ საქართველოს მთლიანი და პოლიტიკურად და ეკონომიკურად მძლავრი ფეოდალური სახელმწიფო, შექმნილი XII საუკუნეში, შემდგომ დაიშალა, დაიყო წვრილ სამეფო-სამთავროებად, რომლებიც თავ-თავიანთი კარჩაკეტილი ცხოვრებით ცხოვრობდნენ და ვითარდებოდნენ, ხოლო ამ ფეოდალურმა კარჩაკეტილობამ გამოიწვია ის, რომ სალიტერატურო ენა ერთგვარად ვეღარ ვრცელდებოდა საქართველოს ყველა კუთხეში, სალიტერატურო ქართულის მაქვემდებარებელი ძალა შესუსტდა.

მეორე მხრით, როგორც უკვე ითქვა, სალიტერატურო ენას არსებითად ერთადერთ ასპარეზად მხატვრული მწერლობა, უპირატესად პოეზია, შემორჩა. მხატვრული მწერლობა, როგორც ნათარგმნი („შაჰნამე“), ისე ორიგინალური (თეიმურაზ I, არჩილი და სხვანი), ყოველ შემთხვევაში ფორმის მხრივ, „ვეფხისტყაოსნის“ მძლავრ გავლენას განიცდიდა. შოთას პოემის ენის მძლავრ გავლენას განიცდიდა საერთოდ მთელი სალიტერატურო ქართული მეტყველება ამ საუკუნეებისა. „ვეფხისტყაოსანი“ და მისი ენა მისაბამ მაგალითად გადაიქცა და უმძლავრესი ფაქტორი გახდა სალიტერატურო მეტყველების გავრცელებისა მთელ ქართველ ხალხში და ამ გათიშულობის ხანაში არა მარტო სალიტერატურო ენის, არამედ მთელი ერისა და მისი ეროვნული შეგნების შემაკავშირებელ, შემდუღაბებელ დიდ ძალად მოგვევლინა.

რაც შეეხება მხატვრულ მწერლობას, პოეზიას, „ვეფხისტყაოსნის“ შაირი ეტალონად იქცა და, როგორც ცნობილია, დიდი ხნის განმავლობაში იგი ერთადერთ გაბატონებულ ფორმას წარმოადგენდა ქართულ პოეზიაში. ამასთან, ხშირად უცვლელად მეორდებოდა რუსთველური რითმები, მეორდებოდა მთლიანი ტაეპები, რუსთველური ფრაზეოლოგიური გამოთქმები, რუსთველური ლექსიკა.

მაგრამ ამ ნათელს ბნელიც თან ახლდა, უარყოფითი შედეგებიც მოსდევდა. რუსთაველი მიუწვდომელი აღმოჩნდა და მიბაძვის სურვილი კი — დაუოკებელი. მიმბაძველობის შედეგად პოეზიაში ძალიან გამრავლდა ხელოვნურად შეთხზული ფორმები, რომელთაც არც სალიტერატურო ენაში ჰქონდათ ნიადაგი, არც ძველი ქართულიდან მომდინარე იყვნენ და არც კილოური წარმოშობისანი. საქმე ის იყო, რომ XVI—XVIII საუკუნეებში უკვე არც ძველი ქართულის ყველა ფორმა იყო გასაგები და არც „ვეფხისტყაოსნიდან“ მომდინარე ყველა ფორმა ესმოდათ ყოველთვის ზუსტად. ძველი ქართულის ცალკეულ სიტყვა-ფორმებს მრავალ შემთხვევაში მზამზარეულს იყენებდნენ, როგორც ერთგვარ სამკაულს, ხოლო მნიშვნელობა ნათელი არ იყო თვითონ ავტორისთვისაც. ამის გამო თავ-თავის ადგილას მათი მოხმარება და გამოყენება ყოველთვის ვერ უხერხდებოდათ. ერთი მხრივ, მიმბაძველობით, მეორე მხრივ, ლექსის ზომის დაცვისათვის და, განსაკუთრებით, რითმის საჭიროებისათვის მრავალ გაუმართლებელ ოპერაციას ახდენდნენ ჩვენი პოეტები და მთარგმნელები როგორც მორფოლოგიაში, ისე სინტაქსშიც კი, ხოლო სიტყვა-წარმოებაში — განსაკუთრებით.

ასე რომ, XVI—XVIII საუკუნეთა ენაში სალიტერატურო ქართულის ტრადიციულად მომდინარე კანონზომიერ ფორმათა გვერდით, ერთი მხრით.



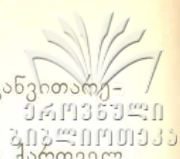
გვხვდება დიალექტებიდან მომდინარე ფორმები, რომლებიც სტილისტიკურ პოეტიკურ ელემენტებს კი არ წარმოადგენენ მწერლის ენისას (სტილისტიკურ დიალექტიზმებად კი არ შეიძლება დავაფასოთ), არამედ იმდროინდელი სალიტერატურო ენის ერთ-ერთ შემადგენელ ნაწილს, ერთ-ერთ კომპონენტაგანს; სალიტერატურო ენა ასეთი, რომ დიალექტიდან მომდინარე ფორმების მოძალებაა მისთვის დამახასიათებელი. მეორე მხრივ კი, ამ ენაში მრავლადაა ხელოვნურად შეთხზული ფორმები, რომელთაც ბუნებრივ სალიტერატურო მეტყველებაში, ვთქვათ, განათლებული წრეების ჩვეულებრივ სალიტერატურო მეტყველებაში, არ შეიძლება დაჰქონოდათ ადგილი. ამათგან არაერთი მისაბადი ფორმის ვერგაგების საფუძველზეა წარმოშობილი, დამახინჯება უცოდინარობის შედეგია.

თქმა არ უნდა, ასეთი გამოგონილი ერთეულები ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ძირითადი ხაზის გარეთ დგანან, მათ ამ ენის შემდგომს ბუნებრივ განვითარებაზე არავითარი გავლენა არ მოუხდენიათ.

გარდა ამისა, ეს ეპოქა ქართული სალიტერატურო ენის განვითარებისა იმითაა აღსანიშნავი, რომ (უშუალო კონტაქტების როლიც რომ არ მივიღოთ მხედველობაში) იმდროინდელი ჩვენი მწერლობა ირანული პოეზიის, კერძოდ ირანული ლიტერატურული თემატიკისა და მოტივების დიდი გავლენის ნიშნით ვითარდებოდა. თეიმურაზ პირველის ცნობილი სიტყვები სპარსული ენის ღირსებათა შესახებ მხოლოდ კონტაობის მიზნით ნათქვამი არ ყოფილა: ირანული მწერლობით გატაცებას თან მოსდევდა ირანული ლექსიკის, გამოთქმების, ირანულ გამოთქმათა მიხედვით შექმნილი კალკების ფართოდ გავრცელება ქართულ სალიტერატურო ენაში. თუ მოვიგონებთ იმას, რომ ამ ეპოქაში გადმოაქართულეს ჩვენმა პოეტებმა რამდენიმე ათასი სტროფის შემცველი „მეფეთა წიგნი“, მაშინ რიგიანად წარმოგვიდგება სურათი იმისა, თუ რამდენად საყურადღებოა ეს მომენტიც ამ საუკუნეთა სალიტერატურო ენის ლექსიკის შედგენილობის გასათვალისწინებლად.

* * *

როდესაც XVI—XVIII საუკუნეების ქართული სალიტერატურო ენის შესახებ ვლაპარაკობთ, უნდა ყოველთვის მხედველობაში ვიქონიოთ ის ფაქტი, რომ ეს ენა ძირითადად პოეზიის ძეგლთა ენას წარმოადგენს და ამიტომ, რომ მისი ის ნიშან-თვისებები, რომელთა შესახებაც ზემოთ იყო ბაასი, ლექსის ენისთვისებებია. ესაა თეიმურაზ პირველისა და თეიმურაზ მეორის, არჩილის, „შაჰნამეს“ ქართველი მთარგმნელების, იოსებ ტფილელის, ვახტანგ მეექვსისა და სხვათა ლექსის ენა. ქრონოლოგიური განსხვავებები არსებითს, პრინციპულ სხვაობას ვერ ქმნის. სამწერლობო ენის სადავეები პოეზიას ეჭირა ხელთ: პროზიდან არსებითი მნიშვნელობა მხოლოდ „რუსუდანიანს“ აქვს, მაგრამ ეს შესანიშნავად დაწერილი თხზულება რატომღაც ჩრდილში იყო მოქცეული და იგი მხოლოდ მე-19 საუკუნეში მოიგონეს, მაშინ, როცა ანტონ კათალიკოსის მიმდევართა შორის თავიანთი მოძღვრის მაღალი სტილის მიმართ რევიზიონისტული განწყობილებები გაჩნდა. რაც შეეხება სულხან-საბა ორბელიანს და მის „სიბრძნე სიცრუის წიგნს“, სულხან-საბა მით უმეტეს განცალკევებით დგას და ახალი, თვისებრივად მაღალი და პრინციპულად განსხვავ-



ბული საფეხურის მაუწყებელია ქართული სალიტერატურო ენის განვითარების ისტორიაში.

დავით გურამიშვილი ქრონოლოგიურად ყველაზე ახალგაზრდაა ქართულ პოეტთა ზემოდანახელებულ პლეადაში. მთელი მისი შემოქმედება, კერძოდ მისი სალიტერატურო მეტყველება, სასიკეთოდ გამოირჩევა მის წინამორბედთა ენისაგან, მაგრამ სხვადასხვა მიზეზების გამო იგი იმათ უფრო ეკედლება, ვიდრე იმ ხაზს, რომელიც სულხან-საბა ორბელიანმა დაამკვიდრა ჩვენს მწერლობაში. ამდენად, რაც ზემოთ ითქვა დავით გურამიშვილის წინამორბედი პოეზიის ენის შედგენილობის შესახებ, მეტ-ნაკლებად იგივე ვრცელდება დ. გურამიშვილის პოეტურ ენაზედაც. პოეტის დიდი ტალანტის შესაფერად ამ ენაში უხვად გვხვდება ხელოვნური ფორმები, მაგრამ ნაკლებად გვხვდება მცდარი გააზრებანი ძველი სიტყვა-ფორმებისა, უხვადაა გამოყენებული აღმოსავლური წარმოშობის ლექსიკაც. ძალიან მძლავრ ფენადაა წარმოდგენილი დიალექტური ფორმები და ლექსიკა. სწორედ ამ უკანასკნელმა გარემოებამ განსაზღვრა ამ მცირე შენიშვნის წარმოდგენა აქ, დიალექტური ლექსიკონების შედგენის პრინციპებისადმი მიძღვნილ სამეცნიერო სესიაზე.

ამჟამად მიღებულია დებულება, რომ დ. გურამიშვილის „დედაკილოა არაგვის ხეობის ქართლური, რომლის შედგენილობაში გარკვეული ადგილი უჭირავს მთიულურის (აგრეთვე კახური მეტყველების) ელემენტებს“ (შ. ძიძიგური). მხედველობაში აქვთ, ქართლური კილოს ლექსიკურ-ფონეტიკურ-მორფოლოგიური თავისებურებების გამოვლენის გვერდით, აგრეთვე ის საყოველთაოდვე ცნობილი ენობრივი მოვლენები, რომლებიც გურამიშვილის ენას აახლოებს მთის ქართულ კილოებთან, როგორცაა, მაგალითად: 1. ვა ჭვუფის ო-დ ქცევის შემთხვევები (მაიყონა, აღმაყოვე, აყოებული, გამოქობილი, გამწობული, დავარქო, დავწო...); 2. ვერცაღ, არცაღ ტიპის ზმნისართები; 3. ვ-ს დაკარგვის შემთხვევები (იოხთა, სხიო, თაო...); 4. ზოგი ამჟამად ერთმარცვლიანი სიტყვის სრული ფუძით წარმოდგენა (ცრუვი, ღრძუვი); 5. კე სახეობა კენ თანდებულისა (რუსეთისაკე, ყიზლარისაკე...); 6. იარ-იალ სუფიქსები (გულმანკიარე, მოგანიარე, განიარი, მაგიარ... აქედან ნასახელარ ზმნებში: აგონიარეო, ათვალნიარეო, აღმობიარეო, ანებიარეო, აღონიარეო, აშვენნიარეო...); 7. ევ, ემ სუფიქსების ხმარება ზმნებში (დავირთევდი, გვწვევდა, ამაგრევდა, იბემდი, დამიდგემდა, მისხემდეს...); 8. ვ-ს შენახვა ევ სუფიქსიანი ზმნების ნამყო ძირითადში (დაგვიხვიე, დავეხრწიე, დავიხვიე, ვემთხვიე, ვიმცვრიე, დანახვია...); 9. ხოლმეობითების ხმარება და სხვ.

ეს დებულება პრინციპულად დავას არ იწვევს: ეს ფორმები დღევანდელ ქართულს მეტყველებაშიც გვხვდება და დღევანდელს მთიულურშიც. ზოგი მოვლენა სხვა კილოებშიც შეიძლება დაადასტუროს კაცმა. ოღონდ მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტი, რომ ე. წ. „არავის ხეობის ქართლური“ არ წარმოადგენს დიალექტოლოგიურად მკვეთრად გამოკვეთილ ერთეულს. დღევანდელი მოსახლეობა მანდ გვიანდელი (მე-19 საუკუნის) დამკვიდრებულია, ხოლო გურამიშვილის დროს ამ რეგიონში მოსახლეობის სხვაგვარი დაჯგუფება უნდა ყოფილიყო. ამდენად ქართლური კილოს ტერიტორიული განფენილობა შეიძლება სხვაგვარი ყოფილიყო და ლექსიკურ-გრამატიკულ ფორმათა შედგენილობის თვალსაზრისითაც სხვაგვარი. ამას თვით დავით გურამიშვილი ამბობს ერთ ლექსში:

წმინდა იონე კახეთს ზედაძენს
სასწაულობით ქვეტიკის ცრემლთ ადენს;
ქართლს წმინდა შიო ღვიმეს ძვლებს ავლენს, —
ორნივე შერებთან სასწაულს ამდენს —
ამ ორ მონასტერს მაქენდა ალაგი,
სასაფლაო და ძვალთ წასალაგი.

თანაც, ყველა ეს თავისებურება, რომლებიც თითქოს მთის კილოებზე უნდა მიუთითებდეს, გვხვდება XVI—XVIII საუკუნეთა ძეგლებში, მაგალითად „შაჰ-ნამეში“ და სხვაგანაც. კერძოდ, ხოლომეობითების ხმარება ლიტერატურული ენისგან მომდინარე ჩანს და არა დიალექტური წარმოშობისა. ეს კი ალბათ იმაზე უნდა მეტყველებდეს, რომ დღევანდელი ქართლური, რომელსაც შესაძარებლად ვიყენებთ, ის აღარ არის, რაც იყო.

ლექსიკონის თვალსაზრისით დიალექტური კი ბევრი რამაა გურამიშვილის „დავითიანში“, სადაურიც უნდა იყოს იგი. ესაა უწინარეს ყოვლისა აღმოსავლეთ საქართველოსათვის დამახასიათებელი საგნებისა და ცნებების გამომხატველი ძირითადი ლექსიკა. გურამიშვილი შესანიშნავად იცნობს სულხან-საბა ორბელიანის ლექსიკონს. ზოგჯერ ამ ლექსიკონის განმარტებასაც კი იყენებს მთლიანად ლექსის სტრიქონებად (არ გამოადგებოდა თუ!): „**თინათინა** სარკითა თუ მისთანათა რათამე მზის შუქი კედელზე ციალებდეს“-ო, — წერს სულხან-საბა; „**საწუთროს** მზის თინათინი მოგითხრა რაცა ფერია: სარკის მზის შუქით ციალსა უწოდენ ქართველთ ერია, ვერას ჯორციელს სულდგმულსა ხელში ვერ დაუჭერია“-ო, — ლექსად აწყობს დავით გურამიშვილი.

აქ, რა თქმა უნდა, არაა აუცილებელი დეტალურად აღნუსხვა ყველა იმ ფორმისა, რომელიც დიალექტიდან მომდინარეა, და ყველა იმ ფორმისა, რომლებიც ხელოვნურადაა შენათხზი პოეტის მიერ და რომლებიც პოეტის მიერ გამოყენებულ ძირითად ლექსიკასთან ერთად უნდა შევიდეს და შეტანილიცაა „დავითიანის“ ლექსიკონში. აღვნიშნავთ მხოლოდ ზოგიერთს. ესენია: ზმნათა პრევერბების ხმარება ქართული ენის აღმოსავლური დიალექტებისათვის დამახასიათებელი **შა, მა, წამა, ვაღმა** სახეობებით, თანდებულთა ნაირსახეობები, თავისებურად ნაწარმოები მიმღეობები (სმე, მკმე, მცხე, მწე, მწადე...) და მრავალი სხვა. მაგრამ მაინც ცალკე უნდა გამოიყოს პრევერბთა ერთი თავისებური წყების საკითხი: **ან:** ანაგეს=ააგეს; **დან:** დანაბერებს=დააბერებს, დანაბი=დააბი, დანაბნელებს=დააბნელებს, დანაბნიეს=დააბნიეს, დანაბრმოზს=დააბრმოზს, დანაბრმავებს, დანადეო=დაადეო, დანაკლებს=დააკლებს, დანამარცხეს=დაამარცხეს, დანამკვიდრებს=დაამკვიდრებს, დანამტკიცეს=დაამტკიცეს, დანამჭლობს=დაამჭლობს, დანარტყა=დაარტყა, დანარღვიე=დაარღვიე, დანასველა=დაასველა, დანასვეს=დაასვეს, დანასნეულებს=დაასნეულებს, დანაქცივა=დააქცივა, დანაყვედრებს=დააყვედრებს, დანაყვირეს=დააყვირეს, დანაშვენა=დააშვენა, დანაშვენებდა=დააშვენებდა, დანაშვენებს=დააშვენებს, დანაშურე=დააშურე, დანაძვერებს=დააძვერებს, დანაძონა=დააძონა, დანაწვინა=დააწვინა, დანაწყებინა=დააწყებინა, დანაწყევს=დააწყევს, დანაჭერინებს=დააჭერინებს, დანახევ=დაახევ, დანახივა=დაახივა, დანაჯერებს=დააჯერებს; **ჩან:** ჩანაგდეო=ჩააგდეო, ჩანაგო=ჩააგო, ჩანაცვა, ჩანაცვეს=ჩააცვა, ჩააცვეს, ჩანაწყო=ჩააწყო, ჩანიღვას=ჩაიღვას; **წან:** წანაგეს=წააგეს, წანახეს=წაახეს, წანაყენა=წააყენა, წანაყვირა=წააყვირა, წანაწყდეს=წააწყდეს, წანახდენს=წაახდენს.



თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებში ასეთი ფორმები არ ტურდება. გურამიშვილამდელმა სალიტერატურო ენამაც ასეთი სახეობები პრევერბებისა არ იცის. რჩება მესამე ახსნა, რომ ნ-არიანი ფორმები გან პრევერბის ანალოგიითაა გაჩენილი, მასასადამე, ხელოვნური ფორმებია. ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ ნ ჩნდება ისეთ შემთხვევაში, როცა ა-ზე დასრულებულ პრევერბს ა-ნით დაწყებული ზმნა მოსდევს. ასევეა, სხვათა შორის, იმ შემთხვევაშიც, როცა თითქოს გან პრევერბიანი ფორმები გვაქვს: განაკრეს, განაწიგნა, განახუთოს. საფარაუდოა, რომ ამ შემთხვევებშიც (ზოგჯერ მაინც) გან პრევერბის გამარტივებულ გა სახეობასთან გვექონდეს საქმე და ნ ისევე იყოს ორ ნ-ს შორის ჩამატებული, როგორც, ვთქვათ, წანასხეს ფორმის შემთხვევაში გვაქვს: წანასხეს წარ-ასხეს ფორმაში რ-ს ნ-თი შეცვლის შედეგად კი არ ჩანს მიღებული, არამედ წანასხეს ფორმაში ორ ანს შორის ჩასმულია ნ სხვა შემთხვევათა მსგავსად.

ასეთ ფორმათა საკმაოდ გავრცელებულობა „დავითიანში“ (ჩვენ ყველა შემთხვევა მოვიყვანეთ) გვაფიქრებინებს, რომ აქ ხელოვნურად ნაკეთები ფორმები შეიძლება არ გვექონდეს და იყოს პოეტის თუმცა მცდარი, მაგრამ შეგნებული დამოკიდებულების გამოვლინება სალიტერატურო ენაში სიტყვათა ერთი ჯგუფის მართლწერისადმი.

ხელოვნურად შეთხზული ფორმებიც არის „დავითიანში“. ასეთი ფორმები უმთავრესად ზმნებზე მოდის.

მინიჩხ-მიაბაროს: „მიწას მიაბაროს, მინიჩხ-მიაბაროს“ = ნიჩხითა და ბარით მიწა მიაყაროს, დამარხოს.

მოღუქან-მობაზარობენ: „მითვე ლაშქრობენ, ვაჭრობენ, მოღუქან-მობაზარობენ“ = ღუქანს და ბაზარს აწყობენ, მართავენ; ვაჭრობენ.

მიწუთე, მიწამე: „დღე შემომოკლე სიცოცხლის, უამი მიწუთე, მიწამე“ = წუთად მიქციე, წამად მიქციე.

მისვეტ-მიბოძე: „ვიქცევი, ქვესკნეთს ვვარდები, მისვეტ-მიბოძეო“ = სვეტად და ბოძად მექმენ, სვეტად და ბოძად შემიდექ.

გიდობს: „ნუ მაინდომებ სამოყვროდ, არც გიძმობს, არცა გიდობსო“ = დობას გაგიწევს.

დავღამდი, გავსთენდი: „ვითა დავღამდი, ისევ გავსთენდი“ = ბნელი მომეფინა, სინათლე, ნათელი მომეფინა.

ასევე შეთხზულია **გამიქართლოს, ვაბატარე, არაკოსანი** („მიგვყევ საწუთროს ზღაპართა, შევიქენ არაკოსანი“) და ბევრი სხვა.

არის თითო-ოროლა შემთხვევა, როცა ძველი ქართულის ფორმაა გამოყენებული უადგილოდ: **მივედინ:** „შენი უხვი მოწყალეა შორს ნუ წამგვარეო, მივედინ მოწყალეებითა, ისევ შემეყარეო!“ მესამე პირის ბრძანებითის ფორმაა გაგებული მეორე პირის ბრძანებითად. ასევე მესამე პირის ბრძანებითის ფორმა იყავნ მეორე პირის ბრძანებითად არის გაგებული შემდეგ შემთხვევებში: „მკნე იყავნ და განძლიერდი, დავითს რაც უთქვამს, სწორია!“ და: „წყვეთი იყავნ საქმეთა შენთა! ჭმუნვითა შუამდე ყოველთა დღეთა თივასა ველისას, ნაოფლსა სველისას სჭამდე პურსა შენს“.

ასევე შეცდომითაა ნახმარი **თანამდები თანანადების** ნაცვლად: „გარდაგიკდიან შენ თანამდებსა“; „თანამდებთა გარდავიკდით, მივსცემთ, რაცა გვექო“. ყველა ეს თავისებურება, რაც დ. გურამიშვილის ლექსიკას ახასიათებს. უნდა გათვალისწინებული ყოფილიყო „დავითიანის“ ლექსიკონის შედგენისას.

რა თქმა უნდა, გურამიშვილის ლექსიკას უაღრესად თავისთავადი, წმინდა მეცნიერული დანიშნულება აქვს. იგი XVIII საუკუნის ქართული პოეზიის ლექსიკის ძირითადი შემადგენელი ნაწილია; მეორე მხრივ, ისიც უნდა განვიხილოთ, რომ ლექსის ენაში სიტყვების გამოყენებისას არაერთი, მხოლოდ ლექსის ენისათვის დამახასიათებელი თუ საჭირო ნიუანსები იჩენს თავს, პოეტს შეუძლია უარი თქვას რომელიმე სიტყვის ლიტერატურულ ფორმაზე და დიალექტური ფორმა ირჩიოს ან თუნდაც ხელოვნურად ცვლილიც კი. ასეთი მაგალითების დასახელება მრავლად შეიძლება. მოვიყვანო ერთს შემთხვევას „დავითიანიდან“.

სიტყვა **მადლი**, რომელიც შედის გამოთქმაშიც — **ღვთის მადლსა** — გურამიშვილთან სხვაგანაც იხმარება და მიცემით ბრუნვაშიც (ისევე როგორც ამ გამოთქმაშია). მაგრამ ერთ ცნობილ სტროფში იხმარება ასეთი ფორმით: **ღვთის მაცა** (მადლსა > მადლსა > მაცა), რაც უსათუოდ დიალექტიდან მომდინარე ფორმაა.

ვაი, რა ბოძი წაიქცა, სახლ-კარი თავს დაგვექცაო!
ლხინი, შვება და სიამე სულ ჭირად გადაგვექცაო,
ჩვენ, ყმანი, დავრჩით, პატრონი წავიდა, შორს გავგვექცაო,
გაფთხილდი, შენც არ დაგვექცე, ღვთის მაცა, მაგრა დექ, ცაო!

ამ სტროფში **ქც** კომპლექსის შემცველი რითმები გვაქვს, **ც**-ს ალიტერაციაა წამყვანი. რაც მეოთხე ტაეპში ტაეპის შიგნითაც გაძლიერებულია კიდევ ახალი **ც**-თი (დაგვექცე). აქ პოეტმა გამოიყენა კიდევ ახალი შესაძლებლობა — ხალხური, დიალექტური ფორმა **ღვთის მაცა** და უძლიერესად დააბოლოვა სტროფი: „ღვთის მაცა, მაგრა დექ, ცაო!“

და მაინც: პოეზიის ძეგლის ლექსიკონის უპირველესი დანიშნულებაა დაენმაროს მკითხველს — ამ შემთხვევაში ქართული პოეზიის მოყვარულ და თავისუფალ ქართველ ინტელიგენტს — სხვადასხვა დარგის სპეციალისტს (ინჟინერს, ექიმს, მასწავლებელს..., სტუდენტს, მოსწავლეს...) სწორად, ადეკვატურად გაიგოს ავტორის მიერ გამოყენებული ლექსიკის, ფრაზეოლოგიური გამოთქმებისა და სიტყვა-ფორმების მნიშვნელობა, ლექსის თითოეული ტაეპის, თითოეული სტროფის მართალი შინაარსი.

რა ფორმით უნდა იქნეს შეტანილი ლექსიკონში ესა თუ ის სიტყვა ზემოთ განხილულ ვითარებისას, რა ფორმა უნდა იყოს გამოყენებული სალექსიკონო ერთეულად? სახელების შემთხვევაშიც კი, სადაც საკითხი უფრო მარტივად წყდება თითქოს, ისეთი კაზუსები ჩნდება, როგორიც **მაცა**-ს შემთხვევაში წარმოიშვა. ამ შემთხვევაში საწყის ფორმად სახელობითი ბრუნვის ფორმა რომ აგვერჩია და **მაცა** ფორმაც იქ განგვემარტა, იშვიათად თუ დაუწყებდა **მაცა**-ს მნიშვნელობით დაინტერესებული მკითხველი მას ძებნას **მადლ**- ერთეულთან, რომლის მნიშვნელობა არც საჭიროებდა განმარტებას. სხვა შემთხვევებში კიდევ (დიალექტური წარმოშობის სახელებში) განმარტებას სწორედ სიტყვის ფორმა საჭიროებს, ისევე როგორც ხელოვნური ფორმების შემთხვევებში.

უფრო რთულია ზმნის სალექსიკონო ერთეულის საკითხი ამ უკანასკნელ შემთხვევაში. ზმნა წარმოდგენილია ამა თუ იმ დრო-კილოს ფორმით, ამა თუ იმ პრევერბით, ამა თუ იმ ქცევისა თუ გვარის ფორმით და არ კი არის ცნობილი, აქვს ამ ზმნას მიცემულ კილოში ის ფორმა, რომელიც სალექსი-

კონო ერთეულად გამოვიყენეთ, ან იხმარება იგი ამ პრევერბით თუ იმ პრევერბით.

მაგალითად ავიღოთ ზმნა **ითვალტვინოს**, რომელიც გურამიშვილს ეჭმუხუღი ყენებული აქვს „ქაცვია მწყემსში“: „იტყვის: ვაი თუ გაფრინდეს შთასაქმუნთა თავისის ნებით მიეცეს ქორსა, იმან **ითვალტვინოს**, მე კი ამადრტვინოს მისის ნაღვლითა!“ რა ფორმით უნდა იქნეს ეს ზმნა შეტანილი ლექსიკონში? ამ ფორმის გარდა სხვა ფორმები ამ ზმნისა ჩვენ არ ვიცით. სამწუხაროდ, არც ის ვიცით, გურამიშვილის დედაკილოში იგი ამჟამად მოიპოვება თუ არა, ერთადერთი, რაც ვიცით, ისაა, რომ მიმინო როცა მწყერს დაიჭერს, საშუალებას მისცემენ, თვალები და ტვინი ამოსჭამოს და შემდეგ გამოართმევენ. ეს მიმინოს გაწვრთნის ერთი საფეხურია. ამას **დათვალტვინება** ჰქვია და დაცულია დღემდე გურიაში. ეს ცნობები ამ ზმნის სხვა ფორმათა შესახებ არაფერს გვეუბნება. სწორედ ამიტომ ერთადერთი შესაძლებლობა გვაქვს და ის უნდა გამოვიყენოთ: სალექსიკონო ერთეულად გავიტანოთ ის ფორმა, რომლითაც იგი „დავითიანშია“ წარმოდგენილი.

რა თქმა უნდა, იდეალური ვითარება იქნებოდა, რომ ჩვენ გვცოდნოდა (უკეთ: რომ არსებულობო) სრული პარადიგმები დიალექტური ზმნებისა, მაგრამ ასე არ არის. ამიტომ, რაც ცნობილია, მხოლოდ ის უნდა მივაწოდოთ მკითხველს.

ამგვარი გადაწყვეტილების ერთადერთი მიზანშეწონილობა კიდევ უფრო ნათელი ხდება იმ შემთხვევაში, როცა პოეტის მიერ ხელოვნურად შეთხზული ზმნების სალექსიკონო ერთეულის გამოყოფის საკითხი დგება.

როდესაც პოეტი ხელოვნურად თხზავს ზმნას, იგი თხზავს ზმნის ამა თუ იმ ფორმას სახელის ფუძისაგან ყველა იმ საშუალების გამოყენებით, რომელიც კი ნასახელარი ზმნების წარმოების შემთხვევაში გვაქვს ენაში. იქნება პირველი, მეორე ან მესამე პირის, მრავლობითი თუ მხოლობითი რიცხვის, ერთპირიანი, ორპირიანი ან სამპირიანი, გარდამავალი თუ გარდაუვალი, მოქმედებითი, ვნებითი გვარის თუ სტატიკური, საარვისო, სათავისო თუ სასახვისო ქცევის ფორმა ამა თუ იმ დრო-კილოსი. თუ ენობრივი რაიმე დარღვევა იქნა დაშვებული, ეს იმას ნიშნავს, რომ სიტყვათმთხვევლობის წესი, დამკვიდრებული ენაში, დარღვეულია და შეთხზული ფორმაც გაუფასურებული. (ასეთი სიტყვათმთხვევლობის ნიმუშები ქართულ პოეზიაშიც გვაქვს, მაგრამ ამჯერად ასეთი შემთხვევების შესახებ არაა ბასი). როდესაც რუსთაველმა შეთხზა ტაეპი — „ფატმანს უხსნია ჩემი მზე, სდედებია და სდებია“, ზმნების ფორმები **სდედებია** და **სდებია** შექმნილია ახალი ქართული სალიტერატურო ენის ზმნის აგებულების ზუსტად დაცვით: **სდებია** ზუსტად ისევეა აგებული, როგორადაც **სძმობია**. განსხვავება მხოლოდ ისაა, რომ **სძმობია** ფორმა მარტო არაა, მას გვერდით სხვა ფორმებიც მოეპოვება, იგი სალიტერატურო ენის ლექსიკის სრულუფლებიანი კუთვნილებაა — მაშინ, როცა **სდედებია** და **სდებია** მხოლოდ ერთხელ იხმარა რუსთაველმა ამ სტროფში, რუსთაველის შემდეგ არავის უხმარია, არ დამკვიდრებულა სალიტერატურო ქართულის ლექსიკურ ფონდში. ისინი ერთხელაა ნახმარი ქართულში, მაგრამ ნახმარია გენიალურად და ცოდვაც იქნებოდა დამკვიდრებულიყო ლექსიკაში და ვისმე გაემეორებინა. ეს ფორმები ერთადერთია, სხვა ფორმები არ მოეპოვება და არ შეიძლება ლექსიკონში შეტანისას მათთვის სალექსიკონო ერთეულების შექმნა: **სდედებია** — დედება; **სდებია** — დება; **სძმობია** („მეც ვიცი, ჩემსა ხელმქმნელსა

თმად ყორნის ბოლო სთმოზია“) — თმოზა; მიდია („ტარიელ ფატმანს უძო-
ძანა: მე თავი შენი მიდია“) — დეზა; მადესა („აწ, თავმან ჩემმან მას მოვკლავ“)
ჩემად დად ვინცა მადესა“) — ისევ დეზა; იქედგოროსა („მათად საჭკრეტელად
მჭკრეტელმან, ხამს, თავი იქედგოროსა“) — ქედგორობა და ა. შ.

ყველა ამგვარი ზმნა მხოლოდ იმ ფორმით უნდა იქნეს შეტანილი პოეტის
ლექსიკონში, როგორც იგი ლექსშია წარმოდგენილი.

ანალოგიური მაგალითებია „დავითიანიდან“: მისვეტ-მიზობძე, იკაცისმკვლე-
ლა, ითვის-იტომა, მინიჩბ-მიაზაროს, მოდუქან-მოზაზარობენ, მიწამე, მიწუთე,
გვთიბ, დაბოძგინდით, გიდობს, დავლამდი, გავსთენდი, დამილამდი, მემწიროდა,
ვაპატარე და მრავალი სხვა, რომელთა შესახებ ზემოთ იყო ბაასი.

სრულიად ცხადია, რომ არ შეიძლება ერთი რომელიმე დიალექტური ფორ-
მის ან ერთი რომელიმე ხელოვნურად შედგენილი სიტყვა-ფორმის (ვთქვათ,
ზმნის) საფუძველზე ვივარაუდოთ ამ რიგის სხვა ფორმათა არსებობის შესაძ-
ლებლობა და სალექსიკონო ერთეულები ამის მიხედვით დავადგინოთ (მასდა-
რი ან სხვა რაიმე ფორმა). ამგვარს ლექსიკონებში, ჩვეულებრივ ლექსიკურ
ერთეულთა გარდა, სალექსიკონო ერთეულს უნდა წარმოადგენდეს ყოველი
ცალკეული სიტყვა-ფორმა, რომელიც კი ტექსტშია დადასტურებული და რო-
მელსაც განმარტება ესაჭიროება. ასეთი ლექსიკონი სიტყვა-ფორმების ლექსი-
კონი უნდა იყოს.

ამ წესით იქნა შედგენილი „დავითიანის“ ლექსიკონი, რომელიც 1955
წლის გამოცემას დაერთო, და განმეორებულია 1980 წლის საიუბილეო გამო-
ცემაში მცირედ შევსებული სახით.

ბ. როზავა

ხანმეტოზისა და ჰამმეტოზის საკითხისათვის*

ქართული ენის ისტორიის შესწავლისათვის, როგორც ცნობილთა, უდიდესი მნიშვნელობა ენიჭება უძველესი ხელნაწერების, ე. წ. ხანმეტური და ჰამმეტური ძეგლების აღმოჩენას. ეს ძეგლები გამოსცეს და სათანადო გამოკვლევა მიუძღვნეს მათს ენას ივ. ჯავახიშვილმა და ა. შანიძემ¹. ამ ძეგლების ენას ეხებოდნენ სხვა ავტორებიც.

ამჟამად ცნობილი ხანმეტი ძეგლები, V, VI, VII საუკუნეების ძეგლებად არის მიჩნეული, ჰამმეტ ძეგლს კი მომდევნო საუკუნეებისად თვლიან.

როგორც დადგენილია, ამ ძეგლების ენაში ხ-||ჰ- პრეფიქსები როგორც ხმოვნით, ისე თანხმოვნით დაწყებულ ფუძეებთან გამოხატავს, ერთი მხრით, მეორე სუბიექტურ პირს (შენ ხუწყი იგი, შენ აღხილე იგი, შენ ხტირ||შენ ჰუწყი იგი, შენ ჰტირ, შენ აღჰილე იგი), მეორე მხრით, — მესამე ირიბი ობიექტის პირს (მან ხრქუა მას იგი, იგინი მიხეაზლნეს მას||მან ჰრქუა მას იგი, იგინი მიჰეაზლნეს მას). ამავე დროს ხ-||ჰ- პრეფიქსი, როგორც ირიბი ობიექტის აღმნიშვნელი, გამოყენებულია, ძველ ქართულში ზედსართავის შედარებით-აღმატებით ფორმებთან: ხუდიდჴს||ჰუდიდჴს, ხუფროჴს||ჰუფროჴს.

ცნობილია აგრეთვე, რომ მომდევნო საუკუნის ძეგლების ენაში ხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ დასახელებული პრეფიქსები არ ჩანს არც ერთი ფუნქციით, ხოლო თანხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ წინაენისმიერ ხშულებთან ჰ-ს ნაცვლად იხმარება ხ-: მან მისცა მას იგი, მან სთხოვა მას იგი, შენ სტირ და სხვ., ხოლო დანარჩენ თანხმოვნებთან რჩება ჰ- პრეფიქსი: მან ჰრქუა მას იგი, მან ჰკითხა მას იგი, მან შეჰმოსა მას იგი, შენ მოჰკუედ და სხვ. ხ- პრეფიქსი ფუძისეულ თანხმოვნებთან ასიმილაციით გადასულა ჴ-, შ-, ჟ- ბგერებში².

ხ- და ჰ- პირის აფიქსების ურთიერთმიმართების შესახებ სპეციალურ ლიტერატურაში გამოითქვა რიგი მოსაზრება. ივ. ჯავახიშვილის აზრით, ხ- პრეფიქსი ქართულის საერთო კუთვნილება უნდა ყოფილიყო, რომელიც შემ-

* ვაღმოიბეჭდა კრებულიდან: ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. XV, ქუთაისი, 1956.

¹ იხ. ამის შესახებ ივ. ჯავახიშვილი, ახლად აღმოჩენილი უძველესი ქართული ხელნაწერები და მათი მნიშვნელობა მეცნიერებისათვის, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. II, 1922—23 წ.; ა. შანიძე, ჰამმეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. III, 1923 და სხვ.

² იხ. ამის შესახებ, ა. შანიძე, დასახელებული ნაშრომი; მისივე, პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, I, 1936.



დეგში ჰ-დ ჩანს შეცვლილი. ხ ბგერის ჰ-დ შეცვლა მას მიჩნეული აქვს ქართული ენის ფონეტიკის ბუნებრივი განვითარების შედეგად³.

საწინააღმდეგო მოსაზრება აქვს გამოთქმული ამ საკითხის შესახებ ნიძეს. მისი აზრით, დასახელებული აფიქსების ძირითად სახედ უნდა მივიჩნიოთ ჰ, რომელიც რიგ დიალექტში აქამდისაც შემონახულა, ხოლო ხ-, ისე როგორც ღ-, ს-, ზ-, შ-, უ-, ამ ძირითადი სახის ფონეტიკურ შენაცვლებას უნდა წარმოადგენდეს. ა. შანიძე, სრულიად სამართლიანად, არ თვლის შესაძლებლად, რომ ხ პრეფიქსი შეიძლებოდა ფონეტიკურ ნიადაგზე გადასულიყო ჰ-ში, რამდენადაც ქართულ ენას საერთოდ არ ახასიათებს ხ-ს დასუსტება და ჰ-თი შეცვლა. „როგორ უნდა ავხსნათ, — წერს ა. შანიძე, — ხანის ჰაედ შეცვლა მხოლოდ პრეფიქსებში მოხდა, ხოლო სხვაგან კი არა? რატომ გვაქვს ჩვენ დღეს ხ ა რ ე ბ ა, ხ ა ტ ი, ა ხ ა ლ ი, ხ ე დ ვ ა, ს ა ხ ე ლ ი, ხ ი ლ ვ ა, ხ ო ლ ო, ხ უ თ ი და სხვა მრავალი, და არა (ჰ) ა რ ე ბ ა, (ჰ) ა ტ ი, ა (ჰ) ა ლ ი, (ჰ) ე დ ვ ა, ს ა (ჰ) ე ლ ი, (ჰ) ო ლ ო, (ჰ) უ თ ი და მისთ“⁴.

ხანმეტსა და ჰაემეტ ტექსტებს შორის დამოკიდებულება ა. შანიძეს შემდეგნაირად აქვს წარმოდგენილი: განსხვავება მათ შორის იმდენად ქრონოლოგიური კი არ არის, რამდენადაც დიალექტური, ე. ი. ისინი იმდენად სხვადასხვა ეპოქებს კი არ ეკუთვნიან, რამდენადაც სხვადასხვა კილოს, ხანმეტი ტექსტები ერთ კილოზეა დაწერილი და ჰაემეტი კი — მეორეზე⁵.

ხანმეტი და ჰაემეტი კილოების განლაგებისა და მათი საზღვრების შესახებ ა. შანიძე ვარაუდობს, რომ ხანმეტი კილო უნდა ყოფილიყო სამხრეთ-აღმოსავლეთ საქართველოში, განსაკუთრებით „მცხეთა-ბოლნისის რაიონებში და მიმდგომ მხარეებში“, რამდენადაც ხანმეტი წარწერები დადასტურებული იყო მცხეთასა და ბოლნისში, ჰაემეტი კილო კი უნდა ყოფილიყო დასავლეთ საქართველოში⁶.

გარკვეული მოსაზრება აქვს ა. შანიძეს გამოთქმული იმის შესახებ, თუ რამ გამოიწვია ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიაში ხანმეტობის გაქრობა მერვე-მეცხრე საუკუნეებიდან და ჰაემეტობის დამკვიდრება. ამის ერთ-ერთ მიზეზად შეიძლება ყოფილიყო, მისი აზრით, აღნიშნულ ხანაში არაბების შემოსევა აღმოსავლეთ საქართველოში და მასთან დაკავშირებული განდაცვლება ქართული კულტურის ცენტრისა დასავლეთ საქართველოში⁷.

ა. შანიძეს დადგენილი აქვს, რომ ხ- პრეფიქსი და მისი ფონეტიკური სახეობა ღ- იმავე მეორე სუბიექტურისა და მესამე ობიექტური პირის გამოსახატავად იხმარება ქართული ენის მთის კილოებში — ხევსურულში, თუშურსა და მოხევეურში. ეს აფიქსი არსებითად თანხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ გვხვდება⁸.

ა. შანიძის აზრით, მთის კილოებში ხ- ამ შემთხვევაში ჰ-საგან არის მიღებული შედარებით უფრო გვიან. ხ- და მისი ფონეტიკურა ვარიანტი ისევე

3 ივ. ჯავახიშვილი, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 365.

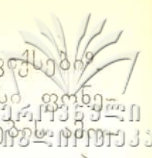
4 ა. შანიძე, ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. III, გვ. 360.

5 იქვე, გვ. 361.

6 ა. შანიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 361.

7 იქვე, გვ. 362.

8 ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, ტფილისი, 1920, გვ. 157—171.



მეორეულია, როგორც **ს-** და მისი ბგერითი ნაცვალი **ზ-, ზ-, ჟ-** პრეფიქსების დასახელებული **ხ-||ჰ-** აფიქსების გენეზისისა და მათი უძველესი ფონეტიკური სახის საკითხს ეხება არნ. ჩიქობავა. მისი აზრით, ამ აფიქსების ნაცვალი შეიძლება ყოფილიყო **ს-** პრეფიქსი. ეს აფიქსი ისტორიულად პირის აღმნიშვნელი არ უნდა ყოფილიყო. პირის ნიშნად ეს პრეფიქსი შემდეგ ჩამოყალიბებულა. ქართული ზმნის პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბების დროს ამ პრეფიქსს ორი ფუნქცია დაჰკისრებია: მეორე სუბიექტურისა და მესამე ობიექტური პირების გამოხატვა. ამოსავალი **ს** ბგერისაგან შეიძლება მიგვეღო, ერთი მხრით, **ჰ**, ისე როგორც ეს დასტურდება აჭარულ კილოში (ჰად=სად), ხოლო მეორე მხრით **ხ** ბგერაც: **ს→ჰ||ხ**¹⁰.

ასეთი ახსნის შედეგად სრულებით გარკვეული ხდება ის მეტად უცნაური მოვლენა, რომ ძველ ქართულში ერთი და იმავე (**ხ-||ჰ-**) ფორმანტი იყო წარმოდგენილი ზმნაში მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირები.

ხ- პრეფიქსი ძირითადად იმავე ფუნქციით, რაც მას ძველ ქართულში ჰქონდა, როგორც ცნობილია, შემონახული აქვს სვანურ ენას ხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ: ხამარე „შენ ამხადებ მას“, ხამარტნე „იგი მას ამხადებინებს მას“ და სხვა... თანხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ **ხ-** პრეფიქსი, როგორც წესი, არა ჩანს. ა. შანიძეს, სრულიად სამართლიანად, **ხ-**ს ამოსავალ სახეობად სვანურისთვისაც მიაჩნია **ჰ-**. ეს პრეფიქსი ამჟამად არ იხმარება სვანურ ზმნებში. დასახელებულ ავტორს დადასტურებული აქვს აქ მისი ოდესღაც არსებობის კვალი: **ად-** პრევერბიან ზმნის ფორმებში, სადაც ირიბი ობიექტი ივარაუდება, პრევერბისეული **დ** ყრუვდება პირის **ჰ** პრეფიქსთან შერწყმის შედეგად: **ათ-მეჩ←*ად-ჰ-მეჩ** „შენ დააბერე ის“, შდრ. **ად-მეჩე** „მან დააბერა ის“; **ათ-ბიშე←ად-ჰ-პიშე** „მიაწოდა“¹¹.

ამგვარად, როგორც გარკვეულია, ქართველურ ენებში მეორე სუბიექტურისა და მესამე ობიექტური პირების **ჰ-||ხ-** პრეფიქსების ხმოების მიხედვით ამჟამად შემდეგი სურათი ჩანს: **ხ-** პრეფიქსი სალიტერატურო ქართულში გადავარდნილია მერვე საუკუნიდან დაწყებული (გამონაკლისია სამი ზმნა). მთის კილოებში გვხვდება **ხ-** პრეფიქსი, **ჰ-**საგან მიღებული (ა. შანიძე), ისიც არსებითად თანხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ: **ჰ-**პრეფიქსი შემონახულია ქართულის აღმოსავლურ კილოებში. დასავლურ კილოებში **ჰ-**ს არსებობის კვალი-ლა ჩანს¹². ზანური ენის დიალექტებში არ დასტურდება არც **ჰ-**სა და არც **ხ-**ს ოდესღაც არსებობის კვალიც. ვარაუდობენ, რომ ზანურისათვის ოდესღაც **ჰ-** პრეფიქსი უნდა ყოფილიყო დამახასიათებელი (ა. შანიძე).

სვანურში შემონახულია **ხ-** პრეფიქსი მხოლოდ ხმოვნით დაწყებული ფუძეების წინ. **ჰ-** პრეფიქსის არსებობის კვალი კი ჩანს.

ამ წერილში ჩვენ გვინდა შევეხოთ **ხ-**სა და **ჰ-**ს ისტორიული ურთიერ-

9 ა. შანიძე, ჰამეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართულ ენის ისტორიისათვის, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, ტ. III, გვ. 360.
 10 არნ. ჩიქობავა, გრამატიკული კატეგორია და ზმნის უღვლილების ზოგი საკითხი ძველ-ქართულში, იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. V, 1953, გვ. 59.
 11 ა. შანიძე, უმლაუტი სვანურში, არილი, 1925, გვ. 182; ვ. თოფურია, სვანური ენა, I, ზმნა, 1931, გვ. 16.
 12 ქ. ლომთათიძე, ნაშთები მესამე პირის ობიექტური პრეფიქსისა გურულსა და აჭარულში, ტფილისის სახ. უნივერსიტეტის შრომები, 1937, XI, გვ. 123—138.



თობის საკითხს. არ უნდა იყოს სადავო ა. შანიძის მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, **ხ**- ბგერას, მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირებზე აფიქსს, არ შეეძლო გადასვლა **ჰ**-ში, პირიქით, შესაძლებელი იყო **ჰ**-პრეფიქსზე მოცვა **ხ**-. მართლაც, ასეთი პროცესი ჩატარებულა ქართულის მთის კილოებში: ხვესურულში, მოხვეურსა და თუშურში. დასახელებულ კილოებში **ჰ**- პირის ნიშანი რიგი თანხმოვნით დაწყებული ბგერის წინ შეცვლილა **ხ**-თი. მაგრამ მთის კილოების თანამედროვე ვითარება გენეტურად არ უკავშირდება ძველ ქართულში ნავარაუდევ ხანმეტ კილოს. მთის კილოები არ ითვლება ხანმეტი კილოს შთამომავლად (ა. შანიძე). ამავე დროს საეჭვოდ გვეჩვენება ქართულის დიალექტებს შორის ე. წ. ხანმეტი დიალექტის არსებობაზე ლაპარაკი აღმოსავლეთ საქართველოს მცხეთისა და ბოლნისის რაიონებში, მაშინაც კი, როცა ამ ადგილებში დაწერილ ძეგლებში, ე. წ. ხანმეტ ძეგლებში, გვხვდება **ხ**- პრეფიქსი. ჩვენი აზრით, ძველ ქართულში ზმნის მეორე სუბიექტურისა და მესამე ობიექტური პრეფიქსების ორი სახეობა **ჰ**- და **ხ**- არ უნდა ყოფილიყო ფონემურად განსხვავებული ორი ბგერა **ჰ** და **ხ**. მეორე სუბიექტური და მესამე ობიექტური პირების აღმნიშვნელად დასახელებულ ეპოქაში (და უფრო ადრეც) ქართულ ზმნებს უნდა ჰქონოდა ერთი და იგივე ლარინგალური (თუ: ლარინგალურ-ფარინგალური) სპირანტი **ჰ**, რომელიც, ზოგან უფრო ღრმად გამოთქმული იძლეოდა უკანაენისმიერი **ხ** სპირანტის შთაბეჭდილებას. ზოგ ძეგლებში ამ აფიქსის ხანითა და ზოგში ჰათი აღნიშვნა არსებითად გრაფიკული ხასიათის სხვაობა უნდა ყოფილიყო. ე. ი. ერთმა ლიტერატურულმა სკოლამ ამ ლარინგალურ-ფარინგალური ბგერის გადმოსაცემად ჰავ ასო იხმარა, ხოლო მეორემ ხანი აირჩია. ეს არჩევანი, შესაძლებელია, თვით **ჰ** ბგერის დიალექტური სხვაობით იყო შეპირობებული: ზოგ დიალექტში ეს **ჰ** შეიძლება უფრო ღრმად და ინტენსიურად გამოითქმოდა, ზოგში კი — ნაკლებ ინტენსიურად.

დავუშვათ ახლა ამის საწინააღმდეგო დებულება, უკვე გავრცელებული შეხედულება, რომლის მიხედვითაც ქართული ენის ზოგ დიალექტში მეორე სუბიექტისა და მესამე ობიექტის პირების პრეფიქსად გამოყენებული იყო **ხ**- სპირანტი, ამ აფიქსის პირვანდელი, ამოსავალი სახეობა (ივ. ჭავჭავაძის მიხედვით), ანდა იგივე **ხ**- სპირანტი მეორეული, **ჰ**-საგან მიღებული (ა. შანიძე); „შენ აღზღე იგი, შენ ხიხილე იგი, იგი მიხეახლა მას, იგი ხუნდა მას“ და სხვებში **ხ** ისეთივე ფონემა იყო, როგორც სიტყვებში ხატავს, სახე, ახალი და სხვა. ასეთ შემთხვევაში რით უნდა ავხსნათ ამ დიალექტებში დასახელებული **ხ**-პრეფიქსის დაკარგვა თავისი ორივე ფუნქციით? ა. შანიძეს სრულებით დამაჯერებელი საბუთი მოჰყავს იმის უარსაყოფად, რომ ძველს ქართულში **ხ**-პრეფიქსისაგან არ შეიძლებოდა მიგველო **ჰ** პრეფიქსი, რამდენადაც **ხ** ბგერა სხვა შემთხვევაში (სახე, იხილა და სხვ.) **ჰ**-ში არ გადასულა, მაგრამ აუხსენელი რჩება მეორე მხარე: თუ კი **ჰ**- პრეფიქსი გარკვეულ დიალექტებში (ხანმეტ დიალექტებში) მართლა **ხ**-თი შეიცვალა, როგორც ამას ა. შანიძე ვარაუდობს, რატომ უნდა დაკარგულიყო ასეთი **ხ**- პრეფიქსებში, მაშინ როდესაც იგი (**ხ**) არც ერთ სხვა შემთხვევაში არ დაკარგულა. **ხ** ბგერა ქართულში, ისე როგორც სხვა ქართველურ ენებში, მეტად მყარი ბგერა ჩანს. ძნელია დაშვება შესაძლებლობისა, თითქოს ნავარაუდები ხანმეტი დიალექტი ასე უკვალოდ



გამქრალიყო, რამდენადაც ამ დიალექტის გამოყენების არე (მცხეთა, ბორჯომი, სამხრეთ საქართველო და სხვა) არც ისე მცირე და უმნიშვნელოა, რამდენადაც თული ენის გავრცელების თვალსაზრისით.

ვიმეორებთ, ქართული ენის დიალექტთა შორის საეჭვო ჩანს ხანმეტი კილოს ისტორიული არსებობა. ასეთი კილო რომ მართლაც ყოფილიყო V, VI, VII და წინა საუკუნეებში, იგი უმედგომ საუკუნეებშიც განაგრძობდა არსებობას და, შესაძლებელია, აქამდისაც მოელწია, რამდენადაც **ხ** ბგერა ქართულში მყარი ბგერაა. დასახელებული აფიქსების დაკარგვა კი, როგორც საყოველთაოდ ცნობილია, მხოლოდ ფონეტიკურ ნიადაგზე მოხდა.

ფონეტიკურად არამყარი ბგერა, მეტნაკლებად არამყარი ყველა ქართული დიალექტისათვის იყო **ჰ** ბგერა.

ამავე წარმოშობის **ჰ**- პრეფიქსი ხმოვნით დაწყებული ზმნის ფუძის წინ (და აგრეთვე ზედსართავის შედარებით-აღმატებითი ფორმის წინ) **ხ**-ში ჩანს გადასული სვანურ ენაში (ა. შანიძე). რამდენადაც **ხ** ბგერა საერთოდ მყარია ქართველურ ენებში, იგი აქამდის შემოინახა სვანურმა. ასევე, რიგი, თანხმოვნით დაწყებული ზმნის ფუძის წინ მთის კილოებში **ჰ** პრეფიქსი გადასულა **ხ**-ში და იგი აქამდის შემოინახეს კიდევ ამ კილოებმა. ამგვარად, იმ ქართველურ ენებსა და მათს დიალექტებში, სადაც ხსენებული **ჰ** პრეფიქსი მართლაც **ხ**-თი შეიცვალა, ეს უკანასკნელი ყველგან შემოინახული ჩანს.

სხვა მონაცემებიც შეიძლება დავასახელოთ ამ მოსაზრების სასარგებლოდ: რომ, მართლაც, ძველ ქართულში, როგორც ვარაუდობენ, ხანმეტი კილო ყოფილიყო გამოყოფილი, მაშინ მოსალოდნელი იყო მეტერი თანხმოვნებით დაწყებული ზმნის ფუძის წინ **ხ**- პრეფიქსი გამყლერებულებოდა (ე. ი. გადასულიყო ღ-ში), როგორც ამას ადგილი აქვს მთის კილოებში, მაგალითად, ხევსურულში — ღღგომივ, დაღმაღავს; თუშურში — ღღესავს, მოხეურში — ღნახე (შენ ის) და სხვა¹³. ხანმეტ ხელნაწერებში გვხვდება დახდევ (ხანმეტი ლექციონარი ი. 20,27) და არა დაღდევ, ხრქუა (ხან. ლექც. მრ. 16,25) და არა ღრქუა, ხრწმენა (ხან. ლექც. ი. 20,8) და არა ღრწმენა, შთახბერა (ხან. ლექც. ი. 20,22) და არა შთაღბერა და სხვ.

მეორე მხრით, მეტად საყურადღებოა ის ფაქტი, რომ ხანმეტი ხელნაწერები, რომლებიც ამჟამად არის დადასტურებული, ჩვეულებრივ წმინდა ხანმეტი არ ჩანს, რამდენადაც მათში სპორადულად მაინც გვხვდება ხანების ნაცვლად ჰაეები. **ხ ა ნ მ ე ტ ი ლ ე ქ ც ი ო ნ ა რ ი ს** ენის შესახებ ა. შანიძე წერს: „**ხ ა ნ მ ე ტ ი ლ ე ქ ც ი ო ნ ა რ ი ს** ხელნაწერი, ვამბობთ ჩვენს ძეგლზე, მაგრამ არის კი საცვებით შესაფერისი მისთვის ეს სახელწოდება? არა და თითქოს ჰოც. არა, იმიტომ რომ ძეგლში გვხვდება ისეთი ფორმებიც, სადაც „მეტი“ ხანების ნაცვლად „მეტი“ ჰაეები გვაქვს“... საზოგადოდ უნდა შევნიშნოთ, რომ ხანთან ერთად ჰაეს ხმარება შეიძლება მართო ამ ძეგლს არ ახასიათებდეს. ხანმეტი პალიმფსესტების საბოლოო ამოკითხვა ალბათ სხვაგანაც დაადასტურებს ჰაეს არსებობას. მაგრამ, ახლაც შემიძლია გადაჭრით ვთქვა, რომ ამ მხრივ ლექციონარის ენა ყოველ შემთხვევაში განმარტოებით არ დგას, მას მხარს უჭერს ხანმეტი იერემიას ნაწყვეტების ტექსტი, სადაც 20 ფორმათაგან 17 ხანმეტია, 3 კი — ჰაემეტი“¹⁴.

¹³ ა. შანიძე, სუბიექტური პრეფიქსი მეორე პირისა და ობიექტური პრეფიქსი მესამე პირისა ქართულ ზმნებში, 1920, გვ. 157—167.
¹⁴ ა. შანიძე, ხანმეტი ლექციონარი, გვ. 023.



ჩვენი აზრით, ხანის გვერდით ხანმეტ ხელნაწერებში ჰაეს ხმარება მაჩვენებელი უნდა იყოს იმისა, რომ ლიტერატურული სკოლა, რომელიც ლარსონის გალურ-ფარინგალურ ჰ ბგერას ჩვეულებრივ ხანით გამოხატავდა, ხშირად ბოლომდე ვერ იცავდა ამ პრინციპს. ზოგჯერ ამავე ჰ ბგერას აღნიშნავდა ჰაე ასოთი. ცოცხალ მეტყველებაში რომ მართლაც ისეთი ბგერა ყოფილიყო პირის აღმნიშვნელი, როგორცაა ხ-, არ იქნებოდა მოსალოდნელი, ამ დიალექტის წარმომადგენელს ეს ბგერა ნაწერში გამოეხატა ჰაეთი.

ვფიქრობთ, ამ მოსაზრებას არ ეწინააღმდეგება უკვე ცნობილი ისეთი შემთხვევები, სადაც ამჟამადაც ქართულში შემონახული ჩანს სამ ზმნაში მეორე სუბიექტური პირის ხ- პრეფიქსი: ხარ, წახვალ, წახვედ. ეს ფორმები შემონახულია არა მხოლოდ იმ დიალექტებში, სადაც ისტორიულად ნავარაუდევია ხანმეტობა, ე. ი. აღმოსავლურ კილოებში, არამედ იმ დიალექტებშიც, სადაც ხანმეტობა არაა ნავარაუდევია, ე. ი. დასავლურ კილოებში. თვით ძველი ქართულის ჰაემეტ ძეგლშიც დასახელებულ ზმნებთან იხმარება არა ჰ- პრეფიქსი, არამედ ხ- პრეფიქსი: შენ ხარა მომავალი იგი (ჰაემეტი ტექსტების ნიმუშები, 30,13)¹⁵.

არ იქნებოდა მართებული გვევარაუდნა, რომ ხ პრეფიქსის ხმარება ამ სამ ზმნასთან ყველა ქართულ კილოში სავარაუდოდ ხანმეტი კილოდან იყოს შეთვისებული, ანდა ეს ფორმები სალიტერატურო ენის გავლენით იყოს გავრცელებული.

როგორც ა. შანიძე ვარაუდობს, საერთო ქართულისათვის თავის დროზე დამახასიათებელი იყო ჰ-პრეფიქსი, ე. ი. ჰაემეტობა იყო საერთო მოვლენა ქართული კილოებისათვის. ამ საერთო ჰაემეტობის პირობებში ქართულ კილოებში დასახელებული სამი ზმნის წინ ჰ გადასულა უფრო მყარ ბგერაში, ხ სპირანტიში: *ჰარ→ხარ, წარ-ჰ-ვალ→წარ-ხ-ვალ, წარ-ჰ-ვედ→წარ-ხ-ვედ. ამ ზმნებთან ჰ-ს გადასვლას ხ-ში შეიძლება მორფოლოგიურმა მომენტმაც შეუწყო ხელი, რამდენადაც სამივე დასახელებული ზმნა დეფექტურია. ვ ა ლ და ვ ე დ ზმნებთან ისიცაა შესაძლებელი, რომ თხრობით კილოში პირველი პირის ფორმისაგან გასარჩევად მე წ ა რ ვ ა ლ, მე წ ა რ ვ ე დ მეორე პირის ფორმაში წარმოდგენილი ყოფილიყო ხაზგასმით მეორე პირის პრეფიქსი ჰ — შენ წარჰვალ, შენ წარჰვედ, რომელიც თავის დროზე ყველა კილოში გადასულა ხ-ში — შენ წარხვალ, შენ წარხვედ (არაა გამორიცხული ამ შემთხვევაში ფონეტიკური შესაძლებლობა ვ-ს მეზობლობაში ჰ-ს გადასვლისა ხ-ში).

სპეციალურ ლიტერატურაში დადასტურებულია გაქვევებული ხ- პრეფიქსიანი სახელები: ხ უ ე ე ს ი, შდრ. სვან. ხოშა, მეგრ. უჩაში „უფროსი“¹⁶, ხ ე რ თ ვ ი ს ი, ნაწარმოები ზმნისაგან ე რ თ ვ ი ს ი გი მას¹⁷, საკუთარი სახელი ხ ა ხ ა რ ე (შდრ. ზმნის ფორმა ა ხ ა რ ე შენ მას)¹⁸.

არ გვეჩვენება დამაჯერებლად, თითქოს ნააფიქსარი ხ- ამ შემთხვევებში

15 ა. შანიძე, ჰაემეტი ტექსტები და მათი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, III, გვ. 366.
 16 ა. შანიძე, პირის ნიშანი ბრუნვიან სიტყვასთან ქართველურ ენებში, თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები, ტ. I, გვ. 388.
 17 ა. შანიძე, ნაშთები მესამე პირის ობიექტურის პრეფიქსის ხმარებისა ხმოვნების წინ ქართულ ზმნებში, ტფილისის უნივერსიტეტის მოამბე, II, გვ. 272.
 18 ს. ჯანაშია, კლდევ ერთი ნაშთი ხანმეტობისა თანამედროვე ქართულში, წე-ლიწდებული, 1923—1924, გვ. 117.



ნავარაუდევო ხანმეტი კილოს გადმონაშთი იყოს. **ხ**- ამ მაგალიტში მსგავსი ქართულის **ჰ**- პრეფიქსისაგან უნდა იყოს მიღებული. **ჰ**- პრეფიქსი ამ სიტყვებთან გაქვევების შედეგად იქცა უფრო მყარ **ხ** სპირანტად. საყურადღებოა ამასთან დაკავშირებით ის ფაქტი, რომ საქართველოში გაქვევებული **ხ**- პრეფიქსიანი სერთვისი სიტყვა გეოგრაფიული ადგილის მნიშვნელობით გვხვდება არა მხოლოდ იმ ტერიტორიაზე, სადაც ხანმეტი კილოა ნავარაუდევო, არამედ ისეთ ადგილებში, სადაც ხანმეტობა არ ივარაუდება, მაგალითად, აჭარაში¹⁹.

დასკვნა: ძველი ქართული ე. წ. ხანმეტი და ჰემეტი ხელნაწერების არსებობა არ უნდა იყოს ისტორიულად ორი კილოს — ხანმეტი და ჰემეტი კილოების არსებობის ანარეკლი. კერძოდ, ხანმეტი კილოს არსებობა ქართულში ისტორიულად არ უნდა ვივარაუდოთ. ქართულისათვის დამახასიათებელი უნდა ყოფილიყო მეორე სუბიექტურისა და მესამე ობიექტური პირების აღსანიშნავად **ჰ**- პრეფიქსი, რომელსაც გენეტურად უკავშირებენ ნივთთა კლასის ს-პრეფიქსს. ამ **ჰ**-ს ზოგილიტერატურული სკოლა ძველ საქართველოში გამოსატყვევდა ჰემეტი, ზოგი სკოლა კი — ხანით, რაც შეიძლებოდა შეპირობებული ყოფილიყო თვით ამ ერთი და იმავე ლარიგალურ-ფარინგალური **ჰ** ბგერის დიალექტური თავისებურებით.

¹⁹ იხ. ა. შანიძე, დასახელებული ნაშრომი, გვ. 273.

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების I—XXIX ტომებში
გამოკვეთილ ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია

კრებული „იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება“, რომელსაც პერიოდულად სცემს ენათმეცნიერების ინსტიტუტი, გამოდის 1946 წლიდან. აქ იბეჭდება ძირითადად ინსტიტუტის თანამშრომელთა გამოკვლევები და წერილები იბერიულ-კავკასიურ (ქართულ და სხვა ქართველურ, აფხაზურ-ადიღურ, ნახურ და დაღესტნურ) ენათა ფონეტიკის, მორფოლოგიის, სინტაქსის, ლექსიკისა და დიალექტოლოგიის საკვანძო საკითხების შესახებ. გამოკვლევები ეძღვნება ამ ენათა როგორც სინქრონიულ, ისე დიაქრონიულ შესწავლას. განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა ქართული ენის თეორიული და პრაქტიკული საკითხების დამუშავებასა და შესწავლას. ქვეყნდება ასევე შრომები თანამედროვე საბჭოთა თეორიული ენათმეცნიერების აქტუალური პრობლემატიკიდან. და დამახასიათებელი ამ მხრივ ისაა, რომ ამ გამოკვლევებში ამა თუ იმ ზოგადენათმეცნიერული დებულების საილუსტრაციოდ ფართოდაა გამოყენებული სწორედ იბერიულ-კავკასიურ ენათა ჩვენებები, რომელთა გათვალისწინება დიდად ფასეულია ენათმეცნიერების მთელი რიგი ზოგადთეორიული საკითხების დასმისა და გადაწყვეტისათვის. ეს წარმოადგენს ამ კრებულის, და საერთოდ, მთელი ინსტიტუტის მუშაობის სპეციფიკას და ამითვე გამოირჩევა ეს კრებული სხვადასხვა ხასიათის გამოცემებისაგან, რომლებიც მრავლად გამოდის ჩვენს ქვეყანაში. საბჭოთა და უცხოელი სპეციალისტები (არა მარტო კავკასიოლოგები) დიდად აფასებენ და დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ იმ ფაქტს, რომ ამ გამოცემის მეოხებით სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოდის ბევრი ისეთი ახალი მასალა, რომელიც ბევრ თავისებურებას შეიცავს და ამასთანავე ძნელად ხელმისაწვდომია. ცნობილია, რომ კავკასიის ენობრივი სამყარო გამოირჩევა თავისი უნიკალურობით.

თავისი არსებობის 45 წლის მანძილზე უკვე ტრადიციულმა კრებულმა — „იბერიულ-კავკასიურმა ენათმეცნიერებამ“ — დიდი სამეცნიერო ავტორიტეტი მოიპოვა როგორც ჩვენში, ისე უცხოეთში.

რამდენადაც წინამდებარე XXX ტომი ასევე საიუბილეოა, გადავწყვიტეთ წინა 29 ტომში დაბეჭდილ ნაშრომთა ბიბლიოგრაფიის შედგენა და დაბეჭდვა.

ბიბლიოგრაფიაში ნაშრომის სათაური იმ ენაზეა წარმოდგენილი, რა ენაზედაც დაიბეჭდა წერილი. საბიბლიოგრაფიო ერთეულთა თანმიმდევრობა ასეთია: ა) სამეცნიერო სტატიები, ბ) რეცენზიები, გ) ანგარიშები, ინფორმაციები, ბიბლიოგრაფიები, დ) ნეკროლოგები.

ბიბლიოგრაფიის შედგენაზე იმუშავეს მ. მდინარაძემ, მ. გიორგაძემ, მ. კერესელიძემ, ნ. ლოლაძემ.

ა) გამოკვლევები

- ი. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, I, გოვარი — გუარი, ტ. IV, 1952, გვ. 363—369.
- ი. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, ტ. XII, 1960, გვ. 211—220.
- ი. აბულაძე, ძველი ქართულის ლექსიკიდან, ტ. XIV, 1964, გვ. 135—140.
- ლ. აბულაძე, დროის აღმნიშვნელი სიტყვების კლასიფიკაცია, ძველ-ფილ ლექსიკონებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 35—42.
- ლ. აბულაძე, დროის სემანტიკური ველის შესახებ, ტ. XXV, 1986, გვ. 3—11.
- ლ. აბულაძე, უამი, დრო და ხანი ძველ ქართულში, ტ. XXVII, 1983, გვ. 154—164.
- ლ. აბულაძე, სივრცული და დროული ორიენტაციის აღმნიშვნელ სიტყვათა წყვილების შესახებ, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 3—12.
- მ. ალავიძე, რუსთაველური „გვარალი“, ტ. XIV, 1964, გვ. 187—189.
- მ. ანდრონიკაშვილი, ირანული წარმოშობის ზოგი ქართული სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. I, 1946, გვ. 385—391.
- ზ. ანჩაბაძე, ალ. რობაქიძე, კავკასიური მთური ფეოდალიზმის ბუნების საკითხისათვის, ტ. XVIII, 1973, გვ. 111—126.
- ი. ასათიანი, -ერე სუფიქსიანი თურმეობითი მეგრულში, ტ. XVII, 1970, გვ. 144—151.
- ი. ასათიანი, -რ სუფიქსის კვალი მეგრულ ზმნაში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 273—283.
- შ. აფრიდონიძე, აპელატიური მიმართვის ფორმების გამოყენებისათვის ქართულში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 94—101.
- შ. აფრიდონიძე, დიალექტი და რეგიონული ტოპონიმია, ტ. XXVI, 1987, გვ. 62—67.
- შ. აფრიდონიძე, ნაწილაკების განლაგება „ზოგად კითხვებში“, ტ. XXVI, 1987, გვ. 83—95.
- შ. აფრიდონიძე, უ ხმოვანზე ფუძეგათავებულ ზმნათა უღლებასთან დაკავშირებული ნორმატიული საკითხები, ტ. XXVII, 1988, გვ. 187—193.
- ლ. ბაბლუანი, ზოგი ზედსართავი სახელის ეტიმოლოგიისათვის სვანურში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 131—135.
- ლ. ბაბლუანი, სამწვერა და ოთხწვერა თანხმოვანთმიმდევრობანი სვანურსა და ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 254—261.
- გ. ბედოშვილი, სპეციფიკური წარმოების ზოგიერთი ქართული გვარის ისტორიისათვის, ტ. XXV, 1986, გვ. 146—149.



გ. ბედოშვილი, ქართული ტოპონიმია და ეთნოლოგიური საკითხთა კვლევის ზოგიერთი ასპექტი, ტ. XXII, 1980, გვ. 319—323.

გ. ბერიძე, „და“ კავშირისათვის ვეფხისტყაოსანში, ტ. IV, 1952, გვ. 355—361.

გ. ბერიძე, ზღუდე სიტყვისა და მისგან ნაწარმოებ შეზღუდულის მნიშვნელობის ევოლუციისათვის, ტ. I, 1946, გვ. 347—354.

ა. ბოჭორიშვილი, რეფლექსიის ადგილის შესახებ ჯ. ლოკის ფსიქოლოგიაში, ტ. XIII, 1960, გვ. 139—147.

გ. ბურჭულაძე, ბრძანებითის იტერატიულ ფორმათა შესახებ ლაკურში, ტ. XXII, 1980, გვ. 314—317.

გ. ბურჭულაძე, იბერიულ-კავკასიურ ენათა ლექსიკიდან, ტ. XXVII, 1988, გვ. 240—253.

გ. ბურჭულაძე, კვლავ -ვით თანდებულის შესახებ ქართულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 84—87.

გ. ბურჭულაძე, მრავლობითი რიცხვის ორმაგი გამოხატვის თაობაზე კაპუტურ-ჰუნზიბურ ზმნაში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 191—198.

გ. ბურჭულაძე, ნატვრითი კილოს ფორმათა შესახებ ლაკურში, ტ. XXV, 1986, გვ. 227—232.

გ. ბურჭულაძე, -ნიერ სუფიქსი ქართულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 74—81.

გ. ბურჭულაძე, სახელიანობა და პირიანობა ზმნისა, ტ. XXIX, 1990, გვ. 228—234.

გ. ბურჭულაძე, ჩვენებით ნაცვალსახელთა ფუძეები ლაკურში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 301—306.

კ. გაბუნია, ბრუნვათა სემანტიკისა და ისტორიის ზოგი საკითხი ქართველურ ენებში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 44—54.

კ. გაბუნია, რთული თანდებულების საკითხისათვის ქართულსა და სვანურში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 48—55.

კ. გაგუა, ერთი ტიპის დრონაკლი ზმნები სვანურში, ტ. XVII, 1970, გვ. 127—135.

კ. გაგუა, ერთი ტიპის პირნაკლი ზმნები სვანურში, ტ. XXI, 1979, გვ. 130—147.

კ. გაგუა, კვლავ სუფიქსიანი ვნებითის საკითხისათვის ქართულში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 67—71.

კ. გაგუა, მდგომარეობის გამომხატველი ზოგიერთი ზმნა სვანურში და მონათესავე ენების მონაცემებთან მათი მიმართება, ტ. XX, 1978, გვ. 162—179.

კ. გაგუა, საშუალი გვარის ზმნათა ერთი სახეობისათვის სვანურში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 227—239.

კ. გაგუა, ქართულიდან შესულ ლექსიკურ ერთეულთა ზოგი ცვლილებისათვის სვანურში, ტ. XXV, 1986, გვ. 215—219.

რ. გაგუა, ბაცბური ზმნის ასპექტი და რიცხვის გამოხატვის საშუალებანი, ტ. XIII, 1962, გვ. 261—266.

რ. გაგუა, ერგატივისა და ინსტრუმენტალისის ურთიერთობისათვის ბაცბურ ენაში, ტ. II, 1948, გვ. 87—90.



- რ. გაგუა, ზმნის ცვლა გრამატიკული კლას-კატეგორიის მიხედვით ბეც-ბურენაში, ტ. IV, 1952, გვ. 129—134.
- რ. გაგუა, ზოგიერთი ფონეტიკური პროცესი ბაცბური ენის ხმოვნებში, ტ. VIII, 1956, გვ. 469—476.
- რ. გაგუა, კავშირი ბაცბურ სახელთან და ზმნასთან, ტ. XII, 1960, გვ. 331—337.
- თ. გამყრელიძე, so, sa, tod ნაცვალსახელი და ე. სტერტევანტის „ინდოხეთური“ ჰიპოთეზა, ტ. XVIII, № 2, 1957, გვ. 241—248.
- შ. გაფრინდაშვილი, ბგერათმეცნიერებისათვის დარგულსა და ლაქურში, ტ. VI, 1954, გვ. 281—322.
- შ. გაფრინდაშვილი, ენის განვითარების ბუნების შესახებ, ტ. III, 1952, გვ. 181—202.
- შ. გაფრინდაშვილი, ლაბიალიზაციის ბუნებისათვის ზოგ იბერიულ-კავკასიურ ენაში, ტ. VII, 1955, გვ. 229—273.
- შ. გაფრინდაშვილი, მიცემითი ბრუნვის ფორმანტების გენეზისისათვის დარგულში, ტ. II, 1948, გვ. 215—227.
- შ. გაფრინდაშვილი, ნიშა — „თქვენ“ ნაცვალსახელის ფორმას გენეზისისათვის ხაიდაყირში, ტ. IV, 1952, გვ. 161—170.
- შ. გაფრინდაშვილი, საწარმოთქმო დაბრკოლებათა რაგვარობის საკითხი ქართულში, ტ. XII, 1960, გვ. 169—188.
- შ. გაფრინდაშვილი, სახელთა მრავლობითი რიცხვის ფორმების წარმოება დარგულსა და ლაქურში, ტ. V, 1953, გვ. 217—259.
- შ. გაფრინდაშვილი, სისინა და შიშინა სპირანტების წარმოების თავისებურებისათვის (ზოგი იბერიულ-კავკასიური ენის მასალების მიხედვით), ტ. XI, 1959, გვ. 77—104.
- შ. გაფრინდაშვილი, ხშულ-მსკდომ თანხმოვანთა კლასიფიკაციისათვის ქართველურ ენებში, ტ. XIII, 1962, გვ. 81—82.
- პ. გაჩეჩილაძე, იმერული დიალექტის ხანურ-ზეგნური მეტყველება, ტ. VIII, 1956, გვ. 109—146.
- პ. გაჩეჩილაძე, კვლავ მცა ნაწილაკისათვის, ტ. XII, 1960, გვ. 241—253.
- პ. გაჩეჩილაძე, ჭუედ ფუძის სტრუქტურისათვის, ტ. XXI, 1979, გვ. 68—80.
- პ. გაჩეჩილაძე, ტერმინ საბარულის შესახებ საბას ლექსიკონში, ტ. XIII, 1962, გვ. 171—175.
- პ. გაჩეჩილაძე, უვის ზმნის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XIX, 1974, გვ. 76—82.
- პ. გაჩეჩილაძე, ქართულის სალექსიკონო მასალა, ტ. XVII, 1970, გვ. 321—337.
- პ. გაჩეჩილაძე, ქართული ლექსიკოგრაფია, ლექსიკოლოგიის ისტორიისათვის (მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევრისა და მეოცე საუკუნის დასაწყისის ქართული პრესის მასალების მიხედვით), ტ. XI, 1959, გვ. 193—210.
- ი. გეწაძე, ერვატიული კონსტრუქციის ჩამოყალიბების ზოგი საკითხისათვის აფხაზურ-ადიღურ ენებში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 315—327.

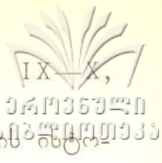
- ბ. გიგინეიშვილი, ასპექტის შესახებ უღურ ენაში, ტ. XI, 1959, გვ. 361—382.
- ი. გიგინეიშვილი, ვარლამ თოფურიას ღვაწლი თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენის ნორმათა უნიფიკაციის საქმეში, ტ. XXII, 1980, გვ. 283—291.
- ი. გიგინეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ზოგი ადგილის წაკითხვისათვის ქართულში ზედსართავ სახელთა შედარებით-აღმატებითი ხარისხის ფორმათა წარმოების თავისებურებებთან დაკავშირებით, ტ. XV, 1966, გვ. 59—62.
- ი. გიგინეიშვილი, „ვეფხისტყაოსნის“ ლექსიკიდან, ტ. XVIII, 1973, გვ. 211—242.
- ი. გიგინეიშვილი, ი. ბ. სტალინის მოძღვრება საერთო სახალხო ენისა და დიალექტების შესახებ და ერთიანი ქართული სალიტერატურო ენის საკითხები, ტ. III, 1952, გვ. 483—510.
- ლ. გელენიძე, ილია სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XVII, 1970, გვ. 124—125.
- გ. გოგოლაშვილი, მორფემათა მიჯნაზე წარმოქმნილ ხმოვანთკომპლექსთა შესახებ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 108—110.
- გ. გოგოლაშვილი, ნამყოს სახეობათა წარმოების ერთგვაროვანი პრინციპისათვის ძველ ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 69—74.
- თ. გონიაშვილი, ა. ნაწილაკისა და -იე სუფიქსის ურთიერთობისათვის ჩაჩნურში, ტ. XIII, 1962, გვ. 251—258.
- თ. გონიაშვილი, ნახურ ენათა კონსონანტიზმიდან, ტ. XVI, 1968, გვ. 218—230.
- თ. გონიაშვილი, ნახურ ენათა კონსონანტიზმიდან. I. აფრიკატები: წ, ჭ, ტ. XVI, 1968, გვ. 218—230.
- ი. გუდავა, -დ „ჩანართი“ თანხმონის განაწილების და მორფოლოგიური კვალიფიკაციისათვის სახელთა ბრუნებისას ხუნძურში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 168—169.
- ი. გუდავა, ზმნა გუტიზე და უარყოფის გამოხატვა ხუნძური ენის ზოგ ზმნურ ფორმაში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 272—275.
- ტ. გუდავა, ატრიბუტულ სახელთა ისტორიისათვის ხუნძურში, ტ. XXI, 1979, გვ. 189—192.
- ტ. გუდავა, აფრიკატები ანდიურ ენებში*, ტ. XI, 1959, გვ. 261—285.
- ტ. გუდავა, აწმყოს წარმოება ანდიურ ენებში და ზმნის საუღლებელი ფუძის ზოგიერთი საკითხი, ტ. XX, გვ. 214—230.
- ტ. გუდავა, ბავგალური ენის ფონეტიკის საკითხები, ტ. XVI, 1968, გვ. 144—175.
- ტ. გუდავა, ბრუნების ორი ტიპის ისტორიული ურთიერთმიმართებისათვის ხუნძურ-ანდიურ ენებში, ტ. XIII, 1962, გვ. 267—274.
- ტ. გუდავა, გრამატიკული კლასების ისტორიისათვის ტანდიურში, ტ. VI, 1954, გვ. 365—370.
- ტ. გუდავა, გრამატიკული კლასის ნიშნის ფონეტიკური ცვლილებები ხუნძურსა და ანდიურ ენებში, ტ. VII, 1955, გვ. 311—330.
- ტ. გუდავა, ზმნათა ერთი რიგის (წვიზე „წურვა“, ქვინე „ჭამა“) უღვლილებისათვის ხუნძურში, ტ. XIX, 1974, გვ. 125—128.



- ტ. გუდავა, თანხმევანთკომპლექსებისათვის ხუნძურში (ანლაუტი და ლაუტი), ტ. XVII, 1970, გვ. 183—187.
- ტ. გუდავა, მერცხალი (ეტიმოლოგიური ძიება), ტ. XIV, 1964, გვ. 143—145.
- ტ. გუდავა, მესამე გრამატიკული კლასის ნიშნის ერთი ვარიანტი ხუნძურ-ანდიურ-დიდოურ ენებში, ტ. IV, 1952, გვ. 135—143.
- ტ. გუდავა, მიცემითი ბრუნვის შესახებ ხუნძურში, ტ. XII, 1960, გვ. 345—349.
- ტ. გუდავა, ტინდიური ენის ფონეტიკური მიმოხილვა, ტ. V, 1953, გვ. 327—374.
- ტ. გუდავა, ფარინგალურ თანხმევანთა საკითხისათვის ხუნძურ-ანდიურ ენებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 257—266.
- ტ. გუდავა, ხუნძურ-ანდიურ-დიდოურ ენათა ტო ლატერალის გენეზისისა და ქართველურ ენებში მისი ფონეტიკური შესატყვისის შესახებ, ტ. VI, 1954, გვ. 55—61.
- ტ. გუდავა, ხუნძური ჭოუჭუ 'ქალი' სიტყვის შედგენილობისათვის, ტ. VI, 1954, გვ. 373—376.
- ა. დავითიანი, ჟი, ჩუ, ქა და სვა წინდებულათვის სვანურში, ტ. VI, 1954, გვ. 457—459.
- კ. დონდუა, ადიღური ტიპის მოთხრობითი ბრუნვა სვანურში (მორფოლოგიური სესხების პრობლემისათვის), ტ. I, 1946, გვ. 169—192.
- ლ. ენუქიძე, ზმნის მიერ მართულ სახელთა (აქტანტთა) სიხშირული დახასიათება ქართულში, ტ. XX, 1978, გვ. 61—75.
- ლ. ენუქიძე, კონფერენცია „ტიპოლოგიური მეთოდები სხვადასხვა სისტემის ენათა სინტაქსში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 308—319.
- ლ. ენუქიძე, სემანტიკის საკითხი წარმომშობ გრამატიკებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 15—36.
- ლ. ენუქიძე, სიღრმული და ზედაპირული სტრუქტურის მიმართებისათვის, ტ. XXVII, 1988, გვ. 3—95.
- ფ. ერთელიშვილი, „მორფემიზებული“ კომპლექსები ქართულში, ტ. XIV, 1964, გვ. 147—160.
- თ. ვაშაკიძე, -დი ენ ჰოლისკი, ასპექტი და ქართული საშუალო ზმნები, ტ. XXIX, 1990, გვ. 260—268.
- ბ. ზვიადაური, კაუზატივი და კაუზატიური მიმღებები დიდოურ ენაში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 219—226.
- ა. თაყაიშვილი, ქვა-სიტყვის აგებულებისათვის, ტ. XV, 1966, გვ. 243—250.
- გ. თოფურია, ბრუნების ერთი სისტემის გენეზისისათვის დარგულ ენაში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 200—209.
- გ. თოფურია, ბრუნების ზოგი საკითხი ხუნძურ-ანდიურ-დიდოურ ენებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 192—198.
- გ. თოფურია, ზოგიერთი წინასწარი ცნობა კრიწული ენის მორფოლოგიიდან, ტ. XII, 1960, გვ. 437—442.
- გ. თოფურია, კლასიკური უღვლილებიდან პიროვან უღვლილებაზე გადასვლის ერთ-ერთი გზის შესახებ იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ტ. XIII, 1962, გვ. 55—65.



- გ. თოფურია, ნათესაობითი ბრუნვის გენეზისისათვის ლაქურ ენაში, ტ. XIX, 1974, გვ. 163—166.
- გ. თოფურია, სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოებისათვის ლექსურ ენებში, ტ. XVII, 1973, გვ. 254—262.
- გ. თოფურია, ქართულ-ქართველური ეთნონიმის ლინგვისტური საკითხები, ტ. XVII, 1970, გვ. 118—122.
- გ. თოფურია, გრამატიკულ მოვლენათა ერთგვაროვანი პროცესი ქართველურ ენებში, ტ. VI, 1954, გვ. 445—455.
- გ. თოფურია, ენის განვითარების შინაგან კანონთა ერთი ნიმუში ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 519—528.
- გ. თოფურია, ივანე ჯავახიშვილი და ქართველური ენები, ტ. XVI, 1968, გვ. 257—262.
- გ. თოფურია, ნამყოს სახეობათა საერთო ნიშნისათვის ქართულში, ტ. VII, 1955, გვ. 453—459.
- გ. თოფურია, რედუქციისათვის ქართველურ ენებში (ორიოდე სიტყვა საკითხის ისტორიისათვის), ტ. I, 1946, გვ. 63—89.
- გ. თოფურია, ქართველურ ენათა შედარებითი ფონეტიკის ზოგიერთი საკითხი, ტ. XII, 1960, გვ. 149—157.
- გრ. იმნაიშვილი, აკად. ვ. თოფურიას დიალექტოლოგიური შრომები და ქართული დიალექტოლოგიის ძირითადი პრობლემები, ტ. XXIV, 1985, გვ. 88—98.
- გ. იმნაიშვილი, არაგვის ხეობის ქართლური, ტ. IV, 1952, გვ. 305—335.
- გ. იმნაიშვილი, ბორჯომის ხეობის ქართლურის თავისებურებანი, ტ. VIII, 1956, გვ. 83—105.
- გ. იმნაიშვილი, ენობრივი ზოლები და მათი გამიჯვნის საკითხი ძველი ქართული სამწერლობო ენის საყრდენ დიალექტში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 56—64.
- გ. იმნაიშვილი, ერთი თანდებულის გენეზისისათვის ინგილოურში, ტ. XIV, 1964, გვ. 221—225.
- გ. იმნაიშვილი, ვნებითი გვარი, წარმოება და ფუნქციები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ტ. XXI, 1979, გვ. 22—56.
- გ. იმნაიშვილი, ზოგიერთი ღრთის წარმოება ინგილოურში, ტ. VI, 1954, გვ. 157—161.
- გ. იმნაიშვილი, ინგილოურის მთავარი სინტაქსური თავისებურებანი, ტ. XI, 1959, გვ. 179—190.
- გ. იმნაიშვილი, პირველი თურმეობითისა და სტატიკურ ზმნათა წარმოება ინგილოურში, ტ. VII, 1955, გვ. 119—123.
- გ. იმნაიშვილი, სახელის ფუძის კვეცისა და უკვეცელობის შემთხვევები ახალ ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 75—93.
- გ. იმნაიშვილი, სახელის ფუძის კუმშვისა და უკუმშველობის შემთხვევები ახალ ქართულში, ტ. XXII, 1980, გვ. 91—124.
- გ. იმნაიშვილი, უმლაუტი ინგილოურში, ტ. V, 1953, გვ. 165—180.
- გ. იმნაიშვილი, ქართლური დიალექტიზმები XIX ს. მწერალთა ნაწერებში, ტ. XVI, 1968, გვ. 79—103.



გ. იმნაიშვილი, ქართული დიალექტის ნაირსახეობანი, ტ. IX—X, 1958, გვ. 147—152.

გ. იმნაიშვილი, ქართული ზმნის გვარის კატეგორიის შესწავლის რიდან, ტ. XXIX, 1990, გვ. 148—168.

გ. იმნაიშვილი, ძველი ქართული ენის საყრდენი დიალექტის ზოლური სხვაობების ისტორიისათვის, ტ. XXVII, 1988, გვ. 142—153.

გ. იმნაიშვილი, ხმოვანთა დაკარგვა ქართული ენის ზოგიერთ კილოში, ტ. XIII, 1962, გვ. 135—154.

დ. იმნაიშვილი, ასპექტისა და დროთა წარმოების ისტორიული ურთიერთობებისათვის ნახური ჯგუფის ენებში, ტ. XIX, 1974, გვ. 100—120.

დ. იმნაიშვილი, Ю. Д. Дешериев, Современный чеченский литературный язык. т. XIV. 1964, с. 373—385.

დ. იმნაიშვილი, დროთა წარმოების სისტემა ნახური ჯგუფის ენებში, ტ. XXI, 1979, გვ. 155—186.

დ. იმნაიშვილი, დროული მიმდევრობის ფორმანტთა გენეზისისათვის ქისტურ ენებში, ტ. V, 1953, გვ. 317—325.

დ. იმნაიშვილი, ერგატივის წარმოების ისტორიისათვის ნახური (ჩაჩნური) ჯგუფის ენებში, ტ. XII, 1960, გვ. 313—319.

დ. იმნაიშვილი, თურმეობითები ქისტური ჯგუფის ენებში, ტ. VI, 1954, გვ. 327—342.

დ. იმნაიშვილი, პირის კატეგორიის საკითხისათვის ნახური (ჩაჩნური) ჯგუფის ენათა ზმნაში, ტ. XVI, 1968, გვ. 192—213.

დ. იმნაიშვილი, რიცხვითი სახელების წარმოება და ბრუნება დიდოურსა, ჰინუხურსა და ხვარშიულ ენებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 281—295.

დ. იმნაიშვილი, სტატიკური ზმნები ნახური ჯგუფის ენებში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 350—357.

დ. იმნაიშვილი, უარყოფითი ნაცვალსახელები და უარყოფითი ზმნისართები იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ტ. IV, 1952, გვ. 53—71.

დ. იმნაიშვილი, ფონეტიკური ცვლილებანი დიდოურში ჰინუხურ და ხვარშიულ ენებთან მიმართებაში, ტ. VII, 1956, გვ. 243—262.

დ. იმნაიშვილი, ქართული ენიდან სიტყვათა სესხების კანონზომიერებისათვის პანკისის ქისტურში, ტ. XI, 1959, გვ. 235—245.

დ. იმნაიშვილი, ჩაჩნური ენის შაროული კილოს ძირითადი თავისებურებანი, ტ. XVII, 1970, გვ. 193—219.

დ. იმნაიშვილი, ჩაჩნური ენის ჭებერლოური კილოს ზოგი თავისებურება ჩაჩნურ-ინგუშურის სხვა კილოებთან მიმართებაში, ტ. XV, 1966, გვ. 277—302.

დ. იმნაიშვილი, ხმოვანთა ასიმილაციის ზოგი სახე ნახური (ჩაჩნური) ჯგუფის ენებში, ტ. XIII, 1962, გვ. 237—247.

დ. იმნაიშვილი, ჰაპოტაქსის საკითხისათვის ჩაჩნური ჯგუფის ენებში, ტ. II, 1948, გვ. 55—84.

ნ. იმნაძე, ხმოვანთა შემართვის შესახებ ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 165—168.

ნ. იმნაძე, ხშულთა პარმონიული კომპლექსების შესახებ ქართულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 42—48.



ნ. იმნაძე, უ- ბგერის რაგვარობისათვის ქართულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 120—126.

ლ. იორდანიშვილი, რაფიელ ერისთავი, ლექსიკოგრაფი და რედაქტორი, ტ. XXIX, 1990, გვ. 183—193.

ლ. იორდანიშვილი, რ. ერისთავის ტერმინოლოგიური შრომები, ტ. XVI, 1968, გვ. 105—113.

ლ. იორდანიშვილი, რაფიელ ერისთავი ქართული ენის წარმოშობისა და განვითარების შესახებ, ტ. XXIV, 1985, გვ. 21—32.

კ. კაკიტიძე, -ად სუფიქსიან სახელთა ერთი ჯგუფის ისტორიისათვის ქართულში, ტ. XXV, 1986, გვ. 111—119.

ო. კახაძე, ა-ზე დაბოლოებული ზოგიერთი სახელის ბრუნებისათვის ქვემოიმერულში, ტ. V, 1963, გვ. 183—192.

ო. კახაძე, ატენისა და წედისის ხეობის ქართლური, ტ. IV, 1952, გვ. 271—304.

ო. კახაძე, ერგატის ნიშნების გამოყოფისათვის არჩიბულში, ტ. XIII, 1962, გვ. 343—351.

ო. კახაძე, ერთი კლას-ნიშნის მნიშვნელობის ცვლისათვის არჩიბულში, ტ. XX, 1978, გვ. 281—284.

ო. კახაძე, ზმნის ფუძის ზოგიერთი საკითხისათვის არჩიბულში, ტ. XVII, 1970, გვ. 223—230.

ო. კახაძე, ზოგიერთი შენიშვნა ლატერალური თანხმოვნების შესახებ, ტ. XI, 1959, გვ. 303—312.

ო. კახაძე, ინკლუზიური და ექსკლუზიური ნაცვალსახელების თაობაზე არჩიბულში, ტ. XIV, 1964, გვ. 363—370.

ო. კახაძე, კვლავ ერგატის ნიშნების შესახებ არჩიბულში, ტ. XVI, 1969, გვ. 246—252.

ო. კახაძე, ლატერალური თანხმოვნები არჩიბულში (წინასწარი მოხსენება) ტ. IX—X, 1958, გვ. 339—344.

ო. კახაძე, ლექსიკური ზანიზმებისათვის იმერულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 165—170.

ო. კახაძე, ოკრიბულის თავისებურებანი, ტ. VI, 1954, გვ. 163—179.

ო. კახაძე, ორი ბრუნვის ურთიერთდამთხვევის შესახებ არჩიბულში (წინასწარი მოხსენება), ტ. XV, 1966, გვ. 361—365.

ო. კახაძე, პირთა ნაცვალსახელების აგებულებისა და ბრუნების ზოგიერთი საკითხი არჩიბულში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 367—373.

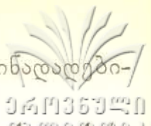
ო. კახაძე, პირის კატეგორიის შესახებ არჩიბულში, ტ. XIX, 1974, გვ. 181—184.

ო. კახაძე, პურეულის ზოგიერთი ტერმინის შესახებ ქართულში (მასალები იბერიულ-კავკასიურ ენათა ლექსიკური ურთიერთობიდან), ტ. VIII, 1956, გვ. 77—81.

ო. კახაძე, პურეულის ზოგიერთი ტერმინის შესახებ ქართულში (მასალები იბერიულ-კავკასიურ ენათა ლექსიკური ურთიერთობიდან), ტ. XII, 1960, გვ. 191—197.

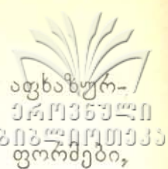
მ. კელენჯერიძე, მოსე ჯანაშვილის ხელნაწერი, ლექსიკონები, ტ. XXII, 1980, გვ. 184—197.

მ. კელენჯერიძე, ქართული ლექსიკოგრაფიის ისტორიისათვის, ტ. XX, 1978, გვ. 98—106.



- ლ. კვანტალიანი, ერთი სახის პირობითი დამოკიდებული წინადადებებისათვის, ტ. XXIII, 1985, გვ. 101—103.
- ლ. კვანტალიანი, „ვიდრე“ კავშირიანი შედარებითი კონსტრუქციებისათვის, ტ. XXII, 1980, გვ. 301—304.
- ლ. კვანტალიანი, ზოგი კითხვითი წინადადების შედგენილობისა და ფუნქციისათვის ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 211—220.
- ლ. კვანტალიანი, ზოგი ცვლილებისათვის ჰიპოთაქსურ კონსტრუქციაში, ტ. XXV, 1986, გვ. 120—124.
- ლ. კვანტალიანი, რთული წინადადებების შესწავლის ისტორიიდან, ტ. XXIX, 1990, გვ. 170—182.
- გ. კვარაცხელია, სამეცნიერო ფუნქციური სტილის სპეციფიკის ზოგადი დახასიათება, ტ. XXVI 1987, გვ. 3—17.
- გ. კვარაცხელია, ქართული ენის ფუნქციურ სტილთა სტატისტიკური ანალიზი, ტ. XXVII, 1988, გვ. 17—33.
- გ. კვარაცხელია, ქართული სამეცნიერო სტილის ზოგიერთი თავისებურება, ტ. XXI, 1979, გვ. 10—20.
- ა. კიზირია, ადგილისა და დროის გარემოება ძველ ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 97—122.
- ა. კიზირია, ატრიბუტული სინტაგმა, მისი შედგენილობა და კომპონენტთა ურთიერთობა, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 65—91.
- ა. კიზირია, განკერძოებული განსაზღვრება ძველ ქართულში, ტ. XVII, 1973, გვ. 191—196.
- ა. კიზირია, დანართი ძველ ქართულში, ტ. XIV, 1964, გვ. 177—186.
- ა. კიზირია, -ებ ნიშნიანი მრავლობითი რიცხვის სინტაქსური ძალისათვის ძველ ქართულში, ტ. VII, 1955, გვ. 35—40.
- ა. კიზირია, ვითარების გარემოება ძველ ქართულში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 137—145.
- ა. კიზირია, ვითარების გარემოების გამოხატვის საშუალებანი ქართველურ ენებში, ტ. XX, 1978, გვ. 37—59.
- ა. კიზირია, მიცემითში დასმული პირმიუმართავი დამატება ძველ ქართულში, ტ. XI, 1959, გვ. 169—177.
- ა. კიზირია, ნათესაობითში დასმული პირმიუმართავი დამატება ძველ ქართულში, ტ. XII, 1960, გვ. 221—229.
- ა. კიზირია, ნანათესაობითარი მსაზღვრელის ურთიერთობისათვის საზღვრულთან, ტ. I, 1946, გვ. 329—336.
- ა. კიზირია, ობიექტის მიერ ზმნის შეთანხმება მრავლობით რიცხვში თანამედროვე ქართულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 100—112.
- ა. კიზირია, რთული თანწყობილი წინადადება ძველ ქართულში, ტ. VIII, 1956, გვ. 19—37.
- ა. კიზირია, საერო მწერლობის ძეგლთა ენის სინტაქსის ზოგიერთი საკითხი (XII—XVIII სს. მხატვრული ძეგლების მიხედვით), ტ. VI, 1954, გვ. 137—155.
- ა. კიზირია, სინტაქსური ურთიერთობის განვითარების ზოგი საკითხი ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 205—210.
- ა. კიზირია, ქართული ენის სინტაქსის საკითხები ვარლამ თოფურას შრომებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 161—182.

- ა. კიზირია, შერწყმული წინადადება ქართულში. 1. შერწყმული წინადადება ძველ ქართულში, 2. შერწყმული წინადადება ახალ ქართულში, ტ. IV, 1952, გვ. 203—237.
- ა. კიზირია, ჩართული სიტყვა და წინადადება ძველ ქართულში, ტ. XV, 1966, გვ. 172—180.
- ა. კიზირია, წარმომავლობის სახელები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 40—62.
- ნ. კიზირია, ბრძანებითი შინაარსის გამოხატვის საშუალებანი თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 93—99.
- ნ. კიზირია, თანხმომავანთა წყვილები ჭანურში, ტ. XXII, 1980, გვ. 198—206.
- ნ. კიზირია, ინტენსივობის ფუნქცია არამხატვრული პროზაული ტექსტების წაითხვის დროს, ტ. XXVI, 1987, გვ. 112—119.
- ნ. კიზირია, მსმენელის მიმართ მოლაპარაკის დამოკიდებულების გამოხატვის ფონეტიკური საშუალებანი სალიტერატურო ქართულ მეტყველებაში, ტ. XXV, 1986, გვ. 96—109.
- ნ. კიზირია, სეგმენტირებულ ჩქამიერ თანხმომავანთა აღქმისათვის ქართულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 34—41.
- ნ. კიზირია, წინადადებაში სიტყვის ლოგიკური ხაზგასმის ინტონაციური საშუალებანი, ტ. XXVII, 1988, გვ. 170—174.
- ნ. კიზირია, ხმოვნის დაგრძელება ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 222—229.
- ბ. კიკვიძე, ორფუძიანი ბრუნება ხუნძურში, ტ. XII, 1960, გვ. 351—356.
- ა. კობახიძე, კნინობითის წარმოება რაჭულში, ტ. XIII, 1962, გვ. 157—161.
- ა. ლეკიაშვილი, აფხაზური ზმნის პოტენციალის ფორმის შესახებ, ტ. II, 1948, გვ. 33—36.
- ლ. ლეჟავა, დავით კლდიაშვილის სტილის შესწავლისათვის, ტ. XVII, 1970, გვ. 24—34.
- ლ. ლეჟავა, დიმიტრი ყიფიანის „ახალი ქართული გრამატიკა“ (გამოქვეყნებიდან 100 წლისთავის გამო), ტ. XXV, 1986, გვ. 60—90, ცხრ. გვ. 234—273.
- ლ. ლეჟავა, ზემოიშვრის მასალები ერთი სოფლის მცხოვრებთა მეტყველების მიხედვით, ტ. IX—X, 1958, გვ. 173—190.
- ლ. ლეჟავა, შენიშვნები ზემოსურების მეტყველებაზე, ტ. XIV, 1964, გვ. 197—219.
- ლ. ლეჟავა, ხალხური ზეპირსიტყვიერების ზოგიერთი ქანრის ენის შესწავლისათვის, ტ. VIII, 1956, გვ. 151—160.
- კ. ლერნერი, ანტუნ მეიე როგორც თანამედროვე სოციოლინგვისტიკის წინამორბედი, ტ. XXVI, 1987, გვ. 19—32.
- კ. ლერნერი, ენის სოციალურობის ორგვარი ინტერპრეტაციის შესახებ-ლობა ლინგვისტიკაში, ტ. XVIII, 1989, გვ. 13—23.
- კ. ლერნერი, ენობრივი ნიშნის მოტივაციის შესახებ-შენარჩუნება ენათა კონტაქტის პირობებში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 3—16.
- კ. ლერნერი, ფდე სოსიურის სოციოლოგიზმის ზოგიერთი თავისებურება, ტ. XXIV, 1985, გვ. 10—20.



- ქ. ლომთათიძე, ამოსავალ თვ, თვი კომპლექსთა ცვლილება აფხაზურ-ადილურ ენებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 260—263.
- ქ. ლომთათიძე, აფხაზური გარდამავალი ზმნის უსუბიექტო ფორმები, ტ. II, 1948, გვ. 1—13.
- ქ. ლომთათიძე, აფხაზური ზმნის ძირითად დრო-კილოთა სისტემა, ტ. VII, 1955, გვ. 207—227.
- ქ. ლომთათიძე, გვარის კატეგორიის საკითხისათვის აფხაზურში, ტ. VIII, 1956, გვ. 195—212.
- ქ. ლომთათიძე, გურული ჯაკელის მნიშვნელობისათვის, ტ. XXIX, 1990, გვ. 194—196.
- ქ. ლომთათიძე, დამოკიდებული წინადადების ერთი თავისებურება ზოგ ქართულ დიალექტში, ტ. I, 1946, გვ. 337—344.
- ქ. ლომთათიძე, დილა სიტყვის დილ-სახეობისათვის „ვეფხისტყაოსანში“, ტ. XV, 1966, გვ. 35—38.
- ქ. ლომთათიძე, ენის განვითარების კანონზომიერების საკითხის შესახებ, ტ. III, 1952, გვ. 107—133.
- ქ. ლომთათიძე, „ერთი“ რიცხვითი სახელის ისტორიისათვის ქართველურსა და აფხაზურ-ადილურ ენებში, ტ. XIII, 1962, გვ. 69—79.
- ქ. ლომთათიძე, ე. წ. „მიზან-პირობითი კილოს“ წარმოებისათვის აფხაზურ დიალექტებში, ტ. II, 1948, გვ. 17—29.
- ქ. ლომთათიძე, ზმნის ინფინიტური წარმოების კვალი ძველ ქართულში (წინასწარი ცნობა), ტ. IX—X, 1958, გვ. 111—116.
- ქ. ლომთათიძე, ზმნის უარყოფით ფორმათა წარმოება აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში, ტ. V, 1958, გვ. 203—213.
- ქ. ლომთათიძე, ზოგი ზმნისართის აგებულებისათვის აფხაზურ-აბაზურ დიალექტებში, ტ. VI, 1954, გვ. 275—279.
- ქ. ლომთათიძე, თბება ტიპის ზმნათა ისტორიისათვის ქართულში, ტ. IV, 1952, გვ. 75—81.
- ქ. ლომთათიძე, ი. სტალინის შრომა „მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები“ და მისი მნიშვნელობა საბჭოთა ენათმეცნიერებისათვის, ტ. III, 1952, გვ. 33—71.
- ქ. ლომთათიძე, ი. ჯავახიშვილი და ქართულისა და მთის იბერიულ-კავკასიური ენების ისტორიულ-გენეტიური ურთიერთობის პრობლემა, ტ. XVI, 1968, გვ. 263—272.
- ქ. ლომთათიძე, ლაბიალიზაციის საკითხისათვის ქართველურ ენებში, ტ. XVI, 1968, გვ. 69—73.
- ქ. ლომთათიძე, ლარინგალური ყ ფონემის გენეზისისათვის ტაპანთურში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 285—301.
- ქ. ლომთათიძე, მოჩვენის (მოჩვენების, მოჩვენებითობის) კატეგორიისათვის აფხაზურ-ადილურ ენებში და შესაბამისი ზმნური წარმოების საკითხი ქართულში, ტ. XVII, 1970, გვ. 153—160.
- ქ. ლომთათიძე, ნათესაობის ზოგი სახელის წარმოებისა და კნინობითობის -ია სუფიქსის საკითხი ქართულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 68—72.
- ქ. ლომთათიძე, რთულფუძიან ზმნათა აგებულება აფხაზურში, ტ. IV, 1952, გვ. 83—125.



ქ. ლომთათიძე, საურთიერთო (საურთიერთო-სათანაო, საურთიერთო-საორმხრივო) კატეგორია აფხაზურ-ადიღურ ენებში, ტ. XII, 1960, გვ. 275—283.

ქ. ლომთათიძე, სახელთა ცოცხლად და არაცოცხლად დაყოფის ჩანასახი აბაზური ენის ტაპანთურ დიალექტში, ტ. XX, 1978, გვ. 180—186.

ქ. ლომთათიძე, სტატიკური და დინამიკური ზმნები აფხაზურში (აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა მონაცემების მიხედვით), ტ. VI, 1954, გვ. 257—271.

ქ. ლომთათიძე, ს. ჯანაშია — ენათმეცნიერი, ტ. XXIV, 1985, გვ. 3—9.

ქ. ლომთათიძე, ტაპანთური ამთანნი[გ] („გველი“) სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XXII, 1980, გვ. 223—226.

ქ. ლომთათიძე, უბიხურ ენაში ქართველურ ენათაგან შესული ლექსიკური მასალის საკითხისათვის, ტ. XIX, 1974, გვ. 93—98.

ქ. ლომთათიძე, ფონეტიკურ ცვლილებათა არათანაბარი ხასიათის შესახებ, ტ. XXIII, 1985, გვ. 31—35.

ქ. ლომთათიძე, ქართული კერავს ზმნის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XXV, 1986, გვ. 125—128.

ქ. ლომთათიძე, -ქ სუფიქსისათვის მეგრულ ზმნებში, ტ. I, 1946, გვ. 131—139.

ქ. ლომთათიძე, ლქრ-ს მონაცვლეობისათვის ქართველურ ენებში, ტ. XI, 1959, გვ. 71—76.

ქ. ლომთათიძე, შეგრძნების გამომხატველ ზმნათა აგებულების ორი ტიპი აფხაზურში, ტ. XXI, 1979, გვ. 148—151.

ქ. ლომთათიძე, ხელისა და ფეხის აღმნიშვნელი ფუძეების უძველესი სახეობებისათვის აფხაზურ-ადიღურ ენებში და ზოგი ქართველური ფუძის ანალიზის საკითხი, ტ. XI, 1966, გვ. 150—160.

ქ. ლომთათიძე, ხშულ-ლაბიალურ კომპლექსთა შერწყმით მიღებული ბფჟ ქართველურ ენებში, ტ. XIV, 1964, გვ. 101—108.

ქ. ლომთათიძე, ჰარმონიის მოშლა აბაზური ენის კომპლექსებში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 188—190.

ე. ლომთათიძე, ა ხმოვნის სტატუსი ხვარშიული ენის დიალექტებში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 277—293.

ე. ლომთათიძე, ბეჟიტური ა, ო, ხმოვნების შესატყვისები ჰუნზიბურში და ო, უ ხმოვანთა გენეზისი, ტ. XX, 1978, გვ. 249—262.

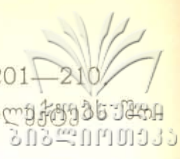
ე. ლომთათიძე, ბეჟიტური ე, ი, ხმოვნების შესატყვისები ჰუნზიბურში და გ ხმოვნის გენეზისი, ტ. XXI, 1979, გვ. 194—209.

ე. ლომთათიძე, ბრძანებითი კილოს წარმოება დიღორ ენებში, ტ. XIV, 1964, გვ. 253—257.

ე. ლომთათიძე, გრამატიკული კლასისა და რიცხვის კატეგორიები ხვარშიულ ენაში, ტ. XII, 1960, გვ. 367—378.

ე. ლომთათიძე, ენის განვითარების ბუნების შესახებ, ტ. III, 1952, გვ. 137—178.

ე. ლომთათიძე, ერგატივისა და ინსტრუმენტალის ისტორიული ურთიერთობისათვის კაპუჭურ-ჰუნზურ ენაში*, ტ. IV, 1952, გვ. 147—159.



- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ე ხმოვანი ხვარშიულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 201—210.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ე ხმოვნის შესატყვისობანი დიდოური ენის დიალექტურების შესახებ, ტ. XXVI, 1987, გვ. 212—230.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ზოგი საერთო-ძირიანი ფუძე იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ტ. VII, 1955, გვ. 417—450.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, თანხმოვანთა შესატყვისობანი დიდოურ ენებსა და ხუნძურს შორის, ტ. XIII, 1962, გვ. 285—311.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ისევ დიდოურ ენათა რიცხვითი სახელების წარმოების თაობაზე, ტ. XV, 1966, გვ. 317—332.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, -ი ხმოვანი ხვარშიულში და მისი დიალექტური შესატყვისები, ტ. XXIV, 1985, გვ. 170—184.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, მახვილით გამოწვეული ცვლილებები დიდოურ ენებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 255—257.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, მრავლობითობის წარმოება კავტურ-ჰუნჯური ენის ზმნაში, ტ. V, 1953, გვ. 417—446.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა მეგრულში, ტ. VI, 1954, გვ. 207—239.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, რაოდენობითი რიცხვითი სახელის ბრუნება დიდოური ჯგუფის ენებში, ტ. XI, 1959, გვ. 291—300.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, სიტყვაწარმოება დიდოური ჯგუფის ენათა რიცხვით სახელებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 303—312.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ჩვენებითი ნაცვალსახელების აგებულება და ბრუნება დიდოური ჯგუფის ენებში (შედარებით-ისტორიული ანალიზი), ტ. VIII, 1956, გვ. 269—305.
- ე ლ ო მ თ ა ძ ე, ხმოვანთა რეგრესული ასიმილაცია ხვარშიულ ენაში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 264—269.
- ა. მ ა ნ ჯ გ ა ლ ა ძ ე, -ურ სუფიქსისათვის ძველ ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 473—512.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, აბსტრაქტულ სახელთა წარმოება და საწარმოებელ აფიქსთა შედგენილობა ძველ ქართულში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 121—127.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, დიალექტიზმები XV—XVIII სს. კახურ ისტორიულ საბუთებში, ტ. IV, 1952, გვ. 239—268.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, ზმნისართისა და თანდებულის სინტაქსური ურთიერთობისათვის, ტ. XII, 1960, გვ. 231—238.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, ზმნისწინების შედგენილობა და მათი პირველადი ფუნქციები ძველ ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 73—94.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, ზმნური სუფიქსების ხმარების თავისებური სისტემა ჯავახურში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 157—163.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, თანდებული ქართულში, ტ. I, 1946, გვ. 203—246.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, კნინობითი სახელები ძველ ქართულში, ტ. XX, 1978, გვ. 108—118.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, კუთვნილებითი ნაცვალსახელი მსაზღვრელად ქართველურ ენებში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 178—190.
- ა. მ ა რ ტ ი რ ო ს ო ვ ი, მასდარული კონსტრუქციის გენეზისისათვის ძველ ქართულში, ტ. VII, 1955, გვ. 44—59.

- ა. მარტიროსოვი, მახვილი და ინტონაცია ჯავახურში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 137—138.
- ა. მარტიროსოვი, საერო მწერლობის ძეგლების ფონეტიკური თავისებულებანი, ტ. VI, 1954, გვ. 87—133.
- ა. მარტიროსოვი, უკუქცევით-კუთვნილებითი ნაცვალსახელები ქართველურ ენებში, ტ. XIV, 1964, გვ. 109—123.
- ა. მარტიროსოვი, ქართული დიალექტური ლექსიკის შესწავლისა და ლექსიკონების შედგენის ძირითადი საკითხები, ტ. XXIII, 1985, გვ. 139—148.
- ა. მარტიროსოვი, ჩემდა, შენდა... ტიპის ნაცვალსახელთა წარმოება და ფუნქციები ქართველურ ენებში, ტ. XI, 1959, გვ. 107—128.
- ა. მარტიროსოვი, წინდებულისა და თანდებულის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართულში, ტ. VIII, 1956, გვ. 39—46.
- ვ. მალრაძე, ფლორის აღმნიშვნელი ფუძეები კასპის რაიონის ტოპონიმებში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 118—121.
- გ. მაჭავარიანი, ბრუნების ზოგიერთი საკითხი სვანურში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 131—241.
- გ. მაჭავარიანი, ზმნის ათმატურ ფუძეთა მნიშვნელობისათვის ქართველურ ენებში, ტ. XXV, 1986, გვ. 39—50.
- გ. მაჭავარიანი, კაუზატივის კატეგორია ქართველურ ენებში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 62—106.
- გ. მაჭავარიანი, ლატერალურ თანხმოვანთა სისტემის ევოლუციის ზოგიერთი საკითხი ნახური ჯგუფის ენებში, ტ. XIV, 1964, გვ. 261—269.
- გ. მაჭავარიანი, ნამყო უსრული სვანურში და მისი ადგილი ქართველურ ენათა უღვლილების სისტემაში, ტ. XXII, 1980, გვ. 207—217.
- გ. მაჭავარიანი, სვანური მეშხე („შავი“) სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XII, 1962, გვ. 229—234.
- გ. მაჭავარიანი, სვანური მეჭლტერ („შემოდგომა“) სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XXIV, 1985, გვ. 128—130.
- გ. მაჭავარიანი, სუბსტრატის საკითხისათვის დასავლურ-ქართველურ (ზანურ-სვანურ) ენობრივ არეალში, ტ. XV, 1966, გვ. 152—171.
- გ. მაჭავარიანი, უმლაუტის ისტორიიდან სვანურში (რელატიური ქრონოლოგიის დადგენის ცდა), ტ. XVII, 1970, გვ. 94—105.
- მ. მაჭავარიანი, ბეკონის შეხედულებები ენის შესახებ, ტ. XI, 1959, გვ. 49—61.
- მ. მაჭავარიანი, ენათა ნათესაობის თეორია ლაიბნიცთან, ტ. IX—X, 1958, გვ. 39—53.
- მ. მაჭავარიანი, ოკამის ნიშნის თეორია, ტ. XV, 1966, გვ. 139—149.
- მ. მაჭავარიანი, პერფორატივების (შესრულებითი გამონათქვამების) სტატუსისათვის (გ. ოსტის მიხედვით), ტ. XXVIII, 1989, გვ. 25—35.
- მ. მაჭავარიანი, ფერეიდნულის ზოგი თავისებურება, ტ. XXIII, 1985, გვ. 149—178.
- მ. მაჭავარიანი, ქცევის კატეგორიის საკითხისათვის, ტ. XXII, 1980, გვ. 39—65.
- ა. მაჰომეტოვი, აბსოლუტივი დარგულში, ტ. XXI, 1979, გვ. 212—242.



- ა. მაჭომეტოვი, გრამატიკული ფორმების გენეზისი დიალექტების მონაცემების მიხედვით, ტ. XXII, 1980, გვ. 233—235.
- ა. მაჭომეტოვი, ზმნის უარყოფითი ფორმების წარმოება დარგული ენის დიალექტებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 255—257.
- ა. მაჭომეტოვი, ი. ცერცვაძე, დაღესტნური ენების პირის ნაცვალსახელთა ანალიზი ივ. ჯავახიშვილის ნაშრომში „ქართული და კავკასიური ენების თავდაპირველი ბუნება და ნათესაობა“, ტ. XXIII, 1985, გვ. 263—270.
- ა. მაჭომეტოვი, ი. ცერცვაძე, ლაკური და დარგული ენების თანხმოვანთა სისტემა, ტ. XXVIII, გვ. 212—218.
- ა. მაჭომეტოვი, ი. ცერცვაძე, მიმღეობისა და აბსოლუტივის ურთიერთობისათვის ლაკურსა და დარგულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 295—300.
- ა. მაჭომეტოვი, მყოფადის წარმოებისათვის დარგულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 186—197.
- ი. მელიქიშვილი, მარკირების მიმართების შესახებ ფონოლოგიაში, ტ. XIX, 1974, გვ. 5—14.
- ს. მენთეშაშვილი, ქართლურის სალექსიკონო მასალა (ალგეთის ხეობა), ტ. XVII, 1970, გვ. 251—282.
- მ. მესხიშვილი, მასალები ქართლური დიალექტური ლექსიკონისათვის, ტ. XVII, 1970, გვ. 283—299.
- მ. მესხიშვილი, ქართული დიალექტიზმები და სულხან-საბა ორბელიანის „ქართული ლექსიკონი“, ტ. XIII, 1962, გვ. 163—170.
- ე. მეტრეველი, ჰიმნოგრაფიული ტერმინების „ფარაფთონისა“ და „მოსართავის“ გაგებისათვის, ტ. XVIII, 1973, გვ. 144—154.
- ლ. ნადარეიშვილი, მასდარის წარმოების შესახებ ჭანურში, ტ. XVII, 1970, გვ. 136—143.
- ლ. ნადარეიშვილი, მიმღეობა ზანურში, ტ. XIII, 1962, გვ. 177—190.
- ლ. ნადარეიშვილი, ჭანურში დაცული ძველი ქართული ლექსიკონი, ტ. XX, 1978, გვ. 142—148.
- ნ. ნათაძე, თემის ნიშნები ქართველურ ენებში, ტ. XI, 1959, გვ. 129—149.
- ნ. ნათაძე, მესამე სერიის დრო-კილოთა წარმოებისათვის ქართულში, ტ. VII, 1955, გვ. 81—98.
- ნ. ნათაძე, შესაძლებლობის მიმღეობათა წარმოებისათვის თანამედროვე ქართულში, ტ. XIII, 1962, გვ. 125—133.
- ე. ნიკოლაიშვილი, გურული ლექსიკონის შესწავლისათვის, ტ. XXVI, 1987, გვ. 172—187.
- ე. ნიკოლაიშვილი, გურული ტექსტები, ტ. XXIV, 1985, გვ. 140—167.
- ლ. ნოზაძე, ემფატიკური ი ქართულში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 18—42.
- ლ. ნოზაძე, თანხმოვანთა ზოგი ცვლილებისათვის ქართულში, ტ. XX, 1978, გვ. 125—133.
- ლ. ნოზაძე, ინ-ენიანი ვნებითის ურთიერთობის საკითხისათვის ქართულში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 129—134.
- ლ. ნოზაძე, კავშირებითის ფორმათა წარმოებისათვის ზემომიერულში, ტ. XXV, 1986, გვ. 173—181.



ქართული
ენების
სწავლის
ინსტიტუტი

- ლ. ნოზაძე, მედიოაქტივ ზმნათა წარმოების ზოგი საკითხი ქართულში, ტ. XIX, 1974, გვ. 25—51.
- ლ. ნოზაძე, რე ნაწილაკი ძველ ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 120—139.
- ლ. ნოზაძე, ფუძეთანხმოვნის ანთროპონიმთა ბრუნების ერთი ტენდენციის შესახებ ქართულში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 101—128.
- ლ. ნოზაძე, ქართული დიალექტური მასალები, ტ. XVII, 1970, გვ. 338—347.
- ა. თნიანი, გრძელი ხმოვნების საკითხისათვის სვანურში, ტ. XIII, 1962, გვ. 209—226.
- ა. თნიანი, ოპოზიცია „ხმოვანი-თანხმოვანი“ თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, ტ. XXII, 1980, გვ. 85—89.
- ა. თნიანი, სვანური ვოკალიზმის ზოგი საკითხი, ტ. XXV, 1986, გვ. 203—213.
- ა. თნიანი, სუბიექტური პირის მორფემათა ალომორფების განაწილება სვანური ენის ლაშხურ დიალექტში, ტ. XVII, 1970, გვ. 107—116.
- ე. ოსიძე, „ღალად-ყო“ ტიპის ზმნები ძველ ქართულში, ტ. XII, 1960, გვ. 267—272.
- ს. ყდენტე, მეგრულ-ჭანური ვოკალიზმი (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), ტ. IV, 1952, გვ. 339—353.
- ს. ყდენტე, სვანურ ხმოვანთა პალატოგრაამები და რენტგენოგრაამები, ტ. I, 1946, გვ. 35—61, სვანურ ხმოვანთა პალატოგრაამები, ნახ. 69, სვანურ ხმოვანთა რენტგენოგრაამები, ნახ. 37.
- ს. ყდენტე, ქართული სალიტერატურო ენის აქცენტუაციის ძირითადი საკითხები, ტ. V, 1953, გვ. 125—161.
- ს. ყდენტე, შორისდებული ახალ სალიტერატურო ქართულში, ტ. I, 1946, გვ. 247—257.
- დ. რამიშვილი, აზროვნებისა და მეტყველების ურთიერთობის საკითხის შესახებ იდეალისტურსა და საბჭოთა ფსიქოლოგიაში, ტ. III, 1952, გვ. 427—466.
- დ. რამიშვილი, ბუნებრივი ენის უპირატესი პროდუქტიულობის საკითხისათვის, ტ. XVIII, 1973, გვ. 47—67.
- ი. რამიშვილი, ენისა და მეტყველების ურთიერთობის საკითხი ალან გარდინერის თეორიაში, ტ. XIII, 1962, გვ. 31—42.
- ი. რამიშვილი, სემიოტიკის სათავეები, ტ. XXI, 1979, გვ. 5—8.
- ი. რამიშვილი, ხელოვნური ენის პრობლემა, ტ. XX, 1978, გვ. 21—34.
- გ. როგავა, ადილური თჰაჰ („ღმერთი“) სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. II, 1948, გვ. 45—47.
- გ. როგავა, არქაული ტიპის პიპოტაქსის გადმონაშთები ქართველურ ენებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 43—50.
- გ. როგავა, აფხაზურისა და ადილური ენების ისტორიის ვულგარულ-მატერიალისტური ვაგების ზოგიერთი ნიმუშის შესახებ ი. სტალინის საენათმეცნიერო მოძღვრების შუქზე, ტ. III, 1952, გვ. 515—533.
- გ. როგავა, ბგერათმესატყვევისობათა დარღვევის შემთხვევებისათვის ქართველურ ენებში (წინასწარი ცნობა), ტ. XII, 1960, გვ. 161—168.



- გ. როგავა, ბგერათმესატყვეობის საკითხისათვის აფხაზურ-ადილურ ენებში (ადილურ ენათა შიშინა სიბილანტების მონაცემების მეშვეობით), *ქართული ენის ისტორიისათვის*, XVIII, 1973, გვ. 303—312.
- გ. როგავა, დედისა და მამის აღმნიშვნელ სახელთა პოსესივის კატეგორიისათვის ადილურ ენებში, *ტ. XIX*, 1974, გვ. 87—91.
- გ. როგავა, დრო-კილოთა მეოთხე ჯგუფის ნაკვეთები ქართველურ ენებში, *ტ. V*, 1953, გვ. 17—31.
- გ. როგავა, ერგატივის საკითხისათვის აფხაზურ-ადილურ ენებში, *ტ. XIV*, 1964, გვ. 37—44.
- გ. როგავა, ვარლამ თოფურის სინტაქსური ანალოგიის კანონი, *ტ. XXII*, 1980, გვ. 276—282.
- გ. როგავა, ზანური -ნი კავშირ-ნაწილაკის კვალი ჭანურ დიალექტში, *ტ. XXVII*, 1988, გვ. 221—225.
- გ. როგავა, ზედსართავის თანაბრობითი ხარისხის გაქვევებული ფორმები ქართულში, *ტ. IX—X*, 1958, გვ. 99—109.
- გ. როგავა, ზმნის პოლიპერსონალიზმის ისტორიისათვის იბერიულ-კავკასიურ ენებში, *ტ. XIII*, 1962, გვ. 45—50.
- გ. როგავა, ზოგ ქართველურ და ინდოევროპულ ფუძეთა ურთიერთობის საკითხისათვის (ნუშა „ნავი“), *ტ. XXVII*, 1988, გვ. 58—61.
- გ. როგავა, იბერიულ-კავკასიურ ენათა საერთო კუთვნილების თესვის აღმნიშვნელი ფუძე, *ტ. VI*, 1954, გვ. 51—53.
- გ. როგავა, ივ. ჯავახიშვილის მიერ ხანმეტი ძეგლების აღმოჩენა და მისი მნიშვნელობა ქართული ენის ისტორიისათვის, *ტ. XVI*, 1968, გვ. 273—277.
- გ. როგავა, იხე- ფუძის ისტორიისათვის, *ტ. XV*, 1966, გვ. 233—235.
- გ. როგავა, ლელვის აღმნიშვნელი საერთო ქართველური სიტყვა და მისი პარალელები აფხაზურ-ადილურ ენებში, *ტ. XXIII*, 1985, გვ. 36—38.
- გ. როგავა, მარჯვენა ზედსართავის შედგენილობის საკითხი ქართველურსა და ადილურ ენებში, *ტ. XXV*, 1986, გვ. 32—37.
- გ. როგავა, მრავლობითი რიცხვის მესამე სუბიექტური პირის -ან სუფიქსისათვის ქართულში, *ტ. XVI*, 1968, გვ. 74—77.
- გ. როგავა, მცენარის აღმნიშვნელი ერთი საერთო იბერიულ-კავკასიური ფუძისათვის, *ტ. XI*, 1959, გვ. 65—68.
- გ. როგავა, ნამყო უსრულის -ოდ სუფიქსის შედგენილობისათვის ქართულში, *ტ. VI*, 1954, გვ. 79—84.
- გ. როგავა, პირის პრეფიქსთა გამჟღერება სონანტების წინ აფხაზურ-ადილურ ენათა ზმნებში, *ტ. XVII*, 1970, გვ. 161—165.
- გ. როგავა, სემანტიკური ცვლა ერთი რიგის დინამიკური გარდამავალი ზმნებისაგან ნაწარმოებ სტატიკურ ზმნებში, *ტ. XXVI*, 1987, გვ. 189—191.
- გ. როგავა, ტოპონიმი **ჯიხანჯირი** (ფუძეში სამი ჯ აფრიკატის შეუთავსებლობის კანონზომიერებასთან დაკავშირებით), *ტ. XXVIII*, 1989, გვ. 130—133.
- გ. როგავა, ფარინგალურ ხშულთა რიგისათვის ქართველურსა და ადილურ ენებში, *ტ. I*, 1946, გვ. 1—17.

- გ. როგავა, ქართველურ ენათა ფონეტიკის ისტორიულ-შედარებითი წვლის ძირითადი საკითხები, ტ. IV, 1952, გვ. 35—51.
- გ. როგავა, ქართული ლელავს ზმნის ეტიმოლოგია, ტ. XXIV, 1985, გვ. 113—115.
- გ. როგავა, ყრუ შიშინა სპირანტთა შერწყმის ერთი თავისებური შემთხვევა ქვემო ადიღურსა და ქართულში, ტ. II, 1948, გვ. 49—52.
- ბ. საბაშვილი, ერთი სიტყვაწარმოებითი ტიპი ქართულში, ტ. XX, 1973, გვ. 89—96.
- თ. სალარიძე, ქართლური ლექსიკიდან, ტ. XVII, 1970, გვ. 300—320.
- ლ. სანიკიძე, Vნ-სავრცობიან სახელთა ბრუნებიდან ბაცბურ (წოვა-თუ-შურ) ენაში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 197—202.
- ლ. სანიკიძე, -ოლ, -ალლა, -ალ, -ა სუფიქსები ნახურ ენებში, ტ. XXV, 1986, გვ. 221—225.
- ლ. სანიკიძე, ფუძის გაორკეცება ბაცბურში, ტ. XV, 1966, გვ. 304—315.
- თ. სახოკია, რიცხვ ცხრაზე ნახმარი თქმანი თუ ანდაზანი, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 227—271.
- ტ. სიხარულიძე, უდიური ენის ლექსიკური შედგენილობის შესახებ, ტ. XXIX, 1990, გვ. 236—239.
- ი. სტალინი, მარქსიზმი და ენათმეცნიერების საკითხები (მარქსიზმის შესახებ ენათმეცნიერებაში), ტ. III, 1952, გვ. 1—32.
- ნ. სურმაჯია, ზმნის პირთა რიცხვის აღნიშვნის ისტორიიდან (XVI—XVIII სს. ქართული საბუთების მიხედვით), ტ. XXVIII, 1989, გვ. 135—149.
- ნ. სურმაჯია, კირნათ-მარადიდის მეტყველების ერთი თავისებურების შესახებ, ტ. XXIX, 1990, გვ. 72—82.
- მ. სუხიშვილი, მყოფადის წარმოება და სტატიკურ ზმნათა პარადიგმა ქართულში, ტ. XX, 1978, გვ. 78—87.
- მ. სუხიშვილი, სუბიექტური პირველი პირის პრეფიქსისათვის ქართველურ ენებში, ტ. XXV, 1986, გვ. 52—58.
- მ. სუხიშვილი, სუფიქსიან ვნებითა წარმოების ზოგი საკითხისათვის ქართულში, ტ. XXII, 1980, გვ. 126—135.
- მ. სუხიშვილი, უახლოესი ობიექტისა და სუბიექტის გაუჩინარება გარდამავალი ზმნის შემცველ შესიტყვებაში, ტ. XXI, 1979, გვ. 57—67.
- მ. სუხიშვილი, ქართული მრწემ-ის სვანური შესატყვისისათვის, ტ. XXIII, 1985, გვ. 134—137.
- ზ. ტულუში, ადამიანის გარეგნობისა და თვისებების ამსახველი ლექსიკა გურულში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 151—155.
- ზ. ტულუში, ნიადაგებთან და მიწის საყანედ მომზადებასთან დაკავშირებული ლექსიკა გურულში, ტ. XXV, 1986, გვ. 183—189.
- ზ. ტულუში, ოჯახური და ნათესაური ურთიერთობის ამსახველი ლექსიკა გურულში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 112—117.
- თ. უთურგაიძე, ლ. ქანთარია, ასიმილაციისათვის ქართული ენის თანხმოვანთა და ხმოვანთა შერეულ კომპლექსებში, ტ. XXV, 1986, გვ. 91—95.
- თ. უთურგაიძე, კითხვითი -ა- და -მე ნაწილაკები ქართულში, ტ. XV, 1966, გვ. 214—226.



საქართველოს
აкадеმიის
გამომცემლობა

თ. უთურგაიძე, მორფოლოგიური ცვლილებებისათვის ნათესაობით და მოქმედებით ბრუნვებში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 95—100.

თ. უთურგაიძე, სახელობითი ბრუნვის -ი სუფიქსის შეხორცებისათვის ადამიანთა სახელებში ტ. XXIV, 1985, გვ. 49—65.

თ. უთურგაიძე, სტრუქტურული შესატყვისები, სპირანტიზაციისა და დესპირანტიზაციისათვის ქართველურ ენათა სისტემებში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 243—253.

თ. უთურგაიძე, ქართული ენის შესწავლა იტალიელ მისიონერთა მიერ და მათი მეცნიერული ნააზრევის ურთიერთმიმართება XXIX, 1990, გვ. 123—146.

თ. უთურგაიძე, ქართული ენის ხმოვანთა განაწილება ხმოვნებთან სიტყვის თავსა და ბოლოში, ტ. XIX, 1974, გვ. 17—24.

თ. უთურგაიძე, ლ. ქანთარია, ლ. კობიაშვილი, ხმოვანთა ასიმილაცია ქართულში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 97—106.

თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, სიტყვათა სემანტიკური ცვლილება ფერეიდნულში სპარსული ენის გავლენით, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 156—162.

თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, ფერეიდნული მეტყველების შესწავლისათვის, ტ. XXI, 1979, გვ. 82—100.

თ. უთურგაიძე, დ. ჩხუბიანიშვილი, ჯ. გიუნაშვილი, ფერეიდნული ტექსტები, ტ. XXIII, 1985, გვ. 180—221.

ვლ. ფანჩვიძე, მიმღეობის წარმოება და ფუნქციები უღურ ენაში, ტ. II, 1948, გვ. 241—252.

ვლ. ფანჩვიძე, მორფოლოგიური შეხვედრებისათვის უღური ენისა ქართულ-ქართველურ ენებთან, ტ. I, 1946, გვ. 356—370.

ვლ. ფანჩვიძე, ნაზმნარი სახელის მიერ სახელის მართვა ბრუნვაში უღური ენაში, ტ. XII, 1960, გვ. 405—409.

ვლ. ფანჩვიძე, ძირითად ბრუნვათა წარმოება და ფუნქციები ბუღურ ენაში, ტ. XIX, 1974, გვ. 168—179.

რ. ფარეულიძე, ღარ სუფიქსის გენეზისისათვის ჩანურში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 204—207.

ბ. ფოჩხუა, არქაული სიტყვაწარმოება საქმიან ლექსიკაში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 206—210.

ბ. ფოჩხუა, ელემენტარული ველი პორცივის თეორია „არსითი სემანტიკური მიმართებების შესახებ“, ტ. XVI, 1968, გვ. 30—41.

ბ. ფოჩხუა, ომონომია და პოლისემია, ტ. IX—X, 1958, გვ. 13—36.

ბ. ფოჩხუა, ონომასიოლოგიური თვალსაზრისი ლექსიკის შესწავლაში, ტ. XIV, 1964, გვ. 71—88.

ბ. ფოჩხუა, პოლისემიის საკითხისათვის, ტ. XII, 1960, გვ. 99—136.

ბ. ფოჩხუა, სიტყვათგანლაგებისათვის ქართულში, ტ. XIII, 1962, გვ. 109—122.

ბ. ფოჩხუა, სიტყვაწარმოება, ტ. XV, 1966, გვ. 104—122.

ბ. ფოჩხუა, სპეციალური ლექსიკა საერთო ენაში, ტ. XVII, 1970, გვ. 231—249.

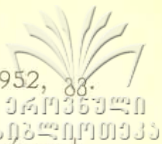
ბ. ფოჩხუა, ტრუბეცკოს ფონოლოგიური სისტემის ძირითადი ცნებები, ტ. II, 1959, გვ. 33—46.



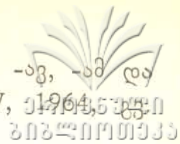
- ბ. ფოჩხუა, ქართული სინონიმის ლექსიკოგრაფიული საკითხებზე, ტ. XXII, 1980, გვ. 292—299.
- ტ. ფუტყარაძე, -კენ თანდებულის ისტორიისათვის, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 164—171.
- ო. ქავთარაძე, დრო-კილოთა მესამე სერიის წარმოების ერთი თავისებურება ახალ ქართულში, ტ. VII, 1955, გვ. 61—78.
- ო. ქავთარაძე, ეტიმოლოგიური შენიშვნები, ტ. II, 1959, გვ. 385—389.
- ო. ქავთარაძე, ეტიმოლოგიური ძიებები, ტ. XXII, 1980, გვ. 306—313.
- ო. ქავთარაძე, ზმნის აღწერითი ფორმების ორგანული შეცვლის ისტორიიდან ქართულში, ტ. XIV, 1964, გვ. 161—174.
- ო. ქავთარაძე, ზოგი სიტყვის აღნაგობისა და ისტორიისათვის ქართულში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 197—205.
- ო. ქავთარაძე, იმერული ლექსიკონის მასალები, ტ. XXV, 1986, გვ. 150—172.
- ო. ქავთარაძე, მყოფადის ერთი სახეობის ისტორიისათვის ქართულში, ტ. XII, 1960, გვ. 199—208.
- ო. ქავთარაძე, რიცხვნაკლი ზმნები ძველ ქართულში, ტ. I, 1946, გვ. 141—168.
- ო. ქავთარაძე, სიტყვათა სემანტიკური განვითარების ისტორიიდან ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 115—119.
- ო. ქავთარაძე, უნახაობის კატეგორიის ისტორიისათვის ქართულში, ტ. VIII, 1956, გვ. 179—192.
- მ. ქალდანი, ა/ა ხმოვანთმონაცვლეობის ზოგი საკითხისათვის სვანურ ზმნაში, ტ. XVI, 1968, გვ. 132—142.
- მ. ქალდანი, აორისტის წარმოება სვანურში, ტ. XX, 1978, გვ. 150—160.
- მ. ქალდანი, დიალექტთა შერევა კოდორის ხეობის სვანურში, ტ. XVII, 1970, გვ. 82—91.
- მ. ქალდანი, -ელ/-ავ სუფიქსის საკითხისათვის ქართველურ გვარ-სახელებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 67—73.
- მ. ქალდანი, ელიზია სვანურ ენაში, ტ. V, 1953, გვ. 193—202.
- მ. ქალდანი, ეტიმოლოგიური შენიშვნები, ტ. XXIII, 1985, გვ. 243—252.
- მ. ქალდანი, კოთხეთი, განსაზღვრებითი და გაძლიერებითი ნაწილაკები სვანურში, ტ. XIV, 1964, გვ. 227—234.
- მ. ქალდანი, მუყ-/მგყ ძირისაგან ნაწარმოებ ტოპონიმთა საკითხისათვის, ტ. XXII, 1980, გვ. 219—221.
- მ. ქალდანი, ნაზალურ თანხმოვანთა დაკარგვისა და განვითარების საკითხისათვის სვანურ ენაში, ტ. VI, 1954, გვ. 181—186.
- მ. ქალდანი, სვანური ენის ბალსქვემოთური კილოს ეცერულ თავისებურებანი, ტ. IX—X, 1958, გვ. 201—218.
- მ. ქალდანი, სვანური ენის ბეჩოური კილოკავის ფონეტიკური თავისებურებანი, ტ. XIII, 1962, გვ. 191—206.
- მ. ქალდანი, სვანური ენის ლახამულური კილოკავის გრამატიკული თავისებურებანი, ტ. VIII, 1956, გვ. 161—176.
- მ. ქალდანი, სვანური ენის ლახამულური კილოკავის ფონეტიკური თავისებურებანი, ტ. VII, 1955, გვ. 137, 192.
- მ. ქალდანი, სვანური ენის ჩუბხეური მეტყველების თავისებურებანი, ტ. II, 1959, გვ. 213—233.



- მ. ქალდანი, ცხვირისმიერობის შესახებ სვანური ენის ლახამულურ კავში, ტ. IV, 1952, გვ. 377—382.
- ი. ქერქაძე, კუერნა — ფუძის ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XIX, 1974, გვ. 83—86.
- ი. ქერქაძე, „ორქოფ“- ფუძის აგებულებისათვის, ტ. XX, 1978, გვ. 121—124.
- ი. ქობალავა, აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის პროცესები იბერიულ-კავკასიურ ენებში (შესავალი), ტ. IX—X, 1958, გვ. 57—97.
- ი. ქობალავა, ეკონომიის როლისათვის ენის სისტემასა და განვითარებაში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 34—49.
- ი. ქობალავა, მეგრული სიტყვათწარმოებიდან, ტ. XXI, 1979, გვ. 107—113.
- ი. ქობალავა, „სისტემის“ ცნების ისტორიისათვის ენათმეცნიერებაში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 37—46.
- ი. ქობალავა, ფონემის „ფიზიკური“ დეფინიციისათვის (დ. ჯონზის თეორიის მიხედვით), ტ. XV, 1966, გვ. 124—137.
- ი. ქობალავა, ფონოლოგიის ისტორიიდან, ტ. XIV, 1964, გვ. 89—98.
- ი. ქობალავა, ქართული ენის ხმოვანთა ფორმანტული დიაპაზონები, ტ. XVI, 1968, გვ. 43—53.
- ი. ქობალავა, ძირთა ფონემური სტრუქტურისათვის მეგრულში, ტ. XXV, 1986, გვ. 190—201, ცხრ. გვ. 272—273.
- თ. ყაუხჩიშვილი, ზოგი ნაწილაკისა და კავშირის მნიშვნელობისათვის ძველ ქართულში, ტ. I, 1946, გვ. 259—288.
- ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნულ-ქართული სემასიური პარალელები, ტ. I, 1946, გვ. 371—383.
- მ. შალამბერიძე, დიალექტიზმები ს. მგალობლიშვილის მოთხრობებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 155—171.
- გ. შალამბერიძე, კახური დიალექტის თავისებურებანი ყვარლის მეტყველების მიხედვით, ტ. VII, 1955, გვ. 101—117.
- გ. შალამბერიძე, სიტყვაწარმოების ზოგიერთი საკითხი ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილებში, ტ. XII, 1960, გვ. 255—265.
- გ. შალამბერიძე, ფრაზეოლოგია ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტურ წერილებში (მასალები ი. ჭავჭავაძის პუბლიცისტური წერილების სტილის შესწავლისათვის), ტ. VIII, 1956, გვ. 49—75.
- ლ. შალვაშვილი, კუნენ ელემენტის გაშიფვრისათვის ფრანცისკ მარია მაჯოს „ქართულ გრამატიკაში“, ტ. XXVII, 1988, გვ. 200—203.
- თ. შარაძენიძე, არნოლდ ჩიქობავა — ტ. XVIII, 1973, გვ. 387—399.
- თ. შარაძენიძე, აღწერითი (სინქრონიული) და ისტორიული (დიაქრონიული) ენათმეცნიერების ურთიერთმიმართების ზოგიერთი საკითხი თანამედროვე ენათმეცნიერებაში, ტ. II, 1959, გვ. 1—29.
- თ. შარაძენიძე, ბალკანეთის ენათა კავშირი და ენათა კავშირის თეორია 60—70-იან წლებში, ტ. XXII, 1980, გვ. 265—275.
- თ. შარაძენიძე, ბრუნებათა კლასიფიკაციისათვის სვანურში, ტ. VII, 1955, გვ. 125—133.
- თ. შარაძენიძე, დამატებითი დისტრიბუციის და მისი მნიშვნელობა ფონოლოგიისა და მორფოლოგიისათვის, ტ. XVI, 1968, გვ. 14—27.



- თ. შარაძენიძე, ენათა გენეალოგიური კლასიფიკაცია, ტ. III, 1952, გვ. 259—335.
- თ. შარაძენიძე, ენათა კავშირის პრობლემა პრადელ სტრუქტურალისტებთან, ტ. V, 1953, გვ. 1—13.
- თ. შარაძენიძე, ენათა კლასიფიკაცია ენობრივ წრეებად ვილჰელმ შმიდტისა, ტ. VII, 1955, გვ. 1—31.
- თ. შარაძენიძე, ენათა მორფოლოგიური კლასიფიკაციის ძირითადი საკითხები, ტ. VI, 1954, გვ. 1—38.
- თ. შარაძენიძე, ენათა ნათესაობის თეორიის კრიტიკა თანამედროვე საზღვარგარეთულ ენათმეცნიერებაში, ტ. VIII, 1956, გვ. 1—17.
- თ. შარაძენიძე, ენათა სტადიური კლასიფიკაცია I. ნ. მარის სტადიური კლასიფიკაცია. II. ენათა სტადიური კლასიფიკაცია ი. მეშჩანინოვისა, ტ. III, 1952, გვ. 343—423.
- თ. შარაძენიძე, მეტყველების ნაწილთა კლასიფიკაცია და სუბსტიტუციის მეთოდი დესკრიფციული ენათმეცნიერების სინტაქსში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 155—175.
- თ. შარაძენიძე, ნეოლინგვისტიკის თეორია ენის შესახებ, ტ. XIII, 1962, გვ. 7—28.
- თ. შარაძენიძე, პრადის საენათმეცნიერო სკოლის ზოგადლინგვისტური თეორია, ტ. XV, 1966, გვ. 79—102.
- თ. შარაძენიძე, სახელთა მრავლობითი რიცხვის წარმოება სვანურში ბალსუნმოური კილოს მიხედვით, ტ. VI, 1954, გვ. 189—203.
- თ. შარაძენიძე, სვანური ენის ლატალური კილოკავის ზოგაერთი თავისებურება, ტ. XVII, 1970, გვ. 45—81.
- თ. შარაძენიძე, სვანური ენის ცხუმარული კილოკავის ძირითადი თავისებურებანი, ტ. IX—X, 1958, გვ. 221—249.
- თ. შარაძენიძე, სტრუქტურალიზმის ძირითადი სკოლების შესახებ, ტ. XIV, 1964, გვ. 51—66.
- თ. შარაძენიძე, ტიპოლოგიური შედარების (შეპირისპირებითი მეთოდის) ადგილისათვის ენათმეცნიერებაში, ტ. XII, 1960, გვ. 81—97.
- თ. შარაძენიძე, უარყოფითი ნაწილაკები სვანურში, ტ. I, 1946, გვ. 286—327.
- თ. შარაძენიძე, ცნება „ენათა კავშირისა“ და მისი მიმართება ენათა ოჯახის ცნებასთან სტალინური საენათმეცნიერო მოძღვრების შუქზე, ტ. IV, 1952, გვ. 1—29.
- ვ. შენგელია, ლ'→ჟ პროცესისათვის ყაბარდოულ ენაში, ტ. XXI, 1979, გვ. 152—153.
- მ. შინჯიაშვილი, „იყო“ ზმნის სტატიკურობის საკითხისათვის („ქართული ოთხთავის“ და „სინური მრავალთავის“ მასალების მიხედვით) ტ. XV, 1966, გვ. 236—241.
- ი. ჩანტლაძე, ორფუძიანობის საკითხისათვის ქვემოსვანურში, ტ. XXI, 1979, გვ. 115—128.
- ი. ჩანტლაძე, სახელობითის -ე ფორმანტის შესახებ სვანურში, ტ. XVIII, 1973, გვ. 267—272.
- ა. ჩიქოვავა, ადგილის სახელთა წარმოების ტიპები და მათი ისტორიული ურთიერთობა ქართულში, ტ. XIX, 1974, გვ. 70—75.



- ა. ჩიქობავა, აწმყოს ფუძის წარმოქმნის ისტორიისათვის I. -ავ, -ამ და -ევ, -ემ სუფიქსთა ისტორიული ურთიერთობა, ტ. XIV, 1963, გვ. 125—134.
- ა. ჩიქობავა, განვითარების ზოგი ტენდენცია უცხოურსა და საბჭოთა ენათმეცნიერებაში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 5—12.
- ა. ჩიქობავა, გრამატიკული კლას-კატეგორია და ზმნის უღვლილების ზოგი საკითხი ძველ ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 51—61.
- ა. ჩიქობავა, ენა, ენათმეცნიერება, ქართული ენა, პრობლემები და პერსპექტივები, ტ. XXII, 1980, გვ. 5—12.
- ა. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების თეორიისა და ენის ფილოსოფიის ურთიერთობის საკითხისათვის, ტ. XXI, 1979, გვ. 243—245.
- ა. ჩიქობავა, ენათმეცნიერების ფილოსოფიური საკითხების შესახებ, ტ. XX, 1978, გვ. 5—20.
- ა. ჩიქობავა, ენის რაობის ბიპევიორისტული გაგება, ტ. IX—X, 1958, გვ. 1—12.
- ა. ჩიქობავა, ერთი ძველი საერთო იბერიულ-კავკასიური ფუძის შესახებ მევენახეობის ტერმინში, ტ. VI, 1954, გვ. 41—49.
- ა. ჩიქობავა, ერვატივის წარმოქმნის ისტორიისათვის ხუნძურში, ტ. II, 1948, გვ. 91—113.
- ა. ჩიქობავა, ეტიმოლოგია ძველი ქართული ტერმინებისა „ბლუარი“, „სამხარი“, ტ. V, 1953, გვ. 65—70.
- ა. ჩიქობავა, ვნებიტის ჩამოყალიბების ზოგი საკითხისათვის ქართულში მასდარის ჩვენებათა მიხედვით (წინასწარი მოხსენება), ტ. VIII, 1956, გვ. 513—517.
- ა. ჩიქობავა, ზოგი პრეფიქსული წარმოების ისტორიისათვის ქართულ ზმნებში (წინასწარი მოხსენება), ტ. XI, 1959, გვ. 151—167.
- ა. ჩიქობავა, თბილისის უნივერსიტეტი და იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, ტ. XVII, 1970, გვ. 5—15.
- ა. ჩიქობავა, ისტორიზმის საკითხი ენათმეცნიერებაში სტალინური საენათმეცნიერო მოძღვრების თვალთახედვით, ტ. III, 1952, გვ. 207—256.
- ა. ჩიქობავა, მასდარისა და მიმდებარის ისტორიული ურთიერთობისათვის ქართულში, ტ. V, 1953, გვ. 33—48.
- ა. ჩიქობავა, მრავლობითობის აღნიშვნის ძირითადი პრინციპისათვის ქართული ზმნის უღვლილების სისტემაში, ტ. I, 1946, გვ. 91—127.
- ა. ჩიქობავა, მრავლობითობის სუფიქსთა გენეზისისათვის ქართულში, ტ. VI, 1957, გვ. 67—76.
- ა. ჩიქობავა, პ. უსლარი და მთის იბერიულ-კავკასიური ენათა მეცნიერული შესწავლის საკითხები, ტ. VII, 1955, გვ. 461—471.
- ა. ჩიქობავა, საბჭოთა ენათმეცნიერების ამოცანები და ძირითადი პრობლემები, ტ. III, 1952, გვ. 75—99.
- ა. ჩიქობავა, „ქართული ენა“. მისი აგებულება-შედგენილობის ზოგადი საკითხები, ტ. XIV, 1964, გვ. 31—48.
- ა. ჩიქობავა, ქართული ზმნის ნაკვეთელთა დაჯგუფების პრინციპისათვის, ტ. XIII, 1962, გვ. 93—107.



- ა. ჩიქობავა, ქართული ზმნის უღვლილების სისტემის საკითხები, ტ. XVI, 1968, გვ. 5—13.
- ა. ჩიქობავა, ძველისა და ახალი ქართული კომპონენტებისათვის ფხისტყაოსნის“ ენის მორფოლოგიურსა და სინტაქსურ სტრუქტურაში (წინასწარი მოხსენება), ტ. XV, 1966, გვ. 5—32.
- დ. ჩხუბიანი შვილი, „მოკლე ქართული გრამატიკა სასოფლო სკოლებისათვის“ (გამოქვეყნებული ქ. მონთობანს 1877 წ.), ტ. XV, 1966, გვ. 181—213.
- დ. ჩხუბიანი შვილი, ქართული ტერმინოლოგიის შესწავლის ისტორიიდან, ტ. XXII, 1980, გვ. 136—147.
- ი. ცერცვაძე, ადგილობით ბრუნვათა საწარმოებელი ფუძის საკითხისათვის ხუნძურში, ტ. VII, 1955, გვ. 283—287.
- ი. ცერცვაძე, ანდიური ენის ფონეტიკის საკითხებისათვის, ტ. V, 1953, გვ. 265—313.
- ი. ცერცვაძე, ბგერათცვლილებისათვის ხუნძურ-ანდიურ ენებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 251—256.
- ი. ცერცვაძე, გრამატიკული კლასები ანდიური ენის კილოკავებში, ტ. VI, 1954, გვ. 427—433.
- ი. ცერცვაძე, ერგატიული ბრუნვის ერთი ფორმანტის შესახებ ხუნძურში, ტ. XIII, 1962, გვ. 277—280.
- ი. ცერცვაძე, ერგატიული ბრუნვის საკითხისათვის ლაკურ ენაში, ტ. XVI, 1968, გვ. 253—256.
- ი. ცერცვაძე, კითხვის ნაცვალსახელთა ფუძეები ხუნძურ ენაში, ტ. IV, 1952, გვ. 173—179.
- ი. ცერცვაძე, კლასნიშნიანი და უკლასნიშნო ზმნები ხუნძურში, ტ. XVII, 1970, გვ. 189—190.
- ი. ცერცვაძე, მეხუთე ლატერალური თანხმოვნის შესატყვისობისათვის უღურ ენაში, ტ. XIV, 1964, გვ. 357—361.
- ი. ცერცვაძე, მრავლობითი რიცხვის აღნიშვნის საშუალებანი ანდიურ ზმნაში, ტ. VI, 1954, გვ. 435—443.
- ი. ცერცვაძე, შენიშვნები ხუნძური ენის ფონეტიკიდან, ტ. XI, 1959, გვ. 249—254.
- ი. ცერცვაძე, ხუნძური ენის ანწუხური დიალექტი, ძირითადი ფონეტიკური და მორფოლოგიური თავისებურებანი, ტ. II, 1948, გვ. 117—199.
- ი. ცერცვაძე, ხუნძური ლატერალების ლაკურ შესატყვისობათა შესახებ, ტ. XII, 1960, გვ. 339—343.
- მ. ციკოლია, აფხაზური ენის ერთი სინტაქსური თავისებურების შესახებ, ტ. XVIII, 1973, გვ. 330—333.
- ბ. ცოცანიძე, ერთი უფუნქციო ელემენტის შესახებ „მეცხვარული სათვალავის“ სისტემაში, ტ. XXII, 1980, გვ. 157—159.
- ბ. ცოცანიძე, თუშური ხოლმეობითის შესახებ, ტ. XVII, 1970, გვ. 35—43.
- ბ. ცოცანიძე, მახვილის შესახებ ფშაურ დიალექტში, ტ. XX, 1978, გვ. 135—141.



- ბ. ცხადაძე, -ებრ და -ობრ დაბოლოებანი ქართულში, ტ. XXIV, 1985, გვ. 67—83.
- ბ. ცხადაძე, მასდარის წარმოების ზოგი თავისებურება ქართულ დიალექტებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 128—137.
- ბ. ცხადაძე, -ობა||-ობანა||-ობია სუფიქსები სალიტერატურო ქართულსა და დიალექტებში, ტ. XXVI, 1987, გვ. 138—155.
- ბ. ცხადაძე, ობირ||-ობილ სუფიქსი ძველ ქართულში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 64—68.
- ბ. ცხადაძე, უცხოური ენების სუბინუმისა და გერუნდივის გადმოცემისათვის ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 194—199.
- შ. ძიძიგური, მეგრული სუფიქსის კვალი ქართულში (ეტიმოლოგიური შენიშვნა), ტ. I, 1946, გვ. 355—358.
- შ. ძიძიგური, ხმოვანთა კომპლექსების ფონეტიკურ პროცესთა საერთო საფუძველი ქართულ კილოებსა და ზანურში, ტ. I, 1946, გვ. 19—33.
- მ. ძიძიშვილი, გრამატიკულ მოვლენათა ტენდენციები გურულში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 193—199.
- მ. ძიძიშვილი, თანხმოვანთა კომპლექსისა და ფონეტიკური პროცესის ურთიერთმიმართების შესახებ ქართულში, ტ. XV, 1966, გვ. 228—232.
- მ. ძიძიშვილი, მყოფადის შესწავლის ისტორია (XVIII—XIX საუკუნეების ქართული გრამატიკული ლიტერატურის მიხედვით), ტ. XXIII, 1985, გვ. 104—114.
- ქ. ძოწენიძე, -გან თანდებულიანი მოქმედებითი ბრუნვის ფუნქციისათვის ძველ ქართულში, ტ. I, 1946, გვ. 195—202.
- ქ. ძოწენიძე, უნიფორმაციის ტენდენციის მოქმედების ერთი ნიმუში ზემოიმერულ კილოკავში, ტ. XIV, 1964, გვ. 191—194.
- კ. წერეთელი, პარონომაზია ქართულში, ტ. VI, 1954, გვ. 461—499.
- ა. ჭინჭარაული, „დავითიანის“ ტექსტის დადგენისა და გაგებისათვის, ტ. XVI, 1968, გვ. 114—131.
- ა. ჭინჭარაული, დონე, ღუნე, დონდლო და ტოლ სიტყვათა ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XXIX, 1990, გვ. 103—110.
- ა. ჭინჭარაული, ეტიმოლოგიური ეტიუდები, ტ. XXIII, 1985, გვ. 120—123.
- ა. ჭინჭარაული, ეტიმოლოგიური ეტიუდები, ტ. XXIV, 1985, გვ. 116—123.
- ა. ჭინჭარაული, ეტიმოლოგიური შენიშვნები, ტ. XXII, 1980, გვ. 148—155.
- ა. ჭინჭარაული, ზოგი სადავო ადგილის შესახებ „ვეფხისტყაოსანში“ ხმოვანფუძიან სახელთა ბრუნებასთან დაკავშირებით, ტ. XV, 1966, გვ. 63—78.
- ა. ჭინჭარაული, სემანტიკური გადასვლები ზოგ ლექსიკურ ჯგუფებში, ტ. XIX, 1974, გვ. 54—68.
- ა. ჭინჭარაული, ფშაური სალექსიკონო მასალა, ტ. XVII, 1970, გვ. 348—358.
- ა. ჭინჭარაული, ცახე, აღე, სტარი, სერი||სერვა... სიტყვათა ეტიმოლოგიისათვის, ტ. XXV, 1986, გვ. 129—139.



- ლ. ჭკადუა, დინამიკური ზმნის აწმყო დროის ფუნქციები აფხაზურ ენაში, ტ. XII, 1960, გვ. 291—296.
- ნ. ჭოხოელიძე, ზოგიერთი სოკოს ქართული სახელწოდებისათვის, ტ. XXIV, 1985, გვ. 124—127.
- ნ. ჭოხოელიძე, მინდ-ის ისტორიისათვის ქართულში, ტ. XXV, 1986, გვ. 141—145.
- კ. ჭრელაშვილი, მრავლობითი რიცხვის გამოხატვის საშუალებანი ბაცბურ ზმნაში, ტ. XII, 1960, გვ. 321—329.
- ნ. ჭუმბურიძე, ყოლა-ქონების აღმნიშვნელი რთული სუფიქსები ქართულში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 55—65.
- მ. ხუბუა, ძველი სომხური ტერმინის რიჩვი განმარტებისათვის, ტ. I, 1946, გვ. 399—400.
- გ. ხუხუნი, ა. პოტებნიას გრამატიკული მემკვიდრეობა XX ს-ის დასაწყისის რუსულ სამეცნიერო აზროვნებაში, ტ. XXIII, 1985, გვ. 14—29.
- რ. ჯანაშია, მრავლობითის სახელური -ქია სუფიქსი აფხაზურ ზმნაში, ტ. XIV, 1964, გვ. 247—251.
- რ. ჯანაშია, უბიხური რიცხვითი სახელების ზღია ნაწილაკის წარმომავლობისათვის, ტ. XX, 1978, გვ. 188—189.
- ა. ჯანელიძე, მეცნიერება დღეს, ტ. XVIII, 1973, გვ. 5—16.
- ზ. ჯაფარიძე, ბგერათა საწარმოთქმო დაბრკოლების მიხედვით დაჯგუფებისათვის ქართულში, ტ. XXII, 1980, გვ. 75—84.
- ზ. ჯაფარიძე, მესაქონლეობის ლექსიკა (სიტყვათა სემანტიკურ ბუდეებად განლაგების ცდა ხუნძური ენის მასალაზე), ტ. XV, 1966, გვ. 252—275.
- ზ. ჯაფარიძე, მრავლობითი რიცხვის წარმოების ისტორიიდან ხუნძური ენის პრეფიქსულ კლასნიშნიან ზედსართავებსა და მიმღებებში, ტ. XIV, 1964, გვ. 277—282.
- ე. ჯეირანიშვილი, გრამატიკული კლასები წახურულსა და რუთულურ ენებში, ტ. V, 1953, გვ. 451—469.
- ე. ჯეირანიშვილი, გრამატიკული კლასის გაქვავებული ნიშნები უღურ ზმნებსა და ნაზმნარ სახელებში, ტ. VIII, 1956, გვ. 341—362.
- ე. ჯეირანიშვილი, ზოგი საერთო ფუძე წახურულ-რუთულურ-უღურსა და სხვა იბერიულ-კავკასიურ ენებში, ტ. IX—X, 1958, გვ. 345—349.
- ე. ჯეირანიშვილი, კითხვითი ნაცვალსახელები ლეზგიური (კიურული) ჯგუფის ენებში, ტ. VII, 1955, გვ. 333—356.
- ე. ჯეირანიშვილი, ლაბიალიზებული თანხმოვნები და მათი ცვლის ზოგი სახეობა წახურ-მუხადურსა (-რუთულურსა) და თვისტომ ენებში, ტ. XV, 1966, გვ. 349—358.
- ე. ჯეირანიშვილი, მახვილი და მასთან დაკავშირებული ზოგიერთი ფონეტიკურ-მორფოლოგიური პროცესი წახურ-რუთულურში, ტ. XIV, 1964, გვ. 351—354.
- ე. ჯეირანიშვილი, PLuralia tantum' ის შემთხვევები უღურ ენაში, ტ. II, 1948, გვ. 229—239.
- ე. ჯეირანიშვილი, სახელთა ბრუნება წახურულში, ტ. XII, 1960, გვ. 411—431.



ე. ჯეირანიშვილი, უღურ-ქართული ლექსიკური შეხვედრები, ტ. IV, 1952, გვ. 371—375.

ე. ჯეირანიშვილი, ფარინგალიზებული ხმოვნები სმოვნები რუთულურსა და უღურ ენებში, ტ. XI, 1959, გვ. 339—356.

ე. ჯეირანიშვილი, ქურმუხ-ის თავდაპირველი მნიშვნელობის საკითხი, ტ. XIII, 1962, გვ. 353—358.

ს. ჯიქია, ევლია ჩელები ლაზებისა და ლაზურის შესახებ, ტ. VI, 1954, გვ. 243—255.

ს. ჯიქია, კოლექტიური შრომის ერთი ქართული ტერმინისათვის თურქულ ენებში, ტ. I, 1946, გვ. 393—398.

ი. ჯობორდი, ა. შიფნერი და წოვა-თუშური ენის ფონეტიკის საკითხები, ტ. XX, 1978, გვ. 191—213.

ბ. ჯორბენაძე, დიალექტოლოგიისა და ლინგვისტური გეოგრაფიის ურთიერთმიმართებისათვის, ტ. XXVI, 1987, გვ. 52—61.

ბ. ჯორბენაძე, თემის ნიშანთა განაწილებისათვის ქართულში, ტ. XXVII, 1988, გვ. 175—186.

ბ. ჯორბენაძე, ინზოატივი ქართულში, ტ. XXVIII, 1989, გვ. 172—186.

ბ. ჯორბენაძე, მცენარეთა სახელდების პრინციპისათვის ქართული ენის დიალექტებში, ტ. XXIX, 1990, გვ. 84—92.

ბ. ჯორბენაძე, ტოპონიმთა კლასიფიკაციისათვის, ტ. XXV, 1986, გვ. 12—31.

ბ. ჯორბენაძე, დიალექტოლოგიისა და ლინგვისტური გეოგრაფიის ურთიერთმიმართებისათვის, ტ. XXVI, 1987, გვ. 52—61.

В. И. Абаев, Некоторые осетино-грузинские семантические параллели, т. XVIII, 1973, с. 27—34.

Х. Бгажба, Общие корни (и основы) в абхазском и картвельских языках. т. II, 1948, с. 37—42.

Ф. А. Гайдарова, Эргативная конструкция в лакском языке, т. XVIII, 1973, с. 374—386.

Ш. Г. Гаприндашвили. Вокализм даргинского и лакского языков, т. XIV, 1964, с. 293—314.

Ш. Г. Гаприндашвили, Система склонения имен существительных в диалектах даргинского языка, т. VIII, с. 479—512.

В. И. Георгиев, Хетты и хатты, т. XVIII, 1973, с. 68—73.

Т. Е. Гудава, К изменению лабиализованных согласных в аварском и андийских языках, т. VIII, 1956, с. 215—234.

Ю. Д. Дешериев, Исторические чередования гласных именных основ в ингушском языке, т. XII, 1960, с. 305—311.

Г. Б. Джаукян, Заметки о некоторых картвельско-армянских лексических совпадениях, т. XVIII, 1973, с. 91—95.

В. А. Звегинцев, Понятийные категории и универсальная грамматика, т. XVIII, 1973, с. 74—90.

Д. С. Имнашвили, К спряжению глагола в дидойском языке, т. VIII, 1956, с. 413—457.

З. И. Керашева, Повелительное наклонение в адыгейском языке, т. XII, 1960, с. 299—303.

- Р. Н. Клычев, Направительный суффикс L(a), обусловленный превербами-основами D (γ) и N (γ) (по данным абазинско-абхазских диалектов), т. XVIII, 1973, с. 335—349.
- М. А. Кумахов, Ущербность переходных парадигм абхазских адыгских языках, т. XVIII, 1973, с. 127—133.
- Э. А. Ломтадзе, Анализ калучинско-гунзибского языка, т. VIII, 1956, с. 369—412.
- К. В. Ломтадзе, Особенности фонологической системы и звуковых соответствий в иберийско-кавказских языках, т. XXVII, 1988, с. 50—56.
- З. М. Магомедбекова, Вопросы фонетики ахвахского языка, т. VII, 1955.
- З. М. Магомедбекова, Каузатив в аварско-андийских языках, т. XX, 1978, с. 235—247.
- З. М. Магомедбекова, К образованию основных падежей в ахвахском языке, т. XIV, 1964, с. 287—292.
- З. М. Магомедбекова, К образованию основных падежей в токитинском диалекте каратинского языка, т. XV, 1966, с. 334—338.
- З. М. Магомедбекова, Локативная серия -ta'ta в аварско-андийско-дидойских языках, т. XXVIII, 1989, с. 200—210.
- З. М. Магомедбекова, Об одной серии местных падежей в аварском языке, т. VIII, 1956, с. 235—242.
- З. М. Магомедбекова, Образование множественного числа имен существительных в ахвахском языке, т. IX—X, 1958, с. 269—279.
- З. М. Магомедбекова, Образование множественного числа имен существительных в каратинском языке, т. XVII, 1970, с. 176—182.
- З. М. Магомедбекова, О двух суффиксах словообразования в каратинском и аварском языках, т. XI, 1959, с. 257—260.
- З. М. Магомедбекова, О некоторых особенностях глагола в гигатальском диалекте чамалинского языка, т. XVI, 1968, с. 180—191.
- З. М. Магомедбекова, О транспативном падеже аварского языка, т. XXIX, 1990, с. 209—218.
- З. М. Магомедбекова, О фонетических особенностях токитинского диалекта каратинского языка, т. XIII, 1960, с. 357—366.
- З. М. Магомедбекова, О фонетических особенностях южного диалекта ахвахского языка, т. XIII, 1962, с. 281—284.
- З. М. Магомедбекова, О формах инфинитива аварского языка, т. XXVII, 1988, с. 255—263.
- З. М. Магомедбекова, Склонение имен в каратинском языке (основные падежи), т. VI, 1954, с. 343—363.
- А. А. Магометов, Вспомогательные глаголы в даргинском и табасаранском языках, т. VI, 1954, с. 377—425.
- А. А. Магометов, Генезис грамматической формы по данным диалектов даргинского языка, т. XXII, 1980, с. 227—233.
- А. А. Магометов, Деепричастие в даргинском языке, т. XXI, 1979, с. 212—242.

- А. А. Магомедов, Категория времени в агульском языке, т. XVI, 1968, с. 231—245.
- А. А. Магомедов, Краткий обзор фонетики табасаранского языка, т. XI, 1959, с. 313—337.
- А. А. Магомедов, К спряжению глагола табасаранского языка, т. XII, 1960, с. 381—403.
- А. А. Магомедов, Лабнализированные звуки в даргинском языке, т. V, 1953, с. 395—415.
- А. А. Магомедов, Лакская речь аула Шадни. т. XIV, 1964, с. 315—331.
- А. А. Магомедов. Личное спряжение в даргинском языке сравнительно со спряжением в табасаранском и лакском языках. т. XIII, 1962, с. 313—342.
- А. А. Магомедов, Личные формы инфинитива в даргинском языке, т. XX, 1978, с. 264—278.
- А. А. Магомедов, Мегебский диалект даргинского языка, т. XIX, 1974, с. 130—159.
- А. А. Магомедов, Местоименная аффиксация в глаголах табасаранского языка, т. VII, 1955, с. 359—415.
- А. А. Магомедов, Морфологические изменения в глаголах с превербами в диалектах даргинского языка. т. XXVII, 1988, с. 270—282.
- А. А. Магомедов, Об одной синтаксической конструкции в даргинском языке, т. XVIII, 1973, с. 360—366.
- А. А. Магомедов, Об одном числительном в агульском языке, т. XVII, 1970, с. 167—175.
- А. А. Магомедов, Образование отрицательных форм глагола в диалектах даргинского языка, т. XXIII, 1987, с. 232—254.
- А. А. Магомедов, Превербы в табасаранском языке, т. VIII, 1956, с. 315—340.
- А. А. Магомедов, Рефлексы фарингализованных согласных в агульском языке, т. XV, 1966, с. 339—348.
- А. А. Магомедов, Система превербов в кубачинском диалекте даргинского языка. т. IV, 1952, с. 183—201.
- А. А. Магомедов, Фонетический обзор кубачинского диалекта даргинского языка, т. IX—X, 1958, с. 315—338.
- К. Ш. Микаилов, Несколько картвельских этимологий, т. XXVII, 1988, с. 108—119.
- М. Я. Немировский, Очерки из истории изучения хетского иероглифического языка, т. IX—X, 1958, с. 351—375.
- Г. В. Рогова, Динамические и статические глаголы в адыгских языках, т. VIII, 1956, с. 459—467.
- Г. В. Рогова, К истории абруптивного смычного р (пl) в адыгских языках, т. VII, 1955, с. 279—282.
- А. Н. Савченко, К вопросу о происхождении эргативной конструкции предложения, т. XVIII, 1973, с. 134—143.



Я. Г. Сулейманов, О судьбе латералов в кусурском аварского языка, т. XIV, 1964, с. 271—275.

В. Т. Топуриа, О принципах составления диалектных словарей, т. XVI, 1968, с. 55—68.

Г. Турчанинов, Φιλολογία писателей классической древности, т. I, 1946, с. 401—404.

Арн. Чикобава, Картвельские языки, их исторический состав и древний лингвистический облик, т. II, 1948, с. 255—271.

Арн. Чикобава, Тбилисский университет и иберийско-кавказское языкознание, т. XVII, 1970, с. 16—23.

С. М. Хайдаков, Своеобразие эргативной конструкции в лакском языке, т. XIV, 1964, с. 333—340.

С. М. Хайдаков, Старокумухский диалект, т. XIV, 1964, с. 341—350.

P. Ariste, Etwas über die Dveispvachig — Reit, т. XVIII, 1973, с. 35—45.

R. Lafon, La construction ergative des verbes en Basque, ტ. XVIII, 1973, გვ. 17—25.

G. Pättsch, Konfrontation als vergleichsprinzip bei nicht verwandten Sprachen, ტ. XVIII, 1973, გვ. 96—109.

ბ) რეცენზიები

ლ. აბულაძე, გეორ ხეცსო „წყნარი დონის“ ავტორობის პრობლემა, ოსლო, 1978, ტ. XXVIII, გვ. 219—225.

თ. გამყრელიძე, so, sa, tod ნაცვალსახელი და ე. სტერტევანტის „ინდოხეთური“ ჰიპოთეზა, ტ. XVIII, № 2, 1957, გვ. 241—248.

ტ. გუდავა. K. Bounda. Introduccion a la linguistica Caucásica. Acta Salmanticensisla Filosofia y letras, t. XV, № 1. სალამანკა, 1960, გვ. 90, ტ. XV, 1966, გვ. 366—368.

დ. იმნაიშვილი, Ю. Д. Дешериев, Современный чеченский литературный язык, т. XIV, 1964, с. 373—385.

რ. ლაფონი, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. VIII (1964), საქ. სსრ მეცნ. აკად. გამოცემა, 4 გვ. (05 08) 1652 სვეტი. ტ. XVII, 1970, გვ. 365—369.

ლ. ლეყავა, ნაშრომი ზემოიმერული კილოკავის შესახებ, ტ. XXI, 1979, გვ. 247—256.

ა. მარტიროსოვი, ენათმეცნიერების სახელმძღვანელო სომხურ ენაზე, 1952, ტ. VII, 1955, გვ. 473—478.

ლ. ნადარეიშვილი, კიტა ჩხენკელის „ქართული ენის შესავალი“ (მოკლე მიმოხილვა), ტ. XXII, 1980, გვ. 332—354.

თ. უთურგაიძე, ე. ჩერქეზი, ქართულ-ინგლისური ლექსიკონი, პერტ-ფორდი, 1950, ტ. XXII, 1980, გვ. 325—331.

ჰ. ფოგტი, ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი, ტ. I—VIII, 1950—1964, ტ. XVII, 1970, გვ. 359—364.



ა. ჭინჭარაული, თ. უთურგაიძე, შ. ძიძიგური, ენათმეცნიერების დიალექტების ქრესტომათია ლექსიკონითურთ“, ტ. VIII, 1956, გვ. 525—531.

რ. ჯანაშია, რეცენზია შრომისა: Грамматика Абхазского языка, Сухуми, 1968, ტ. XIX, 1974, გვ. 186—192.

ე. ვ. გ. ჯეირანიშვილი, გ. თოფურია, ლეზგიური ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები, რედ. აკად. არნ. ჩიქობავა, ტ. XIII, 1962, გვ. 373—378.

ნ. ჯანაშია, აზერბაიჯანის მეცნიერებათა აკადემიის ნიზამის სახელობის ლიტერატურისა და ენის ინსტიტუტის შრომები (საენათმეცნიერო სერია), ტ. VI, ბაქო, 1954, გვ. 5—192. 1955, გვ. 478—485.

И. Х. Абдуллаев, Л. И. Жирков, Лакский язык. Фонетика и морфология, т. XIII, 1962, с. 368—373.

А. А. Магомедов, С. Абдуллаев, Грамматика даргинского языка, т. XIII, 1962, с. 359—363.

А. А. Магомедов, Р. Гайдаров. Ахтынский диалект лезгинского языка, т. XIV, 1964, с. 385—391.

А. А. Магомедов, Б. К.—Г. Ханмагомедов, Система местных падежей в табасаранском языке, т. XIII, 1962, с. 363—368.

Г. В. Топурия, У. А. Мейланова, Морфологическая и синтаксическая характеристика падежей лезгинского языка, т. XIV, 1964, — с. 391—392.

ბ) ანგარიშები, ინფორმაციები, ბიბლიოგრაფიები

გ. ბედოშვილი, საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1981 წლის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის მოკლე ანგარიში, ტ. XXIV, 1985.

გ. გოგოლაშვილი, ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მიერ 1983 წელს ჩატარებული სამეცნიერო და სამეცნიერო-საორგანიზაციო საქმიანობის ანგარიში, ტ. XXV, 1986.

გ. გოგოლაშვილი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1982 წლის სამეცნიერო-კვლევითი მუშაობის მოკლე ანგარიში, ტ. XXIV, 1985.

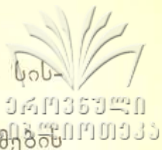
გ. გოგოლაშვილი, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1984 წლის სამეცნიერო და სამეცნიერო-საორგანიზაციო საქმიანობის ანგარიში, ტ. XXVI, 1987.

ვ. მაღრაძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1985 წლის სამეცნიერო და სამეცნიერო-საორგანიზაციო საქმიანობის ანგარიში, ტ. XXVII, 1988.

ვ. მაღრაძე, საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1986 წლის სამეცნიერო-საორგანიზაციო მუშაობა, ტ. XXVIII, 1989.

ვ. მაღრაძე, არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის 1988 წლის სამეცნიერო-ორგანიზაციული მუშაობის ანგარიში, ტ. XXIX, 1990.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტის XIII სამეცნიერო სესია, ტ. VIII, 1956, საკოორდინაციო თათბირი, ტ. VIII, 1956.



ლ. ენუქიძე, კონფერენცია „ტიბოლოგიური მეთოდები სხვადასხვა სის-
ტემის ენათა სინტაქსში“, ტ. XXIII, 1985.

გ. თოფურია, არნოლდ ჩიქობავას დაბეჭდილი სამეცნიერო შრომების
ბიბლიოგრაფია, ტ. XVIII, 1973.

ვ. თოფურია ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია (1923—1961), ტ. XIV, 1964.
საენათმეცნიერო ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია (1918—1957), ტ. IX—X, 1958.
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის
გამოცემათა ბიბლიოგრაფია (1936—1972), ტ. XIX, 1974.

ინსტიტუტში დაცული დისერტაციები, ტ. XIX, 1974.
სამეცნიერო სესიები, კონფერენციები, ტ. XIX, 1974.
არნ. ჩიქობავას ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია, ტ. XII, 1960.

Библиография печатных работ А. С. Чикобава, т. XII, 1960,
с. 5—53. На рус. яз.

Библиография языковедческих работ (1918—1957), т. IX—X, 1958.
Библиография печатных работ В. Т. Топурия (1923—1961), т. XIV,
1964.

დ) ნაპროლოგები

ნინო (ლიანა) აბესაძე, ტ. XIX, 1974.

ლატავრა გელენიძე, ტ. XXIX, 1990.

ივანე გიგინეიშვილი, ტ. XXIII, 1985.

თინათინ გონიაშვილი, ტ. XXIX, 1990.

ტოგო გუდავა, ტ. XX, 1978.

ვარლამ თოფურიას ხსოვნას, ტ. XV, 1966.

ლია კაიშაური, ტ. XXVII, 1988.

ანტონ კიზირია, ტ. XXVII, 1988.

სტეფანე მენთეშაშვილი, ტ. XV, 1966.

ვლადიმერ ფანჩვიძე, ტ. XXV, 1986.

ბიძინა ფოჩხუა, ტ. XXIII, 1985.

ივანე ქავთარაძე, ტ. XXV, 1986.

მაქსიმე ქალდანი, ტ. XXIII, 1985.

თინათინ შარაძენიძე, ტ. XXIV, 1985.

არნოლდ ჩიქობავა, ტ. XXV, 1986.

ევგენი ჯეირანაშვილი, ტ. XXV, 1986.

ენათმეცნიერების ინსტიტუტში დაცული დისერტაციები*

ა) სადოქტორო

გ. ბურჭულაძე — პიროვანი უღვლილების ჩამოყალიბება ლაკურში, 1979.

გ. გაჩეჩილაძე — რეალისტური თარგმანის პრობლემა, 1960.

ი. გიგინეიშვილი — „ვეფხისტყაოსნის“ ენის და ტექსტის კრიტიკის
ძირითადი საკითხები, 1975.

* ბიბლ. შეადგინეს ლ. ერისთავმა, მ. მდინარაძემ, ი. ლაბაძემ, მ. სეხნიაშვილმა და ე. სე-
ნიუკმა.



საქართველოს
საზოგადოებრივი მეცნიერებების
აქადემია

ო. კახაძე — არჩიბული ენა და მისი ადგილი დაღესტნის მონათესავე ენებში
თა შორის, 1972.

ბ. კვარაცხელია — სამეცნიერო და საგაზეთო პუბლიცისტურ სტილთა
ფუნქციური სისტემები (ქართული ენის მასალაზე), 1985.

ა. კიზირია — მარტივი წინადადების შედგენილობა ძველ ქართულში, 1963.

ნ. კიზირია — თანამედროვე სალიტერატურო ქართულის ინტონაცია (ექს-
პერიმენტული გამოკვლევა), 1988.

ქ. ლომთათიძე — აფხაზური ენის ტაბანთური დიალექტი (ტექსტები-
თურთ), 1944.

ა. მარტიროსოვი — ნაცვალსახელი ქართველურ ენებში (ისტორიულ-
შედარებითი ანალიზი), 1964.

ს. ყდენტო — სვანური ენის ფონეტიკის ძირითადი საკითხები (ექსპერი-
მენტული გამოკვლევა), 1946.

გ. როგავა — სახელის ფუძის აგებულებისა და გრამატიკული კლასების
ისტორიისათვის ადილურ (ჩერქეზულ) ენებში, 1952.

თ. უთურგაიძე — ქართული ენის მთის კილოთა ფონემატური სტრუქ-
ტურა სალიტერატურო ქართულთან მიმართებით, 1968.

მ. ქალდანო — სვანური ენის ფონეტიკა. I. უმლაუტის სისტემა სვანურ-
ში, 1968.

ც. ქურციკიძე — ძველი ალექსის აპოკრიფების ქართული ვერსიები წ.
I, II.

რ. ღამბაშიძე — ქართული სამეცნიერო ტერმინოლოგია და მისი შედ-
გენის ძირითადი პრინციპები, 1987.

თ. შარაძენიძე — ენათა კლასიფიკაციის პრინციპები, 1954.

ი. ცერცვაძე, — ანდიური ენა (გრამატიკული ანალიზი) ტექსტებით), 1965.

მ. ციკოლია — სიტყვათა რიგი აფხაზურ ენაში, 1973.

კ. წერეთელი — ნარკვევი თანამედროვე ასურული დიალექტების შედა-
რებითი ფონეტიკიდან, 1955.

ზ. ჯაფარიძე — პერსეფციული ფონეტიკის ძირითადი საკითხები, 1974.

А. Ш. Акнев, Историко-сравнительная фонетика лакского и
даршиского языков, 1987.

И. Ю. Алироев, Сравнительно-сопоставительная лексика нах-
ских языков, 1970.

Ш. К. Аристава, Проблема простого предложения в абхазском
языке, 1983.

И. А. Арсаханов, Чеченская диалектология, 1969.

Б. Х. Балкаров, Сравнительно-историческая фонетика адыг-
ских языков, 1967.

П. К. Ваараск, Тонические средства речи, 1966.

М. Т. Гаибова, Коммуникативные аспекты изображения
речемыслительной деятельности персонажа в структуре художест-
венного текста, 1986.

Р. И. Гайдаров, Очерки по лексике и словообразованию в
лезгинском языке, 1968.

Т. Е. Гудава, Консонантизм андийских языков (Историко-
сравнительный анализ), 1964.



М. А. Гвенцадзе, Прагматические аспекты классификации и структурирования текстов, 1986.

А. С. Дубовая, Развитие и становление норм произношения (на мат. франц. флективных согласных), 1982.

Д. С. Имнаишвили, Дидойский язык в сравнении с гиндухским и хваршийским языками, 1963.

Б. М. Карданов, Фразеология кабардинского языка, 1973.

З. И. Керашева, Основные синтаксические функции финитных и инфинитных глаголов в адыгских языках, 1968.

И. Д. Кобалава, Понятие фонемы в языкознании и принципы фонологического анализа, 1985.

Д. Н. Кожов, Адигейская (черкесская) ономастика (топонимия, антропонимия), 1975.

М. А. Кумахов, Морфология адыгских языков. Синхронно-диахронная характеристика. 1. Введение, структура слова, словообразование частей речи, 1964.

К. Б. Лернер, Основные вопросы социо-психолингвистики, 1989.

З. М. Магомедбекова, Каратинский язык (Грамматический анализ, тексты, словарь), 1971.

А. А. Магомедов, Табасаранский язык (Исследование и тексты), 1965.

У. А. Мейланова, Очерки лезгинской диалектологии, 1964.

Ш. И. Микаилов, Очерки аварской диалектологии, 1959.

Ш. М. Саадиев, Опыт исследования крызского языка, 1970.

А. Д. Тимаев, Категории грамматических классов в нахских языках, 1983.

Х. Ш. Урусов, Морфонология адыгских языков, 1982.

С. М. Хайдаков, Основные вопросы лексики и грамматического строя лакского языка, 1970.

Г. Т. Хухуни, Основные тенденции развития русской лингвистической мысли конца XIX — первой трети XX века, 1984.

Л. П. Чкадуа, Система времен и основных модальных образований в абхазско-абазинских диалектах, 1970.

А. Қ. Шагиров, Основные вопросы синхронного и сравнительно-исторического анализа лексики адыгских языков, 1970.

ბ) საკანდიდატო

ბ. აბესაძე — გრამატიკის საკითხები XIX საუკუნის ქართულ პერიოდულ გამოცემებში, 1961.

ლ. აბულაძე — ვაჟა-ფშაველას პროზის ლექსიკის სტატისტიკური ანალიზი, 1967.

ლ. ათანელიშვილი — მოსე ხონელი, „ამირან-დარეჯანიანი“ (ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი), 1967.

მ. აღავეიძე — ლექსუმური ლექსიკა, 1955.



- ა. ალხაზიშვილი — ქართული მარტივი თხრობითი წინადადების ინტელექტუალური ნაცია (ინგლისურთან შედარებით), 1954.
- ვ. ამიჭბა — ზმნისართი აფხაზურში (აფხაზურ-აბაზურ დიალექტთა მონაცემების მიხედვით), 1971.
- ს. ამიჭბა — ტაპანთური დიალექტის ლექსიკა აბჟურთი და ბზიფური დიალექტების ლექსიკასთან შედარებით, 1969.
- მ. ანდრონიკაშვილი, ირანული წარმოშობის სიტყვები ძველ ქართულ ორაგინალურ ძეგლებში (V—XI სს.), 1946.
- ნ. ანდლულაძე — კლასოვანი და პიროვანი უღვლილების ისტორიის ზოგი საკითხი იბერიულ-კავკასიურ ენებში, 1968.
- ა. არაბული — მესამე სერიის ნაკვეთულთა წარმოება და მნიშვნელობა ძველ ქართულში, 1980.
- ი. ასათიანი — წინდებული ზანურ (მეგრულ-ჭანურ) ენაში, 1952.
- ლ. ასათიანი — ვაზის კულტურასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველს ქართულსა და თანამედროვე ქართული ენის დიალექტებში, 1950.
- ლ. ბაბლუანი — თანხმოვანთა კომპლექსები სვანურ ენაში, 1986.
- თ. ბეროზაშვილი — ნიკო ლომოურის ენა (გრამატიკული მიმოხილვა, ლექსიკონი), 1967.
- გ. ბურჭულაძე — სახელთა ბრუნება ლაკურ ენაში, 1969.
- გ. გაბედავა — სახელთა სწავლება მეხუთე კლასში, 1950.
- ქ. გაბუნია — სივრცულ და დროულ მიმართებათა ასახვის ძირითადი თავისებურებანი ქართველურ ენებში, 1989.
- კ. გაგუა — დრონაკლი ზმნები სვანურში, 1967.
- შ. გაფრინდაშვილი — აულ ზოქალ-მაქის მეტყველების ფონეტიკური თავისებურებანი, 1940.
- ლ. გელენიძე — ადამიანის ანატომია-ფიზიოლოგიასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულში სხვა ქართველურ ენათა მონაცემების გათვალისწინებით, 1970.
- დ. გეწაძე — გარდამავალი ზმნების დრო-კილოთა III ჯგუფის ზმნები ძველ ქართულში, 1952.
- ლ. გვენეტაძე — ოკრიბის ტოპონიმია, 1983.
- ა. გვენცაძე — რიცხვითი სახელი ძველ ქართულში, 1950.
- რ. გვილავა — სონორობის თეორია და სონანტთა ფონეტიკური და ფონოლოგიური ინტერპრეტაცია, 1987.
- ი. გიგინეიშვილი — სიტყვაწარმოების თავისებურებანი „ვეფხისტყაოსანში“, 1944.
- ტ. გულავა — ბოთლახური ენის მორფოლოგიის ძირითადი კატეგორიები, 1948.
- მ. გუდიაშვილი — წალკის რაიონის მოსახლეთა თურქული მეტყველების თავისებურებანი, 1949.
- გ. დოლიძე — თანხმოვნები ქართულ ენაში (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), 1954.
- ლ. ენუქიძე — ტრანსფორმაციული მეთოდი და მისი გამოყენება ქართული ენის მარტივი წინადადების მასალაზე, 1968.
- ნ. ვაჩნაძე — ზოგიერთ რუსულ პრევერბიან ზმნათა ქართულად გადმოცემის საშუალებანი (რუსულ-ქართული ლექსიკონების მიხედვით), 1972 წ.



- თ. ზ ა ლ დ ა ს ტ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი — დროის გრამატიკული კატეგორია თანამედროვე ქართულში, 1986.
- ლ. თ ა მ ა რ ა შ ვ ი ლ ი — ქართული ენის მორფოლოგიური ანალიზი (მანქანური თარგმნის მიზნით), 1965.
- ა. თ ა ყ ა ი შ ვ ი ლ ი — ქართული ფრაზეოლოგიის საკითხები, 1961.
- ბ. თ ო ფ უ რ ი ა — ლეზვიური ზმნის ძირითადი მორფოლოგიური კატეგორიები (კეთრიული და ახტის დიალექტების მონაცემთა მიხედვით), 1959.
- გ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი — ქართული ენის ინგილოური დიალექტის თავისებურებანი, 1947.
- დ. ი მ ნ ა ი შ ვ ი ლ ი — ძირითადი და თანდებულიანი ბრუნვები ინგუშურში (და ჩაჩნურში), 1940.
- ნ. ი მ ნ ა ძ ე — მეგრულის ბგერითი შედგენილობა (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), 1971.
- ლ. ი ო რ დ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი — რაფიელ ერისთავის ენა, 1966.
- ს. ი ო რ დ ა ნ ი შ ვ ი ლ ი — „ვეფხისტყაოსნის“ ბალმონტიესული რუსული თარგმანი, 1945.
- ლ. კ ა ი შ ა უ რ ი — მთიულურის დარგობლივი ლექსიკა, 1967.
- კ. კ ა კ ი ტ ა ძ ე — ქართული ენის ლეჩხუმური დიალექტი (რაჭულთან და იმერულთან მიმართებით), 1987.
- ვ. კ ა ლ ა ნ დ ა ძ ე — თანდებულთა სტილისტიკური ფუნქციები თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში, 1988.
- ო. კ ა ხ ა ძ ე — პურეულის ლექსიკა ქართულში, 1949.
- მ. კ ე ლ ე ნ ჯ ე რ ი ძ ე — რუსულ-ქართული ხელნაწერი ლექსიკონები XVIII—XIX საუკუნეებისა, 1961.
- ლ. კ ვ ა ნ ტ ა ლ ი ა ნ ი — მისამართი სიტყვისა და მიმართებითი ნაცვალსახელის შეთანხმება ქართულში, 1973.
- ბ. კ ვ ა რ ა ც ხ ე ლ ი ა — მეტყველების სტილის სტატისტიკური ანალიზი (ქართული ენის მასალაზე), 1967.
- ნ. კ ი ზ ი რ ი ა — ჭანურის ბგერითი შედგენილობა (ექსპერიმენტული გამოკვლევა), 1970.
- ვ. კ ი კ ი ლ ა შ ვ ი ლ ი — ნაცვალსახელები ლეზვიური ჯგუფის ენებში (პირის, ჩვენებითი, კითხვითი ნაცვალსახელები), 1986.
- ბ. კ ი კ ნ ა ძ ე — გიორგი მთაწმინდლის თარგმანი გრიგოლ ნოსელის თხზულებისა „თარგმანება ქებისა ქებისა“ (ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი), 1967.
- კ. კ უ ბ ლ ა შ ვ ი ლ ი — ფონეტიკური პროცესები ქართული ენის დასავლურ კილოებში, 1958.
- რ. კ უ ს რ ა შ ვ ი ლ ი — დავით გურამიშვილის ლექსიკა, 1955.
- ა. ლ ე კ ი ა შ ვ ი ლ ი — ძირთა სემასიოლოგიური და მორფოლოგიური პარალელები კლასიკურ არაბულში, 1946.
- ლ. ლ ე ჟ ა ვ ა — ქართული ანდაზების ენა, 1953.
- ე. ლ ო მ თ ა ძ ე — სახელის მორფოლოგიური კატეგორიები სვანურ (კაპუტურ-ჰუნურ) ენაში, 1949.
- ა. მ ა ნ ჯ გ ა ლ ა ძ ე — ზედსართავი ძველ ქართულში I. დანიშნულების სახელები, უარყოფითი სახელები, 1950.



- ლ. მარგველანი — ქართული ენის ავტომატური სინთეზის ლინგვისტური საკითხები, 1964.
- ა. მარტიროსოვი — ჭილ-ეტრატის იადგარის ორთოგრაფიული და ფონეტიკური თავისებურებანი, 1941.
- ვ. მალრაძე — შიდა ქართლის (კასპის რაიონის) ტოპონიმია, 1968.
- დ. მაჭავარიანი — ივ სუფიქსის ხმარების ზოგიერთი თავისებურება ძველ ქართულში, 1954.
- მ. მაჭავარიანი — ლოკისა და ლაიბნიცის შეხედულებანი ენის შესახებ, 1958.
- ნ. მაჭავარიანი — სინტაქსურ მიმართებაში შემავალი ზმნური კატეგორიები აფხაზურსა და ქართულ ენებში, 1986.
- რ. მდივანი — თავკიდური კონსონანტური ჯგუფების დისტრიბუციული ანალიზი თანამედროვე ქართულ ენაში, 1966.
- ი. მელიქიშვილი — მარკირების მიმართება ფონოლოგიაში (მარკირების პირობები ჩქამიერ ფონემათა კლასში), 1972.
- ნ. მელიქიშვილი — ხუთწიგნეული ძველი ქართული ლექციონარების მიხედვით (დანართი ტექსტები), 1974.
- ს. მენთეშაშვილი — ქიზიყური ლექსიკის ზოგადი დახასიათება, 1945.
- მ. მირზაშვილი — „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ენა (გრამატიკული მიმოხილვა და ლექსიკონი), 1966.
- ნ. მირიანაშვილი — ფერთა აღმნიშვნელი ლექსიკა ქართულსა და რუსულ ენებში (თარგმნითი ლექსიკონების მიხედვით), 1983.
- მ. მრეველიშვილი — ქართული სასცენო მეტყველების ფონეტიკური საფუძვლები. I. სასცენო მეტყველების ტექნიკა, 1942.
- ა. მურვალისანი — გრამატიკული კატეგორიები ქართულსა და სომხურში (შედარებითი მიმოხილვა), 1942.
- ლ. ნადარეიშვილი — ნაზმნარი სახელები ზანურში, 1965.
- ნ. ნათაძე — დრო-კილოთა წარმოება ძველ ქართულში, 1955.
- მ. ნაჭყებია — მსაზღვრელ-საზღვრულის სინტაქსური ურთიერთობა ქართველურ ენებში, 1987.
- ე. ნიკოლაიშვილი — გაიოზ რექტორის ქართული გრამატიკა, 1966.
- ლ. ნოზაძე — პრეფიქსული და სუფიქსური ვნებითების ურთიერთობის საკითხი ქართულში, 1955.
- მ. ოსაძე — თვისების აღმნიშვნელ უცხო წარმომავლობის ტერმინთა მორფოლოგიური გაფორმების საკითხები ქართულ სამეცნიერო ტერმინოლოგიაში, 1988.
- ა. პაპიძე — კილოს კატეგორია და კავშირებითის ნაკვეთა ფუნქციები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, 1987.
- გ. რამიშვილი — ვ. ჰუმბოლდტის ენის თეორიის ზოგიერთი საკითხი, 1960.
- ი. რამიშვილი — კოპენჰაგენის სტრუქტურალისტური სკოლის ამოსავალი პრინციპები, 1968.
- მ. რაფავა — იოანე დამასკელის „დიალექტიკის“ ქართულ-სომხური ვერსიები (ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი), 1966.
- ბ. საბაშვილი — ნათესაური ურთიერთობის აღმნიშვნელი ძირითადი ლექსიკა ქართულში, 1950.
- ნ. საბაშვილი — გურული დიალექტის ლექსიკა ქართულ პროზაში, 1953.

- თ. საღარაძე — ალგეთის ხეობის ქართლური, 1974.
- ლ. სანიკიძე — რედუბლიკაცია ქართველურ ენებში, 1968.
- ნ. საყვარელიძე — „ოთარანთ ქვრივის“ ლექსიკა, 1953.
- ტ. სიხარულიძე — არსებით სახელთა ბრუნება უდიდურში, 1987.
- ნ. სტურუა — სიტყვა როგორც ენობრივი ერთეული, 1975.
- მ. სუხიშვილი — სტატისტიკური ზმნები ქართულში, 1971.
- რ. ფარეულიძე — არსებით სახელთა ბრუნების ძირითადი საკითხები ჩაჩხურში (ქისტური მეტყველების მონაცემთა მიხედვით), 1985.
- ჟ. ფეიქრიშვილი — მესამე სერიის მწკრივები ახალ სალიტერატურო ქართულში, 1972.
- ტ. ფუტყარაძე — სახელის ფორმაწარმოების თავისებურებანი ქართული ენის სამხრეთ-დასავლურ დიალექტებში, 1986.
- ნ. ქადაგიძე — გრამატიკული კლასები წოვა-თუშურ (ბაცბურ) ზმნაში (ზმნის სხვადასხვა კატეგორიასთან და შესაბამის კონსტრუქციასთან დაკავშირებით), 1953.
- ი. ქავთარაძე — დეფექტური ზმნები ძველ ქართულში, 1945.
- მ. ქალდანი — სვანური ენის ლახამულური კილოკავის ფონეტიკური თავისებურებანი, 1953.
- შ. ქამადაძე — ზემო აჭარის ტოპონიმია, 1978.
- ლ. ქაჯაია — ბუნქტუაცია V—XII საუკუნეების ქართულ ხელნაწერებში, 1969.
- ი. ქერქაძე — ცხოველების აღმნიშვნელი ლექსიკა ძველ ქართულში (სხვა ქართველური ენების მონაცემთა გათვალისწინებით), 1971.
- ი. ქობალავა — აფრიკატიზაციისა და დეზაფრიკატიზაციის პროცესები იბერიულ-კავკასიურ ენებში, 1959.
- ლ. ღვალაძე — „წარტყუნვა იერუხალ მისა“-ს ლექსიკონი, 1955.
- თ. ღვინაძე — ვნებითი გვარის ფორმათა სტილისტიკური ფუნქციები თანამედროვე სალიტერატურო ქართულში, 1988.
- გ. შალამბერიძე — ზმნისართი ძველ ქართულში, 1952.
- ვ. შენგელია — პირის, ჩვენებითი და კითხვითი ნაცვალსახელები აფხაზურ-ადიღურ ენებში, 1967.
- რ. შეროზია — პოტენციალისის კატეგორია ქართველურ ენებში, 1985.
- ი. ჩანტლაძე — ძველი სვანური ხალხური სიმღერების ენისა და თანამედროვე ცოცხალი მეტყველების შეპირისპირებითი ანალიზი, 1968.
- ნ. ჩართოლანი — ჩვენებით ნაცვალსახელთა სისტემები ქართულში სხვა ქართველურ ენებთან შედარებით, 1981.
- მ. ჩუხუა — ინგუშური ენის კონსონანტიზმი, 1989.
- რ. ჩხენკელი — ქართული ხალხური სამშენებლო ლექსიკა როგორც საფუძველი ამავე დარგის სამეცნ. ტერმინოლოგიისათვის, 1988.
- ს. ჩხენკელი — საკუთარ სახელთა ბრუნება ოშკური ხელნაწერის (978 წ.) მეფეთა წიგნებში, 1941.
- დ. ჩხუბიანიშვილი — ინფინიტივი ძველ ქართულში, 1966.
- მ. ციკოლია — აფხაზური ენის აბჟუური დიალექტი (ძირითადი ფონეტიკური და მორფოლოგიური თავისებურებანი), 1957.
- უ. ცინდელიანი — „მეფეთა“ პირველი ორი წიგნის ძველი ქართული რედაქციები (ტექსტი და გამოკვლევა), 1967.

- მ. ცინცაძე — იოანე სინელის „კიბის“ ექვთიმე ათონელისეული თარგმანი და მისი ენა (ტექსტი გამოკვლევიდა და ლექსიკონითურა), 1965.
- გ. ცოცანიძე — თიანური და მისი ადგილი ქართული ენის დიალექტურ შორის, 1970.
- თ. ცქიტიშვილი — ეზეკიელის წინასწარმეტყველების ძველი ქართული ვერსიები (ტექსტი, გამოკვლევა, ლექსიკონი), 1969.
- ჰ. ცხადაძე — მასდარის წარმოება ძველ ქართულში აწმყოს ფუძის ისტორიის ჩვენებისათვის, 1979 წ.
- მ. ძიძიშვილი — ფონეტიკური პროცესები ძველ ქართულში, 1960.
- კ. წერეთელი — ხმოვანთა ჰარმონიის საკითხისათვის ურმიის არამეულ დიალექტში, 1945.
- მ. ჭაბაშვილი — „სახის სიტყუა“-ს ლექსიკონი, 1950.
- ც. ჭანკიევა — დაქარაგმების წესები ძველ ქართულ წერილობით ძეგლებში (V—X სს. ხელნაწერების, ეპიგრაფიკული ძეგლებისა და XI—XII სს. ისტორიული დოკუმენტების მიხედვით), 1966.
- ა. ჭინჭარაული — ხევსურულის თავისებურებანი (ტექსტებითა და ინდექსით) 1960.
- ბ. ჭოხონელიძე — ძველი ქართულის ფუძეთა კორელაციურ ცვლილებათა ისტორია, 1987.
- პ. ხუბუტია — მთათურის თავისებურებანი, 1943.
- რ. ჯანაშია — რიცხვითი სახელი აფხაზურ-ადიღურ ენებში, 1975.
- ვ. ჯანგიძე — დმანისის აზერბაიჯანული მეტყველების თავისებურებანი, 1955.
- ს. ჯიქია — მესხეთის ქართული მოსახლეობის თურქული მეტყველების ზოგიერთი თავისებურება, 1946.
- ა. ჯიშიაშვილი — ჭილ-ეტრატის იადგარის მორფოლოგიურ-სინტაქსური თავისებურებანი, 1940.

И. Х. Абдуллаев, Категория грамматических классов в лакском языке (в сравнении с аварскими и даргинскими языками), 1960.

А. Н. Абрегов, Именные композиты в адыгейском языке, 1970.

З. Х. Авидзба, Модальные аффиксы в глаголе абхазского языка (по данным всех абхазско-абазинских диалектов), 1967.

А. Ш. Акиев, Способы образования форм множественного числа имен в лакском языке, 1961.

И. Ю. Алироев, Кистинский диалект чеченского языка, 1962.

Н. В. Аршба, Характер ударения и его роль в фонетических процессах абхазского языка, 1970.

К. Л. Аутлев, Фонетические особенности бжедугского диалекта адыгейского языка, 1965.

П. М. Багов, Кубано-зеленчукские говоры кабардино-черкесского языка, 1967.

Б. Х. Балкаров, Сравнительно-историческая фонетика адыгейских языков.

Х. С. Бгажба, Обстоятельственно-союзные частицы в абхазском глаголе, 1941.

Д. Г. Бекоев, Фонетические особенности «южно-осетинских» говоров, 1949.

Е. С. Белкина, Интонация побудительных предложений в индонезийском языке, 1971.

Б. М. Берсиров, Сложные глаголы в адыгейском языке, 1968.

Н. С. Бибулатов, Типы склонения имен существительных в говорах плоскостного диалекта чеченского языка, 1965.

Б. Б. Бигулаев, История осетинского письма Дзауджикау, 1945.

Т. М. Ваганова, Образование и склонение числительных в чеченском языке с учетом диалектных данных, 1987.

М. Э. Гамзатов, Фонетика гунзибского языка, 1974.

Т. В. Гамкрелидзе, Неиндоевропейские элементы хетского неситского языка, 1955.

С. М. Гасанова, Спряжение глагола в урахинском, уркарахском и цудахарском диалектах даргинского языка, 1955.

М. А. Гигинейшвили, Проблема артикля с позиций лингвистики текста (на мат. совр. англ. яз.), 1988.

Н. Т. Гишев, Глаголы лабильной конструкции в адыгейском языке, 1968.

Р. К. Гублиа, Превербные направления в глаголе абхазского языка (по данным всех абхазско-абазинских диалектов), 1970.

А. А. Гусейнзаде, Публицистика Сеида Гусейна, 1971.

Ф. И. Гусейнова, Лексика рутульского языка, 1988.

Э. М. Гусейнова, Устойчивость сегментной структуры слова при межязыковой интерференции, 1989.

Х. З. Гяргиев, Наречие в кабардино-черкесском языке, 1963.

Данг Нгог Ле, Структурно-семантические каузативные предложения (на мат. вьетнамского яз.), 1987.

Т. И. Дешериева, Сравнительно-типологическая фонетика чеченского и русского литературных языков, 1965.

Б. П. Джанашиа, Абхазская лексика виноградарства и виноделия (по данным абжуйского и бзыбского диалектов), 1955.

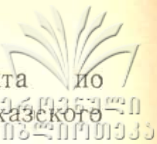
Р. И. Долакова, Система прошедших времен (изъявительного наклонения) в чеченском и ингушском языках (в сравнительном освещении), 1959.

А. Т. Карасаев, О фразеологизмах чеченского языка, 1977.

В. Т. Кедишвили, Психолингвистический аспект роли родного языка при освоении семантических трудностей иностранного языка, 1987.

Г. А. Климов, Основные синтаксические вопросы атрибутивного комплекса (определение — определяемое) в картвельских языках, 1955.

Р. Н. Клычев, Глагольные суффиксы направления в абазинском и абхазском языках, 1972.



В. Х. К о н д ж а р и я, Лексика ашхарского диалекта по сравнению с лексикой абжуйского и бзыбского диалектов абхазского языка, 1969.

З. Ю. К у м а х о в а, Особенности абадзехского диалекта адыгейского языка, 1960.

А. С. К у р к и е в, Местоимение в нахских языках, 1965.

К. Б. Л е р н е р, Статистические методы в историческом языкознании, 1972.

А. Г. М а г о м е д о в, Категория грамматических классов и категория лица в глаголе нахских языков, 1965.

А. А. М а г о м е т о в, Основные особенности кубачинского диалекта даргинского языка. 1. Фонетика. Морфология имени, 1948.

Л. Д. М а л ь с а г о в а, Качественные имена прилагательные в чеченском и ингушском литературных языках, 1972.

Р. Х. М а м а е в а, Именные определительные словосочетания в чеченском литературном языке, 1968.

А. Г. М а ц и е в, Чеченско-русский словарь (с кратким грамматическим очерком чеченского языка), 1961.

К. Х. М е р е н т у к о в, Служебные части речи в адыгейском языке, 1965.

К. Ш. М и к а и л о в, Арчинский язык (Грамматический очерк с текстами и словарем), 1967.

Ш. Н. М и к а и л о в, Чохский говор аварского языка, 1945.

Э. Ш. М и к а и л о в, Кутишинская группа говоров аварского языка, 1966.

Р. И. М о г и л е в с к и й, Аббревиация как лингвистическое явление, 1965.

Н. М. Н а б о ж о в а, Особенности армавирского говора адыгейского языка, 1963.

А. Х. Н а л о е в, Категория времени кабардинского глагола, 1955.

И. А. О з д о е в, Синтаксис ингушского литературного языка, (Простое предложение), 1964.

Ф. Г. О з д о е в а, Приставки и послеслоги в системе чеченского и ингушского литературных языков, 1961.

С. У. П а з о в, Структурно-семантическая характеристика фразеологических единиц абазинского языка, 1982.

М. А. П е к л е р, Русско-немецкая идиоматичность (на материале глагольно-субстантивных сочетаний, образуемых частотными переходными глаголами), 1965.

П. А. С а и д о в а, Грамматический очерк годоберинского языка (по данным селения Годобери с привлечением материалов говора селения Зибирхали), 1964.

Я. Г. С у л е й м а н о в, Грамматический очерк андийского языка (По данным говора с. Риквани), 1957.

А. Д. Т и м а е в, Шатойский говор горного диалекта чеченского языка в сравнении с плоскостным диалектом и шумкалинским говором, 1966.

Х. Ш. У р у с о в, Имя прилагательное в современном кабардино-черкесском языке, 1955.

Б. К. У т и ж е в, Позвоительно-повелительные формы в кабардино-черкесском языке, 1971.

Л. Р. Х а г б а, Коррелятивные конструкции с обстоятельственными элементами при глаголах абхазского и абазинского языков, 1987.

З. Х. Х а м и д о в а, Категория наречия в чеченском литературном языке, 1971.

А. Д. Х е ц и я, Неологизмы в абхазском языке. Словообразовательный аспект, 1986.

В. С. Х и д и р о в, Основные грамматические категории глагола в крызском языке (в сравн. с соотв. категориями глагола в лезгинском и хипалупском языках), 1963.

Г. Т. Х у х у н и, Принципы описательного языкознания в трудах Пешковского А. И., 1977.

М. И. Ч а п а н о в, Эргативная конструкция предложения в нахских языках, 1962.

О. В. Ч а п а н о в, Глагольные словосочетания с именами существительными в совр. ингушском лит. яз., 1975.

М. Д. Ч е н т и я е в а, Звуковой состав чеченского литературного языка и история чечено-ингушской письменности, 1960.

К. З. Ч о к а е в, Словообразование имен существительных в чеченском языке (с привлечением материалов из ингушского и бацбийского языков), 1962.

Ж. А. Ш а о в, Категория склонения в адыгейском языке, 1965.

Б. В. Ш и н к у б а, Именное словосочетание в абхазском языке, 1944.

Я. У. Э с х а д ж и е в, Способы выражения сложноподчиненного предложения в чеченском литературном языке, 1970.

А. Н. Ю з б е к о в, Служебные слова в лезгинском языке, 1988.

სტატისტიკა, ქრონოლოგია

1991 წლის I იანვრისათვის არნ. ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტში 229 თანამშრომელია. მათ შორის:

დირექციის თანამშრომელი — 5.

განყოფილებისა და ლაბორატორიის ხელმძღვანელი — 9.

წამყვანი მეცნიერი თანამშრომელი — 13.

უფროსი მეცნიერი თანამშრომელი — 73.

მეცნიერი თანამშრომელი — 11.

უმცროსი მეცნიერი თანამშრომელი — 49.

ლაბორანტი და ინჟინერ-ტექნიკური პერსონალი — 40.

ადმინისტრაციული მუშაკი — 17.

დამხმარე პერსონალი — 12.

მეცნიერ თანამშრომელთაგან:

აკადემიკოსია 1.

13. იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება, XXX

აკადემიის წევრ-კორესპონდენტი — 1.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი — 19.

ფილოლოგიის მეცნიერებათა კანდიდატი — 87.

ინსტიტუტში ირიცხება 26 სამეცნიერო ხარისხის მაძიებელი და 11 სპეციალისტი.



ინსტიტუტის დირექტორები

- ს. ჯანაშია — 1941—1943 წწ.
- ვ. თოფურია — 1943—1949 წწ.
- გ. ახვლედიანი — 1949—1950 წწ.
- ა. ჩიქობავა — 1950—1952 წწ.
- ი. გიგინეიშვილი (მოვალეობის შემსრ.) — 1952—1953 წწ.
- ქ. ლომთათიძე — 1953—1963, 1975—1987 წწ.
- ვ. ფანჩვიძე — 1963—1975 წწ.
- ბ. ჯორბენაძე — 1987 წლიდან.

განყოფილებათა ხელმძღვანელები

ქართველურ ენათა განყოფილება

- ა. შანიძე — 1936—1941 წწ.
- ვ. თოფურია — 1941—1961 წწ.
- ი. გიგინეიშვილი — 1961—1965 წწ. მოვ. შემს.
- ვლ. ფანჩვიძე — 1966—1975 წწ.
- ი. ქავთარაძე — 1976—1982 წწ.
- ბ. ჯორბენაძე — 1982—1985 წწ.
- თ. უთურგაიძე — 1986 წლიდან.

მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება

- არნ. ჩიქობავა — 1935—1985 წწ.
- ქ. ლომთათიძე — 1985—1987 წწ.
- გ. თოფურია — 1987 წლიდან.

ლექსიკოლოგიის განყოფილება

- ვ. თოფურია — 1936—1939, 1939—1941 წწ. (ლექსიკოლოგ. და სამეცნ. ტერმ. განყოფილება)
- ვ. ბერიძე — 1942—1943 წწ.
- კ. დონდუა — 1943—1945 წწ.
- არნ. ჩიქობავა — 1945—1946 წწ.
- ს. იორდანიშვილი — 1946—1949 წწ.
- ს. მენთეშაშვილი — 1949—1965 წწ.
- მ. ჭაბაშვილი — 1965—1988 წწ.
- ა. არაბული — 1988 წლიდან.

სამეცნიერო ტერმინოლოგიის
განყოფილება



- ვ. ბერიძე — 1936—1939, 1941—1954 წწ.
ვ. თოფურია — 1936—1941 წწ. (ლექსიკოლ. და სამეცნ. ტერმ. გაერთ. გან-ბა).
რ. ლამბაშიძე — 1954 წლიდან.

თარგმნითი ლექსიკონების
განყოფილება

- ალ. კობახიძე — 1957 წლიდან.

ქართული მეტყველების კულტურის
განყოფილება

- (1953—1969 წწ. ქართ. სალიტ. ენის ნორმათა განყოფილება)
ი. გიგინეიშვილი — 1966—1982 წწ.
შ. აფრიდონიძე — 1982 წლიდან.

ზოგადი ენათმეცნიერებისა და
ექსპერიმენტალური ფონეტიკის
განყოფილება

- გ. ახვლედიანი — 1950 წლამდე.
ქ. ლომთათიძე — 1950—1975 წწ.
თ. შარაძენიძე — 1957—1959 წწ.

ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება

- თ. შარაძენიძე — 1959—1983 წწ.
მ. მაჭავარიანი — 1983 წლიდან.

ექსპერიმენტალური ფონეტიკის
ლაბორატორია

- შ. გაფრინდაშვილი — 1959—1968 წწ.
ზ. ჯაფარიძე — 1968 წლიდან.

ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის
ლაბორატორია

- მ. ჩუხუა — 1990 წლიდან.

ИНСТИТУТ ЯЗЫКОЗНАНИЯ ИМ. АКАД. А. С. ЧИКОБАВА АН ГРУЗИИ

Структура Института языкознания АН Грузии

В 1936 году в системе Грузинского филиала АН СССР был основан Институт языка, истории и материальной культуры (ИЯИМК). В 1941 г., после образования АН Грузинской ССР, ИЯИМК был разделен на два института: Институт языка (с 1950 г. — Институт языкознания) и Институт истории.

В Институте языкознания АН Грузии в данное время 7 отделов: отделы картвельских языков, горских иберийско-кавказских языков, культуры грузинской речи, общего языкознания, лексикологии, терминологии, переводных словарей, и 3 лаборатории: экспериментальной фонетики, историко-этимологического словаря грузинского языка и лингвистического атласа Грузии.

Научные проблемы, разрабатываемые в Институте языкознания

Институт работает в двух основных направлениях:

- а) теория языкознания,
- б) грамматическая система, лексика и история иберийско-кавказских языков.

По первому направлению разрабатываются такие фундаментальные проблемы теории языкознания, как: сущность языка, методы исследования языка в синхроническом и диахроническом плане, разделы языкознания и их взаимоотношения, теоретические вопросы фонологии, морфологии, синтаксиса, семантики и лексикологии, а также — история языкознания и современные направления в лингвистике, философия языка в связи с теоретическими проблемами языкознания.

В данное время особо актуальным следует считать разработку методологии исследования проблем на стыке наук, в частности: философских основ лингвистической теории, проблем социолингвистики и математической лингвистики. В Институте проводится работа по автоматическому анализу и синтезу речи с применением вычислительной техники с целью разработки проблем речевого диалога человека с машиной.

По проблематике иберийско-кавказских языков в Институте ведется многообразная и широкая работа.

Изучение иберийско-кавказских языков имеет давние традиции в Грузии. Начиная с XIX века Тбилиси всегда был центром исследования этих языков.

Традиции исследования иберийско-кавказских языков продолжают и по сей день. Тбилиси, в частности, Институт языкознания,

является тем единственным научным центром, в котором ведется систематическое и планомерное изучение всех иберийско-кавказских языков (картвельских, абхазско-адыгских, нахских и дагестанских) со своими многочисленными диалектами как с синхронно-диахронической, так и типологической точек зрения.

Все эти языки, представленные на территории Кавказа, изучаются по широкому научному плану. Исследуются вопросы фонетики, морфологии, синтаксиса, лексики и диалектологии этих языков. В последние годы расширились работы по разработке историко-сравнительных грамматик отдельных языковых групп. Опубликовано около 50 монографий, посвященных общим и частным вопросам иберийско-кавказского языкознания, издан ряд обобщающих работ по этим языкам.

В результате проведенных исследований было сформировано иберийско-кавказское языкознание, представляющее собой систему научных взглядов и знаний о языковой структуре, истории и родстве палеокавказских языков.

Следует отметить и тот факт, что в последние годы Институт языкознания установил более тесные связи с лингвистами-кавказоведами зарубежных стран (Германии, Франции, Норвегии, Голландии, Англии, США).

В Институте языкознания особое внимание уделяется теоретическим и практическим проблемам картвельских языков, в частности, грузинского литературного языка.

Грузинский язык — один из древнейших литературных языков мира, имеющий богатейшую письменную традицию с V в. н. э. На грузинском языке создавались не только первостепенные оригинальные произведения, но и переводились выдающиеся письменные памятники древности с греческого, персидского, арабского, армянского и других языков. Непосредственные контакты с языками древнего Востока и античной Европы оставили свой след в грузинском языке, который в свою очередь, определенным образом влиял на другие языки.

Кроме этого, многие актуальные проблемы общего языкознания могут успешно решаться только с учетом данных грузинского и вообще иберийско-кавказских языков.

Поэтому изучение истории и структуры иберийско-кавказских языков, и в частности, грузинского языка, нельзя сводить только к локальным проблемам — в определенном смысле они имеют глобальное значение для языкознания.

История и культура народов Кавказа — неотъемлемая часть древнейшей цивилизации человечества и подходить к этой проблеме следует именно по этому принципу.

В эпоху бурного развития технических средств все более настойчиво проявляется необходимость в духовном обогащении общества, ибо техникой должен владеть нравственно и умственно подготовленный человек. В этом смысле развитие гуманитарных наук имеет первостепенное значение. С этой точки зрения язык является не только средством коммуникации, но и национальным и социальным признаком общества, хранителем культуры народов.

В этой связи, необходимо расширить социолингвистические исследования и разработку вопросов ареального языкознания с привлечением специалистов психологии, истории, этнографии, археологии и литературы. Это весьма обширная научная программа, разработка которой под силу только большому научному коллективу.



В Институте создан 8-томный «Толковый словарь грузинского языка» (под общей редакцией акад. А. С. Чикобава). На основе 8-томного словаря издан однотомник.

8-томный «Толковый словарь грузинского языка» положил начало новому этапу в развитии грузинской лексикологии. На основе этого словаря был разработан ряд теоретических вопросов и, что особо важно, созданы новые словари; в частности, Инверсионный словарь грузинского языка, Орфографический словарь грузинского языка, Идеографический словарь, Словарь морфем и модальных элементов грузинского языка, Словарь глагольных основ.

Заслуживает внимания та терминологическая работа, которая ведется в различных отраслях науки и техники. Издано около 50 терминологических словарей по математике, физике, электронике, медицине, геологии, авиационному делу, сельскому хозяйству, полиграфии, химии и т. д., на основе которых создан сводный словарь «Техническая терминология».

В Институте составлен 3-томный «Русско-грузинский словарь» (под общей редакцией акад. К. В. Ломтадзе), на основе этого словаря создан однотомный «Русско-грузинский словарь». Завершена работа над составлением четырехтомного «Русско-грузинского словаря», составлен и готовится к печати однотомный «Грузинско-русский словарь».

В центре внимания и проблема сознательного воздействия общества на язык: вопросы культуры речи и нормирования грузинского литературного языка. Отдел культуры грузинской речи подготавливает проекты норм литературного языка, которые утверждает Государственная комиссия по нормализации грузинского литературного языка.

Должное внимание уделяется вопросам компьютеризации лингвистических работ, созданию лексического банка иберийско-кавказских языков и в первую очередь грузинского языка.

В этой связи следует усилить разработку фундаментальных теорий лингвистики таким образом, чтобы они были ориентированы на моделирование языка с последующим его применением в прикладных целях.

Институт имеет свой постоянный орган — «Иберийско-кавказское языкознание», которое издается с 1946 года. Уже изданы 29 томов.

Широкий размах работы по изучению многочисленных иберийско-кавказских языков и полученные при этом положительные результаты послужили основой для решения редакционно-издательского совета (РИСО) АН СССР, Отделения литературы и языка АН СССР и Президиума АН ГССР создать на базе Института языкознания АН ГССР всесоюзный орган лингвистов-кавказоведов «Ежегодник иберийско-кавказского языкознания». С 1974 года по сей день изданы уже 17 томов.

В редакцию «Ежегодника» входят и активно сотрудничают кроме тбилисских специалистов, представители всех соответствующих центров (Москвы, Баку, Махачкалы, Грозного, Нальчика, Майкопа, Черкесска, Сухуми), а также ряд зарубежных лингвистов-кавказоведов.

Одновременно с этим по инициативе Института с 1965 года систематически раз в два года проводятся региональные научные сессии, посвященные вопросам системы и истории иберийско-кавказских языков.

Следует отметить и тот факт, что контакты с соответствующими научными учреждениями, проведение систематических региональных

научных сессий способствуют не только успешному решению чисто научных проблем, но и более глубокому осмыслению культурных традиций народов Кавказа.

Ведущие сотрудники Института принимали активное участие в создании многотомного издания «Языки народов СССР» (в пяти томах), IV том которого посвящен иберийско-кавказским языкам.

Научные сотрудники Института систематически принимают участие в международных научных симпозиумах и сессиях.

Подготовка научных кадров

Кадровому вопросу руководство Института всегда придавало особое значение.

Многие лингвисты-кавказеды получили квалификацию именно в нашем Институте. Это касается не только местных ученых но и специалистов, успешно работающих во всех научных центрах кавказоведения.

В Институте языкознания действует Специализированный совет, которому предоставлено право принимать к защите диссертации по грузинскому языку, общему языкознанию и иберийско-кавказским языкам.

Институт языкознания имеет тесные научные связи с высшими учебными заведениями республики и в первую очередь с Тбилисским государственным университетом, где преподают ведущие специалисты Института. С IV—V курсов студенты отделений картвельских и кавказских языков принимают посильное участие в научных экспедициях Института и обработке полевого материала. Наиболее способные из них включаются в разработку научной тематики.

Перспективные планы

Институт языкознания и в дальнейшем будет продолжать работу по двум вышеназванным основным направлениям (1. Теория языкознания, 2. Структура и история иберийско-кавказских языков). Вместе с тем намечается создание обширных научных программ по разработке таких фундаментальных направлений, как взаимоотношение языка и национальной культуры, иберийско-кавказские языки с точки зрения общего и типологического языкознания, ареальное изучение языков Кавказа, проблемы социолингвистики и психолингвистики.

Научный потенциал кавказоведения в нашей республике несомненно дает возможность организовать международные симпозиумы и научные сессии кавказоведов на базе Института языкознания АН Грузии с целью более тесного сотрудничества специалистов из различных стран.

Б. Джорбенадзе

THE A. CHIKOBAVA INSTITUTE OF LINGUISTICS OF THE GEORGIAN ACADEMY OF SCIENCES

Structure of the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences

At present the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences comprises seven departments: of Kartvelian Languages, Mountain Ibero-Caucasian Languages, Standards of the Literary Georgian Language, General Linguistics, Lexicology, Terminology, Translation Dictionaries, and three laboratories: of Experimental Phonetics, Historical-Etymological Dictionary of the Georgian Language, and Linguistic Atlas of Georgia.

Problems Studied at the Institute

The Institute is engaged in research along two main lines:

- a) theory of linguistics;
- b) the grammatical system, vocabulary and history of Ibero-Caucasian languages.

The following basic problems of the theory of linguistics are studied: the essence of language, methods of language study in the synchronic and diachronic aspects, branches of linguistics and their interrelationship, theoretical questions of phonology, morphology, syntax, semantics and lexicology, as well as history of linguistics and modern trends in linguistics, philosophy of language in connection with theoretical problems of linguistics.

The development of a methodology of the study of problems lying at the junction of two disciplines should be considered topical today, in particular, the philosophical bases of linguistic theory, problems of sociolinguistics and mathematical linguistics. Work is under way at the Institute towards automatic analysis and synthesis of speech, with eventual use of computer technology with a view to studying problems of man—machine dialogue.

The problems of Ibero-Caucasian languages are studied at the Institute on a varied and broad scale.

There are 33 Ibero-Caucasian (Palaeo-Caucasian) languages in all: Georgian, along with other Kartvelian languages, Abkhaz-Adyghe, Nakh and Dagestanian languages, spoken on the territory of the Caucasus.



The study of Ibero-Caucasian languages has old traditions in Georgia. Beginning with the 19th century, Tbilisi has always been the centre of research into these languages.

The traditions of research into Ibero-Caucasian languages are kept up to the present day. Tbilisi, in particular, the Institute of Linguistics, is the only centre where a systematic and planned study of all Ibero-Caucasian languages, together with their numerous dialects, is carried on. These languages are studied from both synchronic-diachronic and typological points of view.

All these languages, represented on the territory of the Caucasus (Russia, Georgia, Azerbaijan and their constituent autonomous republics and regions) are studied according to a broad scientific plan. Questions of the phonetics, morphology, syntax, vocabulary and dialectology of these languages are studied. In recent years work on the study of historical-comparative grammars of separate language groups has expanded. About 50 monographs devoted to general and particular questions of Ibero-Caucasian linguistics have been published. A number of generalizing works have come out on these languages.

As the result of the studies carried out, Ibero-Caucasian linguistics took shape, representing a system of scientific views and knowledge on the language structure, history and affinity of Palaeo-Caucasian languages.

The Tbilisi linguistic school of Caucasian studies holds special place in this field.

In recent years the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of sciences has established closer contacts with foreign linguists specializing in Caucasian studies (Germany, France, Britain, Norway, Holland, Japan, the USA).

Special attention is paid to theoretical and practical problems of Kartvelian languages, in particular that of the Georgian literary language.

The Georgian language is one of the oldest literary languages of the world with a rich written tradition beginning in the 5th century A. D.

Not only first-rate original works were written in Georgian, but many ancient written literary monuments were translated from Greek, Persian, Arabic, Armenian and other languages. Immediate contacts with the languages of the ancient East and classical Europe have left their traces in the Georgian language, the latter in turn definitely influencing other languages.

Besides, Georgian is the language of the Georgian nation.

The development of the modern Georgian literary language and its interrelationship with other languages, as well as mutual enrichment of literary languages, constitute one of the most important problems of present-day linguistics, and the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences is engaged in highly significant and fruitful research in this field, including socio-linguistic studies.

An eight-volume „Georgian Explanatory Dictionary“ has been compiled at the Institute (edited by Acad. A. Chikobava). A one-volume dictionary has been published on its basis.

Considerable terminological work is under way towards the unification of terms of different fields of science and technology. About 50 terminological dictionaries have been published in mathematics, physics, electronics, medicine, geology, aviation, agriculture, printing, chemistry, and so on.

A three-volume „Russian—Georgian Dictionary“ has been compiled (edited by Acad. K. Lomtadze). On its basis a one-volume „Russian—Georgian Dictionary“ has been issued.

Work is under way on the compilation of a new four-volume „Russian—Georgian Dictionary“; a one-volume „Russian—Georgian Dictionary“ has been prepared for the press. Attention is focussed on the problem of conscious social influence on the language, viz., enhancing the culture of speech and establishing standards and functional styles of the Georgian literary language.

The Department of the Standards of Literary Georgian prepares draft norms of the literary language which are then endorsed by the State Commission for the Standardization in charge of the Georgian Literary Language.

The governing body of the Institute pays special attention to questions of computing linguistic research and creation of an electronic data bank of Ibero-Caucasian languages—in the first place of the Georgian language. Work in this direction has already begun, the toponymic data base has been developed; work is under way on root and affix morpheme bases. Preliminary work is being done towards computerization of the material of the Georgian „Explanatory Dictionary“.


Computers make possible to solve a number of major scientific and economic problems: human communication with the computer on the speech level, synthesis of the language, automatic recognition of speech.

The Institute has its permanent periodical, „Ibero-Caucasian Linguistics“, published since 1946. 29 volumes have already been issued.

Scientific Contacts

The wide range of research into numerous Ibero-Caucasian languages and the positive results obtained served as the basis for the decision taken by the Editorial and Publishing Council, Acad. Sci. USSR, the Department of Literature and Language, Acad. Sci. USSR, and the Presidium of the Georgian Acad. Sci. to issue an All-Union organ of linguists engaged in Caucasian Studies: „Annual of Ibero-Caucasian Linguistics“. Since 1974, 17 volumes of the Annual have come out.

Besides specialists from Tbilisi, representatives of all relevant centres (from Moscow, Baku, Makhachkala, Grozny, Nalchik, Maikop, Cherkessk, Sukhumi), as well as a number of specialists from abroad, actively contribute to the Annual, being members of the editorial board.



Further, on the initiative of the Institute, biennial regional scientific sessions devoted to problems of the system and history of the Caucasian languages are held systematically. Up to the present time 13 sessions have been held in different centres of Makhachkala, Grozny, Nalchik, Maikop, Cherkessk, Sukhumi and Tbilisi.

Training of Scientific Personnel

The problem of training scientific personnel has always been given top priority at the Institute.

Many of the prominent linguists — students of Caucasian languages received qualification at our Institute.

This refers not only to Georgian researchers and scholars but also to those who are successfully working at all the scientific centres of the Soviet Union, tackling problems of Caucasian languages. Dozens of specialists of Caucasian languages from various scientific centres of the Soviet Union have taken a special course and defended their Candidate's and Doctoral theses at the Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences.

B. Jorbenadze

ს ა რ ჩ ი ვ ი

I

ქ. ლომთათიძე — საენათმეცნიერო კვლევა-ძიების ისტორიიდან საქართველოში	3
ბ. ჯორბენაძე — სამეცნიერო მუშაობა ენათმეცნიერების ისტიტუტში	7
მ. მაჭავარიანი — ზოგადი ენათმეცნიერების განყოფილება	16
გ. იმნაიშვილი — ქართველურ ენათა განყოფილება	25
გ. თოფურია — მთის იბერიულ-კავკასიურ ენათა განყოფილება	32
მ. ქაბაშვილი — ლექსიკოლოგიის განყოფილება	37
რ. ლამბაშიძე — სამეცნიერო ტერმინოლოგიის განყოფილება	49
აღ. კობახიძე — თარგმნითი ლექსიკონების განყოფილება	62
ლ. ლეჟავა, შ. აფრიდონიძე — ქართული მეტყველების კულტურის განყოფილება	66
ნ. იმნაძე, ზ. ჯაფარიძე — ექსპერიმენტული ფონეტიკის ლაბორატორია	74
მ. ჩუხუა — ისტორიულ-ეტიმოლოგიური ლექსიკონის ლაბორატორია	81
ბ. ჯორბენაძე — სამეცნიერო კვლევის კომპიუტერზაცია	84
ვ. შენგელია — იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების წელიწადული	86
მ. მდინარაძე — ენათმეცნიერების ისტიტუტის სამეცნიერო ბიბლიოთეკა	89

II

არნ. ჩიქობავა — რით არის წარმოდგენილი მრავლობითობის სახელობითში დასმული მორფოლოგიური ობიექტი ძველს ქართულში?	91
ვ. თოფურია — ზმნის აღნაგობა ლაკურ ზმნაში	107
ვ. თოფურია — ერთი სინტაქსური კონსტრუქციისათვის ქართულში	115
თ. შარაძენიძე — სვანურ-ქართულ-ზანური შესატყვისობის ზოგიერთი საკითხი	121
ი. გიგინეიშვილი — XVI—XVIII საუკუნეების ქართული პოეზიის ძეგლთა ლექსიკონების აგებულებისათვის („დავითიანის“ ლექსიკონის მავალითზე)	135
გ. როგავა — ხანმეტობისა და ჰემეტობის საკითხისათვის	144

III

იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერების I—XXIX ტომებში გამოქვეყნებულ ნაშრომთა ბიბლიოგრაფია	151
ენათმეცნიერების ისტიტუტში დატულ დისერტაციათა ბიბლიოგრაფია	183
სტატისტიკა, ქრონოლოგია	193
Институт языкознания им. А. С. Чикобава АН Грузии	196
The A. Chikobava Institute of Linguistics of the Georgian Academy of Sciences	200

დაიბეჭდა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის
სამეცნიერო-საგამომცემლო საბჭოს დადგენილებით

სბ 4664

გამომცემლობის რედაქტორი გ. გოგიავა
მხატვარი გ. ნადირაძე
მხატვრული რედაქტორი გ. ლომიძე
ტექნიკური ნ. ბოკერია
კორექტორი ზ. ომარაშვილი

გადაეცა წარმოებას 18. 3. 1991; ხელმოწერილია დასაბეჭდად 18. 9. 1991;
ქაღალდის ზომა $70 \times 108^{1/16}$; ქაღალდი № 2; ბეჭდვა მაღალი;
გარნიტურა ვენური; პირობით საბეჭდი თაბახი 18.2;
სააღრიცხვო-საგამომცემლო თაბახი 13.37;

ტირაჟი 1000; შეკვეთა № 589;

ფასი 4 მან.

გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Издательство «Мецниереба», Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

საქართველოს მეცნ. აკადემიის სტამბა, თბილისი, 380060, კუტუზოვის ქ. 19
Типография АН Грузии, Тбилиси, 380060, ул. Кутузова, 19

ИБЕРИЙСКО-КАВКАЗСКОЕ ЯЗЫКОЗНАНИЕ
XXX

СБОРНИК

(на грузинском языке)

ТБИЛИСИ
«МЕЦНИЕРЕБА»
1991

2/2



ქართული
ნაციონალური
ბიბლიოთეკა